

Deák Ferenc Állam- és jogtudományi Doktori Iskola
Miskolci Egyetem

JUDr. Erik Štenpien

(Pavol Jozef Šafarik Egyetem Jogi Kara, Košice/Kassa)

***Abaúj és Torna vármegyék szervezetének átalakítása
1848 és 1918 között***

PhD-disszertáció

Doktori iskola vezetője: Prof. Dr. Bragyova András
Tudományos vezetők: Prof. JUDr. Peter Mosný, Prof. Dr. Stipta István

Kassa/Košice-Miskolc

2004

TARTALOM

BEVEZETŐ: A MAGYAR VÁRMEGYE SZERVEZETE ÉS HATÁSKÖRE.....	1
1. A vármegyék kialakulása.....	1
2. A nemesi vármegyék közgyűléseinek hatásköre.....	4
3. A vármegye bírósági hatásköre.....	9
4. A vármegye tisztviselői.....	13
I. FEJEZET: ABAÚJ ÉS TORNA VÁRMEGYÉK A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC IDŐSZAKÁBAN.....	19
1.1. A vármegyék történetének áttekintése.....	19
1.2. Az 1848 – 49-es évek.....	38
1.2.1. A vármegyék reformjára vonatkozó elképzelések.....	38
1.2.2. Az 1848-as vármegyei reformok.....	49
1.2.3. A vármegyei teendők 1848.-ban.....	59
II. FEJEZET: ABSZOLUTIZMUS, A BIRODALOM ÉS A VÁRMEGYEI RENDSZER.....	74
2.1. Az abszolutizmus és a birodalom.....	74
2.2. Abaúj – Torna egyesült vármegye.....	87
III. FEJEZET: ABAÚJ ÉS TORNA MEGYÉK 1860.-TÓL 1870.-IG.....	110
3.1. A megyék az Októberi Diploma után.....	110
3.2. A vármegyereform tervezeteinek vázlata.....	143
IV. FEJEZET: AZ 1870:XLII. TÖRVÉNYCIKK ABAÚJ ÉS TORNA VÁRMEGYÉK GYAKORLATÁBAN.....	163
4.1. A törvénycikk elfogadása és módosításai.....	165
4.2. A törvénycikk a megyék gyakorlatában.....	174
V. FEJEZET: ABAÚJ – TORNA MEGYE EGYESÍTÉSE ÉS AZ ÚJ TÖRVÉNYHATÓSÁGI SZABÁLYOZÁS.....	196
1. Az 1886:XXI. törvénycikk elfogadása.....	198
2. Abaúj – Torna vármegye egyesítése.....	202
KITEKINTÉS.....	214
IRODALOM.....	219

BEVEZETŐ: A MAGYAR VÁRMEGYÉK SZERVEZETE ÉS HATÁSKÖRE.

1. A vármegyék kialakulása

A vármegyerendszer kialakulásának folyamatát történészeink különbözőképpen magyarázzák. Több szerző úgy véli, hogy a megyei rendszer „atyja” valójában Szent István király volt. Hasonló álláspontot képvisel Rábel László, aki szerint a megye és a vár egymás mellett léteztek. Ezzel ellentétben Molnár a magyar vármegyék elődjének a nagymorva várrendszert ismeri el, ennek eredetét pedig a szláv Pribina fejedelem Nyitrájában keresi. Az minden esetre tény, hogy Nyitra hűbérfejedelemsége hosszú évtizedekig őrizte az ország határait. A régebbi szlovák történelmi irodalom (pl. Sasinek) a vármegyékben a nagymorva hűbérfejedelemségek (az egységek összehasonlíthatók a Frank Birodalom örgrófságaival) utódintézményét látta.¹

A modern szlovák történelemkutatás is osztja ezen álláspontot. A feltételezett Nagy Morva Birodalom idejéből ugyan kevés irodalmi mű maradt ránk, viszont abból arra következtethetünk, hogy az ország közigazgatásilag hűbérfejedelemségekre és vármegyékre² oszlott. Tudjuk, hogy a vármegye legfőbb hivatalnokát, ki a megye központjában – a várban – székel, „spán”³-nak nevezték. A nyelvtani elemzés megerősítette a történelemtudomány véleményét, mely szerint a „spán” kifejezésből nagy valószínűséggel a szlovák „župa” (olvasd: „zsupa”, magyarul „vármegye”) fogalma származik, valamint a magyar „ispán”-é (szlovákul „župan”, olvasd: „zsupan”) is. Ezért véleményünk szerint egyértelmű, hogy a Magyar Királyság szent alapítójának egy jól működő minta ált rendelkezésére, amit ki is használt, amikor a későbbi magyar megyék alapjait lerakta. A Magyar Királyság területi közigazgatási egységeit vármegyéknek nevezzük. A magyar történelemben több típusú

¹ A vármegyék kialakulásáról szóló Szlovákiában elismert elméleteket kimerítően ismerteti Chovanec. L. Chovanec, M.: *Verejná správa na Slovensku v období Uhorskej nadvlády (Szlovákia közigazgatása a magyar uralom idején)*, Brno 1984, 36. o. Vannak olyan jogtörténészek is, amelyek a megyei rendszer kialakulásának idejét a Szent Istvánt megelőző magyar fejedelmi korszakban keresik. Ehhez l. Hons, A.: *Nástín historického vývoje komitátního zřízení v Uhrách od dob nejstarších (A magyar megyei rendszer kezdeteinek vázlata)*, In: Věstník Ministerstva vnitra, Prága 1923, V. évf., 4. sz., 2. o.; Rábel, L.: *A vármegyék múltja és jövő hivatása*. In: Jogtörténeti és politikai tanulmány. Sopron, 1911. 5-10. o.; Molnár, J.: *A királyi megye katonai szervezete a tatárjárás korában*. In: Hadtörténelmi Közlemények. 1959. 2. sz. 230-250. o.; Kristó, Gy.: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1988. 391-402. o.

² Latin nevük „comitatus” volt. A „comitatus” fő hivatalnoka eredetileg a gróf volt (latinul „comes”). Vö: *Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)*. Főszerkesztő: Kristó Gyula. Budapest, 1994. (Továbbiakban: *Korai magyar lexikon*) 141. o.

³ Maga a „spán” kifejezés eredetét hazánkban a német „gespan” fogalomban keresik. Ehhez l. Škvárna, D. és mások: *Lexikon slovenských dejín (Szlovák történet lexikona)*, Pozsony 1999, 238. o.; *Korai magyar lexikon* 290. o.; Tagányi, K.: *Valam a „comes” szóról*. In: Századok, 1881. 516-519.o.; Wertner, M.: *Az Árpád-kori megyei tisztségviselők*. In: Történelmi Tár. Budapest, 1897. 439-486. o.

vármegyét különböztethetünk meg. A legkorábbi típus a **vármegye** volt, melynek központja a vár. Itt volt a várispán székhelye, e helyről intézte a helyi ügyeket.

A vár központú vármegyét, mint az ország közigazgatási egységeit, nemsokára felváltják az udvari központú **királyi vármegyék**. A királyi vármegye az uralkodó vagyontereleteinek gazdasági, valamint a katonai igazgatás legalacsonyabb rendű egysége volt. Valószínűleg területi egység, s szervezeti szempontból utóda a nagymorva vármegyének. Főispánja a maga területén bíróként, fő katonai tisztként, és tárnokmesterként lépett fel, beszédette alattvalóitól az adókat valamint az illetékeket, melyeknek egy harmadát megtartotta, a többit pedig az uralkodónak küldte.⁴ A főispánnak a kerületi udvarispánok tartoztak felelősséggel.

Az udvarispánok a vármegyei kerületek élén álltak. A kerületek az uralkodó és ezzel együtt az egész ország gazdasági egységei voltak. Előfordult, hogy a megyei vár közelében alakították meg őket. Sokkal gyakrabban viszont távolabb voltak, ezért a kerületek és a központi várak közvetlen érintkezéseit csak feltételezhetjük. A kerületek fő feladatkörébe az uralkodónak valamint udvarának ellátása tartozott. Az ellátás alatt mindazt értették, amire éppen szükség volt – ez élelmet, ruhát, fegyvert, esetleg különböző szolgálatok biztosítását. A kerületek egyes községei mind más és más szolgálatokkal látták el az udvart, gyakran tevékenységük alapján kapták a nevüket, pl. „Tesáre” községnek az elnevezése valószínűleg arra utal, hogy lakossága ácsmunkával szolgálta a királyi udvart (a szlovák „tesár”, olv. „tyesár” magyarul ácsot jelent).⁵

A kerületek lakosait valószínűleg eleinte udvarnokoknak hívták. Személyi státuszuk a rabok és szabadok határán volt. Az udvarnokokból a következő századokban a jobbágyság alakult ki. A királyi udvar (a királyi vármegye központja) is a várban volt. Az első központi várak a volt nagymorva várak közelében alakultak ki, pl. Nyitra. Ez esetben a szláv elnevezés sem változott meg. Gyakran a vármegyét az első, vagy híresebb ispánjai szerint nevezték el.

A határvédő megyék külön közigazgatási egységek voltak. Korai Szlovákia területén csakis ilyen megyékkel találkozhatunk. Ez azért van így, mert a Magyar Királyság kialakulásának idején a volt nagymorva terület maradékát csak fokozatosan csatolták az új országhoz. Az ún. „Vag provincia” elfoglalása a Lengyel Királyság érdekei közé tartozott.

⁴ Az említett hatáskört legjobban a jobbágyság összeírásáról szóló levéltári dokumentumok igazolják. L. pl. *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége, továbbiakban „ŠA”), „Turnianska župa 1569 – 1850“ (Torna vármegye 1569 – 1850 között)* c. fondja (továbbiakban „TŽ I.”), 220. db., 483. – 484. lev. sz., szintén ŠA „*Abovská župa 1498 – 1850 – správne písomnosti*” (Abaúj vármegye közigazgatási iratai 1498 – 1850 között) c. fondot (továbbiakban „AŽ I.”), 361. db., 1047. lev. szám alatt található dokumentumokat.

Amikor pedig a lengyelek visszaléptek, a területen kizárólag határvédő megyék alakulhattak ki. Ezek a következő években királyi vármegyék lettek, vagy beolvadtak a már létező közigazgatási egységekbe. Kezdetben a vármegyerendszerrel szoros összefüggésben volt az egyház igazgatásának rendszere is. A megye központi vára az egyházi egységek székhelye is volt.

A királyi vármegyék átalakulása önálló nemesi vármegyékké csak lassan történt meg. Az uralkodó az éppen megszületett nemesek rendjét kívánta magához kötni, ezért birtokadományokhoz folyamodott. Ezzel viszont a királyi vármegyék alapjait gyengítette meg. A király birtokainak többsége magántulajdonba került, ami az uralkodó befolyásának jelentős csökkenését, valamint a nemesség hatalmának növelését eredményezte.

A **nemesi vármegye** létrejöttének első jeleit a 13. században észleljük. Ekkor kapta meg a nemesség először a lehetőséget a vármegye területén gyűléseket tartására, melyek az ispán bíraskodásának helyébe lépnek. Már azelőtt megszerezte a közép- és kisnemesség a vármegyei hivatalnokok megválasztásának jogát, s így a vármegye igazgatására egyre erősebb hatást gyakorol. Vármegye mint a királyi birtokok igazgatásával megbízott szervezet megszűnt, s helyébe egy olyan közigazgatási egység lépett, amelyben a nemességnek mindent eldöntő szava volt.

E hatalmat pedig a nemesség kiválasztott képviselői – a szolgabírák – gyakorolták. A megye ispánjának, a központi igazgatás képviselőjének, hatalma egyre csekélyebb lett. Megmaradt a király általi kinevezése. Helyettese, s egyben a megyei Törvényszék elnöke, az alispán lett. Az alispán (viceispán) hivatalát a vármegye nemes közönsége soraiból való választással töltötte be. Hasonlóan kerülnek a helyükre a vármegye szolga- és szavazóbírái. A rendiség kialakulása után tehát Magyarországon létrejöttek a nemesi vármegyék.⁶

Az új nemesi vármegyék területei a megszűnt királyi vármegyékkel azonosak, azzal a különbséggel, hogy az egykori határvédő megyék a szomszédos nemesi vármegyékkel egyesültek. A közigazgatás jelentős egységei a 14. században kialakult uradalmak

⁵ Torna megyében l. pl. Kovács községe esetét (**ŠA TŽ I**, 337. db., 2.), vagy Abaúj megyei Hutkát (**ŠA AŽ I**, 21. db., 2.).

⁶ L. Sivák, F. – Malý, K.: *Dejiny štátu a práva v Československu do roku 1918. (Az állam és jog története Csehszlovákiában 1918-ig)*, Pozsony 1992, 56. o.; Kučera, M.: *Slovensko po páde Veľkej Moravy (Szlovákia a Nagy Morvaország széthullása után)*, Pozsony 1974, 56. o.; Chaloupecký, V.: *Staré Slovensko (A régi Szlovákia)*, Pozsony 1923, 115. o.; Karpát, J.: „*Corona regni Hungariae*” v dobe arpádovskej (Az árpád-házkori magyar korona), Pozsony 1937, 56. o. Vö: Pauler, Gy.: *Megye? Várispánság?* In: Századok, 1882. 202-222. o.; Tagányi, K.: *Megyei önkormányzatunk keletkezése. Értekezések a történeti tudományok köréből. XVIII. 6.* Budapest, 1899. Török, P.: *A nemesi vármegye megalakulása*. Kolozsvár, 1907. 10-16. o.; Holub, J.: *Zala megye története a középkorban. I. A megyei és egyházi közigazgatás története*. Pécs, 1929. 93-95. o. ; Stipta, I.: *A nemesi vármegyék*. In: Magyar alkotmánytörténet. Szerk.: Mezey Barna. Osiris Kiadó. Budapest, 2002⁴. 125-128. o.

(domíniumok) lettek.⁷ Az uradalmak helyi kormányzati egységek, egy vármegyében nagyobb számban is léteztek. Tulajdonosa szerint az uradalom királyi, egyházi, vagy nemesi lehetett.⁸ Székhelye a vár – a hozzátartozó, gyakran szomszédos birtokok tulajdonosának gazdasági, igazgatási, igazságszolgáltatási valamint katonai központja. Annak a ténynek, hogy az ország területén vár központú domíniumok találhatók, nagy jelentőségű volt az uralkodók számára, hiszen az uradalmak részben a megszűnt királyi vármegyéket helyettesíthették, s egyfajta hatalmi egyensúlyt alkothattak. A vár élén kasztelán állt, akit a vár tulajdonosa nevezett ki. Családtagjaival, valamint a szolgálóival együtt ő teljesítette az összes gazdasági, igazgatási, ítélkezési valamint katonai feladatot. Az uralkodó tulajdonában álló várak első tisztjei a regionális politika legjelentősebb képviselői közé tartoztak, gyakran a főnemesek is pályáztak a tisztség elnyerésére. A királyi kasztelánok gyakran comesek-nek (ispánoknak) címezték magukat.

A vármegye külön közigazgatási és igazságszolgáltatási egység volt. Az ország megyék közé történő szétoztása viszont nem jelentette a megyehatárok meghatározását is. Pontos kijelölésüket csak a vármegyék igazságszolgáltatási, valamint adószedési hatásköre követelte meg. A szolgabírói járáshatárok megjelölése a megyehatárok fixálásához vezetett.⁹ A járások elnevezésénél általában (de nem feltétlenül) az égtájak elnevezéseit használták.¹⁰

Hatáskörét és funkcióját a megye saját hivatalnokaival gyakorolta, kiknek egy részét a megyei gyűlés választotta meg, másokat pedig maga a megye alkalmazta. A legmagasabb megyei hivatalok betöltését a nemesek kötelességüknek tekintették (ún. „nobile officiorum”). A nemes eredetű megyetiszt köteles volt gyakorolni hivatalát általában egy éven át pénzbüntetés ellenében. Az új hivatalnokok választása (restauráció) évente történt.

2. A nemesi vármegyék közgyűléseinek hatásköre

A vármegye hosszú évszázadokon át a rendiség érdekeit védelmezte, a helyi nemesség által gyakorolt önkormányzatot valamint igazságszolgáltatást biztosította, s így a közpolitikai

⁷ L. Tibenský, J. és mások: *Slovensko – dejiny (Szlovákia története)*, Pozsony 1978, 421. o.; Chropovský, B.: *Slovensko na úsvite dejín (Szlovákia a a történelem hajnalán)*, Pozsony 1970, 98. o.; Vaněček, V.: *Prvních tisíc let (Az első évezred)*, Prága 1949, 42. o.; Ratkoš, P.: *Počiatky feudalizmu na Slovensku (A feudalizmus kezdetei Szlovákia területén)*, In: Historický Časopis 1954,2. évf., II. sz., 23. o.

⁸ Pl. Torna vármegye egy része hosszú ideig domínium volt, ezen kívül területe két járásra oszlott. A járások szétoztásához valamint a szolgabírák 1850-ig történő kinevezéséhez l. *ŠA TŽ I*, 304 – 314. db., valamint 318–322 db.

⁹ A legrégebbi járáshatárok kijelöléséről szóló okmányok az általunk vizsgált megyékben a 15. századból származnak. L. pl. *ŠA AŽ I*, 16. db., számnélküli dokumentum.

¹⁰ Előfordul, hogy a járásokat a szolgabírák székhelyei szerint nevezik el. Gábor, Gy.: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt*. Budapest, 1908. 85-87.o.

élet során rendkívül fontos szerepet játszott. Közvetítőként lépett fel a főnemesek és az állam között. Az abszolutista állam idején eredményesen igyekezett csökkenteni a királyi hatalmat. A vármegye döntött a felől, vajon a nem szívesen fogadott királyi rendeletet életbe lépteti-e saját területén. Önálló, zárt világnak tekinthetjük, amely a privilegizált személyek jogait őrizte. A Habsburg állam idején gyakran a magyar állam önállóságát is védte.

A magyar vármegyének kiterjedt közjogi hatásköre volt.¹¹ A vármegye jogosult volt felülvizsgálni, vajon a törvények az ország alkotmányával valamint a hagyományaival nem ellenkeznek-e, ennél fogva a törvény betartásáról dönthetett (e jogát „vis inertiae”-nek nevezzük). Hasonlóan fontos jogai közé tartozott, hogy a vármegye az uralkodóhoz fordulhatott bármilyen ügyben, amire az ún. „gravamina et postulata” szolgáltak. A megyei közgyűlések, így a vármegyék jogosultságai közé nem utolsó sorban még az alsótábla követeinek választása (a választás követelményeinek meghatározása mellett), a megye területén érvényes statútumok és rendeletek elfogadása (ún. „ius statuendi”), a saját területére vonatkozó adók kiszabása, a megyei hivatalnokok választása, tevékenységüknek, jutalmaiknak meghatározása, végül a karhatalommal való rendelkezésük is tartozott. Az uralkodó a vármegyék tevékenységét saját megyei hivatalnoka – főispánja – által felügyelte.

Vármegye saját autonóm jogait, önkormányzati tevékenységét a megyei közgyűlésen valamint testületi szervek, és választott vagy kinevezett hivatalnokok által gyakorolta.¹² A vármegye autonómiája azoknak a jogok összessége, melyek a vármegye számára az uralkodó és kormánya ellen bizonyos mértékű önállóságot biztosítanak. A vármegye önállóságának alapvető bizonyítékai közé tartozik a megyei nemesség gyűléseinek - megyei közgyűléseknek - létezése. A megyei közgyűlések a nádori közgyűlésekből fejlődtek ki, melyeken eredetileg a nádor is részt vett. Ezek összehívása nagy költségekkel járt, hiszen eredetileg az ország összes lakója vett részt rajtuk. Zsigmond király uralkodása idején viszont már csak a nemesek és a főegyháziak kötelesek megjelenni.

A 16. század első felében a közgyűlések formája valamint tartalma egyre jobban megváltozott. Feladatuk már nem csak igazságszolgáltatás, mindinkább a közigazgatási ügyeknek, a vármegye élet-haláli kérdéseinek megoldásához irányul. A vármegye ítélelhozó feladatával Törvényszékét (latinul „sedria”) bízták meg. A megyei közgyűléseken már nem a nádor, hanem az ispán illetve alispán elnökölt. A vármegye legmagasabb fóruma (vármegye

¹¹ L. Csizmadia, A.: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*, Budapest 1976, 37 – 43. o.; Palugyai, I.: *Megye rendszer hajdan és most. II. Megyehivatalok*. Pest 1844, 147. o.; Ereky, I.: *A magyar helyhatósági önkormányzat. Vármegyék és községek. II. kötet. Vármegyék.*, Budapest 1908, 337 – 377. o.

önkormányzatának szerveként) a vármegye irányításának legmagasabb szintjét képezi. Itt hirdetik ki a törvényeket, az uralkodók (ezen kívül 1723-tól a Magyar Helytartótanács) rendeleteit.

A vármegye autonóm közigazgatási és igazságszolgáltatási tevékenysége a megyei közgyűlésen zajlott. Magát a közgyűlést a főispán (szükség esetén az alispán) hívatta össze. Azok a nemesek vehetnek részt az ülésen (ez kezdetekben kötelességük volt, az idő múltával viszont minél inkább kiváltsággá, lehetőséggé változott), melyeknek a vármegye területén lakásuk, vagy birtokuk van. A 15. századig a megyei gyűlésen részt vehettek a nem nemesek is. A 19. században a megyei közgyűlés tagjai az ún. „becsülettagok” (honoratiores) is lettek. Ezek a foglalkozásuk alapján kerültek a testületbe. Így a megyei közgyűlés tagja a megyei orvos, ügyvéd, vagy a lelkész is lehetett.

A közgyűlés a vármegye fontos ügyeit vitatta meg, a vármegye hatáskörét gyakorolta. Ezért a közgyűlés jogai közé a törvények valamint a királyi rendeletek kihirdetése, az 1608: I. tc. elfogadása óta az országgyűlési követek megválasztása és utasítása, a megyei statútumok elfogadása, megyei hivatalnokok választása, a címerlevelek valamint az adományok (donationes) kihirdetése, az élelmiszerek valamint a kézművesek termékeinek árkiszabása, a megyei alkalmazottak munkabérüknek meghatározása tartozott. A vármegye közgyűléseiről jegyzőkönyveket készítettek, melyeket a Magyar Helytartó Tanács ellenőrizte.¹³

A vármegye közgyűlését eleinte rendszertelenül hívták össze. A 16. század folyamán a közgyűlés tartása rendszeressé vált, s általában évente egyszer történt. Az a szokás viszont megmaradt, miszerint a vármegye közgyűlését szükség esetén hívják össze, pl. ha adóki szabásról kell hirtelen dönteni. 1710 után találkozunk évente rendszeresen 8–10 közgyűléssel.¹⁴ A megyei statútumok általában az alispánra bízták a döntést, hogy mikor, hol, és kell-e egyáltalán közgyűlést összehívni.¹⁵ A 18. században az alispán a vármegye közgyűlésének kihirdetésekor a főispánnal együtt járt el. A közgyűlés tárgyalásának helyéről viszont az előző ülésén maga a vármegye döntött.¹⁶

¹² A legrégebbi levéltárban ránkmaradt közgyűlési jegyzőkönyvek a következő dokumentumok: **ŠA AŽ L**, 1. db., 2; **ŠA TŽ L**, 1. db., 2. Abaúj esetében ez 1564-ben, Tornánál 1569-ben kelt okmány.

¹³ A megyei közgyűlések általában a vármegye székhelyében jöttek össze. Ez viszont nem mindig igaz. Pl. Abaúj vármegye Kassán csak 1647:CIX, és 1649:XXI. tc. elfogadása után a szabad királyi város ellenállásával szemben székhelyezhetett. Addig (de gyakran utána is) a megyei közgyűlés más helyre volt összehívva. Az 1718 – 1825 között elfogadott megyei statútumok szerint a megyei közgyűlés székhelye mindig más más járásban kellett legyen. L. **ŠA AŽ L**, 15. db., 176 – 177. lev. sz., szintén 344. db.

¹⁴ L. Degré, A.: **Megyei közgyűlések a XVI – XVII. századi török háborúk korában**, In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából, szerk.: Dr. Bónis György, Budapest 1971, 35. o.; Palugyai, I.: **i. m.**, 176. o.; Szita, J.: **A magyar alkotmány történetének vázlata 1847-ig**, Pécs 1992, 155. o.

¹⁵ L. pl. Torna vármegye 1597-ben kelt statútumát. Ehhez l. **ŠA TŽ L**, 23. db.

¹⁶ L. a 14. lábjegyzetet.

A közgyűlés kihirdetését az alispán szóban vagy írásban közölte a szolgabírákkal, kiknek kötelessége volt ezt járásaikban közhírré tenni. Az előkelőbb birtokos nemeseket és a mágnások tisztartóit személy szerint keresték fel, vagy nevükre szóló meghívót küldtek. A kisnemességet faluról falura vitt körlevél útján értesítették. A meghívólevélben közölni kellett a közgyűlés tárgyát. Az okmányt 15 nappal, de legalább egy héttel a közgyűlés kezdete előtt kellett a meghívottakhoz juttatni. A közgyűlés tárgyainak felsorolása azért volt fontos, hogy a mágnások és nagyobb birtokosok kiküldötteiket megfelelő utasításokkal láthassák el. Az egyébként kötelező főispán meghívás néha elmaradt.

A megyei nemességet gyakran bírságok kiszabásával fenyegették, ha nem vesznek részt a közgyűléseken. Több statútum elrendelte, hogy az igazolatlanul távolmaradókat éppen így büntessék, vagy pedig azt, hogy azokon a távolmaradókon, kik mást nem küldenek maguk helyett, a szolgabírák a bírságot irgalmatlanul, minden jogorvoslat kizárásával hajtsák végre.¹⁷ A bírság rendszerint 12 forint (egyenlő három márkával). Ennek fele, néha kétharmada a vármegyének járt, másik része a végrehajtó alispánt és a szolgabírákat illette.

A közgyűléseken elvileg az egész megyei nemesség jelenlétét követelték, gyakorlatban viszont elegendő volt a főurak és nagybirtokosok prezentálása. Megelégedtek még azzal is, ha e személyek követeiket küldték ki a megyei közgyűlésre. A mágnás követ (legatus) uradalmi tisztviselője volt, urának személyét képviselte. A követ neve nem jelent meg a közgyűlési jegyzőkönyvben. A követ személyének fontosságát viszont jelzi, hogy a 17. században, a közgyűlési ülésrendek kialakulása korában, már az asztalhoz ültették, míg a személyesen megjelenő nemesek hátul foglaltak helyet.¹⁸ A követektől megbízólevelet (*litterae credentiales*) kívántak. Ilyen levél nélkül a követ nem szólalhatott fel. A megbízólevélnek különleges formája nem volt, egyszerű levél is lehetett. A kiküldő mágnás állandó alkalmazottjainak megbízólevélre szükségük nem volt.

A kisnemesek (egy telkesek), valamint a városban lakó nemesek többen közösen küldhettek ki egy követet. A vármegyék maguk döntöttek a felől, vajon kit kell mágnásnak, és kit egytelkes nemesnek tekinteni. A legvilágosabb meghatározás Torna megyéé volt, mely szerint birtokos (egy telkes) nemes csak az, akinek legalább egy jobbágya és két zsellére van.¹⁹

¹⁷ Gyakran megtörtént, hogy a bírságot nem vették fel. Pl. Torna vármegyében 1608-ban történt hasonló eset (l. **ŠA TŽ L**, 1. db., 3. lev. sz.), Abaúj vármegye 1707-ben ugyilyen döntést hozott (l. **ŠA AŽ L**, 1. db., 21. lev. sz.).

¹⁸ L. Degré, A.: *Magyei közgyűlések....*, 40. o.; Stipta, I.: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*, Budapest 1995, 8. o.

¹⁹ L. a vármegye 1696., és 1716.-ben kelt döntéseit (**ŠA TŽ L**, 1. db., 7. és 10. lev. sz.).

A közgyűlés elnöke elvileg a főispán volt, vagy az a személy, akit maga helyett kijelölt. Ha a főispán meghatalmazottat sem küldött, akkor az alispán elnökölt. A megjelent nemeseknek a közgyűlés lezárásáig ott kellett maradniuk, különben bírság fenyegette őket. A közgyűlések általában a közügyekről, majd a magánkérelmekről, panaszokról, perekről tárgyaltak. A közgyűlésnek egy nap alatt kellett befejeződnie, ez viszont nem mindig sikerülhetett. Hogy az egy napos tárgyalás elegendő legyen, a megyék általában reggel kezdték meg a közgyűléseiket, azonnal az istentisztelet után. A tárgyalást leggyakrabban szerdán tartották, hogy a legtávolabb lakó megyei nemesek is el tudjanak jönni, és ne kelljen vasárnap indulniuk otthonukból. Megtörtént, hogy a vármegye követelte a közgyűlésre érkező nemesek jelenlétét a kitűzött tárgyalásnap előtt egy nappal.

A közgyűlésre a nemeseknek fegyvertelenül kellett érkezniük. A szabály betartására gyakran elrendelték, hogy a gyűlés épületének kapujában mint ajtónálló egy szolgabíró vagy esküdt álljon (az, akinek járásában a gyűlést tartják), éspedig abból a célból, hogy az érkezőknek elvegye a fegyvereit, és bírságolja őket ezért a magatartásért. A fegyverek elvételére azért volt szükség, hogy a közgyűlés folyamán gyakori zajongások ne váljanak véres összecsapásokká.

A közgyűlési ülésrenddel először 16. században találkozunk. A rendelkezések általában arról szóltak, hogy három asztalt kell felállítani. Az „alispán asztalát” lehetőleg zöld posztóval kellett leteríteni, ott helyet biztosítani a főispánnak, a jegyzőnek, szolgál- és táblabíráknak. A másik asztalnál helyük volt az esküdteknek és a vagyonosabb birtokos nemeseknek. A harmadik asztal a főurak követeinek volt lefoglalva. A többi nemesnek tisztességes ülőhelyet kellett készíteni. Ezek szerint ők nem ülhetek az asztalhoz.

Másfajta, későbbi ülésrend szerint már csak egy asztalt ismertek, mely mellett jobb oldalon ülnek a név szerint felsorolt nagybirtokos urak a felsorolás szerinti sorrendben, majd a klérus, a mágnások követei érkezésük sorrendjében, végül a táblabírák. Baloldalon ült a jegyző és a szolgabírák. Végül olyan ülésrenddel is találkozhatunk, mely egyetlen asztal jobb oldalára rendeli a megyei tisztviselőket, baloldalra a táblabírókat koruk szerinti sorrendben, és a nagy urak követeit. A többi nemes már nem ülhet az asztalhoz, s nem is szólhatott fel.

A közgyűlés tárgyalása az írásbeliség elvét követte. Az összes tárgyalásról jegyzőkönyv készül. Csak azt lehetett jegyzőkönyvbe foglalni, amit nyilvánosan megtárgyaltak és felolvastak. Az ügyeket a jegyző, vagy a szolgabírák adták elő. Az ügyet hangosan és érthetően kellett felolvasni. A szavazás egyhangú kellett legyen, legtöbbször közfelkiáltással történt. Ha ez nem volt lehetséges, előbb szavaztak a mágnások és a prelátusok, majd a táblabírák, a birtokos nemesek, végül az egy telkes nemesek. A szavazás

nyilvános volt, a jegyzőnek jegyeznie kellett. A szavazatokat mérlegelték. A határozatokat a megye és ennek legtekintetesebb nemeseinek pecsétjeivel látták el.

A jegyzőkönyvet a jegyző készítette, egészen 18. századig különleges szabályok ebben nem kötik meg a kezét. A jegyzőkönyveket a jegyző házában őrizte, a közgyűlésekre elvitte, ha nem tiltotta meg neki a megye közönsége. Ha olyan panasz merült fel, amelyről a megye közgyűlése már döntött, a jegyzőnek fel kellett olvasnia az illető jegyzőkönyvet.²⁰

A kisgyűléseket a közgyűlés ülései között hívták össze abban az esetben, ha kevésbé fontos de halaszthatatlan ügyről kellett dönteni. A kisgyűlésen a nemesek, a hivatalnokok valamint a táblabírók kisebb számban jöttek össze. A megyei közgyűlésekkel szemben jóval gyorsabban határoztak, hatáskörük viszont szűkebb volt. A kisgyűlés összes rendelkezése valamint döntése csak a megyei közgyűlés utólagos jóváhagyásával léphetett életbe.

A megyei bizottságok (latinul „deputatio”) nagy rugalmassággal intézték ügyeiket. A bizottságok két formáját ismerjük:

- állandó bizottság,²¹
- ideiglenes bizottság.²²

Az állandó bizottság a háború, járvány, vagy természeti csapás idejében jött össze. Feladata a megyei közgyűlés teljes hatáskörű helyettesítése volt. Hasonló esetekben rendkívül gyorsan volt szükséges dönteni, a szokásos gyűlési vitákat vissza kellett szorítani. Az állandó bizottság elnöke a főispán, tagjai tábla-, szolgabírák, esküdtek, megye jogi képviselője valamint helyettese voltak. Az ideiglenes bizottságot abban az esetben hívták össze, amikor a megyében egészen konkrét, vagy bizonyos határidővel meghatározott ügyről kellett dönteni.²³

3. A vármegye bírósági hatásköre

Külön szólnék a vármegye ítélkező hatásköréről. A bíráskodás területén legkorábban bukkanhatunk a vármegye autonómiájának jeleire. Az Árpád-korban a legfőbb vidéki ítélkezési fórum a nádor közgyűlése (congregatio generalis), viszont csak az Anjou-ház uralkodói rendelkezései alapján hívták össze rendszeresen. Ekkor a nádori közgyűléseket

²⁰ L. Degré, A.: *Megyei közgyűlések...*, 51. o.; Brázda, J. – Bébr, R. – Šimek, P.: *Notářství, jeho vývoj, organizace a pravomoc (Jegyzők, történetük, szervezésük, hatáskörük)*, Prága 1976, 105. o.

²¹ Mindkét általunk vizsgált megye esetében l. pl. az 1739-i pestis ellen küzdő állandó bizottságot. Ehhez többet *ŠA AŽ I*, 21. db., 349. lev. sz.; szintén *ŠA TŽ I*, 43. db., 241. lev. sz. Ismertek még az Abaúj megyei bizottság insurrekciós ügyei - *ŠA AŽ I*, 345 db., 50.

²² L. pl. *ŠA AŽ I*, 66. db., 51; szintén *ŠA TŽ I*, 37. db., 1754. Mindkét esetben a bizottságok természeti csapásokról tárgyaltak, Abaúj 1790-ben, Torna 1747-ben.

²³ Kočiš, J.: *Prehľad vývoja župnej správy na Slovensku do roku 1945 (A vármegyei rendszer története Szlovákia területén 1945-ig)*, In: Sborník archivních prací VIII/1, Prága 1958, 352. o.

általában királyi megbízásból rendelték el, néha viszont előfordult önálló kezdeményezés is. A közgyűléseket néha a király hirdette és vezette, vagy azzal a nádoron kívül más országos hivatalnokot (országbíró, tárnokmestert), esetleg a terület érintett főispánját bízta meg.²⁴ Az alnádor is tarthatott nádori közgyűlést.

A nádori közgyűléseket egy nagyobb összefüggő terület több megyéjében egyszerre hirdették meg. Később szokássá vált, hogy csak két–három megye gyűlését hívták össze egyszerre. A nemesek kötelesek voltak megjelenni, a renden kívüli személyeket sem tiltották ki. A birtokkal rendelkező nemes nők is részt vehettek. Az érintett megyék alispánjai és szolgabírái is jelen voltak. A gyűlés kezdetében 12 nemest választottak, akik megesküdtek s azután a nádor mellett bírótársi feladatokat teljesítettek. A nádort a jegyző, a királyi ember valamint a székesfehérvári káptalan küldötte segítette.

A nádori közgyűlések hatásköre a nyilvános gonosztevők felkutatása, továbbá az eltírt királyi jogok felderítése, a királyt megillető birtokok kiderítése, a teljesítendő közszolgálat megállapítása volt. Ezen túl néha ún. státusperekben is dönthetett. A nádori közgyűlés az adott helyen és időpontban a rejtett királyi jog eseteinek kivételével végítéletet hozhatott.

Zsigmond király uralkodása idejében a nádori közgyűlés hatásköre csökkent. Csak akkor hívták össze a fórumot, ha valamely megyében a közbűncselekmények megszorodtak. Hunyadi János kormányzó pedig csak az érintett megye kérése után rendelte el összehívásukat. Az 1486: I. tc. a nádori közgyűléseket véglegesen megszüntette. Hatáskörüket részről a vármegyék, részről pedig a királyi bíróságok örökölték.

A 13. század végén kialakult a nemesi vármegye ítélkezési autonómiája. A nemesség először szolgabírákat választott, akik a királyi vármegye ispánjával együtt ítélkeztek. III. András kimondottan megtiltotta az ispánoknak, hogy egyedül döntsenek el peres ügyeket.²⁵ Ugyanaz a dekrétum a nádor mellé rendelte a megyei szolgabírákat valamint a megyeispánt, kik a nádori bíraskodás felügyelőiként léptek fel. Később a törvény megengedte a nádori közgyűlés megyei bíróság általi helyettesítését.²⁶

A kezdetleges vármegyei ítélkezés előbb közgyűlésen történik, később egy bizonyos testület jogává vált, s az ispán, a szolgabírák és néhány nemes közreműködésével folyt. Nagy Lajos csak királyi beleegyezés után engedte meg a megyei bírósági közgyűlések megtartását,

²⁴ L. Frankl, V.: *A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése*, Budapest 1863, 92. o.; Stipta, I.: *A magyar bírósági rendszer története*, Debrecen 1998², 35. o.; Hajnik, I.: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és vegyesházi királyok alatt*, Budapest 1899, 150. o.

²⁵ L. 1291:V. tc.-t.

²⁶ L. 1298:XXVI. tc.-t.

ezért ezen túl csak az ún. **sedes iudicarián (sedrián)**²⁷ ítélezhettek. Ez a megyei törvényszék csak azokban az ügyekben dönthetett, amelyek nem tartoztak a nádor, vagy a királyi kúria ítélkező hatáskörébe.

A vármegye legmagasabb szintű bírósága a **megyei törvényszék (sedria)** lett. A vármegyei törvényszékek a 14. században minden 15. nap ültek össze, később²⁸ gyakrabban – hetente is. Elnökük a főispán, 1526 után az alispán volt. A büntető sedria elkülönítése után e ítélőszék elnöke a másodalispán lett. A sedria további tagjai a következők voltak:

- 4 szolgabíró (iudices nobilium);
- 8–12 kiválasztott esküdt szavazó bíró;
- a megyei ügyész;
- megyei jegyző (főjegyző, vagy aljegyző), ki a bírósági jegyzőkönyvet készítette.

A megyei törvényszék hatásköre az egész vármegye területére tért ki. Kivételek a következők voltak:

- örökös főispánok valamint a királyi bíróságnak alárendelt főnemesek;
- szabad királyi városok, amelyek maguk törvényszékükkel rendelkeztek;
- 24 szepesi város;
- 10 szepesi lándzsás, akik a megye törvényszékének csak a lopás, pénzügyi valamint dézsmaügyekben voltak alárendelve;
- a vármegye területén található királyi birtokok.²⁹

Ha a per tárgya több vármegye területén feküdt, a megyei törvényszék nem tárgyalhatta. Ebben az esetben a királyi bíróság volt illetékes.

1526 után a megyei önkormányzat megszilárdult, s ez hatott a megyei ítélkezésre is. A sedriából rendes bíróság lett, a tárgyalta ügyek száma viszont hamar megkövetelte a specializálódást. Így alakult ki a **büntető sedria**, valamint az alsóbb fokú **alispáni** és **szolgabírói ítélőszékek**, melyek a jobbágyság úriszéki táblák hatáskörén kívül álló peres ügyeit tárgyalták.³⁰

A **polgári sedria**³¹ hatásköre a következő volt:

²⁷ A sedriák üléseiről ránkmaradt legrégebb megyei iratok Abaújból 1534.-ből származnak. L. **ŠA „Abovská župa– súdne písomnosti“ (Abaúj vármegye bírósági iratai)** c. fond (továbbiakban „**AŽ – S**“), 1. db., 1. Hasonló Tornai dokumentumhoz l. **TŽ L**, 332. db., 750.

²⁸ Az 1492:LIII. tc. elfogadása után.

²⁹ L. Bidovský, E.: **Poznatky o organizácii verejnej správy a súdnictva v Uhorsku v rokoch 1848 – 1860 (A közigazgatás és igazságszolgáltatás szervezete Magyarországon 1848 – 1860. között)**, In: Sborník archivních prací VII/2, Prága 1957, 182. o.

³⁰ L. Stipta, I.: **i. m.**, 75. o.; Bónis, Gy. – Degré, A. – Varga, E.: **A magyar bírósági szervezet és perjog története**, Zalaegerszeg 1996, 63. o.; Ember, Gy.: **Az újkor magyar közigazgatás története**, Budapest 1946, 132. o.

³¹ Abaúj megyei polgári ügyeihez l. pl. **ŠA AŽ – S**, 9. db., 3. Tornai dokumentumok közül l. pl. **ŠA TŽ L**, 332. db., 738. lev. sz.

- elsőfokú ítélkezés azokban az ügyekben, melyek nem tartoznak a szolgabírói székek, az alispáni ítélőszékek, a kerületi táblák, valamint a királyi tábla hatáskörébe;
- másodfokú ítélkezés a magánföldesúri joghatóság alá nem tartozó mezővárosok bíróságai a szolgabírói ítélőszékek, az alispáni ítélőszékek, és az úriszéki bíróságok döntései ellen. Ítélete ellen a királyi bírósághoz lehetett fordulni.

A **büntető sedria**³² tevékenysége a 17. században különült el a vármegyei törvényszéktől, szervezetileg viszont hozzátartozott. Eredeti elnöke az alispán volt, tagjai azonosak a polgári sedriával. Ülései rendszeresen követték a vármegyei törvényszék üléseit. Az ítélőszék első fokon azon jobbágyságok büntető ügyeit tárgyalhatta meg, akik nem tartoztak a megyei nemesek valamint a pallosjogú urak hatalma alá. A büntető sedria hatásköre nem terjedt ki a hűtlenség (ezen belül főleg a felségsértés és a lázadás) eseteire, melyek a központi bíróságok alá tartoztak. Ítéleteivel szemben jogorvoslat elvileg nem létezett.

Az **alispáni ítélőszék** (forum vicecomitis) elnöke az alispán volt, tagjai a szolgabíró és egy esküdt lettek. Hatásköre kizárólag a polgári perek megtárgyalására vonatkozott, melyek közé a következők tartoztak:

- az ún. kisebb hatalmaskodási és becsületsértési ügyek;
- az adósági perek,³³
- a zálog-, osztályos, örökösödési és egyéb birtokperek 200 forint értékhatáron felül 12000 forintig.³⁴

Mivel a tárgyalandó ügyek többsége helyszíni tárgyalást igényelt, sem a törvények, sem a megyei statútumok nem határozták meg az alispáni ítélőszék megtartásának helyét. Fellebbezésről a sedria döntött.

A **szolgabírói ítélőszék** (forum iudlium) az alispáni ítélőszék megalapításával szinte egy időben jött létre. A bíróságot a szolgabíró és az esküdt alkották. Hatásköre eleinte a rendészeti, kihágási valamint a kisebb perértékű polgári perekre terjedt ki. A 18. században a szolgabíró bírósága azokról a zálog-, osztályos és örökösödési perekről is dönthetett első fokon, melyeknek értéke nem haladta meg a 200 forintot.³⁵ Nagyobb perértékű viták (3 000 forintig) eldöntésére is hatásköre volt, ez esetben viszont a felperes dönthetett vajon itt, vagy az alispán bírósága előtt indítja-e a pert. A jobbágyság polgári pereit rendszeresen a szolgabíró elé tartoztak. Kihágási ügyeket eldöntő hatásköre a jobbágyságokkal szemben megerősödött, a

³² Ügyeihez l. pl. **ŠA AŽ – S**, 350. db., 527. lev. sz.; **ŠA TŽ L**, 400. db., 910. lev. sz.

³³ Pl. **ŠA AŽ – S**, 21. db., 2; **ŠA TŽ L**, 188. db., 1.

³⁴ L. 1715:XXVIII. tc.-t.

³⁵ L. pl. ; **ŠA TŽ L**, 315. db., 684. lev. sz.

szolgabíró testi büntetéseket szabhatott ki ellenük. Az ítélszék döntései ellen fellebbezni elvileg a sedrához lehetett, gyakorlatban ezen joggal csak a nemesek éltek.

A szolgabírák ügyeik egy részét elsőfokú elbírálásra néha továbbadták az ítélezésben bírótársként résztvevő esküdt ülnököknek. Így jött létre az **esküdt ülnökök ítélszéke** (forum iuratum assessorum), mely főleg a Dunántúlon lett gyakori.

A bűnözés elszaporodása idejében a vármegyei közgyűlések rendszeresen felhatalmazták az alispánokat, hogy néhány szolgabíróval és esküdttel mint rendkívüli bíróság, ún. **cirkálás** keretében ítéلkezzenek. Hatáskörük csak a rendeken kívüli személyekre terjedt ki, a nemeseket a sedria elé idézhette. Néha egyedül az alispán kapott felhatalmazást a gonosztevők üldözésére. Mivel ez rendkívüli bíróság, fellebbezésnek ítélete ellen helye nem volt.

1351: XVIII. tc. értelmében a megyei törvényszékeken kívül az úriszéki bíróságok³⁶ is ítéلkezhettek, melyeken a vármegyei törvényszékeket a szolgabírák képviselték. Régebben nem létezett különbség a polgári és büntető perek között. Jogorvoslati intézmény a királyi bíróság lett, Mária Terézia reformjai után pedig a hétszemélyes tábla. A bíraskodás jogát a vármegyék II. József uralkodása idejében elveszítik, majd ismét visszanyerik. A Bach korszak, s őt követő vármegyék restaurálásának időszaka, véglegesen döntenek a bíraskodás elszakításáról.

4. A vármegye tisztviselői

A megyei önkormányzat és autonómia fejlődésével együtt a megye igazgatása valamint a megye tisztviselőinek hatásköre is megváltozott. Az uralkodó által kinevezett királyi vármegyei hivatalnokok lassan eltűntek, helyükbe a megválasztott tisztviselők léptek. Egyetlen kivételnek a főispán hivatala tekinthető.

Már a várispán az uralkodó bizalmasa volt, a királyi vármegye ispánja is ezen a szinten maradt. A nemesi vármegye főispánja is az uralkodó személyét valamint megyében gyakorolt hatalmát képviseli. Máig bizonytalanok vagyunk a kérdésben, mikor nevezték el az addigi ispáni hivatalt főispánnak. Csak feltételezni lehet, hogy a főispáni tisztség bevezetése valószínűleg az alispánéval függ össze, ez pedig biztosan a 14. században történt.³⁷

³⁶ Jobbágyok feletti ítélezésükhöz l. pl. **ŠA AŽ – S**, 517. db., 6; szintén **ŠA TŽ I**, 455. db., 1792.

³⁷ Žudel, J.: **Stolice na Slovensku (A szlovákiai vármegyék)**, In: Svet vedy 1969, 286. – 246. o.; Procházka, V.: **Župa a župan (Vármegye és a főispán)**, In: Slavia antiqua 15/1968, 36. o.; Wertner, M.: **Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontológiához**. In: Történelmi Tár. 1906. 586-601. o.

A főispáni (supremus comes) tisztséget az uralkodó adományozta korlátlan időre. A tisztségre eleinte több feltétel megléte esetén lehetett pályázni. Ezek a következők voltak:

- nemességhez tartozás;
- magyar honosság;
- vármegye területén való tulajdon;
- vármegye területén való tartózkodás;
- hozzáillő vagyoni állapot;
- kívánság (persona grata);
- a tisztség gyakorlására való képesség.

Ugyanezek a feltételek teljesülését követelték az ún. örökös főispánoknál is (perpetuus comes, hereditarius comes). Az örökös főispánság³⁸ az Árpád-korban jött létre, majd 1504-ben megszüntették, hogy 1595-ben újra bevezették. Gyakran megtörtént, hogy a tisztséget kiskorú személyek töltötték be. E tény csak alátámasztja véleményünket, amely szerint a főispán a vármegyének csak címzetes elnöke volt. Gyakran egy személy egyszerre töltötte be e tisztséget több vármegyében is. A főispánt az uralkodó nevezte ki, s ezzel a királyi hatalom befolyást gyakorolt a vármegyére. A főispáni hivatal betöltése valamint gyakorlása kizárólag az uralkodó akaratától függött. Megtörtént, hogy az uralkodó a megyei nemességgel folytatott tárgyalásai alapján visszavonta a főispán megbízását, s új személyt bízott meg a hivatal gyakorlásával.³⁹

A főispán az uralkodói udvarnál képviselte vármegyéjét, ezzel szemben az alispán a vármegye vezetésével törődött. A főispán az uralkodó tisztje volt, az állam hatalmának érdekeit képviselte a megyei autonómiával és önkormányzattal szemben. Ő gyakorolta az állami közérdekeket a helyi érdekekkel szemben, biztosította az állami és megyei hivatalok együttműködését. A főispán a vármegye legfőbb hivatalnoka volt. Vezette a megyét, mint közigazgatási egységet, egyben ellenőrizte önálló tevékenységét. Rendszeresen ő hívta össze a megyei közgyűlések üléseit, elnökölt rajtuk, választások időszakában kijelölte a megyei tisztségekre pályázó személyeket. Ügyelt arra, hogy a vármegye pontosan hajtsa végre a törvényeket valamint az uralkodó és kormányzszerveinek rendeleteit. A 16. század feléig ő nevezte ki az alispánt. A főispán hatáskörét több törvénycikk is szabályozza:

³⁸ Ismert Abaúj vármegyében, ahol a Perényi család gyakorolta a főispáni tisztséget egészen 1700-ig. L. **ŠA AŽ I.**, 16. db., 266. lev. sz.

³⁹ Žudel, J.: *Verejná správa a územná organizácia Slovenska za feudalizmu (Szlovákia közigazgatása és helyi rendszere feudalizmus idején)*, In: Vlastivedný časopis 1974, 161. o.

-1486: LX tc., amely értelmében a főispánt a király a főnemesség meghallgatása után nevezheti ki; a főispán az uralkodó kezeibe teszi le fogadalmát;

-1439: V., valamint az 1553: XIX tc.-k tiltották, hogy a tisztséget külföldiekkel töltsék be.

A főispán a hivatalba lépése előtt fogadalom letételre volt köteles a vármegye közgyűlése előtt. Hatáskörét az említett törvénycikkeken kívül a királyi rendeletek szabályozták, legismertebb 1768. november 21-én kelt.

Vármegye a tisztújító gyűlésén (sedes restauratoria) választásokkal töltötte be a megyei hivatalok többségét. A tisztek választási követelményei majdnem mindig megegyeztek a főispán kinevezési követelményeivel. Az idő folytával a legfontosabb megyei tisztviselője az alispán lett.

Az alispán kezdetben a vármegye második tisztviselője volt.⁴⁰ A hivatal a várispán udvari bírójának (comes curialis castri) tisztségéből fejlődött ki. Egészen a 16. század feléig az alispánt (13. századtól latinul „vicecomes”-nek nevezik) a főispán nevezte ki. Ebben az időszakban a vicispán a főispán helyettese, tisztviselője volt. A főispáni személy változásával az alispán személye is megváltozott, hacsak az új főispán nem döntött másképpen.

A vármegyei nemesség a főispáni hatalom visszaszorítására törekedett. Már 1290-ben kelt dekrétum értelmében a főispán az alispán személyét csak a nemesség soraiból választhatta. 1435 és 1486-os törvénycikkek már az alispánt is kötelezték a megyei közgyűlés előtt a hivatala betöltésekor kívánt igazságosság valamint becsület betartásáról szóló fogadalom letételére⁴¹. Az 1504-ben⁴² kelt törvénycikk már a főispánt az alispán kinevezésének folyamatában a megyei közgyűlés jóváhagyására kényszeríti. A fejlődés lezárult 1548-ig.⁴³ Ezután az alispánt a megyei közgyűlés a főispán javaslata alapján választja. A főispánnak az alispáni tisztség betöltésére pályázó személyek kijelölésén kívül már csak a megyei közgyűlés által megválasztott alispán hivatalában való megerősítésének joga maradt. 1723: LVI. tc. értelmében pedig az alispánt főispán és megyei közgyűlés által kijelölt négy pályázó személy közül kell megválasztani. Az alispán hatásköre ezen túl a főispántól többé nem függött, kizárólag a törvénycikkek szabályozták.

Az alispán megyei nemesség, valamint a megyei önkormányzat képviselője lett, míg a főispán a megyei főnemesek érdekeiért harcolt. Az alispán a vármegye közigazgatásának

⁴⁰ Abaúj vármegyéből származó első említését l. **ŠA AŽ I**, 17. db., 289. lev. sz.; Varšik, B.: *Osídlenie košickej kotliny. I*. Bratislava, 1964. passim.; Györffy, Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza. I. köt.* Budapest 1963, 42- 53. o.; Kristó, Gy.: *A vármegyék kialakulása Magyarországon*. Budapest, 1988. 398-401, 406-409. o.

⁴¹ L. 1486:LXXX. tc.

⁴² L. 1504:II. tc.

⁴³ L. 1548:LXX. tc.

vezetője volt. Hatásköre megegyezett a főispánéval, akit távollétében helyettesített. A 16. századbeli törvénycikkek értelmében:

- az alispán a főispánt helyettesíti, mégpedig távollétében, de akkor is, ha a tisztsége nincs betöltve;
- a főispán távollétében az alispán hívja össze és vezeti a megyei közgyűlést;
- ő a Törvényszék elnöke és tagja;
- ő koordinálja a szolgabírák tevékenységét.

Ezen kívül az alispán a vármegye többi hivatalnokainak tevékenységét, valamint a vármegye pénzügyeit felügyelte. Tevékenységéről a megyei közgyűlésnek adott számot. Az alispán mint a megyei Törvényszék elnöke az alattvalók szabad költözési jogának védelmezőjeként lépett fel. Vármegyének címzett összes kérelmet ő intézte, vagy terjesztette elő a megyei közgyűlésnek.

Alispán kötelességeinek rendkívüli növekedése ahhoz vezetett, hogy a hivatal a 17. században kettévált, s megjelent a második alispán (substitutus vicecomes)⁴⁴ tisztsége. A két alispán megosztotta az alispáni hatáskört oly módon, hogy az első alispán (ordinarius vicecomes) a politikai és vitás kérdésekről döntött, míg a második alispán az első általános helyettesítése mellett a büntető Törvényszék elnöke volt.⁴⁵

A megye önkormányzata kezdettől fogva a saját bírák – szolgabírák – nemesség általi választásában tükröződött. A szolgabírákkal már IV. Béla uralkodásának idejében találkozunk.⁴⁶ Ők a vármegye, mint önálló közigazgatási egység legrégebben választott tisztviselői. A szolgabíró (iudex nobilium) hivatala a választott nemesi bíró hivatalából fejlődött ki. Eleinte az egyes vármegyékben négy szolgabírónak kellett lennie. Ezek a vármegye ítélelhozásában vettek részt. Az alispánnal együtt alkották a vármegye tisztikarát.

A szolgabírák tisztségével szorosan összefüggött a vármegyék járásokra való osztása. A szolgabíró saját járásának legfőbb tisztje lett. A hivatal közigazgatási valamint ítélkezési hatáskörének növekvése némelyik vármegyében az alszolgabírói hivatal (vice iudex nobilium) megalapításához vezet.⁴⁷ Az addigi szolgabírót ezután főszolgabírónak (ordinarius iudex nobilium) nevezzük. 1842-ben a Magyar Helytartó Tanács megengedte egy járásban egyszerre két alszolgabíró alkalmazását.⁴⁸ Kezdetekben a szolgabírák kizárólag ítélkezési feladatokat teljesítettek; 15. században már viszont a közigazgatási ügyeket is intézték.

⁴⁴ Abaúj vármegyében először 1641-ben találkozunk a második alispánnal. L. **ŠA AŽ I**, 1. db., 10–11. lev. sz.

⁴⁵ Abaúj vármegyében 1848-ban a második alispán az árvaszék elnöke is volt. L. **ŠA AŽ I**, 450 db., 1394 lev. sz.

⁴⁶ L. Zsoldos, F.: **Szolgabírói hivatal**, Pest 1866, 130. o.

⁴⁷ Pl. Abaúj vármegyében a hivatallal elsőként 1727-ben találkozunk. L. **ŠA AŽ I**, 1. db., 25. lev. sz.

⁴⁸ L. **ŠA AŽ I**, 137. db., 6.

A szolgabírák hatáskörébe a következő ügyek tartoztak:

- bírói vizsgálat, a tanúk kihallgatása, vagyon elkobzása, büntetőjogi ügyek;
- szerződések és megállapodások megkötése, végrendeletek készítése;
- hozzájárulás az úriszéki bíróságok vizsgálataihoz a főnemesek jogtalanságainak visszaszorítása érdekében.

Az utóbbi feladatkör többségében formális volt. Később a szolgabírák hatásköre a szolgabírói járás vezetésében, s a megyei közgyűléseken valamint a törvényszéki tagságban merült ki.

A szolgabírák sokoldalú hatáskörük hatékony teljesítésének érdekében a vármegyék közönsége már 15. századtól kezdve esküdteket (iurati assessores) választanak. Eredeti számuk (4) lassan a vármegye nagyságától függően 6 – 12-ig növekedett.

A megyei jegyző hivatala a vármegyék életében csak a 14. század folyamán jelent meg.⁴⁹ A vármegye alkalmi alkalmazottjából a követelt jogismeret alapján vármegye választott állandó tisztviselője lesz. A hivatal elődje a megyei írnok volt, ki a vármegye összes hivatalos okiratát fogalmazta.⁵⁰ 1723: LVI. tc. a megyei jegyző (iuratus notarius) vármegye közösséggel történő választását emeli ki a főispán általi kinevezéssel szemben.

A megyei jegyző hatáskörébe a megyei közgyűlés bírósági jegyzőkönyveinek, valamint a vármegye okiratainak (pl. a különféle kimutatások, vagy más iratok) készítése és kiadása tartozott. Tagja volt a Törvényszéknek, ahol a tanúk kihallgatásáról szóló jegyzőkönyveket, a fellebbezési hatóságokhoz intézett jelentéseket fogalmazta. A jegyző tisztségének betöltése nem követelte a nemességhez való tartozást. E hivatalnok írni és olvasni tudása rendkívül fontossá tette a jegyző személyét. Szolgálataiért rendszeres bért kapott.

A megyei jegyzők hatáskörébe nem csak az okiratok fogalmazása tartozott. A hivatal a jozefinizmus időszakáig egyben levéltári feladatokat is teljesített. 17. században a megyei jegyző átvette az akkoriban már túlterhelt alispánoktól a megyei levéltár vezetését. Az írásbeliség fejlődése eredményezte az aljegyzői hivatal (vicenotarius) megalapítását.⁵¹ Az aljegyzők száma az idő múltjával növekvő tendenciákat mutatott. A 17. század folyamán a megyei jegyző tisztsége főjegyzőre változott, akinek a jegyzők és aljegyzők voltak

⁴⁹ Pl. Tornyosnémeti (Középnémeti) községben 1325-ben kelt okiratban egy bizonyos „magister Stephanus notarius noster” szerepel. L. Bidovský, E.: *Poznatky o organizácii verejnej správy a súdnictva v Uhorsku v rokoch 1848 – 1860 (A közigazgatás és igazságszolgáltatás szervezete Magyarországon 1848 – 1860. között)*, In: Sborník archivních prací VII/2, Prága 1957, 125. o.

⁵⁰ Brázda, J. – Bébr, R. – Šimek, P.: *i. m.*, 145. o.

⁵¹ Abaúj vármegyében először 1647-ben találkozunk a hivatallal, 1755-től a vármegyének két aljegyzője volt. L. *ŠA AŽ L*, 433. db., amely teljes egészében a megyei jegyzőkre vonatkozik.

alárendelve. A megyei főjegyző az alispán mellett a legfontosabb vármegyei hivatalnok lett. II. József uralkodása idején 1787-ben második aljegyző hivatala protokolláris hivatallá változott. Ezentúl e hivatalnok hatáskörébe tartozott a megyei levéltár igazgatása.

A vármegyék alacsonyabb rangú hivatalnokai közé a következőket soroljuk: megyei pénztáros (perceptor),⁵² biztonsági biztos (kapitány), számvevő (rationum exactor), megyei jogi képviselő (fiscalis), éjjeli őr. A 18. században az alsóbbrendű megyei hivatalnokok köre a következőkkel bővült: megyei orvos, járási orvosok, megyei mérnök, kancellisták, hajdúk, kasztelán, utibiztos.

A fentiekre tekintettel azt kell hangsúlyoznunk, hogy a nemesi vármegye volt a legutolsó s egyben a legkifejlettebb középkori vármegyetípus. Sem az eredeti vármegye (a várban található központtal), sem a királyi vármegye nem élhetett annyi szabadsággal, annyi jogosultsággal, mint éppen a nemesi vármegye.

A nemesi vármegye sok évszázadon keresztül fejlődött. Végző formája, mely a 19. század 40-es éveiben alakult ki, szilárdan védte a rendek érdekeit, ezért nehéz feladat állt a polgáriság előtt megszüntetését terén.

Dolgozatunkban igyekszünk a Kassán székelő Állami levéltár anyagainak segítségével minél pontosabban rámutatni a nemesi vármegyével való felszámolás folyamatára úgy, ahogyan őt Abaúj és Torna vármegyében látták. Követni próbáljuk a két vármegye szervezésének történetét egészen Magyarország szétosztásáig azt remélve, hogy a mai magyar történelemkutatók számára néhány kevésbé ismert adattal szolgálhatunk.⁵³

⁵² Abaúj vármegyében először 1623-ban található. L. **ŠA AŽ I.**, 66. db., 7.

⁵³ A bevezető önálló cikként megjelent. L. Štenpien, E.: **A magyar nemesi vármegye hatásköre**, Studia Iurisprudentiae Doctorandorum Miskolciensium, Tomus 3., Fasciculus 1 – 20, Miskolc 2003, 347 – 366. o. Szlovák nyelvű változata megjelenés alatt áll Kassán: L. Štenpien, E.: **Župa ako súčasť právnej kultúry na Slovensku do roku 1848. (Az 1848-előtti vármegye mint a szlovák jogi kultúra része)**, In: Právna kultúra a európsky integračný proces I., Kassa 2003.

I. FEJEZET: ABAÚJ ÉS TORNA VÁRMEGYÉK A FORRADALOM ÉS SZABADSÁGHARC IDŐSZAKÁBAN

1.1. A vármegyék történetének áttekintése

Abaúj vármegye Magyarország legrégebbi vármegyéi közé tartozik. Területe 1846-ban a rendiség alkonyán 2900 km²,⁵⁴ 13 mezővárost, 236 falut és 32 népes pusztát foglalt magában, mivel a közepes nagyságú vármegyék közé tartozott. Ami a vármegye népességét illeti, legnagyobb létszámú egyértelműen a magyar etnikum volt.

Az 1773-ban megjelent „Magyar települések hivatalos lexikona” szerint a magyarokon kívül a vármegye területén találhattunk eredeti szláv elemeket,⁵⁵ valamint németeket is.⁵⁶ A szlovákok lakta terület a lexikon szerint⁵⁷ a vármegye északi része volt, továbbá a Csereháti járás; a vármegye déli részén csak apró magyar nemzettel körülzárt szigeteken találhattunk szlovák lakosokat. A németek pedig csak az Alsó és Felső Mecenzéf területén voltak éltek.

A vármegye népességszámáról különösebben szólni nem kívánunk, a dolgozatunk figyelmen kívül hagyja a demográfiai adatokat. Véleményünk szerint viszont érdekes figyelni a népesség számának változására az 1830 és 1846 közötti időszakban. Ezért ezeket a számadatokat kivételesen közöljük. Különösen érdekes az 1840–1841 között történt népességcsökkenés. Az adatokat nem lehet könnyen értelmezni. Csak járvány okozhatott ilyen arányú létszámcsökkenést.

I. Táblázat:
Abaúj vármegye

Év	Lakosság
1830	182 534
1840	210 300
1841	174 000
1846	183 040

lakosságának fejlődése 1830 – 1846 között.

⁵⁴ Az 1806-ból származó adatok 52, 7 négyzetmérföldről szólnak, a dolgozatunkban inkább a ma korszerűbb négyzetkilométerekre számítottuk át.

⁵⁵ A lexikon érthetően „tótokról” szól. Adatait közli Žudel, J.: *Stolice na Slovensku (A szlovákiai vármegyék)*, Svet vedy 1969, 10. o.

⁵⁶ Ez a tény is érthető, hiszen Kassa városát német bevándorlók alapították.

A vármegye kialakulásánál két tényezőt kell figyelembe venni:

- a Kassai medence Magyarországhoz csatolásának időpontját valamint folyamatát;
- a vármegyei rendszer kialakulását.

Ami az elsőt illeti, köztudott, hogy a Kassai medence térsége csak utólag vált a Magyar Királyság részévé. Szent István korszakában e területen még éltek a Nagy Morva Birodalom hagyományai, lehet hogy annak közigazgatása is. Maga a kassai medence nem tartozott a Nagy Morva térség központi területei közé, a hatalmi befolyása viszont idáig biztosan elért. Tudjuk azt is, hogy Nagy Morva birodalom szlovák területeit az első nyugati szláv állam széthullása után I. Boleszláv, „a bátor” lengyel király hadserege szállta meg, aki 1003 és 1004 között a cseh és morva területekre is rátámadt. Az akkori Lengyel Királyság hatalmi befolyása - a korabeli történelmi atlaszok szerint - legdélebbre a Pozsony – Esztergom – Eger – Zemplén vonaláig ért.

1018-ban a magyar és a lengyel király megegyezése alapján a Piast- házi uralkodók hatalma csökkent. Ezzel szemben a magyar Árpád-királyok hatalmi expanzióját észlelhetjük, akik főleg a szlovák területek felé irányítják figyelmüket. Száz éven át módosultak a magyar-lengyel befolyási övezetek, míg a folyamat végén a mai szlovák-lengyel határ kialakult. A Kassai medence Magyar Királyság része lett.⁵⁸

Ami a vármegye létrehozását illeti, megalapításának időpontját nehéz meghatározni. Biztosak lehetünk abban, hogy Szent István halála után Magyar Királyság hatalma már a Kassai medencére is kiterjedt. E helyen nem létezett város, viszont szláv népességű településekről hitelt érdemlő adataink vannak. Ha feltételezzük, hogy a megyerendszert Szent István a nagy-morva minta alapján építette ki, úgy, hogy némely vármegyét egyszerűen csak magyarosított,⁵⁹ akkor ez a feltevés a Kassai medence Nagy Morva központjától való nagy távolsága miatt nem alkalmazható. Abaúj vármegye minden bizonnyal már magyar gyökerekkel született a 11. század első felében.

Biztosan állíthatjuk, hogy a vármegyét a Magyar Királyság harmadik uralkodója Aba Sámuel alapította, ezért a megye, valamint a központi vára viseli a nevét, mely jelenség a magyar vármegyék elnevezéseit illetően egyébként nem túl gyakori. Eredetileg a vármegye területe jóval nagyobb volt. Az alapítás idejében hozzá tartozott Sáros, Borsod és Heves területe is, a vármegye tehát egészen Egertől Bártfáig ért. A vármegye eredeti székhelye

⁵⁷ A lexikon véleményét alátámasztják a mai kutatások eredményei is.

⁵⁸ L. Duchoň, J.: *Košice v stredoveku I.(A középkori Kassa I. rész)*, In: Magazin Košického Večera (A Kassai Esti Napló Magazinja), 1996 május 17., I. évf., 20. sz., 7. o.

⁵⁹ Ez a szlovák szakirodalomban általánosan elfogadott elv, e helyen csupán ismertetjük.

Abaóvár volt, az ispán csak később helyezte át hivatalát Abaújvárba. A megye kezdetben határvármegye (latinul „marchia”) volt. Őrszervezetének nyoma maradt egy újvári „speculator” és a sárosi örök és gyepük nevének rögzítése során.⁶⁰

Számunkra első ismert ispán (Mátyás) nevére 1138-ban kelt II. Béla királyi okiratban bukkanunk. Ekkor a megye latin elnevezése még „Comitatus Novi Castri” (Újvár megye), székhelye pedig „Nova Civitas” (Újváros). Ekkor még nem említik a vármegye alapítóját, Aba Sámuelet. 1251-ben a székhely elnevezése hirtelen megváltozik „Castrum novum Abe”-ra, majd 1255-ben már „Castrum de Abawyvara”-ként (Újvár) emlegetik. Maga a vármegye elnevezése 1259-ben „Comitatus Abawyvar”-ra változik, 1302-ben „Comitatus de Abawyvar”-ként elnyeri végleges formáját.⁶¹ II. András király uralkodásának idejében létrejött Abaújvár körül a nemesi vármegye. Székhelye 1262-től Forró volt.

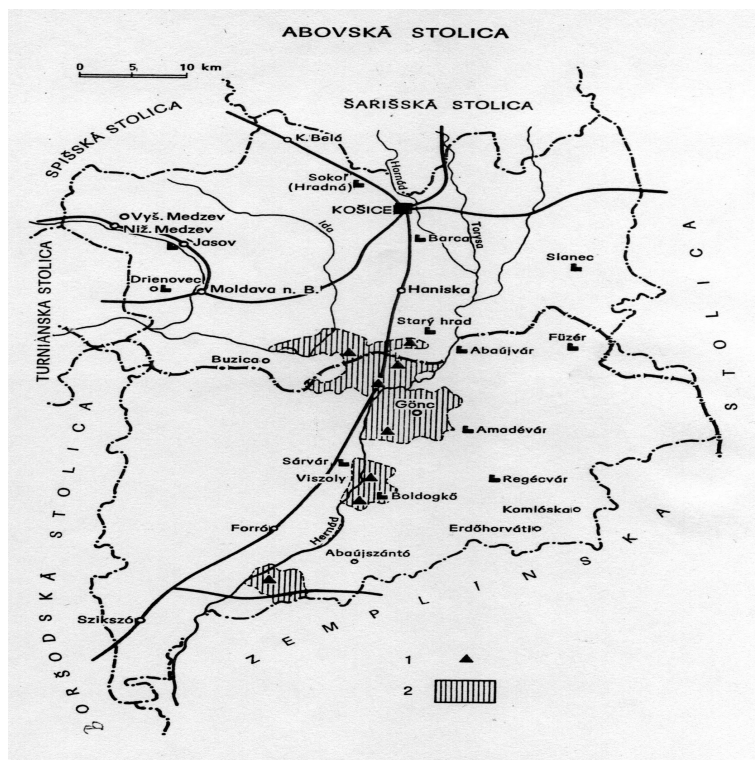
II. Géza és utódai uralkodásának korszakában a vármegye vendégek betelepülésének első hullámát szenvedte. A második keresztes hadjárat után meghívta az uralkodó a német és francia kézműveseket és kereskedőket, utána III. Béla valamint Imre király a települők másik hullámát indítja meg, ebben az esetben az Alpok német valamint olasz oldalairól. A települők egyik hulláma biztosan érintette Abaúj vármegyét is. 13. század elején kialakult a megye területén egy privilegizált terület, amely mentesült az abaújvári ispán hatásköre alól. Az 1220-as jegyzék szerint e terület a következő falvakból állt: Kenyhec, Perény, Céce, Dobzsa, Egyházasszóló, Gönc, Göncruszka, Hidasnémeti, Tornyosnémeti és Vizsoly.

E privilegizált falvak lakói németek voltak, akiket a korabeli okmányok „a királynő Abaújvár provinciából való vendégei, vagy tízfalvas németek”-ként említik. Az említett királynő nagy valószínűséggel II. András német felesége Gertrúd. Központjuk Vizsoly volt, ahol az előljárójuk „comes Theutonicorum” székel. Az említett 10 falu egy egységként ismert – „Comitatus de Wysol”, magyarul Vizsoly megye. Hasonló közigazgatási egységet alkottak a Szepesi németek is. Az Abaújvár-beli Vizsoly megye viszont a 13. – 14. század tájékán teljesen asszimilálódott.⁶²

⁶⁰ L. közelebb Györffy, Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza* I., Budapest 1963, 45. o.

⁶¹ L. Duchovň, J.: *Košice v stredoveku II. (A középkori Kassa II. rész)*, In: *Magazín Košického Večera* (A Kassai Esti Napló Magazinja), 1996 május 24., I. évf., 21. sz., 7. o.

⁶² L. **uo.** Az alábbi térképen mai szlovák helyiségnévek találhatók. A vármegyék szlovák elnevezéseinek jelentése: **Abovská stolica** = Abaúj vármegye; **Zemplínska stolica** = Zemplén vármegye, **Boršodská stolica** = Borsod vármegye; **Turnianska stolica** = Torna vármegye; **Spišská stolica** = Szepes vármegye; **Šarišská stolica** = Sáros vármegye.

1. Ábra: Vizsoly megye és Abaújvár megye.

Magyarázat: 1 ▲ Vizsoly megye települései;

2 □ Vizsoly megye területe;

— mai közutak;

— mai államhatárok;

--- vármegyék határai.

Abaúj váranak első tisztjei közül 1235 körül Jordán várnagyot, Farkas seregvezért, Poson és Jakab főhirdetőket ismerjük.⁶³ A megye a Magyar Királyság határait őrizte, ezért a tatárjárás meglehetősen nagy károkat okozott területén. A muhi csata után IV. Béla király Abaúj területén menekül át. Uralkodásának vége felé tudatosan használni kezdik a vármegye és a várispánság fogalmakat. Uralkodásának utolsó szakában együtt gyűlésezett a vármegyei nemesség és a várkatonaság. Ekkor már a bűnösök feletti bíraskodást a megyében nem az ambuláns udvarbírák, hanem a vármegye gyűlése kezdte gyakorolni, ahol a jelenlévők egyenlő szavazattal bírtak. Ugyancsak Béla király domborította ki a főispáni méltóság joghatóságát, aki az ő idejében lett a vármegyének feje, a királyi kormány képviselője és vált a vármegye nemes közönségének közvetítőjévé.

⁶³ L. Sziklay, J. – Borovszky, S.: *Magyarország vármegyéi és városai, I. kötet: Abaúj – Torna vármegye és Kassa*, Miskolc 2000, 477. o.; Czobor, A.: *Abaúj és Torna vármegye az utolsó nemesi felkelésben. 1809*. Kassa, 1912. 21 o.

A tatár betörések (1241– 42, majd 1285) után a vármegye három részre oszlott: létrejöttek az önálló Abaújvár, Heves és Sáros vármegyék. A kisebb vármegye fontos tényezőjévé a nemes családok váltak. Közülük Kassai medence területén legbefolyásosabbak közé az Amádé család tartozott.⁶⁴ Nem feladatunk az Amádék hatalmi viszonyait körülírni, ezért e helyen csak azt említjük meg, hogy az említett nemes család 1311-ig Abaúj vármegyében teljes uralmat gyakorolt. 1312. június 15-i Rozgonyi csata jelenti az Amádé-féle uralom végét. Mivel a csata fontos tényezőjévé Kassa szabad királyi város lett, az ezt követő időben, véglegesen viszont csak a 14. században, a vármegye központját ide helyezték. A város és a vármegye hosszú viszálykodása miatt a város és a vármegye külön-külön, rivalizálva, gyakran egymás rovására fejlődött. Az első magyar Anjou-házból való uralkodó idején az Abaúj vármegye örökös főispánságát az akkori királyhoz hű Perényi család kapta meg.

A megyék lassan levetközték hadi jellegüket és teljesen polgárilag szervezett megyei hatósági szervezet jött létre, melynek vezetője a főispán, helyettese az általa kinevezett alispán, kinek az 1291: IV. tc. alapján nemesnek kellett ugyan lennie, de ehhez nem mindig ragaszkodtak, mert Róbert Károly idejében például Szepes és Pozsony vármegyék alispánjai nem tartoztak a nemesek közé.

Róbert Károly halála után a vármegye és a területén fekvő legnagyobb város közelebb kerülnek egymáshoz, s bizonyos paradoxon, hogy ezt a bűnözés alakulása okozta. 14. század első felében a vármegyében olyannyira megnőtt a bűnelkövetés aránya (talán egy helyi felkelés miatt), hogy a vármegye főispánja képtelen volt azt saját erejével elhárítani. Ezért I. Lajos magyar király 1346. május 6-án Visegrádon kelt kiváltságlevelében a vármegye központjának (Kassa) pallosjogot adományozott, mely kiváltság nem csak a várost, hanem a vármegyét is érintette.⁶⁵

„...Megtudtuk, hogy Abaúj vármegyénkben rablók, zsiványok és kihirdetett gonosztevők túlszaporodtak. Ezért Albert községi bírót, esküdteket valamint az összes kassai vendégünket megbíztuk, hogy az említett Abaúj vármegyében ezeket a rablókat és útonállókat mindenütt keressék és elfogják. Ezek Poháros Péter mester, vármegye főispánjának nevében lefejezendők, halálra ítélandók, valamint összes vagyonuk elkobozandó....⁶⁶” Az okirat felszólította a vármegye lakosait, hogy ne akadályozzák a hivatalok munkáját, segítsenek a

⁶⁴ Abaúj vármegye nemes családjainak kimerítő összefoglalását adja Csoma, J.: *Abaúj – Torna vármegye nemes családjai*, Kassa 1897, 63. oldalt követő oldalakon.

⁶⁵ L. Duchoň, J.: *Košice v stredoveku Anjouovské časy II. (A középkori Kassa. Anjou korszak II. rész)*, In: *Magazín Košického Večera (A Kassai Esti Napló Magazinja)*, 1998. augusztus 7., III. évf., 32. sz., 4. o.

gonosztevők elfogatásában, valamint megbüntetésében. Ez egyre inkább arra utal, hogy vármegyénkben felkelés okozta a rendkívüli állapotot. Minden esetre ez közelebb hozta a szabad királyi várost a vármegyével, ami jövőben hasznos együttműködést eredményezett.

Zsigmond király időszakában a közte és Ulászló lengyel uralkodó között kötött 1412-es békeszerződésnek a határrablási kérdésekre vonatkozó pontja Abaúj vármegyét is érinti annyiban, hogy Magyarország részéről az Abaújvár, Szepes, Zemplén és Sáros vármegye főispánjai kaptak határbírói kinevezést. Midőn Albert király halála után Ulászlót választották királlyá, Kassával együtt Abaúj vármegye is a Posthunus László pártjára állt. Ennek anyja, Erzsébet fia érdekeinek védelmére a cseh Giskra János vezérre bízta a megye kormányzását. Ulászló király uralkodása alatt a megyének nem volt főispánja, a területet Giskra kormányozta. A király halála után az országot hét egymástól független főkapitányságra osztották fel. Abaúj vármegye, székhelyével együtt, Giskra János kormányzása alatt maradt.⁶⁷

Giskra hatalmát csak I. Mátyás tudta megtörni. Az említett vármegyék uralkodása idején elveszítették önkormányzati jellegüket, így Abaúj vármegye a nemesség várává változott. Mátyás halála után a vármegyére véres napok következtek. II. Ulászló királlyá választása ugyanis Albert lengyel király elleni háborút hozott, mely a megye területén is zajlott. A főnemesség hatalma Ulászló idején annyira megnőtt, hogy a megye tiltakozott az 1494-ben Kassára összehívott és csupán a főrendiek részvételével megtartott országgyűlés azon döntése ellen, mely királyi rendelet formájában kötelezte a megyei jobbágytelkek birtokosait egy – egy arany forint adó fizetésére. 1498-ban a nemesség a kassai városi tanács bíraskodása alól kikerült, és a vármegye illetőleg a királyi személynek bírósága alá helyezték.⁶⁸

A mohácsi vész után a XVI. és XVII. században a vármegye, és különösen székhelye, Kassa szabad királyi város az egész felső Magyarországra kiható szerepet töltött be. 1526. szeptember 16-án Váradi Pál egri püspök Miskolcra néhány felső-magyarországi vármegye együttes gyűlését hívta össze, melyen Abaúj vármegye is részt vett. Perényi Péter főispán Zapolyához csatlakozott. Abaúj vármegye főispánja Zapolya megkoronáztatása után az egyik koronaőr lett, de nemsokára cserbenhagyva az új királyt, Habsburg Ferdinándnak adta át a koronát, aki azzal 1527. november 3-án megkoronáztatta magát.

⁶⁶ Az irat jelzete: *Archív Mesta Košíc (Kassa Város Levéltára): „TAMK (Tajný Archív Mesta Košíc, magyarul Kassa Város Titkos Levéltára), B – Privilégiá”* című fondja, 2 sz.

⁶⁷ L. Kemény, L.: *Abaúj és Tornavármegye története a honfoglalástól az 1526-ik évig*, Kassa 1912, 452. o.; Korponay, J.: *Abaújvár megye monographiája I.*, Kassa 1866 – 70, 336. o.

⁶⁸ II. Ulászló III. dekrétuma ellen a vármegye hevesen tiltakozott. Ránk maradt a vármegye azon kommentára a dekrétumhoz, amely dokumentum az Állami Levéltár legrégibb Abaúj vármegyei okmánya. A nagymértékben

A XVI. század vármegye számára nehéz időszakot jelentett. Abaúj helyhatósága helytállt a törökök elleni harcban, majd 1556-ban tatárok törnek be a vármegyébe s egészen Kassáig jutnak el.⁶⁹ Miksa uralkodásának idejétől, az 1564-től kezdve már ránk maradtak a vármegyei közgyűlések jegyzőkönyvei. A gyűléseket különböző helyeken felváltva tartották, u. m. Vámos – Németiben, Gönczön, Garadnán, Nagy – Németiben.⁷⁰ Az első jegyzőkönyv a Vámos – Németiben 1564. év Invocavit vasárnap utáni hétfőn tartott közgyűlésről szól. A vármegye gyűléseit ugyancsak Vámos – Németiben a Judica vasárnap utáni hétfőn és szentháromság vasárnapja utáni hétfőn folytatták. Ugyancsak az 1564. évi Sarlós Boldogasszony utáni napon Garadna községben tartotta a vármegye tisztújító gyűlését. A jegyzőkönyvből az derül ki, hogy a vármegye 1564-ben négy járásra tagozódott, melyeknek nem voltak általánosan elfogadott nevei. Ezek a megválasztott szolgabírákról kapták nevüket:

- Fáy János járása;
- Czéczey Ferencz járása;
- Belsey Orbán járása;
- Borsvay Bálint járása.⁷¹

A vármegyei kormányzati hatóság egyre észrevehetőbben az alispánokra száll át. Ők lettek a vármegyék tulajdonképpeni vezetői. A főispánok működési köre, amint azt Abaúj vármegyének említett jegyzőkönyvei bizonyítják, hovatovább csak a tisztújítás körül összpontosult. A legtöbb közgyűlés a főispán részvétele nélkül ment végbe, pedig akkor már olyan fontos önkormányzati döntésekkel álltak szemben, mint a szabályrendeletek megállapítása, a vármegye háztartásának fedezésére szükséges adó meghatározása és kivetése. Az 1574. évi Nagy Boldogasszony napján Gönczön tartott közgyűlés kimondta, hogy a főispán kéressék föl, hogy új alispán választása végett 15-öd napra gyűlést hirdessen, még pedig azzal a kijelentéssel, hogy a megtartandó gyűlésen a főispán akár megjelenik, akár nem, a közgyűlés meg fogja választani az alispánt, hivatalában megerősíti s 15 nap múlva már bírói széket tartozik ülni. Ez a határozat nyíltan szembe száll a vármegye főispánjával, s az önkormányzati jogra való igényt igazolja.⁷²

károsodott irat négy oldal terjedelmű, pecsétje hiányzik, tartalmából viszont arra lehet következtetni, hogy 1498-ban kelt. L. **ŠA AŽ I**, 345. db., 976 inv. sz. alatt.

⁶⁹ L. Korponay, J.: *Abaújtörvény vármegye monographiája II.*, Kassa 1866 – 70, 402. o.

⁷⁰ L. Kemény, L.: *Abaúj – Torna vármegye történelmi monographiája II.*, Kassa 1912 – 15, 260. o.

⁷¹ Abaúj megye legelső közgyűlési jegyzőkönyvei károsodott pergamentből készült kötetben maradtak fenn. Érdekeségük, hogy latin és magyar nyelvű változatban készültek. L. **ŠA AŽ I**, 1. db., 2. inv. sz. alatt.

⁷² Az 1574.-ben kelt ún. „Polgári és közigazgatási jegyzőkönyv” eredeti példánya elveszett, az Állami Levéltár kissé károsodott másolatát őrzi, mint az egyik legnagyobb kincsét. Latin, félbőrös kötet, melynek jelzete a következő: **ŠA AŽ I**, 1. db., 93. inv. sz.

A közgyűlések szabályrendeletileg állapították meg a közigazgatás teendőit, a törvénykezési eljárást, a tisztviselők hatáskörét és tiszteletdíját. Az 1565-i Orbán pápa ünnepe utáni napon, Garadnán tartott gyűlésben az alispán készségét nyilvánította ki, hogy hivatali éveiről mindenben kész beszámolni a számvevőknek, és ha kötelezettség terhelné, foglalják le birtokait. Az 1569. évi Szent Katalin ünnepét követő napon Vámos – Németiben tartott megyegyűlésben az alispán a vármegyei tisztikarral együtt hivatalaikat letették, de a megye gyűlése megbízta őket, hogy a jövő ülésig teljes hivatali tekintéllyel működjenek. 1571-ben a megyei közgyűlés kimondta: Abaúj vármegye polgári törvényszéke elhatározza, hogy községek ügyeiben a fel nem esküdt ügyvédek is közbenjárhatnak. A vármegye közönsége közakarattal az alispán fizetése fejében a vármegye pénzeiből 100 ft-ot, a jegyző fizetése fejében 32 ft-ot rendelt kifizetni. Továbbá szabályrendeletképpen kimondta, hogy egyik járásnak szolgabírája a másik járásban csakis sürgős és fontos okok következtében eszközölhet végrehajtást. Hasonlóképpen, szabályrendeletül szolgált a közgyűlés azon intézkedése, hogy a máshová elköltözött jobbágy a szőlejeért és szántóföldjeért becs szerint elégitessék ki.

1570 óta a vármegye gyűléseit rendszeren Gönczön tartotta.⁷³ Ettől 1608-ban tért el, mikor Perényi György főispán megbízásából az alispánt választó közgyűlés azon év április 20-ra Nagy Idára hivatott össze. A XVI – XVII. században gyakran találkozunk közigazgatási és köztörvénykezési megyei szabályrendeletekkel.

1578-ban a vérbírság dolgában a vármegye úgy döntött, hogy „valakire a vért mutatják, az ispán uram kimenjen és ott comperta rei veritate a vérbírságot megvehesse azon, akire a vérbírság háramlik. A lélekkel való szitkokra meg azonképp kimehessen és megvehesse”. 1580-ban a vármegye egész és egyetemes közönsége egyhangúan és közakarattal ruházta föl a vármegye alispánját azzal a hatalommal, hogy mindenkit, úgy a nemeseket, mint a nem nemeseket, ha rablást vagy tolvajlást követnek el, a nemest még saját udvarában is elfogathassa és azokat „érdemük szerint” megbüntethesse és ha a gonosztevő akár nemes, akár nem nemes, a büntetés elől megszöknék, akkor az alispán ingó és ingatlan javait elkobozhassa.⁷⁴ Érdekes a vármegyének 1608-ban, a nemes urak és prókátorok által a megyei gyűléseken és törvényszékeken szokásba vett kiabálásaik ellen hozott

⁷³ A Gönczön tartott közgyűlések tárgyalási nyelve kizárólag a latin volt. Az 1570–73 között készült jegyzőkönyvek károsodott pergamentes kötetben maradtak ránk, melynek jelzete **ŠA AŽ L**, 1. db., 3. inv. sz.

⁷⁴ Az 1578 – 84 közötti közgyűlések jegyzőkönyvei latin – magyar nyelveken készültek. A könyves kötet jó állapotban van. L. **ŠA AŽ L**, 1. db., 4. inv. sz.

szabályrendelete, amelynek alkalmazásával és a bírság kiadásának jogával a vármegye alispánját ruházta fel.⁷⁵

Bocskay Istvánnal kezdődtek meg - a csekély megszakítással - egy évszázadig tartó szabadságharcok és vallásháborúk sorozata, amely központja Felső-Magyarországon Kassa levén, és így elsősorban Abaúj vármegye szenvedte meg. A megyének csakhamar szóvivő szerep jutott e mozgalmakban, úgyszólván vezérvármegye lett, amit elősegített az a körülmény, hogy e parciális országgyűléseket a vármegye területén, Kassa szabad királyi városban tartották, amelyet a magyar szabadságharcot vívó erdélyi fejedelmek is székhelyükül választottak.⁷⁶ 1609-ben a vármegye statútumot alkotott arról, hogy ezután úgy a nemesek, mint a nem nemesek 12 ft bírság terhe alatt tartoznak engedelmessé a „viceispán uram pecsétjének, mellyel egy szolgabíró avagy csak esküdt nemes ember is citálja az bizonyásra avagy egyéb dologra ispán uram eleiben”. A Gönczön 1612. május 14-én tartott törvényszéken a vármegye kimondta, hogy ha valamelyik falu a bíróválasztásban nem tud megegyezni, a szolgabíró egy esküdttel menjen ki s „meghallgatva a civakodó pártokat, válasszon bírót; ha a megválasztott a tisztséget nem akarná fölvenni, rögtön 12 ft-ban elmarasztalandó s fellebbezésnek helye nincs; a bírság az alispán és a négy szolgabíró között oszlik meg”.⁷⁷

1640-ben Abaúj vármegye székház építését határozta el.⁷⁸ Amíg Kassa Rákóczy György birtokában volt, a vármegye ide tette át székhelyét. A város engedelmeivel 1647-ben megyeházat építettek. A vármegyeszékhely Kassára való áthelyezését országos törvény is elrendelte. A közönség biztonsága és könnyebbsége szempontjából az 1647: CIX. tc. elrendelte, hogy legalább akkor, amikor a szükség kívánja, a megyei gyűléseket és törvényszékeket Abaúj vármegye Kassán, Sáros Eperjesen, Szepes Lőcsén tartsa. A törvény meghagyta Kassa városnak, hogy a megyei székház megépítésére az engedélyt adja ki. Kassa városi tanácsa azonban ezután is akadályokat támasztott a megyei gyűlések megtartása ellen, ezért a törvényhozás kénytelen volt 1649-ben újra foglalkozni Abaúj megye székhelyének ügyével. Az 1649: XXI. tc. már nyíltan megparancsolta, hogy a város köteles megengedni a megyei gyűlések és törvényszékek ott tartását, mégpedig mindannyiszor, ahányszor az engedélyt megtagadná, 600 forint bírság vetessék ki rá, melyből 500 forint a megyét, 100 a végrehajtót illeti meg. A vármegye mindazáltal még akkor is tartott gyűlést Gönczön, amikor

⁷⁵ Az 1595 – 1615 közötti jegyzőkönyvek nincsenek összekötve. Szintén két nyelven készültek – latinul és magyarul. Az állaguk károsodott. L. *ŠA AŽ L*, 1. db., 7. inv. sz.

⁷⁶ L. Csoma, J.: *Abaúj – Torna egyesült vármegyének monográfiája*, Miskolc 1992, 422. o.

⁷⁷ L. a 22. jegyzetben szereplő anyagokat.

a német parancsnokok is korlátozták gyülekezési szabadságát. A törvényhatóság 1661-ben elhatározta, hogy ezentúl az év január 4. és 5. napján tartassék meg a tisztújítás. Ugyanekkor állapította meg a vármegye, hogy a török alatti részéből a szolgabírák hogyan idézzék meg a feleket.⁷⁹

1663-ban Bárczay Ferenc alispánsága idején a katonák erőszakoskodásai, fosztogatásai, házasságtörő erőszaka ellen fakad ki a vármegye. A káromkodókat is szigorú büntetésekkel sújtja; aki „ördög adta lelkű”, „ördög adta”, „ördög teremtetten” káromkodásokkal nyilvánosan élt, el kell fogni, „az alispán és a szolgabírák első ízben a hóhérral vesszőztessék meg, másodízben botosztassák meg, végre harmadízben halállal bűnhődjenek.”⁸⁰

Jelentős szerepe volt a vármegyének a Wesselényi-féle összeesküvésben. A vezér egyik fő híve a megyében Nikházy István alispán volt, akit Wesselényi halála után fej- és jószágvesztésre ítélték. A magyar nemesi felkelések ezután is folytatódtak és folyamatosan főhelyszínükké választották Abaúj vármegyét. Thököly Imre felkelésének idején a vármegye nagy pestisjárványban szenvedett, utána II. Rákóczy Ferenc kurucfelkelését lelkesen támogatta. Az utolsó magyar nemesi felkelés hagyománya Kassán mai napig él. Nagy tiszteletben tartjuk a nagy vezér Szent Erzsébet katedrális templom kriptájában örök nyugalomra elhelyezett földi maradványait.

A felkelések és járványok számos települést elpusztítottak a vármegye területén. Ezért az 1723-iki országgyűlés három törvénycikkében intézkedett a hatévi községi – mentesség biztosításáról a bevándorlók számára. A szabályzat eredményeképpen ismét sok német bevándorló telepedett le a vármegyében. 1779-ben épült fel az új megyeház Kassán.

Ez időben a vármegye négy járásra tagozódott, melyek székhelyeik után kapták nevüket – Kassai, Csereháti, Füzeri és Szikszói járásokkal találkozhatunk. A szétagolódás megszűnt II. József császár reformja révén. Az uralkodó előbb 1785. november 1-én egybeolvasztotta Abaúj és Torna vármegyéket, ekkor történt az első egyesítés. 1784–1785-ben két népszámlálást végeztek a megyében, mely már a Tornával való egyesítés előjele volt. 1785. március 18-án kelt császári rendelet alapján a megyei és szabad királyi városi hatóságokat feloszlatták. Kelet Szlovákia térségében elvesztették önállóságukat Abaúj, Sáros, Szepes, Torna és Zemplén vármegyék. Egy összevont kerület alakult ki, amelynek székhelye

⁷⁸ A jegyzőkönyvet a károsodott 1633 – 41 között kelt latinul és magyarul írt jegyzőkönyvek között találjuk. L. **ŠA AŽ L**, 1. db., 9. inv. sz.

⁷⁹ Az 1660 – 69 közötti közgyűlési jegyzőkönyvek szintén károsult állapotban maradtak ránk. Latin és magyar formában olvashatók. L. **ŠA AŽ L**, 1. db., 14. inv. sz.

⁸⁰ L. Sziklay, J. – Borovszky, S.: **i. m.**, 508. o.

Kassa lett, az élén a főispán valamint a kerületi biztos állt. Abaúj megye élére a rendelet főnököt állított. Torna vármegye megszűnt, ezentúl Abaúj – Torna vármegye ötödik járásává változott. 1787. február 6-án a császár döntése alapján a Szikszói járás két részre oszlott: létrejött a vármegye Gönczi járása.⁸¹ Az egyesült megyének hat járása lett.

A reformot a császár 1790. március 1-én, kevéssel halála előtt, visszavonta. A vármegye II. Lipót uralkodásának idején visszanyerte önállóságát. Torna különválása után a megújult Abaúj vármegye öt járásra oszlott, a II. József alkotta Gönczi járás a reformáló uralkodó utolsó emlékeként megmaradt. A központi közigazgatási szervezete a következő volt: két alispán, főjegyző, két aljegyző, főpénztárnok, főügyész, alügyész, számvevő, levéltárnok, orvos, mérnök, adószedő, várnagy s a szükséges írnokok. A járásokban: főszolgabíró, alszolgabíró, két esküdt, biztos, adószedő.⁸² Az 1790. évi nemzeti ébredés hatására a törvényhozás a megyékre is kimondta, hogy a tanácskozás nyelve magyar legyen. Abaúj vármegye ez évtől fogva magyarul vezette jegyzőkönyveit.

Az 1792-ben trónra lépett I. Ferenc kormánya újabb nehéz napokat hozott a megye részére. A Martinovics összeesküvés ugyanis Abaúj megyében több hívet talált. Véres időszaknak bizonyult a Napóleon elleni vármegyei harc is. A megye székhelye menedékként szolgált I. Ferenc gyermekei számára. Az uralkodó 1821-ben kelt újoncozásról szóló rendelete ellen a vármegye viszont nyíltan fellázadt, amire királyi biztost neveztek ki. 1822-ben Abaúj esetében királyi biztossá Eötvös Ignác addigi főispánt nevezték ki.⁸³

Az 1830: VIII. tc. egyenrangúvá tette a magyar nyelvet a latinnal, a törvényhatóságokban s a törvényhatóságokkal szemben a helytartótanácsnál is hivatalos nyelvvé emelte. Abaúj vármegyében 1831. január 26-án hirdették ki a szentesített törvényt s azt nyomban életbe is léptették. 1831-ben nagy csapás sújtotta Abaúj vármegyét: a kolera járvány, mely itt is parasztfelkeléshez vezetett. A megyében felállítottak egy rögtönítelő bíróságot,⁸⁴ amely a vezéreket azonnal kivégezte.

A következő táblázatban megpróbáljuk az Abaúj vármegye főispánjainak és első alispánjainak neveit áttekintő módon közölni, mely feladat nehezebbnek bizonyult, mint az

⁸¹ A levéltári dokumentumokból viszont az derül ki, hogy Abaúj vármegyében már 1697-ben létesült a gönczi számvevői járás. Ehhez l. **ŠA AŽ I**, 19. db., 310. inv. sz.

⁸² Csoma, J.: **Abaúj – Torna egyesült vármegyének monográfiája**, Miskolc 1992, 500. o.

⁸³ A levéltárban Eötvös Ignác nevéhez fűződő okmányok alig találhatók. Ránkmaradt viszont a legfontosabb dokumentuma – a közgyűlés előtti beszéde, melyben 1822-ben védte az újoncozásról szóló császári rendeletet. L. **ŠA AŽ I**, 99. db., 939.; Tiszta F., Sellyebi: – **úrnak... Abaúj vármegye főnotariussának április hóln[ap] 3-dik napj[án] 1799-dik eszt[endőben] Kassán tartatott tiszt-választó széknak alkalmatosságával a' tekintetes rendekhez mondott bútszó beszédgye. Kassán (1799)**, Landerer. 4. o.

⁸⁴ Eötvös Ignác főispán javaslatára. L. **ŠA AŽ I**, 105. db., 1462.; Kubek, I.: **Örömdal, melyet Méltgs gróf Károlyi Lajos urnak, T. N. Abaúj vármegye főispányi székébe őszutó 22-kén 1841-ben történt beiktatása alkalmával nyujtának a kassai kir. nemesnövendék-intézet ifjai**. Kassa. 3-4. o.

egész dolgozatunk elkészítéséhez szükséges anyag megszerzése. Fancisca neve ugyanis mint „speculator seu comes de Novo Castro” szerepel a 11. századbeli dokumentumokban, melyekre több szerző hivatkozott, viszont nem jelölte meg őket. Mátyástól Kinizsi Mihályig biztosan ispánokkal találkozunk, vármegyéjük viszont mindig más – más néven ismert. Az utolsó nevezett – Kinizsi Mihály – bizonyosan élvezte már a főispáni méltóság teljes jogkörét, ráadásul esetében nagy valószínűséggel állíthatjuk, hogy ő Abaúj vármegye főispánja volt.

Bánk nevét a magyar olvasónak nem szükséges bemutatni, nevéhez fűződő vármegyei dokumentumot viszont – a szlovákiai levéltárakban - eddig nem találtunk.⁸⁵

Az Amádék uralma a megyében nem csak a történészek körében vált ismertté. 1310-ből ránk maradt egy okmány, mely „Aba fia Aba ispán”-t említ,⁸⁶ egy másik irat pedig Aba Amadé nádor iratai között található,⁸⁷ az viszont nem derül ki belőle, vajon a dokumentum Abaúj vármegye ispánjának irata-e. Ráadásul 1301-ben biztosan Salamon jászói prépost lett a megye első embere, amely tényt megerősíti az **Anjou – kori oklevéltár** is.⁸⁸ Ugyanabban a forrásban található az 1312-ben keltezett irat, mely főispánként Mich-t, a Mihály fiát említi meg.⁸⁹ A levéltári kutatásaink során sikerült rábukkannunk az elveszettnek hitt okmányokra, melyek főispánokként említik Drugeth Fülöp és Drugeth Vilmos nádorokat⁹⁰. Szintén egy Magyarországon őrzött okmányból derül ki a Perényi család örökös ispánsága.⁹¹

A későbbi főispánok neveinél a létező Kassai Állami Levéltár okmányait vettük alapul, úgy, mint az első alispánoknál is. Az alispánok esetében nagy segítségünkre volt **A középkori Magyarország levéltári adatbázisa** is.

⁸⁵ Megemlíti pl. **Korai magyar történeti lexikon**, Budapest 1994, 79. o.

⁸⁶ L. **A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa**, MOL Budapest 2000, az irat jegyzete: DL 95240.

⁸⁷ L. **uo.**, DL 107383 sz. alatt.

⁸⁸ L. Kristó, Gy. és mások: **Anjou – kori oklevéltár I.**, Budapest – Szeged 1990, 215. o.

⁸⁹ L. **uo.**, DL 40341 sz. alatt.

⁹⁰ Egy iratban szerepelnek, melynek jelzete **BAZmLt** XV. 1. 6.

(Fő)ispánok	(Első) alispánok
-------------	------------------

⁹¹ L. **BAZmLt.** XV. 1. 45. Az irat Perényi Imre nádort említi Abaúj vármegye örökös főispánjaként.

Fancisca (1068 -1071) Mátyás (1138) Antal (1173) Dénes (1198 – 1199) Ech (1201) Miklós (1203) Miklós nádor (1205) Bánk (1205 – 1209) Benedek (1209) Márton (1209) Miklós bán (1212) Sándor (1214) Dénes támok (1216 – 1219) Benedek Sámuel fia (1220) Márton Mihály fia (1222) Bánk (1222) Lőrincz (1223) Péter országbíró (1230) Péter (1232) Theodorus (1233) Kinizsi Mihály (1246) Marchard (1246) Dávid (1263) Lőrincz (1263) Benedek (1266) Ech (1272) Péter (1288 – 1291) Péter, Somosi György fia (1298) Omode nádor, az Izták fia (1300) Salamon jázsói prépost (1301) Mich, a Mihály fia (1312) Drugeth Fülöp nádor (1313 – 1327) Drugeth Villerm nádor (1327 – 1338) Aladár (Niphus) Tamás (1345) Koch Péter (1345 – 1348) Kapy Pohárnok Péter (1352 – 1357) Perényi Péter (1363) Olnódy Zudar István (1370) Bebek László (1390) Pelsőczy Bebek László (1390) Pelsőczy Bebek Ferenc (1390) Gerzsey Pethő János (1401) Palóczy Mátyus nádor (1412) Perényi Péter (1412 – 1414) Giskra János (1439 – 1446) – kormányzó	Rozgonyi Rajnold (1446) Ottópán János (1484) Perényi Imre nádor (1490 – 1519) Perényi Péter (1519 – 1570) Perényi György (1570 – 1596) Perényi György (1603 – 1638) Perényi György (1638 – 1665) Perényi Gábor (1666 – 1676) Perényi István (1676 – 1694) Perényi Pál (1694 – 1697) Gr. Csáky Zsigmond (1697 – 1699) – kormányzó Br. Perényi Imre (1699 – 1700) Gr. Csáky Zsigmond (1702 – 1732) Gr. Csáky Antal (1739 – 1749) – kormányzó Gr. Csáky Antal (1749 – 1764) Br. Orczy Lőrincz (1764 – 1784) Br. Orczy László (1784 – 1785; 1790 – 1807) Semsey András (1807 – 1814) Gr. Barkóczy Ferenc (1814 – 1820) Eötvös Ignác (1821 – 1837) Comáromi István (1838 – 1841) – helytartó Gr. Károlyi Lajos (1841 – 1845) Vitéz János (1845 – 1848. IV. 16.) Semsey Béla (1848. IV. 20. – 1848. XII. 18.) Jakabfalvy András (1848. XII. 19. – 1849) – kormánybiztos Comáromi József (1849. V. 16. – 1849. VI. 24.) kormánybiztos	Péter (1312?) István (1313 – 1314) Mihály (1315) István (1316) Benedek (1318) Péter (1323) Lukács (1324) Lukács (1325) Lukács (1327) Lukács (1329) János (1330) Péter (1347) Péter (1357) Kisvárady Domokos (1376) Belzsey Zunnyugh Miklós (1390) Szinyei Péter (1401) Szóllady János (1402) Lasztóczy Domokos (1411) Hutkay Jakovnak nevezett János (1412 - 1421) Lasztóczy János (1424) Chobády és Homonnay András (1430) Gechey László (1437; 1439) Szöledi András (1438) Pinci Jonhos Pál (1448) Buzlay Miklós (1452) Csobády Gergely (1459) Homrogdy András (1460) Bárczay András (1460) Pohárnok István (1462) Pohárnok István (1464 – 1465) Roskoványi Tamás (1464) Bárczay András (1469) Sóóvári Sóós István (1470 – 1471) Buzlai Miklós (1471) Buzlay Miklós (1476 – 1480) Kápolnay Zsigmond (1481) Bakthay István (1482) Buzlay Miklós (1483) Buzlay Miklós (1485) Kápolnay Zsigmond (1487 – 1489) Kápolnay Zsigmond (1489 – 1493) Rátkay István (1495) Kápolnay Zsigmond (1497) Tomory István (1498) Kápolnay Zsigmond (1499) Janoki Pál (1502) Fanchaly László (1503) Buttkay Mihály (1505) Fanchaly László (1506 – 1510)	Berthóty Szaniszló (1511) Gagyi Demeter (1512 - 1513) Berthóty Szaniszló (1515) Gagyi Demeter (1517) Berthóty Szaniszló (1518) Zemerei Mihály (1519 – 1522) Bárczay János (1523 – 1524) Bárczay Tamás (1525) Ruszkai Kornis Mihály (1564 – 1565) Semsey János (1567) Mindszenty Imre (1568 – 1570) Cseby György (1571 – 1573; 1579 – 1581) Keéry János (1575) Mindszenty Imre (1575 – 1578; 1582 – 1584) Monaky János (1584 – 1586) Golopy Gáspár (1586 – 1590) Pédery Lázár (1591 – 1607) Melith Vitus (1608 – 1610) Fáy István (1611 – 1615) Belleny Zsigmond (1616 – 1617) Putnok Imre (1618 – 1622) Fuló Miklós (1622 – 1630) Lánczy Gergely (1630 – 1635) Fuló János (1635 – 1641) Hany György (1641 – 1648) Monaky Ferenc (1648 – 1651) Szemere Pál (1651 – 1652) Barna Ferenc (1653. I. 3. – 1653. I. 10.) Pongrácz Kristóf (1653. I. 10. – 1657) Bárczay Ferenc (1657 – 1661) Udvarhelyi György (1661 – 1662) Chernell György (1662 – 1668)	Nikházy István (1668 – 1671) Lengyel János (1672 – 1676) Horváth Mihály (1676 – 1679) Kálmánczay István (1680 – 1683; 1690 – 1692) Hamvay Péter (1683 – 1686) Was Sándor (1686 – 1690; 1692 – 1696) Szörényi Gábor (1699 – 1704; 1707) Matolcsy György (1704 – 1705) Gundelfinger János (1706) Pottornyai László (1707 – 1708; 1718) Janka Péter (1708 – 1709) Szirmay Péter (1709 – 1710) Nikházy György (1711 – 1718) Melczér János (1718) Palásty Ferenc (1720 – 1723) Fáy Gábor (1725 – 1732) Semsey Pál (1732 – 1736) Kelcz Zsigmond (1736 – 1744) Dobay János (1744 – 1749) Dessewffy Ferenc (1749 – 1758) Tiszta Pál (1758 – 1773) Kelcz Antal (1774 – 1785) Fáy Ágoston (1790 – 1799) Puky László (1799 – 1810) Szentimrey Gábor (1810 – 1829) Comáromi István (1829 – 1838) Vitéz János (1838 – 1845) Patay Sámuel (1846 – 1849. II. 20.) Comáromi József (1849. II. 20. – 1849. VI. 19.) Lánczy József (1849. VI. 20. – 1849. VI. 24.) Vitéz György (1849. VII. 2. – 1850)
--	--	---	--	--

II. Táblázat

Abaúj megye főispánjai és első alispánjai 1850-ig.

Torna vármegyét a magyar alkotmánytörténeti munkák gyakran ok nélkül figyelmen kívül hagyják. Igaz, hogy e területet a magyar uralkodók többször Abaúj vármegyéhez kívánták csatolni, mely törekvésük végül 1881-ben a LXIV. tc. elfogadásával véglegesen teljesült. Torna vármegye viszont egyéni, főleg sajátos középkori történettel, valamint egy különlegességgel büszkélkedhet. Torna ugyanis függetlensége idején Magyarország legkisebb vármegyéje volt. Az 1806-ból származó adat szerint a vármegye területe csupán 10,8 négyzetmérföld, ami a mai mértékegységekre átszámítva 594 km²-t tesz ki. A vármegye központja előbb Torna várában volt, később Torna város⁹² lett a székhely, ahol azonban csak 1820-ban, a vármegye önálló létezésének hajnalán tudtak megyeházat építeni.

Köztudott, hogy a vármegye lakosságát csak két etnikum – a magyar és a szlovák - alkotta. Abaúj vármegyével szemben Tornán viszont sokkal több szlovák származású lakos élt. A megyeszékhelyen kívül fontosabb szlovák-lakta területek közé tartoztak: Szin, Tornaszentandrás, Bódvaszilas, valamint Szögliget. Az első számunkra ismert népszámlálás Tornán, 1777-ben történt. Azóta lakosság számának növelését észlelhattük. Sajnos számunkra ismeretlenek az 1840–1841-es adatok. Érdekes lenne összehasonlítani őket az Abaúj vármegye ismert adataival. A hiány ellenére is az alábbi táblázatban közölt adatok – szerintem - történeti értékkel bírnak.

Év	Lakosság
1777	12 453
1830	21 248
1846	30 850

III. Táblázat:

Torna vármegye lakosságának száma 1777 – 1846. között.⁹³

Torna vármegye kialakulásának folyamatát mai napig homály fedi. Azt viszont bátran állíthatjuk (amennyiben a vármegye a volt Nagy Morvaország területén feküdt), az Abaúj megyével szemben hasonló tényezők határozták meg geneziséét. Ha az első esetben a Kassai medence hozzácsatolásáról volt szó, ez esetben a Bódva völgyéről beszélhetünk. E terület is a

⁹² A mai szlovák Turňa nad Bodvou. Fügedi, E.: *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon*. Budapest, 1977. 206. o.; Engel, P.: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387-1437)* Budapest, 1977. 162-163. o.; M. Slivka-A. Vallašek: *Hradý a hradky na východnom Slovensku*. Košice, 1991. 216-218. o.

⁹³ L. Žudel, J.: *Stolice na Slovensku (A szlovákiai vármegyék)*, In: Svet vedy 1969, 62. o.

lengyel I. Boleszláv király uralma alatt állt, s csak az 1018-ban kötött megegyezés alapján nyílt meg az Árpád-házi királyok számára.

Ha viszont Abaúj vármegye kialakulásának folyamatát vizsgálva azt feltételeztük, hogy egy bizonyos szerepet játszhattak benne a szláv tradíciók, most ki kell jelentenünk, hogy ilyen tényezőt Torna esetében nem találhatunk. Ezt annak ellenére mondjuk, hogy Bódva völgye eredeti lakosságának majdnem 100% szláv eredetű volt. Figyelembe kell venni ugyanis Torna vármegye alapításának időpontját, s nem utolsó sorban elnevezését is. Abaúj vármegye nevét az alapítójától kapta, Torna elnevezésében viszont minél inkább a magyar „torony” kifejezést véljük, ami utal a központi várra s annak eredeti határvédő jellegére. Elképzelhető az is, hogy a vármegye elnevezését az első nemes birtokos családjától kapta.

A kassai medencében, annak elfoglalása után vármegyét alapítottak. Bódva völgyének korai története számunkra ismeretlen. Jelentősebb vármegyei jellegű településsel e térségben először 1243-ban találkozunk. Ekkor a király prédiumaként emlegetik, s arra emlékeztetnek, hogy a tatárjáratok nagy károkat okoztak területén valamint lakosságán. Az uralkodók ezért meghívták az ide letelepülni kívánó román származású vendégeket, amelyeket pl. Bódvavendégin Olassy-néven ismerük. 1263-ban a prédium kerületre változik, hogy 1272-ben (amikor valószínűleg a Torna várának építése leállt), királyi vármegyére változtassák. 1274-ben és 1279-ben a vár területét Tornai család hűségéért kapta adományul.⁹⁴

A vármegye határait nyugatról Gömör, északról Szepes, keletről Abaúj, délről Borsod vármegye képezte. Torna vármegye területén három vár állt: Torna. Szádvár, és Solyomkő. Torna vármegye területe három részre osztozódott:

- Tornai család uradalma – 10 falu;
- felső járás – 21 falu;
- alsó járás – 18 falu.⁹⁵

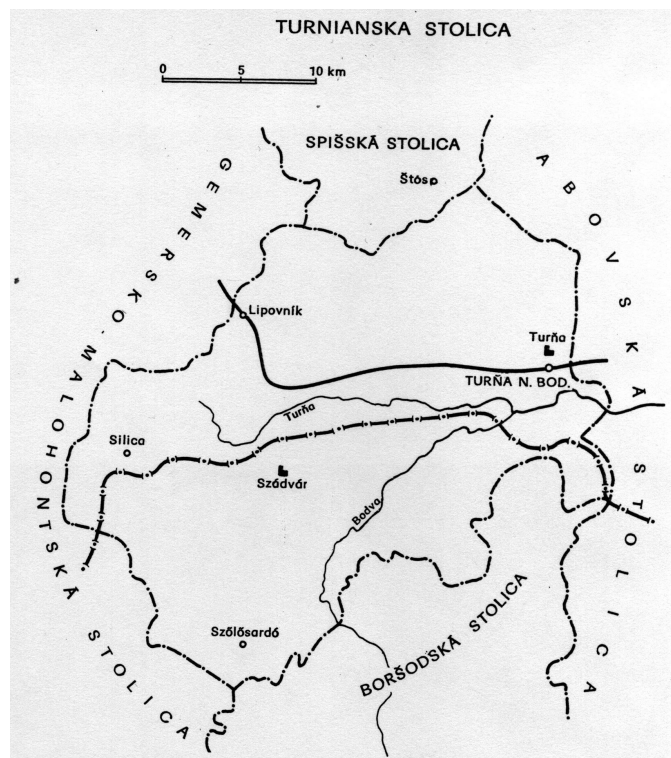
A korabeli helyi közhatalom szervezete is összevethető Abaúj vármegyével. Tudjuk, hogy Kassai medence területén az Amádék uralma jelentős volt. Torna vármegye Trencsényi Csák Máté uralma alá tartozott. Tornai János főispán, és vártulajdonos viszont a király és főnemesség közti viszonyban az uralkodót támogatta, ezért megtarthatta falvait és persze a várát is maga és családja részére. Az Anjou királyok nem adományoznak több kiváltságot, a

⁹⁴ L. Pisoň, Š.: *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku (Várak, várkastélyok és kastélyok Szlovákiában)*, Martin 1983, 339. o.; Dénes, Gy.: *A Bódvaszilasi-medence 700 éves története. Borsodi kismonográfiák 16.* Miskolc, 1983, 23-45. o.; Puky, A.: *Adatok Torna vármegye XIII. századi kiterjedéséhez és a Tomory család történetéhez.* In: Történeti Tár, 1883. 209-216. o.

⁹⁵ Eredetileg négy szolgabírói járásról tudunk, számuk a vármegye „nagyságára” tekintettel idővel természetesen csökkenő tendenciát mutat ki. Torna vármegye középkori történetéhez l. Kemény, L.: *Abaúj és Tornavármegye története a honfoglalástól az 1526-ik évig*, Kassa 1912, 211. o.

megye továbbra is apró marad. Közgyűléseit Borsod, Heves, valamint Gömör vármegyék közgyűléseivel együtt hívják össze.

A következő térkép mutatja Torna vármegye helyzetét a szomszédos nagy vármegyék között:

2. Ábra: Torna vármegye⁹⁶.

Magyarázat: — mai közutak;

--- mai államhatárok;

15. század második felében a Tornai család kihalása után a vármegye nehéz napokat élt át. Előbb a cseh Giskra János vezér foglalja el a várat. Utána az erőd Szapolyai család vagyonába került.⁹⁷ Majd a török háborúk veszélyeztetik, később vallási viszályok is nehezítették életét. A nehéz időket túlélő vármegye 1556:VI., 1559:XXI., 1602:XIV., valamint a 1613:VIII. sz. tc.-k alapján kényszerült a Kassai, Szendrő vári, Diósgyőr vári, majd a Putnok vári védőfalak építésében segédkezni, így a törökelleni háborúhoz aktívan csatlakozni.

Ez is okozhatta azt, hogy a vármegye a Bocskay valamint Bethlen felkelésekben fontos szerepet játszott. Az uralkodóház elleni álláspontját még növelte az 1631-as termés

⁹⁶ Ezen a térképen is mai szlovák helységnevek találhatók. A vármegyék szlovák elnevezéseinek jelentése: **Abovská stolica** = Abaúj vármegye; **Boršodská stolica** = Borsod vármegye; **Turnianska stolica** = Torna vármegye; **Spišská stolica** = Szepes vármegye; Gemersko – Malohontská stolica = **Gömör – Kishont vármegye**.

⁹⁷ L. **uo.**

hiányt követő parasztfelkelés, mely a vármegye határait átlépve Abaúj, Sáros, Zemplén és Ugocsa vármegyékbe is áttér. 1652-ben a török megszállja a vármegye központját, s ezen kívül több falvát is.

A vármegye legelső ránk maradt közgyűlési jegyzőkönyve 1569-ből származik.⁹⁸ Máig megmaradtak a következő vármegyei statútumok:

- 1640. IX. 22-én kelt közgyűlési statútum, mely kötelezi az alispánt, ha 15-napon túli útra indul a bűnösök kihallgatása céljából, elutazása előtt erről számoljon be a nemes uraknak a szolgabírák útján;
- 1656. X. 26-án kelt közgyűlési statútum, mely feljogosítja a megye alispánját a bűnös vármegye területén található királyi birtokokon lakó nemes urak megbüntetésére, azokban az esetekben is, melyek az országot érintik;
- 1641. XI. 12-i tisztújító gyűlés statútuma, mely a tisztújítás közben történt zavargások visszaszorításáról szól;
- 1655. VII. 10-i tisztújító gyűlés statútuma, mely feljogosítja az alispánt a bírakkal és 4 esküdttel az eljárás indítására bűnösök ellen.⁹⁹

Mint már említettük, a vármegye aktív szerepet játszott a vallási háborúkban is. A katolikusok és protestánsok viszályában a vár tulajdonosa Keglevics Miklós a rekatolizációt támogatta, a vármegye viszont Thököly valamint II. Rákóczy Ferenc felkeléseknek híve. 1707-ben az Ónodi közgyűlésen a vármegye küldöttei a Habsburg uralkodó detronizációjára szavaztak.

II. József császár, mint már említettük, jelentősen megváltoztatta a vármegyei közeletet. A legelső reformja, amely a vármegyét közvetlenül érintette, a lakosság számbavétele volt. Tudjuk, hogy e reformot a vármegye nem fogadta nagy örömmel, valószínűleg a nemesek magánéletüket érintő beavatkozásnak tekintették, ezért a népszámlálást az osztrák haderők jelenlétében végezték. Már említettük, hogy 1785-ben a császár második reformjával egybeolvasztotta Torna és Abaúj vármegyéket. A volt Torna vármegyéből Tornai járás lett.

Az általa teremtetett állapot egészen 1790-ig tartott, amikor Torna vármegye újrászületett. 1790. április 21-én tartott megyei közgyűlésen, Gr. Keglevics József főispán elnöklete alatt a vármegye megválasztotta új tisztikarát.

⁹⁸ A félbőrös kötet restaurált állapotban van, mely feltűnő arra tekintettel, milyen rossz állapotban találhatjuk Abaúj vármegye jegyzőkönyveinek többségét. A tornai jegyzőkönyvek latin és magyar nyelvi mutációban olvashatóak. L. **ŠA TŽ I**, 1. db., 2. inv. sz.

⁹⁹ Mind a négy statútum a megye levéltárában egy szám alatt található. L. **ŠA TŽ I**, 23. db., 184. inv. sz.

Az 1805–1806. években újabb megpróbáltatások vártak a vármegyére, amikor Torna, később, Abaúj vármegye, végül pedig Kassa szabad királyi város területén Kutuzov orosz tábornok hadserege vonul át. 1806. január 4-én a tábornok Kassán Torna vármegyének címzett levelet írt, melyben kifejezte köszönetét a folyamatos átkelésben nyújtott segítségért.

A kelet-szlovákiai „kolera felkelés” 1831-ben nem érintette a megye területét. Biztosan meghatározó szerepet játszott ebben a megyei közgyűlés is, amely 1831. szeptemberében ún. „azonnali bíraskodást” rendel el. Eszerint a szomszédos vármegyékből menekülő felkelőket azonnali halálra ítéltették.

A következő táblázat összefoglalja a Torna megyei főispánok és az első alispánok neveit. A főispánok neveinél igyekeztünk a levéltári adatok szerint eljárni, igaz mint Abaúj megye esetében, most is segített ***A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa***. Az alispánok esetében nagy segítségünkre volt egy pergamenen található leírás, mely „Nomine vicecomitum pro anno 1610–1657” címmel kezdődik. A levéltári dokumentum valószínűleg valamelyik közgyűléses jegyzőkönyv kötésének része volt, ma már nem lehet kideríteni, pontosan hová tartozik.¹⁰⁰ A táblázatban kérdőjelekkel kijelölt nevek e listából származnak.

¹⁰⁰ Ezért számozva nincs. L. ***ŠA TŽ L***, 1. db.

(Fő) ispánok	(Első) alispánok
Buzad (1272)	Szakolyi János (1446)
Sebestyén (1347)	Hangonyi Perselth János (1464)
Cykow (1379)	Derencsényi Péter (1504)
Bebek Imre (1439)	Nádasdi Benedek (1515; 1523))
Tornai Sáfár István (1439 – 1443)	Lenkei András (1610 - ?)
Tornai Szilveszter (1443 – 1444)	Barakonyi János (?)
Berencsi Szilveszter (1456)	Komiáti György (?)
Szapolyai Imre (1470)	Barakonyi Balázs (?)
Derencsényi Miklós (1527)	Sziny János (?)
Mágochy Gáspár (1560 – 1576)	Barakonyi András (?)
Rákóczy Zsigmond (1587 – 1596)	Mallétei Zsigmond(?)
Mágochy Ferenc (1606 – 1609)	Komiáti Tamás (?)
Hethesi Pethe László (1617)	Barakonyi Ferenc (?)
Felsővadászy Rákóczy Pál (1619? – 1636)	Kozma János (?)
Szirmay Tamás (1717 – 1720)	Halmy János (?)
Keglevich József (1720)	Komiáti Mihály (? - 1657)
Keglevich József (1760)	Kozma Gergely (1657)
Szent – Iványi Ferenc (1790)	Nikházy István (1660)
Keglevich József (1794 – 1798)	Pap András (1687)
Keglevich Károly (1804)	Magyari István (1691)
Perényi Lázár (1826)	Sztankai Ádám (1693 – 1710)
Bárczay József (1848)	Török Ferenc (1711 – 1714)
Andrássy Manó (1848)	Sztankai Ádám (1714 – 1718)
Berzeviczy Lajos (1849. VI. 24. – 1850. III. 10.) – kormánybiztos	Görgei János (1718 – 1721)
Pathy József (1850. III. – 1850. IX.) – kormánybiztos	Bárczay Imre (1771 – 1784)
	Fáy Pál (1792 – 1803)
	Lánczy József (1803 – 1809)
	Gedeon János (1809 – 1812)
	Ragályi Ábrahám (1812 – 1832)
	Martinidesz László (1832 – 1839)
	Bárczay József (1839 – 1841)
	Koós Károly (1843 – 1846)
	Komjáthy Sámuel (1846 – 1849)

IV. Táblázat:
Torna megye főispánjai és első alispánjai 1850-ig.

1.2. Az 1848 – 49-es évek

1.2.1. A vármegyék reformjára vonatkozó elképzelések

Az 1848-as esztendőt nem ok nélkül nevezzük forradalminak. Egész Európában fel újra fellobbantak a forradalmi lángok. Franciaország mintájára fellázadt a polgári elem a német apró államokban, valamint az olaszokban is; a forradalom ezentúl nem kímélte a Szentszéket sem.

A forradalmi események leginkább a közép-európai Habsburg uralmat veszélyeztették, hiszen a birodalom nemzetileg nem volt egységes. A német és az olasz fejlődés mindinkább az elszakadás felé vezetett, ezért az osztrák udvar nem szívesen tekintett pl. Csehországra, ahol a főnemesek a cseh polgársággal együtt nem csak polgári reformok bevezetését, hanem nemzeti és állami önállóságot is követeltek. Az Osztrák birodalmat 1848-ban a szétesés fenyegette.

Magyarországon már a 18. század végén Martinovics Ignác mozgalma jelezte az átalakulás szükségességét. A magyar jakobinusok a francia mintára radikális követelésekkel álltak elő. A Habsburg rendszer viszont még túl erős volt, ezért a magyar jakobinusok vérükkel fizetnek merészségükért. De minél nagyobb volt az elnyomás, annál jobban erősödnek a belső feszítőerők is. Az ellenállók élére a magyar liberális kis- és középnemesség állt. A reformországgyűlések követelései között a nemzeti öntudatra ébredt magyar nép kulturális felemelkedését és sorsának intézésébe való beleszólását biztosító nyelvkérdés és a jobbágyság felszabadításának haladó, a rendiséget alapjaiban támadó követelései között, mind gyakrabban találjuk az ország gyarmati helyzetének felszámolásának igényét is.¹⁰¹

A magyar jogi forradalom fő céljai tehát a középkori rendszer megszüntetése, a polgári állam megalapítása, a jobbágyság felszabadítása, a nemzeti kérdés intézése, végső fázisban a magyar állam függetlenségének biztosítása volt.¹⁰²

A forradalom két vezéregyénisége Kossuth Lajos és gr. Széchenyi István a polgári állam kialakulásának kérdésére irányították figyelmüket. Kossuth Széchenyi véleménye szerint túl radikális nézeteket hangoztatott, a függetlenség gondolatára épített. Disszertációnk

¹⁰¹ L. V. Waldapfel E.: *A forradalom és szabadságharc levelestára*, Budapest 1950, 4. o.

¹⁰² L. Kumlik E.: *A szabadságharc pozsonyi vértanúi: Pozsony szereplése 1848-49-ben. A pozsonyi tizenhárom. Egyéb pozsonyi ítéletek.*, Pozsony 1998, 26. o. A magyar jogirodalomban legújabban: Kajtár, I.: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa-Haladás-Magyarország*. Budapest-Pécs, 2003. 77-95. o.; *A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma*. Jogtörténetek 1848-ról. (Szerk.: Mezey Barna, Vörös Imre) Budapest, 1998.

tárgyának tekintetéből nagyon fontos a vármegyei reform tervezete, mely később alapja volt az első polgári kori megyei törvénycikknek, amelyről majd részletesebben szólunk.

A Habsburg monarchiától való függés szabta meg a reformkorszak küzdelmeinek középpontjában álló két legsúlyosabb, végleges megoldást kívánó kérdés alakulását: a jobbágyság helyzetének és a nemzeti kérdésének problémakörét. Az utolsó rendi országgyűlésen, mely Pozsonyban 1847. novemberétől 1848. márciusáig ülésezett, mindkét kérdés ügyében beszédet tartott a szlovák nemzet egyik legjelentősebb alakja – Ľudovít Štúr (olvasd „Lyudovít Stúr”), a modern szlovák nyelv megalapítója. Zólyom város képviselője a jobbágyság valamint az úrbéri köteleességek pótlással szembeni megszüntetését javasolta. A városok (községek) jogállásáról szóló beszédében pedig az anyanyelv oktatásának alapiskolákba való bekerülését támogatta.¹⁰³

A pozsonyi országgyűlést haladónak tekinthetjük. Rendi tábla többségét a Kossuth által vezetett csoport alkotta. Az országgyűlés megnyitásától, az adresse-vitától¹⁰⁴ kezdve, a Részek kérdésének tárgyalása,¹⁰⁵ a városok koordinációja,¹⁰⁶ az örökváltság kérdése körül végig heves összecsapások, komoly parlamenti harcok alakulnak ki. Döntő kérdés viszont az adminisztrátorok kinevezése¹⁰⁷ körüli harc volt. Erre az alkotmányjogi kérdésre Kossuth irányította a követek figyelmét.

Az országgyűlés megnyitása idejében 48 vármegyéből 30 utasította követeit, hogy az adminisztrátori rendszer megszüntetése mellett szavazzanak. Az országgyűlésen belüli hangulat feszültté vált, amikor a felsőház ellenezni kezdte az adminisztrátori vita eldöntését. A francia februári forradalom híre viszont radikalizálta az alsóházat. Kossuth március 3-i beszédében a független felelős minisztérium megalapítását sürgette, további követelései közül véleményünk szerint fontosak a következők:

- Metternich kancellár visszahívása;
- városi jogok restaurálása;
- a nemesség adóztatása.

¹⁰³ L. Malý, K. – Sivák, F.: *i. m.*, 291. o.

¹⁰⁴ Ez a nemesség adóztatásának kérdése körül keletkezett.

¹⁰⁵ Véglegesen a márciusi törvények csatolták vissza ezeket Magyarországhoz.

¹⁰⁶ A városok a magyar kamarának voltak alárendelve, mely a bécsi udvari kamarától függött. Az országgyűlés követelte a városok szavazati jogának visszaadását (addig a városoknak összesen 1 szavazata volt), s ezzel egy időben a önkormányzat szabad végrehajtási jogát, a koordinációt is igényelte.

¹⁰⁷ A távollét vagy alkalmatlanság miatt tisztségét ellátni nem tudó főispán helyett az uralkodó főispáni helytartót (adminisztrátort) nevezhetett ki. 1845-ben Apponyi alkancellár e alkalmi hivatalt intézményesíteni kezdte s különösen az erős ellenzékű vármegyék élére, a megyei önkormányzat rovására, a nem elég lojális vagy gyenge főispánok helyett az udvar érdekeit kiszolgáló, keménykezű adminisztrátorokat neveztetett ki.

Beszédét az alsóházban kitörő lelkesedéssel fogadták: „...a teremben ember hátán ember van, - kitörő éljenzések szakítják félbe a szónok beszédét...¹⁰⁸”. Az alsóház nem várta meg, mint máskor az udvar álláspontját, egyhangúlag, minden változtatás nélkül megszavazzák a javaslatot s a felirat szövegét, melyben Kossuth az uralkodó elé tárta a nemzet indokait. A nádor Bécsbe utasításokért utazott.

Bécsben a forradalmi hangulat fokozódott. A cenzúra ellenére Kossuth németre fordított beszédét röpiratokban terjesztették. Március 13.-ikán Párizsból kiindult forradalom elérte Bécset, Metternichet megfosztották hatalmától. Közben Pozsonyban tanácskoznak, néhány többé vagy kevésbé fontos határozaton túl, nem történt semmi. Csak március 15-én szavazta meg végre a felsőház Kossuth javaslatát. Kossuth Bécsbe utazott, hogy személyesen adja át az uralkodónak a feliratot.

A bécsi állam konferencia végrehajtó szervként elutasította a magyar forradalom vívmányait, apró engedékenységet viszont tanúsított. A nádor azt a felhatalmazást kapta, miszerint jogosult kinevezni Batthyányi Lajos grófot a magyar felelős minisztérium elnökévé (ez megtörtént március 17-én). 1848. március 27-én a bécsi udvar császári leirattal elutasította a magyar felelős minisztérium megalapítását; viszont Pesten történő események arra kényszerítették az uralkodót, hogy április 7-én kinevezte a felelős minisztérium tagjait, s nem sokkal később, április 11-én aláírja a pozsonyi országgyűlés határozatát is.

A pozsonyi országgyűlés legfontosabb normái közé a márciusi és az áprilisi törvényeket soroljuk. A szlovák történetírás ezek egy részét Pozsonyi márciusi alkotmánynak nevezi, magyar történetírásban inkább „polgári alkotmány” megjelöléssel találkoztunk. A márciusi és áprilisi törvények zöme a korábbi jogrendszer megszüntetését jelentette, találhatók közöttük viszont alkotmány jellegű törvények is. A magyar polgári alkotmány alaptörvényei a következők: 1848:II. tc., mely szerint fenséges cs. kir. austriai főherczeg István Magyarország nádorává választatik; 1848:III. tc. független magyar felelős ministerium alakításáról; 1848:IV. tc. az országgyűlés évenkénti üléseiről; 1848:V. tc. az országgyűlési követeknek népképviselőt alapján választásáról; 1848:VII. tc. Magyarország és Erdély egyesítéséről; 1848:VIII. tc. a közös teherviselésről; 1848:XXI. tc. a nemzeti színről és ország czimeréről; az ún. erdélyi cikkekből a következők: 1848:I. erdélyi tc. Magyarország és Erdély alakulásáról; 1848:II. erdélyi tc. a legközelebbi közös hongyülésre küldendő követek népképviselőt alapjáni választásáról; 1848:VII. erdélyi tc. a közös teherviselésről.¹⁰⁹

¹⁰⁸ L. Tolnay Károly – Ismeretlennek 1848. március 3-án írt levele, In: V. Waldapfel E.: **i. m.**, 85. o.

¹⁰⁹ L. **Magyar Törvénytár 1000 –1895 (Milleniumi kiadás)**, Budapest 1896, 215 – 269. o. A törvénycikkek szövegeit szintén tartalmazza Mezey, B.: **A magyar állam- és jogtörténet forrásai**, Budapest 1998, 229 - 238. o.

Nem feladatunk a polgári alkotmányról írni, viszont kötelességnek érezzük legalább a véleményünk szerint legfontosabb törvénycikkekre rámutatni. Az 1848:IV. tc. az országgyűlésről szólt. Az országgyűlést a törvénycikk szerint évente hívta össze az uralkodó. Két kamarára oszlott: a felső, vagy Főrendi táblából; és az alsó, vagy Képviselő táblából állt. A Főrendi tábla elnökét az uralkodónak kellett kineveznie, a képviselők maguk választották meg elnöküket. A képviselői mandátum három évig tartott. A főrendi tábla összetétele nem változott meg a rendi korszakhoz képest.

Az 1848:V. tc. alapján a választójog azokat a személyeket illette meg, akik 1848 előtt is a vármegyében nemesi származásukra tekintettel választóképességgel bírtak, vagy szabad királyi város polgárai voltak. Ezeken kívül a választójog megillette minden férfi jogképes polgárt, aki elérte 20. életévét és

- szabad királyi városokban, vagy rendezett tanáccsal ellátott községekben 300e. ft. értékű házat vagy földet, egyéb községekben pedig addigi úrbéri értelemben vett $\frac{1}{4}$ telket, vagy ezzel hasonló kiterjedésű birtokot, kizáró tulajdonul, vagy hitveseikkel, s illetőleg kiskorú gyermekeikkel közösen bírtak;
- mint kézművesek, kereskedők, gyárosok telepedve voltak, ha tulajdon műhellyel vagy kereskedési teleppel, vagy gyárral bírtak, s ha kézművesek, folytonosan legalább egy segéddel dolgoztak;
- ha a fentebb említett osztályokba nem estek, saját földbirtokukból vagy tőkéjükből eredő 100 ezüst forint évenkénti állandó s biztos jövedelmet kimutatni képesek voltak;
- jövedelmükre való tekintet nélkül a tudorok, sebészek, ügyvédek, mérnökök, akadémiai művészek, tanárok, a magyar tudós társaság tagjai, gyógyszerészek, lelkészek, segédlelkészek, községi jegyzők és iskolatanítók azon választókerületben, melyben állandó lakásuk volt.¹¹⁰

A szavazás nyilvános volt, a mandátumok hitelességéről az országgyűlés döntött. E szabályzat következtében a választójoggal csak a polgárok 6%-ka bírt. A passzív választójog megillette mindazt, ki választó volt, ha betöltötte 24. életévét, és beszélt a magyar nyelvet.

1848:III. tc. alapján az uralkodó, s távollétében a nádor s királyi helytartó a végrehajtó hatalmat a törvények értelmében a független magyar minisztérium által gyakorolták. Maga a minisztérium az elnökeből és 8 miniszterből állt, kik a minisztérium 8 osztályainak vezetői voltak. A minisztérium az országgyűlésnek tartozott felelősséggel, a miniszter viszont csak

¹¹⁰ L. *uo.*

akkor szavazhatott, ha bármelyik kamarájának rendes tagja volt. A miniszteri felelősség és kontrasignatio elve a belga alkotmány mintája szerint volt kidolgozva.

A márciusi törvények a rendi magánjog rendszerét is alapjaiban érintették. A legjelentősebb változást a polgárok törvény előtti egyenjogúságának deklarálása jelentette. Ebből következik a jobbágysíszter, s ezzel kapcsolatos földesúri törvénykezés, úrbéri kötelezettség, végül pedig a papi tized megszüntetése.¹¹¹

A reformtörvények viszont csak a szűkebb értelemben ismert úrbéri viszonyokat szüntették meg. A nem úrbéri parasztság csak személyes szabadságot nyert, nem pedig telket, ezért sokféle szerződéses kötelességeket kellett továbbra is teljesítenie a használt telkek tulajdonosaival szemben. A parasztok magántulajdonába csak azok az úrbéri telkek kerültek, melyeket már azelőtt birtokoltak. A reform a bérbe adott birtokokra nem vonatkozott.

A márciusi törvények megszüntették a nemesség addigi adószabadságát, általános adófizetési kötelességet vezettek be.¹¹² Az ősiség intézményének megszüntetését, valamint vele kapcsolatos összes vagyoni perek ideiglenes félbeszakítását jelentették.¹¹³ Nem utolsó sorban meg kell említenünk az 1848: XVI. tc.-t, mely a vármegyei rendszert reformálta meg. Maga a törvénycikk dolgozatunk tárgyára tekintettel rendkívül fontos, ezért külön fejezetet szentelünk neki. E helyen fontosnak látjuk megjegyezni, hogy a XVI. törvénycikken kívül még egészen 11 törvénycikk valamely módon érintette a megyerendszert. Ezek a következők: 1848: XVII., 1848:XXIII. – XXVI. tc.-ek, az erdélyi 1848:VII. tc. 5. §-a, részben az 1848:III. tc. 26. §-a, 1848:V. tc. 7. §-a, az 1848:IX. tc. 1. – 5. §-a, az 1848:XXII. tc. 2., 3., 6., 7., valamint 15. §-a, az 1848:XXIX. tc. 3. §-a, végül az 1848:XXXI. tc.¹¹⁴

Az új kormány a kezdet nehézségeivel küzdött ugyanakkor, amikor az 1847–48. évi törvények végrehajtásához az eszközök teljesen hiányoztak. Kevés és megbízhatatlan katonaság lévén az országban először a nemzetőrséget szervezik a Kossuth által előteremtett pénz segítségével.

Április végén elszakadnak a horvátok, a szerbek is önállóan szervezkednek. Erdélyben nagy izgatás folyt, mely a románokat és a szászokat magyarok ellen fordította és mindenütt anarchisztikus állapotot teremtett. Ilyen körülmények között ült össze 1848. május 20.-án az első népképviseleti országgyűlés, melynek oly nagy feladatai voltak, közöttük annak a 40 000 katonának a kérdése, amelyet a bécsi kormány kért az olaszok ellen.

¹¹¹ L. 1848:IX. tc., 1848:XI. tc, 1848:XIII. tc.-et.

¹¹² L. 1848:VIII. tc.-t.

¹¹³ L. 1848:XV. tc.-t.

¹¹⁴ A törvényekhez l. *Magyar Törvénytár 1000 –1895 (Milleniumi kiadás)* , Budapest 1896.

Eddig nem szóltunk a szlovák nép mozgalmáról. Nem feladatunk a nemzetiségi problémákra rámutatni, e kérdés országaink között máig sajnos csak vitákhoz vezet. A szlovákok mozgalma viszont nem csak nemzeti követelményeket tárt fel, követeléseiknek – a dolgozatunk tárgyára nézve is fontos - közigazgatási céljai is voltak.

Feljebb már esett szó Štúr igyekezetéről. A Zólyom vármegye követe az utolsó rendi országgyűlésen Kossuth gondolatait támogatta, a márciusi törvények elfogadása után viszont úgy látta, a jobbágyi állapot pusztá megszüntetése nem elég. A parasztság a jogállás-változtatás teljes megvalósítására gazdasági állapotának megváltoztatását is igényelte. Ez nem következett be, ezért a felvidéki szabad parasztok 1848 nyarán felkeltek. Márciustól egészen júniusig az elégedetlenség első hullámában gyakran lefoglalták a nemesek birtokait.¹¹⁵ A parasztmozgalmat a magyar forradalmi hadsereg leverte.

A szlovák értelmiség a parasztok gazdasági viszonyainak változását követelte, ezen kívül viszont e pillanatban támogatta a magyar forradalmat. Janko Král' (olvasd „Krály”) Petőfi Sándorral gyakran levelezett, s baráti kapcsolatot tartott fenn. Mivel a pozsonyi országgyűlés nem döntött a nemzetiségi kérdésben, a szlovák fiatalok e kérdésre irányították figyelmüket. 1848. május 10-én Liptó Szent Miklóson gyűlést tartottak, melyen a „Szlovák nemzet követelményei” című dokumentumot fogadják el. A Liptó Szent Miklósi Követelmények a legradikálisabb forradalmi programot jelképezik. A szlovákok Magyarország határain belül kívánták elérni demokratikus jogaikat.

A Követelmények tartalmi szempontból négy főrésze oszthatók:

- 1. – 8. pont: a szlovák nemzeti kérdés eldöntése; a szlovák nemzet autonómiájának követelése; a szlovák nyelv hivatalos használata a szlovák vármegyékben; nemzetiségi iskolák bevezetése minden szinten; a szlovák nemzeti szimbólumok és színek használatának követelése; a szlovák gyűlés alapítása; a magyar országgyűlésen való részvétel;
- 9. – 10. pont: a társadalmi élet demokratizálása; a polgári jogok körének növelése – az általános egyenlő titkos szavazati jog, a sajtó-, a társulási, valamint az utazás szabadság bevezetésének követelése;
- 11. pont: követelte, hogy a jobbágyság megszüntetéséről szóló törvénycikk az összes parasztra valamint az összes birtokra vonatkozzon; ezzel kapcsolatban követelte a kontraktualisták kötelességeinek megszüntetését; szerinte a parasztok visszakérhetik azokat a birtokokat, melyeket azelőtt a nemes uraságuk elvett tőlük;

¹¹⁵ Ehhez l. Ember, Gy.: **Magyar parasztmozgalmak 1848-ban**, Budapest, 1949. Több mű foglalkozik a magyar parasztmozgalmakkal, dolgozatunk témájára tekintettel viszont csak ezeket említjük.

- 12. – 14. pont: a kisebb királyi jogok (iura regalia minora) szerintük a jövőben megilletik a községeket; továbbá követelték a szlovák nemzeti mozgalom vezéregyéniségeinek (Janko Král', Ján Rotarides) börtönből való elengedését; végül a halicsi lengyelek nemzeti jogainak elismerésére törekedtek.

A Liptó Szent Miklósi Követelményeket a magyar kormány elutasította, ezért a szlovák nemzeti képviselő a bécsi ellenforradalom híve lett. 1848. szeptember 16-án Bécsben létrejött a Szlovák Nemzeti Tanács és azonnal kijelentette, hogy ő a legmagasabb szintű nemzeti forradalmi szervezet. Szeptember 19-én kiáltotta a szlovák függetlenséget, a Magyarországgal való állami egységet, a magyar kormány valamint közigazgatási egységei iránti engedelmisséget felmondta. Ez az ún. „első szlovák hadjárat”. A Szlovák Nemzeti Tanács rövid idő alatt képes volt kormányként szervezkedni. A magyar államigazgatási szervek helyett sajátokat igyekezett bevezetni, melyek a népgyűléseken választandók kellett legyenek. A járások és vármegyék átszervezésére törekedett. Nevében biztosok működtek a közigazgatás valamint a honvédelem területén. A felkelést Lamberg gróf verte le.

Az 1848. májusi népképviselői országgyűlést a IV. és V. tc. alapján választották meg, s Pestre hívták össze. Június 11-én kimondta Kossuth a nagy szót, hogy a haza veszélyben van, és az országgyűlés megszavazta az ország védelmére szükséges 200 000 katonát és 42 millió Ft hitelt. Ausztriai és olaszországi helyzete javulván, az udvar nyíltan az 1848-as alaptörvények megbuktatására törekedett és Jellasics horvát bánt utasította a Magyarországra való betörésre. A felelős minisztérium lemondott, helyette szeptember 16-án kilenc tagú Honvédelmi bizottmány alakult Kossuth elnökletével a nemzeti védelem vezetésére.

Kossuth személyesen agitált, aminek következményeként egész hadseregek álltak talpra, főleg akkor, amikor az udvar kinevezte az új főtitkárság vezetőit és Lamberg főparancsnokká. Lamberg a tömeg a pesti Lánchídon meggyilkolta, mire Jellasicsot nevezték ki királyi biztossá. Őt viszont a magyar hadak Pákozdánál szeptember 28-án megverték és a horvát sereg egy részét elfogták. Bécsben erre a hírré újra kitört a forradalom, Windischgrätz a várost ostrom alá fogja, a felmentő magyar sereget pedig Schwechatnál megverte.

Kossuth ekkor csak 30 éves Görgey Artúrt nevezte ki a magyar fősereg vezérévé. Az új főparancsnok átszervezte és fegyelmezte az újonc hadsereget, melynek jól képzett magyar tisztikarra is akadt. 1848. december 2-án I. Ferenc József lett az új uralkodó. A császár Windischgrätzet küldte az országba az ellenállás leverésére.

Ebben az időben zajlott az ún. „második szlovák hadjárat” 1848 decemberétől 1849 áprilisáig az osztrák csapatok vezetésével. Talán éppen ezért a felkelők képtelenek voltak a

szlovák nemzet érdekeit hatékonyan védeni, inkább az osztrák udvart szolgálták. Szlovák Nemzeti Tanács ez esetben is a nemzeti célokat kívánta védeni. A felkelők Árva, Turócz, Liptó és Zólyom vármegyék területeit foglalták el, s ún. átmeneti közigazgatási tanácsokat alapítottak. Az átmeneti közigazgatási tanácsok tagjai azok a szlovákok voltak, akiket a nyilvános nemzeti gyűlések választottak meg, így a szlovák nyelv hivatalos nyelvvé vált. A felkelő vármegyéket Windischgrätz tábornok verte meg, s nemsokára a magyar vármegyei hivatalokat újra bevezette.

A népképviselői országgyűlés forradalmi határozatot fogadott el I. Ferenc József trónra lépése után. Az országgyűlés V. Ferdinánd demisszióját törvényellenesnek nyilvánította. A bécsi udvar hadműveletei összeeséshez vezetnek, Kossuth kormánya Debrecenbe menekült.

A délvidéken a császári haderőkre támaszkodva tovább fejlődött a szerb felkelés. Erdélyben Puchner ált a román – szász mozgalom élére. Az osztrák hadak koncentrikus támadást intéztek Magyarország ellen, mely elől Görgey visszavonult a Felvidékre, de egyben proklamálta, hogy a magyar alkotmányt meg akarja védeni. Kossuth és Görgey között ekkor már rossz volt a viszony, ezért a Honvédelmi Bizottmány elnöke a lengyel Dembinszky-t hívja be fővezérnek.

Az új tábornok viszont Kassa elfoglalásával megbénította a szerencsésen megindult hadműveleteit, végül Windischgrätz megverte Kápolnánál 1849. február 26-27-én. A magyar hadsereg Tisza mögé vonult, császár 1849.március. 4-én kiadja márciusi alkotmányát¹¹⁶, mely Magyarországot is a birodalomba olvasztotta.

I. Ferenc József márciusi alkotmánya¹¹⁷ minden neki ellenkező törvényt, így a magyar polgári alkotmányt is, hatályon kívül helyezett. Az alaptörvény 123 § közé osztott 16 részből áll. Következésként centralisztikus alkotmány, mely nem ismer sem cseh, sem osztrák, sem magyar birodalmi országokat. Egységes állam-, adó-, valamint kereskedelmi terület elvére épít.¹¹⁸ A Pragmatica Sanctióra hivatkozva Ausztriában örökös királyságot vezetett be, melynek az élén „szent, sértetlen, senkinek felelősséggel nem tartozó császár”¹¹⁹ állt.

A császár joghatósága széleskörű volt. A következő jogok tartoztak ide: hadsereg fővezérlete, hadüzenet kihirdetése, békekötés joga, külföldi érintkezések joga, törvények

¹¹⁶ Stadion Alkotmányaként ismert.

¹¹⁷ Az alkotmány az osztrák miniszterrel ismeretes, szerzője azonban Felix Schwarzenberg herceg, az akkori kancellár volt. A Kremsierben tartott osztrák birodalmi gyűlést feloszlato 149/1849 sz. császári nyíltparancsal együtt 150. sz. alatt jelentették meg az Osztrák Birodalmi Törvénylapban 1849. március 7-én.

¹¹⁸ L. 150/1849 törvény 1 – 7. §, In: **Reichsgesetzblatt 1849**, 151. követő oldalak.

¹¹⁹ L. 150/1849 törvény 14 §.

kihirdetésének joga (a felelős miniszter aláírása után), miniszterek kinevezésének valamint visszahívásának joga, nemesítés joga, mentesítés joga, kitüntetések kölcsönzésének joga.¹²⁰

Az alkotmány harmadik része egyetlen állampolgárságot vezetett be az egész ország területén, továbbá egyetlen jogrendről, törvényelőtti egyenlőségről, valamint a magánvagyon sérthetlenségéről rendelkezett. Jobbágyság minden formáját megszüntette. Az alkotmány a községek önkormányzatát elismerte, különbséget tett a birodalom és részei joghatósága között.

A törvényhozási hatalom megillette az uralkodót „együttműködve a Birodalmi, vagy országainak gyűléseivel”¹²¹. A Birodalmi gyűlés kétkamarás maradt – a felső és alsó kamara létezésével az alkotmány a parlamentarizmus látszatát keltette, ugyanis az alsó kamara tagjait a tagországok gyűlésein (országokként két képviselő) választották. Választásnál szigorú választói cenzust helyeztet kilátásba - megválasztható csak az a nemes származású személy volt, aki évente 500 arany közvetlen adót fizetett.

A végrehajtó hatalom csak a császárt illette meg, ő viszont a felelős miniszterei által gyakorolta. A császár tanácsadó szerveként megalapították a Birodalmi Tanácsot, melynek tagjait maga az uralkodó nevezte ki.¹²²

A bírói hatalmat a független bíróságok gyakorolták. 101 §. értelmében a bírák felfüggeszthetetlenek és tisztségük visszavonhatatlan volt. Az alkotmány megalapította a Birodalmi Bíróságot, mely a következő hatáskört gyakorolta: alkotmányos jellegű birodalom és tagországai közötti perek eldöntése, politikai jogok gyakorlásáról szóló perek eldöntése, miniszterek és helyettesei súlyos politikai bűncselekményeinek elbírálása, császárellenes összeesküvések elbírálása, hűtlenség eseteinek elbírálása.

Osztrák birodalmi országok részére (Magyarországot tudatosan kizárva) az alkotmányhoz később polgári jogokról szóló levelet hirdettek ki, mely 13 §-ban hívta életre a vallás-, tudomány-, oktatás-, sajtó-, nyilatkozás szabadságot, a cenzúra tilalmát, petíciójogot, gyülekezés jogát, a személyes sértetlenséget, lakás sértetlenségét, végül a levéltitok védelmét. 12 §. viszont kijelentette, hogy bármikor, ha szükségesnek látja, a kormány jogosult a szabadságok gyakorlatát egy időre felfüggeszteni.

Az alkotmány teljes mértékben soha nem lépett életbe. Csak bizonyos részeit hajtották végre a császári nyílt parancsok és a miniszteri rendeletek. Megszüntetését az a

¹²⁰ L. 150/1849 törvény II. részét.

¹²¹ L. 150/1849 törvény 37. §.

¹²² L. 150/1849 törvény 96 – 98. §.

szerv indítványozta, mely eredetileg a centralizáció fő védelmezője volt – a Birodalmi Tanács.

Kossuth kormánya nem ismerte el a márciusi alkotmány magyarországi hatályosságát. A magyar hadsereg újabb erőkkel gyarapodott. Vécsey és Damjanich Szolnoknál megverte az ellenséget. Dembinszky saját tisztikara kívánságára mondott le, Vetter átmeneti fővezérsege után végre Görgey lett a fővezér. Görgey azonnal megindítja a nagyszerű tavaszi hadjáratot: Hatvan, Tápióbicske, Isaszeg, Vác és Nagysarló tanúskodhatnak áprili 2– 9-i győzelmeiről. Erdélyt Bem 1848. XII. 25. – 1849. III. 9. között megtisztította az ellenségtől, ugyanúgy a Temeskőzt, míg Perczel Mór és Batthyányi Kázmér a szerb fölkelést fojtották el. Végül május 21-én Buda is magyar kézre került. 1849. április 14.-ikén Kossuth javaslatára a debreceni parlamentben elfogadják a II. sz. törvénycikket, A magyar nemzet Függetlenségi nyilatkozatát.¹²³ Többoldalas proklamáció a következő fő pontokat tartalmazta:

- Magyarország független, szabad ország érinthetetlen és szétoszthatatlan államterülettel;
- Habsburg uralkodó ház a tróntól megfosztatik, tagjai elvesztik polgári jogait és Magyarországból száműzve vannak;
- Magyarország mint független ország az összes állammal békében akar élni, főképp viszont az Osztrák Birodalom tagországaival.;
- Amíg az országgyűlés véglegesen nem dönti el az államforma kérdését, a kormányt a kormányzó miniszterekkel együtt vezeti.

Kormányzóvá Kossuth Lajost választották, ki miniszterelnökké Szemere Bertalant nevezte ki. Görgey a maga részéről továbbra is V. Ferdinándot tekintette törvényes királynak.

Az olasz háború befejezése és az orosz beavatkozás csakhamar véget vetett a forradalomnak és a szabadságharcnak, amelyet a külföld teljesen magára hagyott. Paskievics vezetése alatt 200 000 orosz vonult be az országba, melyhez Haynau 70 000 osztrák katonája csatlakozott. A magyar hadsereget az Alföldre szorították, Erdélyt elfoglalták. A kormány Aradra vonult, ahol Kossuth augusztus 11-én átadta a hatalmat Görgeynek. A tábornok kivezető utat nem látva augusztus 13-án Világosnál Rüdiger orosz tábornok előtt letette a fegyvert. Klapka október 2-ig tartotta magát Komáromban.

Kossuth azután török földre menekült, Görgey az orosz cár közbenjárására kegyelmet kapott. Haynau viszont Batthyányi Lajost 13 tábornokkal együtt (az aradi vértanúk) kivégeztetett, mint bevezetőjét az abszolutizmus sötét korszakának.

¹²³ Teljes szövegét l. Beér, J.: *Az 1848/49. évi népképviselői országgyűlés*, Budapest 1954, 721– 733. o. Szintén l. Mezey, B.: *i. m.*, 249 – 261. o.

1849. július 28.-ikán két héttel a szabadságharc végleges leverése előtt a Szegedi országgyűlés elfogadta az 1848:VIII. nemzetiségekről szóló törvénycikket.¹²⁴ A törvénycikk megengedte az anyanyelv használatát a közigazgatásban, törvénykezésnél, hadiügyekben, és az egyházközösségekben, viszont sajnos későn született. Ezért a magyar forradalom és szabadságharc leverése után vezetett ún. „harmadik szlovák hadjárat” a megszállott terület pacifikálása mellett semmi mást nem ért el. Megint csak a bécsi udvar szolgálói voltunk. Az osztrák miniszteri tanács a Janko Francisci vezér szlovák önkénteseit 1849. novemberében elbocsátotta.

Ebben a hangulatban egy egyéni szlovák javaslat született – Ján Kollár Szlovák Fejedelemség javaslata. A fejedelemség az Osztrák monarchia határain belül jött volna létre, autonómiáját szlovák nemzet hűségéért kapná meg. A Fejedelemség területe négy körzetre (district) oszlott volna a nemzetiségi határok tiszteletben tartása mellett. A körzeteket Kollár a következőképpen képzelte el:

- Alsóvági körzet Nyitra székhellyel a következő magyar vármegyékből állna: Pozsonyi vármegye szlovák részéből, Nyitra vármegyéből, Trencsényi vármegye déli részéből;
- Felsővági körzetet Zsolna székhellyel a következő vármegyék alkotnák: Trencsényi vármegye északi része, Turócz vármegye, Árva, Liptó;
- Bányai körzet Besztercebánya székvárossal a következő vármegyékből lenne szervezve: Zólyom vármegye, Bars, Esztergom, Hont, Nógrád, Gömör – Kishont;
- Tarcai körzet inkább Eperjes mint Kassa székhellyel a következő vármegyékből lenne megépítve: Abaúj – Torna vármegye, Szepes, Sáros, Zemplén.

A körzetek járásokra lettek volna felosztva. A legalacsonyabb szintű szervezet a község. A Szlovák Fejedelemség javaslatának megvalósítása Magyarország integritását megsértené, ezért érthető miért mondott nemet rá a bécsi kormány. A szlovák követelésekből csak egyetlen valósult meg, az is csak átmenetileg. Magyarország átmeneti szervezésének időszakában (1849–1853) szlovák területeken két közigazgatási kerület jött létre (Magyarországon öt): pozsonyi és kassai, melyeknek határai a szlovák nemzeti határokkal nagyjából megegyeztek.¹²⁵

¹²⁴ L. Beér J.: *i. m.*, 868 – 869 o. Kivonatát l. Mezey, B.: *i. m.*, 241 – 242. o.

¹²⁵ L. Sivák, F. – Malý, K.: *i. m.*, 297. o.

1.2.2. Az 1848-as vármegyei reformok

A pozsonyi utolsó rendi országgyűlés második szakaszát a „törvényes forradalom” idejének nevezhetjük. A követek gyorsan fogadták el a javaslatokat, több vármegye visszavonta követutasításait és szabad kezet adott képviselőinek. Kossuth személyes álláspontja meghatározóvá vált.

Az alsótábla 1848. február 18-i ülésén a városi reform kérdésének tárgyalása során váratlanul felbukkant a vármegyerendszer ügye. A vármegyei követek többsége úgy vélte, hogy a városok képviseletéről véglegesen dönteni kell. Hosszadalmas vita alakult ki a szavazati jog terjedelme körül. Kossuth Lajos a községi, városi és megyei önkormányzatot támogatta, nem tudta elképzelni az országos népképviselői rendszert helyi autonómia nélkül. Szemere Bertalan, a magyar függetlenség, s ekkor Kossuth hű támogatója, a megyei autonómiáról másképpen vélekedett. Szerinte, ha el akarják érni az ország autonómiáját, az autonóm vármegyék ezen igyekezetet csak gyengítenék.

Másodszor is felmerült a megyereform kérdése az országgyűlés XLV. országos ülésén, amikor a „független felelős magyar minisztérium alakításáról” szóló javaslatot tárgyalták. A terv 23.§-a szerint a minisztérium irányítja az ország igazgatását, ennek vezetője felelős a tett vagy elmulasztott közigazgatási intézkedésekért, viszont „az ország minden törvényhatóságainak eddigi törvényes hatósága ezentúl is teljes épségben fenntartandó”.¹²⁶ A mondat körül komoly jogi vita keletkezett, melynek középpontjába a vármegyék jövődő jogállása került.

Ugyanakkor született meg és nyerte el végső formáját a „megyei gyűléseknek népképviselői alapra állításáról” szóló Kossuth javaslata.¹²⁷ A dokumentum hét szakaszból állt, és a megyei tisztválasztás módjáról szóló rendelkezés tervezete egészítette ki.

Kossuth a megyéket az alkotmányosság védbástyáinak tekintette, ezért fontosnak látta újjászervezésüket, a nemesség döntő befolyásától való megtisztulásukat. A szabályozást ideiglenesnek szánta, viszont e körülményt csak a tervezet bevezető mondatának utolsó fordulatában fogalmazta meg. Kötelezte a felelős minisztériumot, hogy a következő országgyűlés folyamán „a megyei szerkezet minden ágabani rendszeréről” szóló törvényt

¹²⁶ Az ellentmondásra rámutatott Stipta, In.: Stipta, I.: *Törekvések...*, Budapest 1995, 24. o. Továbbá l. *Felséges Első Ferdinánd által 1847-ik esztendei Sz. András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek Irománya*, Pest 1848, 37. szám, 99. o.; *1847/48. országgyűlés Karok és rendek Naplója 1847. november 11-től 1848. április 11-ig*, Pest 1848, 184 – 185. o.

¹²⁷ Az irat jelzete: Országos Levéltár Regnicoláris Levéltár IV. 69. Diaeta anni 1847 – 48. Lad. XX. 21. szám. Fasc. C. 56. szám. L. Spira, Gy.: *Jottányit se a negyvennyolcból*, Budapest 1989, 109 – 110. o.; szintén Csizmadia, A.: *i. m.*, 82. o.

indítványozzon. A megyei tisztválasztás szövegében kétszer találkozhatunk az „ideiglenes” szóval.¹²⁸

A tervezet 1. §-a szerint a megyei gyűlések „népképviseleti alapra állítatnak”, viszont tanácskozási és szavazati joggal csak a megválasztott képviselők és a megyei tisztviselők vehetnek részt. Kossuth a nemesek rendi eredetű szavazati jogukat azonnali hatállyal törvény által meg akarta semmisíteni.

A megyei képviselők megválasztandók lennének, mégpedig háromévente. Az aktív és passzív választójog között lényegesebb különbséget nem ismert, már ha nem tartjuk lényegesnek a passzív választójog hivatalos nyelv használatáról szóló rendelkezést. Feljebb szándékosan felsoroltuk az 1848: V. tc. által kiszabott országos választójog anyagi jogi feltételeit. Most alkalmunk van az összehasonlításra. Kossuth megyetörvényének tervezete a követek választásánál a következő feltételeket ismerte:

- 24. életév elérése;
- magyar állampolgárság;
- férfi nem;
- önállóság, mely alatt atyai, gyámi vagy gazdai hatalomtól való függetlenséget értett;
- lakás vagy birtok tulajdona a vármegye területén;
- a választók névjegyzékében való szereplés, ha az illető oda magát bejegyeztette.¹²⁹

Mint látjuk, a legfőbb megyei testület tagjai „a megye törvényhatóságához tartozó összes lakosság, törvényesen bevett vallási és születési különbség nélkül” választandók voltak. Mint már mondtuk, a terv szerint a felsorolt feltételek teljesítése mellett csak az lehetett képviselő, aki a köztanácskozási (Magyarországon a magyar) nyelvet értette.

Ha most összehasonlítjuk az elfogadott 1848: V. tc. rendelkezéseit Kossuth tervével, egyértelműen láthatjuk a haladást. Az országgyűlési követeknek népképviselet alapján választásáról szóló törvénycikk értelmében a nemeseket megillette automatikusan a szavazati jog, a nem nemesek esetében pedig különféle cenzusok voltak kiszabva. Hasonló rendelkezéseket Kossuth megyei törvényjavaslata nem ismert.

A megválasztott testület tagjainak számát a megye lakosságának száma határozná meg. Ettől függően 50–400-tagú lenne. A választókerületek beosztása községenként úgy

¹²⁸ L. Stipta, I.: *Der Kampf von Lajos Kossuth für das Selbstverwaltungssystem im Jahre 1848*, In: Von dem Vormärz bis zum 20. Jahrhundert. Tradition und Erneuerung in der ungarischen Rechtsentwicklung. Studien zu den Reformen in den 19 – 20. Jahrhundert, szerk: Máthé, G. – Mezey, B., Würzburg – Budapest 2002, 100 – 111. o.; Barta, I.: *Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847 – 48*, Budapest 1951, 601. o.; Csizmadia, A.: *i. m.*, 79. – 81. o.

lenne megszervezve, hogy „amennyire lehet” 800 lakosra 1 képviselő jusson.¹³⁰ A törvényt a magyar felelős minisztérium a megyék meghallgatása után ideiglenes szabállyal hajtaná végre.

A megyei tisztválasztásról szóló kossuthi tervezet nagyjából megegyezett az 1848: XVII. tc.-kel. A tervezet nem tette kívánatossá a tisztválasztást. Kivétel csak az az eset volt, ha „egyes megyéknek közigazgatási viszonyai ezt halaszthatatlanná tennék”. Ha szükséges lenne ideiglenesen a tisztséget betölteni,¹³¹ a főispán a megyei testülettel együtt döntöttek volna a megfelelő személyről. Ha viszont a megyei képviselőválasztás során lenne szükséges eljárni, Kossuth az új megyei főtitkárság ideiglenes kijelölésére községenként választandó küldöttekből egy bizottságot állított volna fel.

1848. március 28-án az alsótábla kerületi ülésének programjára került „a megyei népképviselői rendszer ideiglenes rendezéséről” szóló törvényjavaslat. Ekkor már törvénycikkek formáját öltötték a felelős minisztérium valamint az országos szintű népképviselői elvei. Ezeket össze kellett hangolni a vármegyék addigi jogállásával. Ehhez viszont kétségtelően vármegyereformra volt szükség, hiszen Kossuth szavai szerint „...népképviselő az országgyűlésben, nemesség a megyékben, ezen kettő egymással meg nem fér...”¹³²

A benyújtott javaslatot a követek először az április 2-i kerületi ülésen vitatták meg. A tábla délelőtti tanácskozásán (Kossuth ösztönzésére) Bónis Samu javasolta – iktassák törvénybe a közhivatalnokok leválthatóságának elvét. Maga az előterjesztés a még működő „1847”-es főispánok ellen irányult. Az indítványt egyhangúan helyeselték. Ezzel kapcsolatos kérdésnek a választott megyei bírák jogállása is bizonyult. A vita során kiderült, hogy a forradalom vezéregyéniségei nem mindig értenek egyet Kossuthal. A kerületi tábla délutáni ülése pedig csak megerősítette vitáikat a megyék jövő sorsáról. Kossuth Lajos e országgyűlésben történő legnehezebb csatájának elébe nézett.

Akadnak olyan követek, melyek magukat a nemesség küldötteinek érezték, ezért nem kívánták a vármegyei követek ősi jogainak elvesztését.¹³³ Olyan nézetek is merültek fel, melyek a vármegyei autonómiát ellenezték, arra hivatkozva, hogy ez segítené az idegen

¹²⁹ L. Szabad, Gy.: *Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében*, Budapest 1977, 123. o.; Zarek, O.: *Kossuth. Die Liebe eines Volkes*, Wien 1935, 311. o.; Zayzon, S.: *A centralisták és a megyerendszer reformja*, Budapest 1917, 6 – 7. o.

¹³⁰ L. a tervezet 4 – 5. §-át. Bővebben l. Csizmadia, A: *i. m.*, 82. o.; Urbán, A.: *Batthyányi Lajos misztériumsága*, Budapest 1986, 212. o.; Ruszoly, J.: *Újabb magyar alkotmánytörténet 1848 – 1919. Válogatott tanulmányok*, Budapest 2001, 101 – 110. o.

¹³¹ A tervezet „behelyettesítés” fogalmát használta.

¹³² L. Zarek, O.: *i. m.*, 330. o.; Szabad, Gy.: *i. m.*, 130. o. Stipta, I.: *Törekvések...*, Budapest 1995, 27. o.

¹³³ Pl. Hunkár Antal.

Magyarország területén élő etnikumok szeparációját, mi végsősorban fenyegetné az ország pusztá létezését.¹³⁴

Kossuth ellenezte a hasonló nézeteket. A Pázmándy által követelt tiszta centralizáció szerinte veszélyes még az azt alkalmazó hatalomra is, mert ebben a rendszerben kiadott célszerűtlen központi utasítások nem a megyék, hanem a barikádok ellenállásán törnének meg. Megesküdött, „hogymely percben a municípiumok megszüntetnek, ő polgára ezen hazának nem lesz”. Hivatkozott az 1830-as francia példára.

A megyerendezésre törvényjavaslatán kívül három lehetőséget adott:

- maradhatna minden a régióban – azok igazgatnának, akik ezt korábban tették;
- a nemesek fejenkénti szavazati jogának megtartása mellett a községek küldenének képviselőket a megyei vezető testületbe;
- Pest és Bars vármegye példája szerint vármegye minden lakosa megkapná a „köztanácskozásban” való részvétel lehetőségét és a szavazás jogát.¹³⁵

Mind a három javaslatban talált rossz elemeket is. Az első két javaslat például ütközne a kor szellemével, az addig elfogadott törvénycikkekkel, végül igazságtalan is lenne. A harmadik nehézsége a nagy testületek alapítása, melyek által szinte lehetetlen hatékonyan adminisztrálni.

A vita április 3-án folytatódott. Az első szónok – Széchenyi István – a magyar nemzeti érdekeket hozta figyelembe, melyeket szerinte legjobban a vármegye tudta eddig megvédeni. Szerinte a vármegyereform szükséges, viszont nem lenne jó túl radikálisan véghezvinni. Támogatta Kossuth reformtervét, viszont a nemesség kiváltságait a megyerendezésben nem kívánta véglegesen megszüntetni. Pázmándy Dénes a megyei közgyűlések felfüggesztését követelte. Szerinte a vármegye soha nem védte a magyar nemzeti érdekeket, szerinte a nemzet érdekeiért legjobban a nép és a református vallás harcoltak.

Kossuth nem ellenezte a vitát javaslata részleteiről, viszont hangsúlyozta a vármegyereform szükségességét, mely álláspontról nem akart visszalépni. Saját javaslatát a körülmények nyomása során változtatta meg – a községi önállóságról is beszélt, amely a megye jogait szerinte nem érintené. Javaslatát kiegészítendőnek vélte a törvényt sértő megyei gyűlés minisztérium általi felfüggesztés jogával. Véleménye szerint ezen intézmény a kormány kezébe adná a lehetőséget a lehető ellenálló megyék megfékezésére. A népképviselő problémájában pedig kompromisszumokra kész volt, azonban szükségesnek

¹³⁴ Pázmándy Dénes.

¹³⁵ L. Kossuth, F.: *Kossuth Lajos iratai, 8. kötet*. Budapest 1900, 532. o.; Szita, J.: *A magyar alkotmány történetének vázlata 1848 – 1945. II. kötet*. Pécs 1993, 37. o.; Stipta, I.: *Der Kampf von Lajos Kossuth...*, 105. o.

tartotta. Saját szavai szerint a törvényhozás által elfogadott jogokat nem kapná meg mindenki, „ha nem veszünk be oly elemeket a végrehajtásba, melyek biztosítják a valósággá érlelést annak, mi papíron van”.¹³⁶

Kossuth a vármegyereform kérdésben majdnem az összes minisztertársával szembekerült. Ezért a miniszterelnök kabinetkérdéssé nyilvánította a megyereform kérdését, arra hivatkozva – ha e kérdésében miniszterei között¹³⁷ ily komoly vita támadt fel, egyiküknek vissza kéne lépnie. A helyzet arra a következtetésre biztatta a pénzügyminisztert, hogy ha szavazásra kerülne sor, valószínűleg győzne. Az alsótábla ugyanis már azelőtt megadta a városok küldötteinek fejenkénti szavazás jogát, s e küldöttek komolyan kifogásolták a nemesség előjogait. Hasonló szavazásra viszont akkoriban sor nem került, a kerületi ülést konferenciává (zárt tanácskozássá) nyilvánították, melyen a nézetkülönbségek békés megtárgyalására törekedtek.

Az a tény, hogy végre sikerült kompromisszumot alkotni, Deák Ferencnek köszönhető. Széchenyi beleegyezett egy olyan törvény megalkotásába, mely a minisztériumot egy megyei reformról szóló tervezet összeállítására és a következő országgyűlés elé terjesztésére kötelezi. E törvényben gondoskodni kell „a megyei szerkezetnek a közszabadsággal való összhangba hozataláról”. Az átmeneti időben a régi megyei közgyűléseket megillető hatáskört egy állandó bizottmány gyakorolná, melyet a megye lakosaiból „születési különbségre való tekintet nélkül” választanak. Kossuth viszont követelte, hogy azon az egyetlen közgyűlésen, mely a megyei kormányzatot ellátó állandó bizottmányt megválasztja, a nemesek s „mindazok, kiket a megyék jogterjesztő határozatai korábban szavazati joggal felruháztak”, régi jogaikat gyakorolhassák.¹³⁸

A követi konferencia megállapodását az alsótábla LVIII. országos ülése 1848. április 4-én tárgyalta és a „megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról” szóló törvényjavaslatot észrevétel, változtatás nélkül jóváhagyta.¹³⁹

A főrendiház még aznap tárgyalás alá vette a javaslatot. Az első főrendiházbeli vita természetesen a szabályzat ideiglenessége körül keletkezett. Több felszólalás ellenezte az ideiglenességet arra hivatkozva, hogy minden ideiglenes állapot veszélyes, s a soktagú közgyűléseken zavargások fordulhatnak elő, ha az összes tag részt vesz rajtuk. Voltak viszont

¹³⁶ L. Kossuth, F.: *i. m.*, 422. o.; Zarek, O.: *i. m.*, 302. o.; Stipta, I.: *Törekvések...*, 32. o.

¹³⁷ A legkomolyabb harcot Kossuth Széchenyi István ellen vívta.

¹³⁸ L. Spira, Gy.: *i. m.*, 119 – 120. o.; Szabad, Gy.: *i. m.*, 121 – 123. o.

¹³⁹ L. *1847/48. országgyűlés Karok és rendek Naplója 1847. november 11-től 1848. április 11-ig*, Pest 1848, 217. o.; *Felséges Első Ferdinánd által 1847-ik esztendei Sz. András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek Irománya*, Pest 1848, 37. szám, 167. o.

olyan tagok is, akik hangsúlyozták a népképviselői elv szükségességét a megyei szinten is. Ebből viszont következik az átmeneti állapot megoldásának szüksége, amely természetesen zavargásokkal járhat. Ezen zavargások viszont súlyosabbak lennének, ha a vármegyereform elmaradna.

Komoly kérdés vetődött fel a községek által kiküldendő követek száma körül. A törvényjavaslat egyáltalán nem szabta meg, mely tény a főrendiház tagjai súlyos hibának tekintették, féltve azt a lehetőséget, ha az illetők seregesen választó helyre tódnak. Konkrét javaslatokat is hoztak a probléma eldöntése érdekében, melyek szerint 800–1000 lakos után egy képviselőt kellene kiküldeni a közgyűlésre; a megyei testület létszámának maximálását meghatározó javaslatok is fordultak elő.

Az előterjesztett törvényjavaslat értelmében a megyei gyűlésen és bizottmányok „köztanácskozási” nyelveként Magyarországon „egyedül a magyart”, a kapcsolt részeken „saját szabályuk következtében is az anyai nyelvet” határozta meg. A nyelvkérdés körül komoly vita keletkezett, melynek egyik részese a horvátországi követ volt, a másik oldalon a magyar követek többsége ált. Busán Herman horvátországi követ szerint Horvátországban csakis a horvát nyelv használható.

A magyar követek nézeteik szerint két részre oszthatók. Akadtak olyanok, melyek szent kötelességnek találták, hogy Magyarországon minél több nép éljen és alkalmazkodjon a magyar elvekhez. Előfordultak viszont olyan követek is, kik megyéikben senki nem értette a magyar nyelvet, ezért a megyei közgyűlések ott nem voltak tarthatók magyarul. Ilyen viszonyok közt – szerintük – értelmetlen lenne részükre olyan politikai jogokat adni, amelyeket gyakorolni képtelenek.¹⁴⁰

A nyelvi rendelkezés törlését követelte Ocskay Antal kassai megyés püspök is. A főrendi tábla ebben a kérdésben is az alsótábla előterjesztését támogatta.¹⁴¹ Másnap, 1848. április 5-én az elfogadott törvényjavaslatot az „elegyes” országos ülésen felolvasták és jóváhagyásra az uralkodónak terjesztették fel.¹⁴²

1848. április 6-án az alsótábla megtárgyalta a kossuthi megyei tisztviselők választásáról szóló javaslatot. A tervezetet csak Nyitra vármegye követe kifogásolta – a vármegye meg kívánta tartani a közgyűlés minden, ezentúl a tisztviselők választásának

¹⁴⁰ Révész T., M.: *A nemzetiségi törvényhozás fejlődése Magyarországon*. In: Jogtörténeti Dolgozatok. Széchenyi István Főiskola, 2000. 49-65. o.

¹⁴¹ L. 1847/48. *Országgyűlés Főrendiházi Naplója*, Pest 1848, 480 – 482. o.

¹⁴² L. *Felséges Első Ferdinánd által 1847-ik esztendei Sz. András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek Irománya*, Pest 1848, 37. szám, 176. o.

jogát.¹⁴³ A főrendi ház is végsősorban elfogadta a javaslatot, annak ellenére is, hogy itt több vita tört ki.

Az udvarhoz felterjesztett két törvényjavaslatot a dietális bizottság „melegen ajánlotta” az uralkodónak. Az állami konferencia hangsúlyozta, hogy a törvény sikeréről „ki nem számítható esetlegességek” fognak dönteni. Azt megjegyezte, hogy „a megyei szervezetek, a magyar alkotmány élő sáncainak, mint ahogy azt maga a törvényjavaslat bevezetése is nevezi, teljes átalakításáig, az eddigi kiváltságok csaknem egészen fölfüggesztetnek”.¹⁴⁴ Az 1848: XVI. tc.-t az uralkodó 1848. április 7-én szentesítette.

A XVII. sz. előterjesztésben a dietális bizottság változtatást javasolt. Az eredeti szöveg értelmében a tisztújításig megürült tisztségeket a központi választmány a főispánnal egyetértésben fogja betölteni. A dietális bizottság e jogot a főispánra kívánta ruházni, aki erről a központi választmánnyal egyetértésben dönt. Az állami konferencia ezt a szöveget javasolta az uralkodónak, aki királyi jóváhagyását április 9-én bocsátotta ki. Az országgyűlés a változtatást elfogadta.¹⁴⁵

A vármegyék hatáskörét, működési rendjét érintő 1848-as jogi normák közül a legfontosabb kétségtől a „megyei hatóság ideiglenes gyakorlatáról” szóló XVI. tc. volt. A kis terjedelmű, 2 §-ból álló törvény ezen belül kilenc rendelkezést tartalmaz, s szövegén tisztán látható az utolsó rendi országgyűlés hatása. A harmincegy áprilisi törvény közül ez volt az egyetlen, mely már címében is utalt a szabályozás átmeneti jellegére. A „hatóság” kifejezés az 1848. április 3-i zárt konferencia eredménye. Eredetileg Kossuth „megyei szerkezet” rendezéséről szóló javaslatot terjesztett az alsó tábla elé. A törvényi szóhasználat tudatos volt, mert a kompromisszumos reform nem érintette a középfokú igazgatás belső szerkezetét.

A törvény bevezető mondatában a megyéket „Magyarhon és kapcsolt részei alkotmányossága védbástyáinak” tekinti. E fogalom túlélte a Bach korszak sötét korszakát, az 1860–61. évi alkotmányos mozgalmak idején még az udvari körök is gyakran hivatkoztak a municípiumok „védbástya” szerepére, számítva a megyebarát közvélemény „állagörző” konzervativizmusára. Az is figyelemreméltó, hogy e törvény, a pozsonyi rendi országgyűlés minden korábbi tervezetével szemben, szövegében nem szól a „népképviseltről”. Helyébe a „közsabadság” került, amellyel a megyei rendszert „összhangzásba” kellett hozni.¹⁴⁶ A

¹⁴³ L. 1847/48. Országgyűlés Főrendiházi Naplója, Pest 1848, 223. o.

¹⁴⁴ L. Károlyi, Á.: *Az 1848-diki pozsonyi törvények az udvar előtt*, Budapest 1936, 138–139. o.

¹⁴⁵ L. *uo.*, 297–298 o.

¹⁴⁶ L. Gergely, A.: *Az 1848-as magyar polgári államszervezet*, In: A magyarországi polgári államrendszerek. Szerk.: Pölöskei, F. – Ránki, Gy., Budapest 1981, 51–54. o. Sarlós, B.: *A közigazgatás polgári jellegéről*, In: A

preambulum a törvény feladatának a közigazgatás folyamatosságának biztosítását is tekintette.

A törvény 1. §-a kötelezte a magyar felelős minisztériumot a megyei szervezet képviseleti alapra állításáról szóló tervezet kidolgozására. Figyelemreméltó, hogy már ebben az első pontban nem sikerült a törvény akaratát teljesíteni, s a megyei rendszer átalakítására csak 1870-ben került sor.

Az átmeneti rendelkezések között a legfontosabb a régi megyei közgyűlések összehívása volt. Találkoztunk már szakirodalomban olyan nézettel, hogy a XVI. tc. kiszabott egy bizonyos határidőt e feladat teljesítésére.¹⁴⁷ Tény az, hogy a törvény „lehető legrövidebb idő alatt” rendelte el az első reformközgyűlés összehívását, pontos határidő kijelölést viszont szövegében aligha találunk. Az 1848: V. tc. 7. §-a értelmében viszont az új választókerületeket kialakító közgyűlésnek az áprilisi törvények szentesítésétől¹⁴⁸ számított 20 napon belül kellett összeülnie. Így május 1.-jére össze kellett hívni a megyei gyűléseket, amennyiben viszont a törvény elküldése késett, gyakorlatban ez több megyében kisebb késéssel a hónap első napjaiban zajlott le.

A május első napjaiban összehívott megyei közgyűléseken szavazati joggal azok a személyek rendelkezhetek, kiket már azelőtt e jog megilletett. A vármegyék által honoráciorok számára korábban adott szavazati jog továbbá is hatályos volt. A törvény rendelkezése értelmében azok a személyek is bírtak szavazati joggal, „...kiket a megyei lakosok községenként ezen közgyűlésre képviselőkül utasítanak.” A jogalkotó akaratára szerint hasonló rendelkezés manőverezési lehetőséget adott a helyi sajátosságok érvényesítésére. Mint már többször azelőtt, s azután is, ekkor is sajnos jó akarat rossz gyümölcsöt termelt. A szabály ugyanis nem szólt a községi képviselők választásáról, nem adott iránymutatást a helyi delegátusok számára sem. Legtöbb bajt az „utasítás” fogalma okozott, melyet több helyen úgy értelmeztek, hogy a községek kötött mandátumot adhatnak kiküldött képviselőiknek.

Hasonlóan értelmezték a 2. § c) pontját is. A fenti módon megalakított közgyűléseken hirdették ki a törvényeket és választottak egy „nagyobb számú állandó bizottmányt.”¹⁴⁹ Ennek legfontosabb szerepe a közigazgatás folyamatosságának fenntartása és az áprilisi törvények sikeresítése volt. A bizottmányt a közgyűlésnek kellett megválasztania törvény kiszabta

magyarországi polgári államrendszerek, Budapest 1981, 276 – 279. o.; Stipta, I.: **Az első polgári kori vármegyetörvény (1848:XVI. tc.)**, In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta juridica et politica, Tomus XLII., Fasc. 5., Szeged 1992, 3. o.

¹⁴⁷ Pl. Balogh, I.: **A megyei önkormányzat működése Szabolcsban 1848 – 1872 között**, In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából, szerk.: Dr. Bónis György, Budapest 1971, 206. o.

¹⁴⁸ Erre 1848. április 11-én került sor.

„elégge tág” keretek között. Létszámának és összetételének meghatározásánál a megyék nagysága, lakosságának száma mellett tekintettel kellett lenni a „megyei honpolgárok minden osztályára”. E norma diszpozitív keretei oly szélesek, hogy valójában sokszor a megválasztott bizottmány összetétele szempontjából megegyezett a közgyűléssel.

Az állandó bizottmány elnöke a főispán lett. A korábban szélesebb körű hatáskörrel rendelkező tiszttviselőnek az 1848.-as törvények hatálybalépése után csak a bizottmány ülésének vezetése, valamint a megyei tiszttviselők „behelyettesítési joga” maradt. Az 1848: XVII. tc. szerint a főispán az állandó bizottmánnyal „egyetértőleg” határozott az ideiglenes alkalmazásokról. Az 1848: XI. tc. 1. és 5. §-a ráadásul megkorlátozta a vég nélküli létszámszaporítást – az új megyei tiszttviselők és hivatali állások létesítését minisztériumi engedélyhez kötötte, mivel a vármegyék hagyományos végrehajtási autonómiáját korlátozta.

Az állandó bizottmány ideiglenesen gyakorolta a régi közgyűlés hatáskörét, minden olyan kérdésben dönthetett, amely a „törvény és alkotmány” szerint korábban megillette a megyéket. A „megye közönségének nevében” járt el, határozott a tiszttviselők felett, „egyenest érintkezésben” volt a minisztériummal. A középfokú közigazgatás hivatalos nyelve Magyarországon „egyedül a magyar” volt, Horvátország vármegyei bizottmányai tanácskoztak anyanyelvükön.

Az 1848: XVI. tc.-t gyorsan fogadták el. Ez a tény az oka annak, hogy több helyen ellentétben állt a többi márciusi és áprilisi törvénycikkkel, valamint önmaga rendelkezéseivel is. Több jogtudós már rámutatott arra, hogy kétféleképpen lehetne értelmezni a törvénycikket. Vannak olyanok, akik szerint a törvénycikk csak apró változásokat hozott és a vármegyék „feudális maradványként” épültek be a polgári állam szervezetébe. Olyan szerzők is vannak, akik a reformban a nemesi vármegyék összeomlását látták.¹⁴⁹ A késői municipalisták az 1848: III. tc. 26. §-ára hivatkoztak, mely értelmében az ország „minden törvényhatóságainak eddigi törvényes hatósága ezentúl is teljes épségben fenntartandó”. Kossuth e rendelkezésre támasztotta véleményét, mely szerint a régi vármegyék továbbra is léteznek.

Már említettük, hogy az 1848: XVI. tc.-n kívül még 11 törvénycikk tartalmazott olyan előírásokat, melyek közvetlenül, vagy közvetve érintették a megyéket. Az országgyűlési képviselőkről szóló 1848: V. tc. szabályozásával a vármegyék törvényhozásbeli jogainak lényeges elemei megszűntek. A törvény 5. §-a a megyék által kiküldött követekről szólt. Korábban a közgyűlés döntött arról, kinek a nemeseken kívül adnak szavazati jogot, milyen

¹⁴⁹ Az 1848-as törvények szóhasználata nem következetes. Az 1848:XVI. tc. 2 §-ának f) pontja „megyei képviselő bizottmányról” szól, az 1848:XVII. tc. pedig „középponti választmánnyról” rendelkezik.

¹⁵⁰ L. L. Szabad, Gy.: *i. m.*, 123. o.; Urbán, A.: *i. m.*, 212. o.; Szita, J.: *i. m.*, 37. o. Sarlós, B.: *i. m.*, 276 – 279. o.

lesz a választói korhatár és milyen rendben történik a követválasztási eljárás. Az 1848: V. tc. elfogadása után ezekről csak a törvény dönthetett. 1848 után a képviselőt már nem választja a közgyűlés, a jog ezentúl a választókerületek választóit illeti. Az utasítási és visszahívási jogot is csak a választók gyakorolhatták. A követválasztást a képviselőház verifikálta. A törvények kihirdetése a hivatalos lapban, a „helyi törvényhozás”, a statútumalkotás háttérbe szorult.

Az áprilisi törvények a végrehajtási jog terén is változtatást hoztak. Az 1848: III. tc. 6. §-a kiszabta: a király végrehajtó hatalmát ezentúl „kizárólag a magyar minisztérium útján fogja gyakorolni”. Ezzel a rendelkezéssel ellenkezett a vármegyék korábbi vis inertiae joga. A törvénytelennek tartott rendeletek félretételéről az 1848.-as törvények ugyan nem szóltak, viszont az 1848: III. tc. 32. § c) pontja tartalmilag ellentétes rendelkezést tartalmazott. A törvény leszögezte: a miniszter a törvények végrehajtásában elkövetett mulasztásokért felelősségre vonható. E rendelkezéssel már pedig biztosan nem fért össze a vármegyék vis inertiae joga.

A közteherviselésről szóló 1848: VIII. tc. is korlátozta a megyei közgyűlések korábbi hatáskörét. A törvény a minisztériumi jogkörbe utalta az adókérdést, az adónemek és adókulcsok megállapításának jogát, mely azelőtt a közgyűlések hatáskörébe tartozott.

A tisztviselők választásának jogát az 1848: XVII. tc. felfüggesztette, ezek szükség szerinti helyettesítését a főispán a központi választmánnyal együtt látta el. Mivel az 1848: XXIII. tc. megszüntette a különbséget a szabad királyi városok és a vármegyék között, s a volt szabad királyi városoknak megadta az autonómiát, a megyei közgyűlés községek és városok egy része feletti felügyeleti joga komoly korlátozást szenvedett. A városi törvény választójogi rendelkezéseit kiterjesztette a szepesi városokra és a rendezett tanácsú községek egy részére is.¹⁵¹

Az 1848: XI. tc. a magánföldesúri joghatósággal együtt megszüntette a megyék jobbágyigazgatási hatáskörét. A honvédelem reformkísérlete¹⁵² mellőzte a korábban kizárólagos vármegyei közreműködést, az ország haderejét minisztériumi irányítás alá rendelte. Az igazságszolgáltatás megyei szervezetében döntő változás nem történt.¹⁵³

¹⁵¹ L. az 1848:XXIII. tc.-t.

¹⁵² L. az 1848:XXII. tc.-t.

¹⁵³ A dolgozat e része megjelenés alatt áll, Vő: Stenpien, E.: *Posledný stavovský snem feudálneho Uhorska a reformy župnej správy (A feudális Magyarország utolsó rendi országgyűlése és a vármegyerendszer reformjai)*, In: Acta Iuridica Cassoviensia - megjelenés alatt, Kassa 2004. A Szlovákiában megjelentetett dolgozat címében tudatosan használjuk a szlovák tudósok megszokott feudalizmus-terminológiáját.

1.2.3. A vármegyei teendők 1848-ban

Az 1848. évi márciusi valamint áprilisi törvények nem csak az ország polgárosítását mozdították elő. Mivel a hasonló elveken nyugvó XVI. tc. a polgári vármegyéket építette, azt a véleményt támogathatjuk, miszerint 1848-tól a nemesi vármegye lassan eltűnik szemünk elől. Az említett törvénycikkek végrehajtásával a vármegyék voltak megbízva. 1848 áprilisától tehát a vármegyék előtt a következő feladatok álltak:

- közgyűlés összehívása;
- állandó bizottság megválasztása;
- főispán hivatalba iktatása;
- vármegyei tisztújítás szabályainak elfogadása valamint végrehajtása;
- a közös teherviselésről szóló 1848: VIII. tc. vármegyei közönséggel való elfogadtatása;
- jobbágyszabadítás;
- nemzetőrsegről szóló 1848: XXII. tc. végrehajtása.

A feladat egyszerűnek tűnik, valójában viszont heroikus volt. A XVI. tc. rendelkezése, miszerint a közgyűléseknek május 1-én össze kell ülniük, hogy megválaszthassák az állandó bizottságokat, későn került a vármegyék kezébe. Ezért már az első törvényes követelménynél találkozhatunk a szabályzat megszegésével. Az már más kérdés, hogy a vármegyék ehhez a törvényellenességre azért kényszerültek, mert maga a törvény hivatalos megjelentetése késett.

Abaúj vármegye is, az ország központjától távolabb fekvő vármegyék többségéhez hasonlóan, csak május elején¹⁵⁴ tudta megrendezni sorsdöntő közgyűlését. Torna vármegye valószínűleg viszont már előbb értesült a készített reformokról, s már április 29-én tarthatta meg közgyűlését. Mindkét jegyzőkönyv máig épségben megmaradt, így a korabeli eseményekről hitelt érdemlő dokumentumokkal rendelkezünk.¹⁵⁵

Mindkét vármegye közgyűlésén elhangzottak az országgyűlési követek végső jelentései. Szokás szerint a vármegyék kifejezték hálájukat tevékenységükért, s megköszönték fáradozásukat. Torna vármegye már április 18-án tartott kisgyűlést, melyen megtárgyalták az 1848: V. tc. kívánta választókerületek alapítását. Kihasnálva a törvény adta lehetőséget, miszerint a vármegyék helyi viszonyaik szerint köz- de kisgyűlésen is foglalkozhattak a

¹⁵⁴ A pontos dátum máig nem bizonyos, ugyanis a közgyűlés hivatalos jegyzőkönyvében május 8 szerepel, ellenben, az épp ezen közgyűlésen megválasztott állandó bizottmány első hivatalos jegyzőkönyve szerint a testület első ülését május 1-én tartották. Valószínűleg tollhiba fordult elő.

¹⁵⁵ L. *ŠA TŽ I*, 68 db.; szintén *ŠA AŽ I*, 9. db., 155. Abaúj vármegye 1848-as jegyzőkönyveit eleinte eltűnteknek hittük. A megyei levéltár inventárjegyzékében ugyanis nem szerepeltek. Kutatásunk során rábukkantunk a levéltár raktárában egy vaskos számnélküli kötetre, melyről áttanulmányozása után az derült ki,

törvénycikk szabályaival, Torna vármegye rugalmasan tárgyalta az V. törvénycikk vármegyékre vonatkozó 7. §-át. Abaúj vármegye május 8-i közgyűlésen döntött a választókerületek kijelöléséről.

Az V. sz. törvénycikk 7. §-ának értelmében Abaúj vármegyét a következő népképviselői országgyűlésen öt, Tornát pedig két személy képviseli. Ehhez a törvényi szabályhoz kellett alkalmazkodni, e szerint kellett kijelölni a választókerületeket. A vármegyék a választókerületek meghatározásánál elvileg betartották a népképviselő elvét, viszont mindkettő arra hivatkozott, hogy legkiválóbb választókerület valójában a járás. Abaúj vármegye nyíltan kijelenti, hogy egyenlőséget tesz a járás és választókerület közé.¹⁵⁶

„A járások lesznek választókerületek, mert nem kívánatos a járások népességének keverése, s számuk úgy is majdnem azonos ... A járások követeiket külön választják tekintve a választók kényelmét és a kerületbeli helységek aránylagos fekvését”.¹⁵⁷

A vármegye így Gönczi, Szikszói, Csereháti, Kassai és Füzéri választókerületeket alapított, Göncz, Szikszó, Szepsi, Misle és Nagyida székhelyekkel. A vármegye hangsúlyozta, hogy székhelyét – Kassa szabad királyi várost – nem tekinti választókerületének.

Abaúj megye 1848: V. tc. szerinti központi választmánya a következő egyénekből állt:

- elnök: Keliz István – másod alispán;
- a vármegyei tisztviselők közül: Majsz Imre tiszti főügyész, Teleki Péter első alügyész, Czuka György másod alügyész, Kunsch Gábor első aljegyző, ifj. Bárczay József aljegyző, Gleviczky Albert aljegyző, Füzéri és Kassai járások főszolgabírái esküdtjeikkel;
- tagok: Füzéri választókerület: Gonda János, Janik Ferencz, Bodnár Antal, Fekete György, Kassa János, Kriston László, Szabó György, Ujházi László sárosi főispán;

Kassai választókerület: Lucskay András, Puky Antal, Szentlélek Gyula, Farkassányi Sámuel, Püspöky József, Tiszta Károly, Ansztér Mihály nagyidai bíró;

Csereháti választókerület: Francz Simon, Ujlaky József szepesi bíró, Kochis József somodi bíró, Csörghe László, Szentgontey Bertalan, Vendéghe Gábor, Szirmay István;

Szikszói választókerület: Kányi József, Petheő József, Major Ferencz, Lánczy József, Téglássy Ferencz, Matusz József, id. Putnoky Imre;

Gönczi választókerület: Reingruber József, Thoma Márton, Meizner Ferencz, Gábrriel János, Kapy János, Rátkay Tamás, Komáromi László.

hogy az 1848-as közgyűlések jegyzőkönyveit tartalmazza. A dokumentum felfedezésünk után kapta a fent idézett számot.

¹⁵⁶ Az állandó bizottmány első ülésén járásokról szóló térképek elkészítésére utasítja a szolgabírákat, hogy ezeket minél előbb eljuttathassa a kormányhoz. L. **ŠA AŽ L**, 450. db., 172.

¹⁵⁷ L. **ŠA AŽ L**, 9. db., 155.

Választások során a következő képviselőket választották meg:

Választókerület székhelye	Képviselő neve
Mislye	Bárczay Albert
Szikszó	Darvas Antal
Nagyida	Ferdinandy Bertalan
Göncz	Gábrriel István
Szepsi	Szentimrei György

V. Táblázat:

A népképviselői országgyűlés Abaúj vármegyében választott képviselői.¹⁵⁸

Torna vármegye már április 18-án tartott kisgyűlést a választókerületek ügyében. Az említett kisgyűlésen megvizsgálták a legutóbbi népszámlálás eredményeit, s arra a következtetésre jutottak, hogy a vármegye Felső járásának 14.000 lakosa, Alsónak pedig 10.000 lakosa van. Torna vármegye eszerint a választókerületeket olyan népképviselői alapon hozta volna létre, melyre nem gyakorolna hatást a népesség száma. Abaúj vármegyétől eltérően Torna viszont fontosnak találta a népesség számát. Ezért azonnal megszavazták (157: 35 szavazataránnyal, ami eléggé egyértelműnek tűnik) négy helység áthelyezését az Alsó választókerületbe, kizárólag csak a választások érdekében. Az áthelyezett négy település (a jegyzőkönyv ebben a részben csak nehezen olvasható – Desénk, Bódvavendégi, Horváti és még egy olvashatatlan nevű faluról van szó) „közigazgatási szempontból Felső járásban marad, csak a választások idejében áthelyeztetnek az Alsó járáshoz”.

A választókerületek székhelyeivé Görgő és Szén mezővárost jelölték ki. Szavazatszedésre Torna vármegye is alapított egy választmányt, melynek tagjai a következők:

- Komjáthy Sámuel alispán – elnök;
- a járásbeli főszolgabírák;
- polgári tagok – Koós Károly, Csernota Ferenc, Jankó András, Sziklai Ede.

1848: V. tc. 7. §-a szerinti középponti választmányt, melynek feladata a választási ügy vezérlete volt, mindkét megyében magán a májusi közgyűlésen választották meg. Csak Torna vármegye esetében tudjuk követni a választmány összetételétől szóló dokumentumokat. A

¹⁵⁸ L. Beér J.: *i. m.*, 880. o.

közgyűlési jegyzőkönyv értelmében a választóügyi középponti választmány tagjai közé Tornán a következő személyek tartoztak:

- elnök: Komjáthy Sámuel – vármegye első alispánja;
- hivatalbeli tagok: Lovász Miklós – főjegyző; Zsarnay Imre – főügyész; az összes szolgabíró és esküdt;
- polgári tagok: Koós Károly; Asbóth János*; Hegymeghy József; Pongrácz Bálint; Csernota Ferenc**; Vassay Ábrahám*; Horváth Lajos*; Szentmártonyi József*;
- köznemesség részéről: ifj. Chápár Károly; Bartha István;
- nem nemes községek részéről: Görcsös Ferenc; Tegdes József; Cseh János; Kovács András; Vitéz András; Renefisaveszki Sámuel.¹⁵⁹

A megválasztott választmányok tagjait a megyék utasították a törvény kívánta eljárásról.

Bizonyos mértékben paradoxonnak tekinthető, hogy a jól dokumentált Torna vármegye választmánya nem volt sikeres az V. törvénycikk pontos végrehajtásában. Görgő választókerületben ugyanis nem sikerült megválasztatni az országgyűlési képviselőt. Csak Szén választókerület választása volt eredményes; itt Gedeon Jánost sikerült megválasztani. 1848 május 26-án a megye állandó bizottmánya megtárgyalta Szemere Bertalan 1600/13 sz. rendeletét, melyben utasította a megyét lakosságának gyors összeírására, mert minél előbb összehívják az országgyűlést, s meg kell választani a képviselőket. A vármegye a rendeletet a szavazók összeírására kiküldött bizottságaihoz utasította, viszont törekvése semmi jelentősebb változást nem hozott.

Az országgyűlési képviselők választása után sorra került a szinte legfontosabb feladat – az állandó bizottság megválasztása. Abaúj vármegye közgyűlési jegyzőkönyvében hivatkozott a XVI. tc. szövegére, kiemelve, hogy „a tc. értelmében az addigi közgyűlések további törvényhozó intézkedései megszűnnek. A közügyek vezetésére pedig a tc. végrehajtása szerint a megyét képviselendő és üléseit Kassán tartandó állandó bizottmány a megye jelenlegi és jövőbeli kinevezendő tisztviselő egyénein kívül intézi.”¹⁶⁰

Köztudott, hogy e folyamatban találkozunk olyan vármegyékkel is, melyek az összes lakóit nevezték ki az állandó bizottságuk tagjaivá. Abaúj és Torna vármegyék inkább a választásnál maradtak. Abaúj vármegye állandó bizottságának egy részét kinevezéssel töltötte be. A választások során eléggé széles körű testületek jöttek létre. Disszertációnk e helyén fontosnak tartjuk összehasonlítani mindkét vizsgált vármegye állandó bizottmányait,

¹⁵⁹ A neveknél található jelek magyarázata: * A név a jegyzőkönyvben vörös tollal aláhúzással szerepel, mellette vörös kereszt található;

** A név a jegyzőkönyvben vörös tollal aláhúzással van.

mégpedig az összetétel szempontjából. Kezdjük a nagyobb Abaúj vármegye kormányzó testületével:

- elnök: felváltva a főispán (mely tisztsége a vármegyének betöltve nem volt), Patay Sámuel első, vagy Keliz István másod alispán;

- kinevezett tagok: Aranyossy Sándor*, Atányi József* , id. Bárczay József* , Bárczay Mihály, Bárczay Dániel, Bótha József* , Bodnár Ferencz, Bánczy József* , Bartus József* , id. Bárczay Ferencz*, ifj. Bárczay Ferencz, Bónis József* , Bodnár Antal*, Bakosy Imre*, Büttner Ferdinánd*, Bokványi János*, Csörghe László balogh kapitány*, Czechmeister Antal, Csoma Sámuel, Comáromi László, Comáromi Sándor, Csorba Károly, Drisnyei János, gr. Dessőffy Ferencz, Dessőffy Gusztáv*, Darvas Antal, Dóczy András*, Éder Ferencz, Fáy Lőrincz Kassa városának képviselőjeként, Futó Sámuel, Fáy János, Ferenczy József, Füzeséry Pál*, gr. Forgách Kálmán, gr. Forgách Lajos, Farkassányi Sámuel*, Fáy Pál, Fekete Lajos, Fáy Mihály, Fekete György, Gedeon István, Girínyi András*, Görcsös Imre, Gelley Antal, Gábrriel István, Gábrriel János*, Grabiczky István*, Gálvos András, Gálvos Lajos*, Hajcsy Sándor*, Hoffonyi János, Horváth József, Hadházy László*, Kárász Imre*, Kalarcsik István*, Kruppay Chrisostom*, Kun Bertalan*, Kovács Ferencz*, Kassa György, Koós Imre, Kriston László, Köncs József, Katona Géza, Karsa Tamás, Karsa László*, Kerepessy György*, Kapy János, Karsa Pál, Karsa János*, Kaynyik Ferencz*, Knézsik Károly*, Kállay Gyula, Knézsik István*, Lukács József, br. Luzsénszky Pál*, Lovassy Imre, Ladomérszki Sándor, Lánczy József, Lánczy Jakab, Méczy Imre*, Melczer István, Maurer György, Matusz Lajos*, Matusz József, Meizner Ferencz, Molnár Antal, Mikkel Károly*, Naményi Pál, Naményi Sámuel*, Ocskay Antal*, Olasz János, Pakusa György, gr. Péchy Emánnuel*, gr. Péchy Szilárd*, Puky Antal*, Puky István*, Puky Ignác, Puky János, id. Péchy Tamás, ifj. Péchy Tamás, Péchy István, Püspöky József, Püspöky István, Putnoky Imre, Richter Alajos*, Rátkay Tamás, Rátkay Pál*, Renigamber József, Román József kapitány a nyugalmazott katonatisztek képviselőjeként*, Rágályi Zsigmond, Schedő Pál, Stokkinger Lénárt*, Szorát Lajos, Szíjjártó István, Sipos Pál ügyvéd, Szalay István, Szalay József, Szalay Antal, Semsey Lajos, Semsey Albert***, Szobák József*, Szabó Imre, Szentszéky Gyula, Szúnyogh Ignác, Spéczián István*, Szentimrei Imre*, Szentimrei Bertalan, Szentimrei András, Szőke Pál, Szilágyi József, Szentimrei László, Szentpéteri Gábor, Szúnyogh Ferencz*, Szentlélek Antal*, Szirmai István, Terbócs Károly*, Thanhoffer János, Tarnóczy János, Thuránczky Károly*, Török József, Török Lajos*, Tóth Zsigmond*,

¹⁶⁰ L. **ŠA AŽ L**, 9. db., 155.

Tóth József, Téglássy András, Téglássy Sándor*, Téglássy Pál*, id. Téglássy Ferencz, gr. Zichy Henrik, Ujházy László* sárosi főispán**, Ujházy Sándor*, Ujházy Farkas*, Jergencz Ferencz, Jakabfalvay András*, Jantkó Dániel*, Jakabfalvay Ferencz, Joób József, Joób Tamás, Zsarnay Márton, Zsarnay Lajos, Zsámbory József*, Vitéz István*, Vendégghi József, Vendégghi Gábor, Vitéz György;

- a nemesség részéről: Csereháti kerület – Halmy Gábor, Héczey Péter, Dienes János, Farkas Ádám, Amausmajer Ferencz, Brösztel Gáspár, Smoczek Mátyás, Szekeres István, Pédery János, Molnár György, Szél József, Makkay András;

Szikszói kerület: Gönczy József hadnagy, Prókóczy István, Hatvany Sámuel, Harsányi Mihály, Bagi János, Kornis Sámuel, Barczikkay Sámuel, Kis István, Vadas István hadnagy, Jenczy Miklós, Károlyi István, Fazekas József, Major György, Csetneký István, Szalay Ferencz, Bogoly István, Bazsó Imre;

Gönczi kerület: Illési István hadnagy, Sebő Pál, Termjey Gáspár, Szőke János hadnagy, Dratkóczy Czepek János, György János hadnagy, Molnár Pál, Ováry István, Trocsányi Mihály, Horváth István, Bogoly Sándor hadnagy, Bodnár László, Kerekes András hadnagy, Bakos István, Kis József, Jósvey Ádám, Dózsa János, Vass Imre hadnagy, Kerekes János, Görgey János, Erdélyi István, Köteles András, Kállay Mihály, Léway János, ifj. Szabó István, Bodnár István, Pandák László, Dobronszki László, Pandák István;

- népképviselői alapon megválasztott tagok: Füzéri kerület – Juncso János, Csabai István, Tóth Imre, Vitéz György, Anzelszki Ignác jegyző, Krikk Károly jegyző, Csúri András, Bodnár György, Fazekas András, Sivák János, Kaduk István, Fekete György bíró, Lukács János, Kónya István bíró, Tóth István, Matusz István, Harda András, Timár István;

Kassai kerület – Arvay András jegyző, Fazekas György bíró, Jeszenák József jegyző, Sándor András, Vajanyi István bíró, Horváth István, Pataky András, Kukula János, Böszörményi József, Benes János, Fedor János, Vaiszer András;

Csereháti kerület - Gedeon Antal jegyző, Tischler Károly, Sirger Menyhért, Frindt Fülöp, Francz Simon, Schiffer Imre bíró, Macsata Antal jegyző, Kiss Dániel, Lipták András, id. Redvay István, Beke István jegyző, Bodnár László, Takács András, Török György, Kupecz János, Urbán József, id. Léhner András, Molnár András, Szűcs József jegyző, Béres András, Nyíri József, Kardos János bíró, Lukács Szepesi János, Nyíri Mihály, Vaskó János, Ákos András, Branyanszki János;

Szikszói kerület – Éger Antal, Nagy István bíró*, Gőz András, Szarka Antal, Eliás János, Felsőczy András, Dúdáss Mihály*, Gáspár

József, Kerekes István, Géczy István, Kiniczky György bíró, Barna József, Kőszeghi János, Juhász István;

Gönczi kerület – Bártfay János bíró, Dudás András, Kis András, ifj. Tóth Mihály, Szabó István jegyző, Kajati István, Fedor Mihály, Danyi János, Makó János, Gazsi István, Baluzsa György, Alsó Menyhér József, Gömör Pál, Lipisz György, Kemény György, Faix János bíró, Bodnár Sámuel, Kiska István, Sidlóvszki István, Bálint János, Vincze István bíró, Nénási András, Gombár István, Jakab Péter, Lengyel András, Katona János bíró, Dovos András, Vágáli Ferencz, Süveges Lengyel András, Tóth János, Varga György¹⁶¹.

Látjuk, hogy meglehetősen nagy létszámú testület alakult. Persze ez érthető, hiszen Abaúj vármegye mint már előbb említettük az ország közepes nagyságú vármegyéihez tartozott. Magyarország legkisebb vármegyéjének állandó bizottmánya lényegesen kisebb. Vezető testületét a következő személyekből állították össze:

- elnök: Komjáthy Sámuel első alispán (mivel a vármegyének főispánja nem volt);
- az egész vármegyei tiszti kar, beleértve a becsületbeli tiszteket is;
- polgári tagok: Andrassy Manó gróf*, Koós Károly, Csernota Ferencz**, Vargha Mátyás, Asbóth János**, Jankó András**, Vattay Ábrahám*, Sziklay Viktor, Álmássy Béla, Lovass Sámuel, Séllyai János*, Pongrácz Bálint, Schymmel Sámuel***, Hegymeghy József, Raisz Sándor*, Sziklay Ede****, Horváth Lajos*, Márton Kálmán;
- nemesi községek részéről: id. Becze Mihály, Zsarnay Ferencz, Molnár János, Tamás László*, Kopczy Ferencz, Szalóczy István, Szabol Dániel*, Urbán Károly*, Gál István*, Bíró István, Mészáros János*, Tarczali Szabó Sámuel*;
- nem nemes községek részéről: Felső járásból – Dobos József, Szanyi István*, Zsóka János, Lőrincz Sámuel*, Laczó János*, Demeter József*, Dányi János, Kerekes József*, Tegdey József, Horváth András bíró, Bartók András bíró*, Pál János jegyző, Elek György jegyző, Misgent Ferencz*, Kovács Dániel*, Teleczki János, Szabados István*, Szetnán István*, ifj. Péter István, Gál István*, Gábor János jegyző;

Alsó járásból – Alsó Kovács János bíró, Tarczali István*, Veres József*, Koós János, Szabó Pál János, Szösi Mihály, Pédesi István, Vido József*, ifj. Morvai József bíró*, Samu István bíró, Kovács András*, Deákos Farkas István*, Szago Józsa

¹⁶¹ A jelek magyarázata : * A név a jegyzőkönyvben vörös tollal van aláhúzva;

** A név a jegyzőkönyvben kék tollal van aláhúzva;

*** A vármegye későbbi főispánja Semsey Béla több jegyzőkönyvben Semsey Albert-ként szerepel. A latin nyelven írt születési könyvben Albertus néven találjuk. Furcsa, hogy a Semsey család krónikájában e személyiség hiányzik.

János, Rencsisovszki Sámuel, Simon János, Galicza István, Pető Sándor, Domonkos András jegyző, Bigus János bíró*, Majoncsik István bíró*****, Szladics Mihály.¹⁶²

Torna vármegye állandó bizottmányának létesítésekor nem tettek különbséget a kinevezett és népképviselési alapon megválasztott tagok között. Ma már nem lehet ezt biztosan megállapítani, viszont eléggé bizonyos a korszerű népképviselési elv kivétel nélküli használata. A közgyűlési jegyzőkönyv a tagok választásáról szól.

A vármegyék a továbbiakban a különleges bizottságok kinevezésére kényszerültek. A községeknek megrendelt törvénycikkek példányainak megmagyarázása végett jogtudó személyeket küldtek ki. Torna négy héttagú bizottságot nevezett ki, melyeknek elnökei Torna vármegye főjegyzője Lovászy Miklós, továbbá e napokban azonban is túlterhelt, viszont nagyon aktív polgárok – Koós Károly, Asbóth János, valamint Schymmel Sámuel lettek. Abaúj vármegye a következő bizottságokat alapította meg:

- Füzéri járásban:

- 1) elnök: Bárczay Albert főszolgabíró,
tag: Fekete György;
- 2) elnök: Relcz Eduárd alszolgabíró,
tag: Szentlélek Gyula;
- 3) elnök: Bodnár Bertalan alszolgabíró
tag: Jakabfalvy Ferencz;

- Kassai járásban:

- 1) elnök: Dombay János főszolgabíró,
tag: Pauly Antal;
- 2) elnök: Lehviczky Lajos rendszerinti esküdt,
tag: Olasz János;
- 3) elnök: Fekete István alszolgabíró,
tag: Moys Imre tiszti főügyész;

- Csereháti járásban:

- 1) elnök: Fekete Ferencz főszolgabíró;
tag: Vendéghegy József;
- 2) elnök: Martinidesz László alszolgabíró,

A május 8.-iki közgyűlési jegyzőkönyvben vörös tollal van a neve aláhúzva.

¹⁶² A neveknél található jelek magyarázata: * A név mellett a jegyzőkönyvben vörös kereszt található;

*** A név mellett a jegyzőkönyvben vörös olvashatatlan jel van;

**** A név mellett a jegyzőkönyvben vörös „gr.” betűk találhatók;

***** A név a jegyzőkönyvben kék tollal van aláhúzva;

tag: Jakabfalvay András;

3) elnök: Halmy József alszolgabíró,

tag: Lánczy Jakab;

- Szikszói járásban:

1) elnök: Fáy Ábrahám főszolgabíró,

tag: Péchy Tamás;

2) elnök: Peczély János alszolgabíró,

tag: Darvas Antal;

3) elnök: Darvas Imre alszolgabíró,

tag: Csoma Sámuel;

- Gönczi járásban:

1) elnök: Comáromi József főszolgabíró,

tag: Bárczay Mihály;

2) elnök: Radás Károly alszolgabíró,

tag: Szunyogh Ferencz;

3) elnök: Péchy Gábor alszolgabíró

tag: Teleky Péter első alügyész.

E szempontból fontosnak tartjuk Kossuth Lajos pénzügyminiszter 1848. november 3-án kelt levelét, mely c) pontjában magyarázza a közteherviselés elvét.

„.....c) a közteherviselés felállított elve a közmunkára is kiterjesztendő lévén, a November és December havakban amúgy is csekély számban szükségelt közmunkák számba vétetvén, és ezek a helyben divatozó napszámbér alapján pénzben felszámítatván, ugyan a házi adó összegébe foglaltassanak az összeget kijelölvén; ... fennmarad azonban minden egyesnek azon szabadsága, hogy a meghatározott napibér mellett a napszámokat természetben szolgálja le, de csak addig, míg a kivetés alapjául szolgáló napszám egész összege ki nem szolgáltatott; miből természetesen folyik, hogy az egyéb házi szükségek fedezésére számított adót munkával leróni nem lehet....¹⁶³”.

Megalakultak az úrbéri viszonyokat megszüntető valamint a közös teherviselésről szóló törvénycikk előleges megmagyarázására szolgáló bizottságok is. Személyes összetételük szempontjából e bizottságok gyakorlatilag megegyeztek a törvénycikkeket magyarázó bizottságokkal. A vármegyék első alispánjainak tartoztak felelőséggel,¹⁶⁴ akiknek

***** A név mellett a jegyzőkönyvben vörös elválasztó jel van.

¹⁶³ L. **ŠA AŽ L**, 450. db., 251.

¹⁶⁴ Az új főispánok kinevezéséig.

elnöklete alatt ültek össze első tárgyalásukra. Az első összeülésükön pedig rendszeresen az eljárásuk módját az egyformaság tekintetéből megtárgyalták. Az első alispánok ezen ülésen utasították tagjaikat a rendszeres jelentések kidolgozásáról.¹⁶⁵

Az állandó bizottságok legfontosabb feladatai közé az új főispánok hivatalba iktatása tartozott. A helyzet elrendezése érdekében Szemere Bertalan Belügyminiszter áprilisi leveleiben¹⁶⁶ tájékoztatta a vármegyéket „hogya miután a megyék kormányzata főispánok helyett helytartókra alkotmányellenesen bízott; miután a megyei főkormányzóknak fizetései a törvényhozás mellőzésével emeltettek föl, és e fölemelt állapotban az országgyűlés kijelentett akarata ellen tartottak fenn:

- 1) A megyei főispán helyettesei hivatalaiból fölmentetnek
- 2) A megyei főispánok fizetései az 1848-as év előtti állapotba helyeztetnek
- 3) Azon utasítás, amely a megyei főispánokra nézve 1845. augusztus 14-től adatott ki, megtüntetvén kötelességüknek a törvény rendeletéhez képest teljesítésre utasítatnak
- 4) Mely megyékben jelenleg főispán nincs, azokban addig, is míg főispánt neveztetnénk ki, törvény szerint a kormányzás az alispánt illeti¹⁶⁷”

A leveleket a vármegyék nagy lelkesedéssel fogadták.

1848 júniusában nevezték ki az új főispánokat. A két számunkra fontos vármegye közül Tornában történtek fontosabb események. Állandó bizottmányának június 18-i ülésén az első alispán tájékoztatta a jelenlévőket, hogy Andrassy Manó grófot¹⁶⁸ kinevezték a vármegye főispánjává. Mivel az új főispán Tornán megjelent, Komjáthy Sámuel szükségesnek és illendőnek látta őt az állandó bizottmány ülésére szolgabíró által meghívni. Az állandó bizottmány első alispánjának kérését teljesítette, megfogalmazta a meghívót, s kiküldte vele a szolgabíró. A meghívásra megjelent főispánt a gyűlés szíves éljenekkel üdvözölte, ősi szokás szerint felemeltette. Azután nyilvánosan felolvasták Szemere Bertalan

¹⁶⁵ Egyik ilyen jelentésből pl. kiderül, hogy Abaúj vármegyében a volt jobbágyságot a földesurak gyakran robotra kényszerítették. Az illető bizottság a problémával a megszabadult jobbágyság panaszai után foglalkozott. Ellenkező problémát a majorságbeliek panaszai jelentik. Ezek gyakran képtelenek voltak felfogni, hogy az 1818:IX. tc. rájuk nem vonatkozik. Abaúj vármegyéből ismert hasonló eset, mikor a feldühített majorságbeliek a telek tulajdonosának házába vonultak és ott halállal fenyegették, ha nem bocsátja őket szabadon. Az ügyet a telkes az alispánhoz vitte, ki véglegesen döntött. L. **ŠA AŽ L**, 451. db., 171.

¹⁶⁶ Abaúj vármegyében olvasták 1848. április 10-én kelt levelét, Tornára április 16-án írt. A két levél csak dátumban különbözik.

¹⁶⁷ L. **ŠA AŽ L**, 450. db., 177, szintén **TŽ L**, 68. db.

¹⁶⁸ Andrassy család Szlovákiában a legközismertebb nemes családokhoz tartozik. Andrassy Manó gr. (*1821 március 3.) a ház betleri - idősebb - ágának örököse, Torna vármegye „elegyes” országgyűlési képviselője, később Magyar Tudományos Akadémia tagja, felváltva Torna, Zemplén és Gömör vármegyéknek főispánja. Torna vármegye területén Szádvári uradalma volt. Felváltva Budapesten és Betlérén tartózkodott. L. **Magyar nemzetiségi zsebkönyv, első rész: Fürangú családok**, Budapest 1888, 352. o.

belügyminiszter május 20-án kelt rendelvényét, melyben a megye főispánjává a nádor és királyi helytartó által Andrássy Manó grófot nevezte ki.

A rendelvény értelmében a főispán kinevezése során nincs szükség ünnepélyes hivatalba iktatáshoz. A belügyminiszter azt a reményt fejezte ki, hogy a főispán és e közönség közötti új szövetség az alkotmányos és nemzeti szabadság alapján kötötven, záloga azon boldog fejlődésnek és jóllétnek, mely elmaradhatatlanul bekövetkezik mindenütt, ahol az előjárók és vezéreltek között az egyetértés, a bizodalom, a közös hazaszeretet jótékony szelleme uralkodik.

Az uralkodó a rendelvény értelmében a főispánokat a megyéknek első tisztviselőként adja, joguk sok, de kötelességük még több. Megkívánja tőlük, hogy tisztüket betöltsék, de megkívánja azt is, hogy örökös kötelességük gyakorlásaiban engedelmességgel viseltessék a megyében mindenki, ugyanis ők a védői a szabadságnak, valamint fenntartói a rendnek.¹⁶⁹

Az alkotmány szelleméhez módosított törvénycikkek szerint a főispán esküjét nyilvánosan tette le. A főispán maga irányában bizalmat, a tisztikartól pedig hivatalos eljárásában esélyt és pontosságot kért. A gyűlés nevében az új kormányzót az eskületétel után a főjegyző üdvözölte.

Abaúj vármegye első alispánja csak 1848. május 20-i ülésen „a nagy számmal megjelent közönség előtt” kinyilatkoztatja, hogy amennyiben a legközelebb vett belügyminiszteri rendelvény Semsey Bélát jelölte a vármegye új főispánjává. Mivel a kinevezett főispán éppen május 20-án kívánta elfoglalni elnöki székét, Patay Sámuel első alispán jónak látta meghívására különleges küldöttséget kinevezni. Az üdvözlő bizottság tagjaivá báró Zahlhausen Lipót és Gabriel István gyűlési tagokat, továbbá Dombay János valamint Bárczay Albert főszolgabírákat az esküdtjeivel együtt nevezték ki.

A Tornán történt események Kassán is megismétlődtek. Az állandó bizottmány képviselője nyilvánosan felolvasta István Nádor aláírásával, Kassai pecséttel ellátva és a belügyminiszter ellenjegyzete mellett az 1848. június 4-én kelt oklevelet, mely szerint Abaúj vármegye főispánjává Semsey Béla nevezik ki. Azután felolvasták a május 20-án kelt belügyminiszteri rendelvényt is, Semsey Béla főispán nyilvánosan letette a főjegyző kezébe főispáni esküjét. A megye főjegyzője azután a megyei közönség nevében alkotmányos engedelmességet ígért.

¹⁶⁹ L. **ŠA AŽ I**, 450. db., 250.

Az állandó bizottmány jegyzőkönyve szerint szónoklata a közönség részéről zajos tetszésben részesült. A főispánnak kézbesítették a kinevezési oklevelét, majd a járások főszolgabíráit utasították, hogy a kinevezést adják közzé járásukban.

Ugyancsak fontos állandó bizottmányok előtt álló feladat a vármegyei tisztikar újítására szükséges szabályoknak elfogadása volt. A vármegyék a feladat eldöntésénél kötelesek voltak az 1848: XVI. és XVII. számú törvénycikkek szabályait betartani. Ezért érthető, hogy az állandó bizottságok első ülésein felolvastatták a megyei tisztválasztásokról szóló törvénycikket. Torna vármegyei állandó bizottmány már május 15-i ülésén kijelenti, hogy főispánja, ki a XVII. törvénycikk értelmében az állandó bizottmánnyal együtt ideiglenesen és helyettesítésként kinevezhetné a hiányzó hivatalnokokat, nincs. Mivel viszont a XVI. tc. 2. §-a értelmében az állandó bizottmány elnökének (főispánnak) távollétében a vármegye első alispánja intézkedhet, az említett szabályzat felhasználása mellett döntött.

Az állandó bizottmány az említett ülésén megállapította, hogy megürült a Felső járásbeli főszolgabírói hivatala, továbbá az Alsó járásbeli esküdti hivatal egyik helye, a megyei lajstromozói hivatal pedig már hosszabb ideje nincs betöltve. Mivel a hivatalos teendők sokasága halasztást nem enged, és a megyének főispánja nem volt, és az „éppen elrendelt számos kiküldetések mellett is felakadás állhatna elő, s ezen fontos okok miatt a kihirdetés mellőzése is szükséges lesz”, a vármegye az említett hivatalok helyettesítés általi betöltése mellett döntött.

Ennek következtében a felsőjárásbeli főszolgabírói hivatalra addigi szorgalmas és közönségesen elismert képességeire hivatkozva közakarattal megválasztották előbbi alszolgabíráját, Lükő Gézát. Ezáltal megürült alszolgabírói hivatalt nem egészen egyértelmű szavazati eredménnyel (a jegyzőkönyv szerint csak „szinte közakarattal”) töltötték be. Alszolgabírónak Szentmártonyi Józsefet, becsületbeli jegyzőt választották meg. Felső járás főszolgabírájának választása, ámbár közakarattal történt, a volt főszolgabíró Soltész Gábor tetszését nem nyerte meg. A következő állandó bizottmány ülésén nyilvánosan felszólították a volt hivatalnokot, hogy minél előbb adja át utódjának az összes nála lévő hivatalos irományt, mégpedig lajstrom mellett. A felszólítás valószínűleg eredményes volt, a későbbi jegyzőkönyvekben már nem találkozunk hivatalnokok közötti viszálykodásra utaló megjegyzésekkel.

A hivatalnokválasztó állandó bizottmány ülésén Torna vármegye megválasztotta Alsó járásának új esküdtjét is. A választást ezúttal közfelkiáltással végezték, eredménye az addigi Tornai bíró Gyarmathy Gábor megválasztása volt. A már korábban megüresedett lajstromozói hivatalt szintén közfelkiáltással töltötték be – Horváth Lajos lett az új hivatalnok. Végre

becsületbeli jegyzővé Márton Kálmánt nevezték ki. Az összes megválasztott egyént eskü letételével hivatalos hűségre és szorgalomra kötelezték le.

Abaúj vármegyét nagyobb lakosságához képest nem érintették annyira a szabadságharc eseményei. A levéltári okmányok között két kivétellel nem szerepel jelentősebb hivatalújító iromány. Az első hasonló jellegű oklevél maga az 1848. május 3-i állandó bizottmány jegyzőkönyve, amely leszögezi, hogy az első ispán és főjegyző írnokaikat oldalaik mellé maguk választják, s a fizetés megrendelése tekintetéből a képviselő gyűlésnek bejelentik. A többi négy írnok pedig az összes jegyzői kar által lesz megválasztva, akik közül a főpénztárnak és levéltárnak ki-ki írnokot bíz meg a maga teendőivel. Az írnokok kötelesek az előjáróik iránti engedelmisséget tanúsítani, ellenben hivataluk elvesztése fenyegette őket. Ugyanebben a jegyzőkönyvben szerepelt az összes megválasztott írnok neve.

Második korabeli dokumentum az 1848. május 20-i állandó bizottmány jegyzőkönyve. Maga a jegyzőkönyv fontos dokumentumnak számít, hiszen ez azon iromány, amely hivatalosan jelenti a vármegye új főispánjának érkezését, s hivatalba lépését. Az említett jegyzőkönyv szerint Semsey Béla azonnal az eskületétel után kezébe vette a gyűlés irányítását. A gyűlés első, főispánnak szóló jelentése arról szólt, hogy az országgyűlési képviselők választása során¹⁷⁰ megürült két a megye számára különösen fontos hivatal–a tiszteletbeli ügyész, és a tiszteletbeli esküdt helye. Mivel e hivatalok betöltésének hiánya a jegyzőkönyv értelmében „veszélyeztetné a megye működését”, Semsey Béla azonnal intézkedett és kinevezte

- Péchy Imrét tiszteletbeli ügyésznek, valamint
- Tarnóczy Józsefet tiszteletbeli esküdtnek.

Az 1848: XVII. tc. értelmében mindkét kinevezés átmeneti időre érvényes, míg a megye közönsége maga nem választja meg hivatalnokait.

Abaúj és Torna vármegye utolsó önkormányzati feladata a nemzetőrség felállítása volt. A nemzetőrsegről szóló 1848: XXII. sz. törvénycikk értelmében a vármegyék kötelesek voltak kinevezni egy bizottságot, mely feladata a megye lakosságának összeírása és az önkéntesek besorolása volt. Országos mércével mérve Torna különösen aktív volt,¹⁷¹ hiszen már május 15-én kinevezte állandó honvédelmi bizottságát. Hatáskörébe mindazon ügyek „szervezése” tartozott, ami a megye és általában az egész ország békéjének biztosítását illeti. Tagjai a következők voltak:

¹⁷⁰ Az 1848:V. tc. szerint megválasztott képviselő nem lehetett egy időben megyei hivatalnok is.

¹⁷¹ Abaúj vármegye nemzetőrségi bizottságai összetételük szempontjából majdnem megegyeznek a már említett „törvénytárgyaló” bizottságokkal. A bizottságok száma, valamint elnöklei változatlan maradt.

- elnök: Komjáthy Sámuel első alispán;
- Koós Károly (azokban a napokban helyettes főszolgabíró);
- Csernota Ferencz;
- Felley István fő pénztárnok;
- Hegymeghy József főügyész;
- Péchy Ferencz.

Mivel előre látható volt, hogy a vármegye a leendő katonai mozdulatok középpontja lesz, elhatározták, hogy felállítanak egy rendszeresített fegyveres erőt. Továbbá felolvasták a törvény 23. és 24. pontját, melyek értelmében a nemzetőrség a béke és a belcsend fenntartására jön létre. A vármegye meghatározta a katonai mérnökök részére adandó kiszolgáltatások értékét. Hasonlóan jártak el Kassán is.

Tornai nemzetőrség 1848. július 21-én jött létre. Nem sokkal utána a két vármegye a hadsereg operációinak középpontja lett. A honvédelem fenntartására a megyék az izraeliták vagyonához nyúltak. Addig nem merészkedtek, (az 1848-as törvények ezt tiltották), hogy kisajátítsák őket. Külön bizottságok jönnek létre a járásokban a zsidó lakosság számának megállapítására, valamint vagyonuk külön adóztatására.

A megyék kormányzását állandó bizottmányok helyett a speciális honvédelmi bizottmányok gyakorolták. 1848. december 18-án megváltozott Abaúj megye főispánjának személye. Semsey Béla helyébe Jakabfalvay András lépett, aki egészen 1849 márciusáig állt a megye élén mint kormánybiztos. 1849 márciusában Abaúj vármegyét megszállták Jozef Miloslav Hurban vezette szlovák önkéntes csapatok. A vármegyét az ún. első szlovák hadjárat áprilisi leveréséig tartották, egészen júniusig Kassa a magyar nemzetőrség kezébe volt. 1849. május 16-án kapta meg a megye utolsó szabadságharc-kori főispánját. A debreceni kormány kinevezte Comáromi Józsefet, amivel viszont sajátos helyzetet alakított ki. Az újonnan kinevezett főispán ugyanis addig az első alispáni hivatalt töltötte be. Kinevezése után június 19-ig a vármegyének nem volt első alispánja. Mivel Comáromi József kinevezése után az alispáni hivatalból nem lépett vissza, mondhatjuk, hogy az első alispáni hivatalt is gyakorolta. 1849. június 20-ig a helyzet komplikált volt. Ekkor nevezték ki első alispánnak négy napra Lánczy Józsefet.

Az osztrák hadak képtelenek voltak egyedül megverni az Abaúj vármegye csapatait. Csak 1849. június 24-én az orosz hadsereg segítségével sikerült Kassát letörni, s ezennel a magyar szabadságharcot e térségben véglegesen lezárni. A vármegye főispánja első alispánjával együtt lemondtak. A vármegye élére 1849. július 7-én Vitéz Györgyöt

választották meg, aki csak első alispánként járt el. Abaúj vármegyében is elkezdődött az új abszolutizmus korszaka.

Torna hosszabb ideig tartotta meg önállóságát. Távollévó fiatal főispánja már 1848. szeptember 24-én felajánlkozott a haza védelmére. Levelében „akár mint tiszt, akár mint közlegény” jelentkezett a nemzetőrségbe. A vármegye örömmel fogadta levelét, s felszólította, hogy mielőbb jelenjen meg a megyében. Sajnos az ezt követező eseményeket nehéz követni, mivel Torna a hadmozdulatok középpontjává vált. Honvédelmi bizottmánya kormányozta a megyét egészen 1849. április 5-ig, mikor tagjai visszalépnek, s kormányzást rövid időre az állandó bizottmány vette át. A ránk maradt jegyzőkönyvek meglehetősen rövidek, csak a legfontosabb, halasztást nem bíró ügyeket tárgyalták meg, ezek többsége pedig a nemzetőrség feladataival, ellátásával függ össze. A vármegyében éhínség tört ki, a legfontosabb élelmiszereket a szomszédos vármegyékből szállították. 1849. októberében ez a vármegye is osztrák kézre került.

II. FEJEZET: ABSZOLUTIZMUS, A BIRODALOM ÉS A VÁRMEGYEI RENDSZER

2.1. Az abszolutizmus és a birodalom

A szabadságharc leverése után a bécsi kormány a márciusi alkotmány 1. §-át kívánta végrehajtani, amely szerint Magyarország az Osztrák birodalom része lett. Alexander Bach osztrák belügyminiszter 1851. december 31-én¹ alapított rendszere újra életre keltette a 17. századbeli elméletet,² mely szerint Magyarország „felkelés és forradalom végett” elveszítette jogát a saját alkotmányos rendszerére, s ezért a független magyar igazgatás helyébe „a császár kegyelméből és legfőbb hatalmából eredő igazgatás” lépett.

A Bach-rendszer célja többek között a magyar forradalom végleges visszaszorítása, valamint az ország birodalomhoz való visszacsatolása volt. A rendszer a telkes nemességre, magas rangú egyháziakra, nagy iparosokra, gazdag kereskedőkre támaszkodott. Bevezetését megkönnyítették a visszaszorított, de még mindig létező kisebbségi ellentétek. A rendszer fő jellemzője a közigazgatás erős bürokratizálása, germanizálás, hivatalos centralizáció, végül a márciusi alkotmány megszüntetése.³

Az osztrák hadsereg megszállta magyar területeken már a szabadságharc leverése előtt ideiglenes közigazgatást vezettek be. Gyakran magyar származású királyi kormánybiztosokat neveztek ki a közigazgatás élére. Így került pl. a Pozsonyi vármegye élére Gindely, Nyitrába Vietoris, Árvába Révay kormánybiztos. Abaúj vármegye kormánybiztosa 1849. VI. 24.-ikétől Péchy Imre lett, Torna részére 1849. júliusában Berzeviczy Lajost nevezték ki.

A Bach időszak közigazgatása Magyarországon három szakaszra osztható:

- a hadsereg diktatúrája (1850-ig)
- provizórium (1853.-ig);
- definitívum (1859.-ig).⁴

A hadsereg diktatúrája az 1849. október 25-én kelt 434. sz. osztrák belügyminiszteri rendeleten alapult. E rendelet legfőbb jellemzőit dolgozatunkban is érintjük. A norma

¹ Az ún. silvesteri császári nyílparancsokkal.

² Németül ún. „Verwirkungstheorie“.

³ Részletesebben l. Hellbling, E. C.: *Österreichische Verfassungs und Verwaltungsgeschichte*, Wien 1956, 254. o.

⁴ L. Klabouch, J.: *Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848 – 1918*, München – Wien 1968, 125. o.

Magyarország politikai igazgatásának legfőbb hivatalnokává az osztrák hadsereg főszertábornokát tette, mellé viszont a polgári ügyek intézésére ún. „felhatalmazott császári biztosokat” nevezett ki. A leigázott országot hadi parancsnokságokra osztotta, parancsnokai segítségére pedig miniszteri biztosokat, valamint kerületi főbiztosokat rendelt. A vármegyék élére főispánok helyett kormánybiztosokat, a szolgabírók helyére pedig járási biztosokat állított.

A hadsereg főszertábornokának legfontosabb feladatai közé tartozott Magyarország külföldi képviselete. Belügyekben ő volt felelős a közrend fenntartásáért, amely célra a háborús jogot használta fel. Az ún. „felhatalmazott császári biztos” polgári hivatalnoknak számított⁵. Nem a tábornoknak, közvetlenül a Belügyminiszternek, közvetve pedig a császárnak tartozott felelősséggel. Hatáskörét sem a törvény, sem pedig az említett rendelet nem szabályozta. A császári biztos ugyanis csak azokat az ügyeket volt köteles intézni, melyekre egyénileg felhatalmazták.⁶

A rendelet az országot hadi parancsnokságokra osztotta. Ezek számát pontosan nem határozta meg. Azt viszont szabályozta, hogy a hadi parancsnokságok polgári kerületekre lesznek felosztva, melyeknek száma parancsnokság-szerte kettő – három lesz. Bécsben egyértelműen a vármegyék önállóságának megsemmisítésére törekedtek. Az új hadi parancsnokságok, valamint ezeknek polgári kerületei nem tisztelték a vármegyehatárokat.

A hadi parancsnokok feladatkörébe a parancsnokság területén a közbéke fenntartása tartozott, továbbá mindaz, ami segíthette az ország biztonságát, a nemzetiségek alkotmányos jogainak védelmét, a hivatalos lapok publikálását, stb. Segítségükre kinevezett miniszteri biztosok az ún. „felhatalmazott császári biztosoknak” valamint a Belügyminisztériumnak tartoztak felelősséggel. A polgári kerületek élére kerületi főbiztosok kerültek. A főbiztosok hivatalos titulusa „kerületi főispán” lett.⁷ A kerületi főbiztos maga közigazgatási egységében a politikai igazgatás rendeleteinek végrehajtására ügyelt. Bizonyos mértékig autonóm határozathozó képességgel bírt – a rendelet ugyanis csak a legfontosabb ügyeinek intézésénél követelte a hadi parancsnok közbenjárását.

A polgári kerületeket a 434 sz. rendelet kormányzókerületekre osztotta szét. A szétosztást valamint a határok kijelölését a polgári kerületek főbiztosai hajtották végre, szabad akaratukat viszont korlátozta a hadi parancsnokuk, valamint a „felhatalmazott császári biztos” jóváhagyása. Az említett két hivatalnok pedig csak a Belügyminisztérium

⁵ L. *uo.*

⁶ L. 434/1849 sz. rendeletének III. bekezdését. In: **Reichgesetzblatt 1849**, Wien 1850, 792 – 807. o.

⁷ L. 434/1849 sz. rendeletének IX. bekezdését.

beleegyezése alapján járhatott el. A kormányzó-kerületek⁸ élére kormánybiztosokat neveztek ki, kiknek hivatalos titulusuk „megyei főnök” volt. Megjegyzendő, hogy éppen ez a hivatal váltotta fel az addigi megyei főispánokat, ezért gyakran megtörténik, hogy a levéltárakban található hivatalos irományokban e személyeket inkább főispánoknak nevezik.

A kormányzókerületek járásokból álltak. Az új járások a korábbiakhoz képest nem változtak, legfőbb hivatalnokukat viszont már járási biztosnak nevezték. A volt szolgabírói hivatal hatásköre ezentúl inkább az osztrák érdekeket védte – a politikai igazgatás végrehajtására ügyelt.

A rendelet leszögezte, hogy azok a személyek, akik a szabadságharcban résztvevő magyar nemzetőrségi csapatokban szolgáltak (törvényes megfogalmazás szerint „kompromittálták magukat”), nem tölthették be sem a magasabb vármegyei, kerületi, vagy

Hivatalos kerület	Hivatal	Fizetési osztály	Összeg (aranyban)	Úti pótlék	Irodapótlék
Polgári kerület	Kerületi főbiztos (kerületi főispán)	V.	4000	600, 800, 1000	500
	Kerületi írnok (irodafőnök)	VI.	1600, 1800, vagy 2000	0	0
	Kerületi titkár	VIII.	900, 1000, 1200	0	0
Kormányzó kerület (vármegye)	Kormánybiztos (megyei főnök)	VI.	1600, 1800, vagy 2000	400	500
	Járási titkár	IX.	800 vagy 900	0	0
	Iratfelszerelő	X.	600 vagy 700	0	0
	Irattáros	X.	600 vagy 700	0	0
	Adószedő	IX.	1000	0	0
	Pénztárellenőr	X.	700	0	0
	Pénztáros	XI.	400 vagy 500	0	0
	Főszámvevő	IX.	800 vagy 900	0	0
	Számvevő	XI.	400 vagy 500	0	0
	Mérnök	XI.	400, 500, 600	0	0
	Megyei orvos	XI.	400 vagy 500	0	0
	Fogorvos	XII.	300	0	0
Járás	Járásbiztos (bíró)	IX.	800 vagy 900	200	100
	Járási adjunktus	XI.	400 vagy 500	0	0

⁸ Melyek gyakorlatilag megegyeztek a korábbi vármegyékkel; azt is mondhatjuk, hogy a kormányzókerület lett a vármegye akkori elnevezése.

VI. Táblázat:

A hadsereg diktatúrájának polgári hivatalnokai és díjazásuk⁹.

városi hivatalokat, de az alacsonyabb rendű ún. szolgáltatásokban sem dolgozhattak, pl. jegyzökként, bírökként, esküdtekként, tanárokként. Az átmenetinek szánt rendelet Magyarországra és Erdélyre vonatkozott, előremutató eleme, hogy az új polgári hivatalnokok törvényes állását eléggé részletesen szabályozta. A fent látható táblázatban megkíséreltük bemutatni azokat a hivatalokat és díjazásukat, melyeket a rendelet érintett. Látható az állam törekvése a magyar megyerendszer bürokratizálására. Véleményünk szerint lényegtelen az új hivatalok hatásköreit részletesebben ismertetni – azért, mert már részből megtettük feljebb, de azért is, mert a hivatalok címei alapján egyértelműnek tűnik.

1849. júniusában Geringer lett Haynau tábornok ún. „felhatalmazott császári biztosa”, mely kinevezéssel a hadsereg diktatúrája polgári hivatalnokot kapott. Magyarországot akkoriban a vármegyéket egybeolvasztva öt hadi parancsnokság közé osztották. Szlovákia mai területén két parancsnokság volt található – pozsonyi és kassai, melyek külön-külön kilenc vármegyét foglaltak össze.

Egyike az első teendők közül, melyeket ez időben hajtottak végre, a szabadságharc dokumentumainak megsemmisítése volt. 1849. október 20-án kelt a Császári és Királyi hadi főparancsnokság rendelménye a szabadságharc dokumentumainak beszolgáltatásáról, mely értelmében nyolc napos határidő leteltéig mindenki köteles volt átadni a legközelebbi parancsnokságán az összes birtokában lévő szabadságharc idejében kiadott okmányt, legyen az törvény, közhírré tétel, rendelet, vagy bármi más, mégpedig megsemmisítésük érdekében.¹⁰

Az általunk feldolgozandó téma szempontjából rendkívül fontos 1850. július 29-én kelt Geringer báró 13.911/6 sz. intézkedése, mely által elrendelte Abaúj és Torna vármegyék egyesítését, ami még tíz éven át hatályban volt.

1850. január 18-án meghatározták Magyar tartományban a törvénykezési kerületeket.¹¹ A törvényszékek ezentúl a vármegyéktől eltávolodtak, országszerte öt főtörvényszéket létesítettek. Ezek a következők:

⁹ A 434/1849 sz. Osztrák Belügyminisztérium rendelete alapján készült.

¹⁰ L. Mezey, B.: *A magyar állam- és jogtörténet forrásai*, Budapest 1998, 299. o.

¹¹ A neoabszolutizmus törvénykezéséhez l. pl. Párdányi, M.: *Az abszolutizmuskori jogszolgáltatási szervezetről*, Levéltári Híradó 1954, IV.; Berzeviczy, A.: *Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849 – 1865*, Budapest 1922 – 1926, 250. o.; Sashegyi, O.: *A neoabszolutizmus rendszer 1849 – 1867*, In: A magyarországi polgári államrendszerek, Budapest 1981, 152. o.; Stipta, I.: *A magyar bírósági rendszer története*, Debrecen 1998², 113. o.

- Soproni főtörvényszék székhelye Sopron, alárendelt vármegyei Moson, Sopron, Győr, Fejér, Veszprém, Vas, Zala, Somogy, Tolna, Baranya;
- Debreceni főtörvényszék székhelye Debrecen, alárendelt vármegyei Bihar, Szatmár, Szabolcs, Békés, Csongrád, Csanád, Arad, Hajdú kerület, Nagy Kúnság;
- Nagy-Szombati főtörvényszék székhelye Nagy-Szombat, alárendelt vármegyei Pozsony, Komárom, Nyitra; Trencsén, Turóc, Árva, Liptó, Zólyom, Hont, Bars, Nógrád;
- Eperjesi főtörvényszék székhelye Eperjes, alárendelt vármegyei Sáros, Szepes, Gömör, Torna, Abaúj, Zemplén, Ungvár, Bereg, Marmaros, Ugocsa;
- Pesti főtörvényszék székhelye Pest – fellebbviteli fórum, alárendelt vármegyei Pest, Esztergom, Heves, Borsod, Jászság, Kis Kúnság.

Az összes bírósági kerületbe kiküldtek egy – egy miniszteri biztost, mely feladata mindazon előmunkálatok elvégzése volt, melyek a behozandó ügyek törvényszerinti megtárgyalásához és eldöntéséhez szükségesek voltak. Debreceni főbíróságon kívül (ahol a miniszteri biztos kinevezését ideiglenesen felfüggesztették) az összes többi fő törvényszékhez e hivatalnokokat kinevezték. Sopronra Rohonczy István, Nagy Szombatra br. Nyári Antal, Pestre Luka Sándor, végül Eperjesre Melczér István kerültek.

Haynau tábornok megbízásának visszavonása után 1850 nyarán a közigazgatás a polgári hivatalnokok kezébe került. A következő reorganizálás egészen 1853-ig húzódott el. Az időszakot **provizóriumnak** nevezzük. Az 1850. szeptember 14-én kelt 346/1850 sz. Belügyminiszteri rendelet alapján az ország közigazgatásából eltűntek a hadi parancsnokságok. Magyarország élére ezentúl polgári hivatalnok – helytartó került, melynek székhelye Budapest lett. Alárendelt hivatalnokai a helyettes, tanácsosok, titkárok, írnokok, valamint a kezelőhivatalnokok voltak.

A polgári közigazgatási kerületek az ország közigazgatási egységei lettek, ötből kettő Szlovákia mai területére esett. A kerület vármegyéből állt össze. A rendelet a következő kerületeket létesítette:

- Pesti kerület Budapest székhellyel – Pest-Pilis, Pest-Solt, Fejér, Esztergom, Heves, Szolnok, Borsod, Csongrád, Jász-Kun vármegyéből;
- Pozsonyi kerület Pozsony székhellyel – Pozsony, Felső-, Alsó Nyitra, Trencsén, Árva-Turóc, Liptó, Hont, Zólyom, Bars, Nógrád, Komárom vármegyéből;
- Soproni kerület Sopron székhellyel – Moson, Sopron, Győr, Vas, Veszprém, Zala, Sümeg, Tolna, Baranya vármegyéből;
- Kassai kerület Kassa székhellyel – Gömör, Szepes, Sáros, Abaúj-Torna, Zemplén, Ung, Bereg-Ugocsa, Marmaros vármegyéből;

- Nagyváradi kerület Nagyvárad székhellyel – Arad, Csanád, Békes, Felső-, Alsó Bihar, Szatmár, Szabolcs vármegyéből és Hajdú kerületből.¹²

A kerület élén kerületi főispán állt, mely hatáskörét 2–3 kerületi tanácsossal, 1 kerületi titkárral, valamint 2–3 kerületi írnokkal együtt gyakorolta. A kerület részben Budapesten székelő helytartónak, részben pedig a Bécsi Belügyminisztériumnak volt alárendelve, hatáskörük pontos meghatározása viszont mindvégig hiányzott.

Vármegyék ispánjait már a hadsereg diktatúrájának idejében megyei főnököknek¹³ címzett kormánybiztosokkal váltották fel. A provizórium korában lassan a különféle biztosok és parancsnokok ideje lejárt. A korábbi cím hivatalos elnevezéssé változott.¹⁴ A provizórium-kori megyei főnök csak a vármegye politikai irányítását vezette. Egyedül nem cselekedhetett –hivatalos intézkedést csak a kerületi főispán jóváhagyásával tehetett.

A vármegyék visszatértek a Bach-diktatúrát megelőző felosztásukhoz. Alacsonyabb rendű közigazgatási egységeit ezentúl megint járásoknak nevezték, legfőbb hivatalnokuk változatlanul járási biztos maradt, akinek törvényes címe a szabályzat szerint ismét a „szolgabíró” lett. A Bach-korszak idejében működő szolgabíráknál túlterheltebb hivatalnokokat a magyar történelemben szinte nem ismerünk. Provizórium ugyanis nem ismerte az alszolgabírói tisztséget, a szolgabíró kezeiben a járás egész közigazgatása összpontosult.¹⁵

Nagy változást jelentett az új hivatalos nyelv bevezetése is. A magyar közigazgatás hivatalnokai kényszerültek az 1849 és 1860 között német nyelven eljárni. A Kassai kerületben néha találkozunk e szabályzat megsértésével – a hivatalokban a magánszemélyekkel való tárgyalásokon néha az ószláv nyelv használatos volt, a vármegyék dolgaikat ezenkívül a megszokott módon (magyarul) is nem egyszer tárgyalták meg. A hivatalos jelentések kétnyelvű (magyar – német) változatai is ismertek.

A Bach-korszak provizórium-kori sötét oldalát A csendőrség alapításáról szóló 19/1850. sz. Belügyminisztérium rendelete jelenti. A norma az Osztrák birodalom összes tagállamában hatályos volt, különösen pedig Magyarországon. Itt ugyanis az összes 16 csendőri csapatból három működött. Az idézet szám mutatja azt a jelentőséget, amelyet az osztrák udvar számára Magyarország jelentett, ugyanis a birodalom többi részében csak egy-egy csendőri csapatot állítottak fel. Azt is fontos megjegyezni, hogy egy csendőri

¹² L. 346/1850 sz. Belügyminiszteri rendelet III. cikkelye, In: *Reichsgesetzblatt 1850, II. Band*, Wien 1850, 1573. o.

¹³ A Jász-Kun vármegyében az előjárót a rendelet „Jászok és Kunok kapitányának” nevezte.

¹⁴ A rendelet zárójelben tudatta, hogy a megyei főnök személyében valójában a megye ispánját tisztelhetjük.

¹⁵ L. Hellbling, E. C.: *i. m.*, 354. o.

csapat cca. 1000 főből állt, így Magyarországra 3000 csendőrt rendeltek, míg a birodalom többi részére csak 1000-t.¹⁶

A csendőrség a hadsereg része lett. Feladatai főleg politikaiak voltak, a közbiztonságra csak kivételesen ügyelt. Járásbeli, vármegyebeli, valamint kerületbeli csendőrkapitányságok egyedül a bécsi Belügyminisztériumnak voltak alárendelve. A szabályzat nyíltan kimondta, hogy a csendőr olyan személy, aki „mindig szolgálatban van”, ezért mindenki mindig köteles volt szót fogadni neki. A csendőr szolgálati fokozata erre nem volt hatással.

A rendelet 44. §-a értelmében a csendőr bíróság előtti szolgálati esküvel alátámasztott vallomása teljes bizonyítéknak számított. A csendőrnek jutalom járt, mégpedig nem csak a „gyanús elemek” felderítéséért valamint letartóztatásáért, de az ítélet szigorúságáért is az általa felderített ügyben. A rendelet a következő jutalmakat ismerte:

- 1 évig tartandó fogház, vagy börtön esetében.....4 arany;
- 1-től 3 évig tartandó fogház, vagy börtön esetében.....8 arany;
- 3-tól 10 évig tartandó fogház, vagy börtön esetében.....16 arany;
- 10-től 15 évig tartandó fogház, vagy börtön esetében.....25 arany;
- 15. évnél hosszabb fogház, vagy börtön esetében.....30 arany;
- halálbüntetés esetében.....60 arany.

A feljebb említett adatok tükrében nem csoda, hogy negyedévente a csendőrség által felderített bűncselekmények száma negyedévente megközelítette Magyarországon a 340.000-t. A csendőrség felügyelte a hivatalnokok magánéletét, a polgárok viselkedését, stb. Az apparátus egyik fontos célja a középponti hatalom erős nyomásának érzékelése volt.

Következőekben rámutatunk a provizórium-kori legfontosabb jogi szabályokra. Már kiemeltük a 346/1850., valamint a 19/1850. sz. rendeleteket. Ezeken kívül fontos szabályok a következők:

- 259/1850. sz. Igazságügyminisztérium rendelete, mely a közjogászok addigi hatáskörét, s ennek a hatáskörnek az államügyészekre történő átruházását szabályozta;

¹⁶ L. 19/1850 sz. Belügyminiszteri rendelet 1. §-a, In: **Reichsgesetzblatt 1850**, 207. o.

- 170/1852. sz. császári nyíltparancs, mely által be volt vezetve az ügyvédi rend.¹⁷

A **definitívum** alapszabálya a 1854. április 6-án kelt 80/1854. sz. Belügy-, Igazságügy-, és Pénzügyminisztérium közös rendelete volt, amely véglegesítette Magyarország politikai, valamint bírósági szervezetét. A rendelet kiindulópontja a provizórium-kori közigazgatás volt. Változást csak a bírósági kerületek kijelölése és a bíróságok hatáskörének meghatározása jelentett. A rendelet elismerte a provizórium-kori közigazgatási kerületeket, összetételüket. Csak kivételesen változott a már megszokott rendszeren. Újnak számított a szolgabírói járások meghatározása. Ezeken kívül a szabályzat még tartományi járásokat,¹⁸ valamint városi járásokat¹⁹ is ismert.

Ami a bíróságokat illeti, a rendelet az osztrák normákra épített. Szabályozta az elsőfokú bíróságok székhelyeinek elhelyezését, jogorvoslatok esetében viszont a birodalmi törvényekre utalt.

A közigazgatási kerületekről szóló szabályzat a provizórium-korhoz képest szintén részletes volt. Véleményünk szerint eltérnénk dolgozatunk témakörétől, ha ezt teljes egészében ismertetnénk. Ezért alábbiakban csak a Kassai közigazgatási kerület szabályozásáról szólunk.

Kassai közigazgatási kerület szabályzata nyíltan az 1853-ban kelt rendeletekre épített. Székhelye Kassa, mely közvetlenül a helytartónak volt alárendelve. Legfelsőbb bíróságát Eperjesre helyezték. A kerület megtartotta a provizórium-kori közigazgatási, valamint bírósági hivatalnokok fokozatát. Alárendelt vármegyéi a következők:

- Abaúj-Torna vármegye székhelye Kassa; járásai: Torna, Mislye, Szikszó, Szepesi, Szántó, Kassa – tartományi járás;
- Gömör vármegye székhelye Rima-Szombat; járásai: Rima-Brezó, Nagy-Rőcze, Tornallya, Rozsnyó, Rima-Szombat;
- Szepes vármegye székhelye Lőcse; járásai: Altendorf, Poprád, Szepesolaszi, Hublan, Gölnicbánya, Késmárk – tartományi járás, Késmárk – városi járás, Lőcse – tartományi járás, Lőcse – városi járás;
- Sáros vármegye székhelye Eperjes; járásai: Siroka, Svidnik, Girált, Bártfa – tartományi járás, Bártfa – városi járás, Kisszeben – tartományi járás, Kisszeben – városi járás, Eperjes – tartományi járás, Eperjes – városi járás;

¹⁷ Az államügyészség kialakulásához l. pl. Kajtár, I.: **Az államügyészség kiépítése Magyarországon a neoabszolutizmus idején**, In: Jogtörténeti Tanulmányok VI., Budapest 1986, 112. o.

¹⁸ A német „Landbezirk“ kifejezést elég nehéz úgy lefordítani, hogy a különbség egyértelmű legyen. Ilyenfajta járásnak is szolgabíró volt a legfőbb hivatalnok, valószínűleg viszont a vármegyétől önállóbb volt.

- Zemplén vármegye székhelye Sátoralja-Újhely; járásai: Stropkó, Csebinye, Szerencs, Gálszécs, Tokaj, Varannó, Nagy-Mihály, Király-Helmecz, Homonna, Újhely;
- Ung vármegye székhelye Ungvár; járásai: Szobráncz, Kapos, Nagy-Berezna, Ungvár;
- Bereg-Ugocsa vármegye székhelye Munkács; járásai: Vereczke, Kaszony, Halmi, Nagy-Szőllős, Kis-Almás, Munkács, Beregszász;
- Marmarosi vármegye székhelye Sziget; járásai: Rahó, Ökörmező, Sugatag, Vissó, Tecső, Huszt, Sziget.²⁰

Az új felosztással szorosan összefüggött a vármegyei pénzügyigazgatóságok területi hatáskörének meghatározása is. A kassai közigazgatási kerületet e szempontból 1855-ben négy pénzügyigazgatási járásra osztották szét:

- a kassaira Abaúj-Torna, valamint Gömör vármegyék számára;
- az ungvárra, amely Zemplén és Ung vármegyék területén működött;
- az eperjesre Sáros és Szepes vármegyék területére vonatkozólag;
- és a munkácsra Bereg-Ugocsa és Marmaros vármegyék számára.

Az eperjesi és a munkácsi pénzügyigazgatóságok újak voltak, a szabályzat működésük első napjának 1855. április 30-át szabta meg.²¹

1858. február 7-én egy, a vármegyék számára igen fontos változást hozott a törvény, amely a magyar jegyzőket is közvetlenül érintette. 1855. május 21-én ugyanis 94/1855. szám alatt megjelent a Birodalmi Törvénylapban a birodalmi közjegyzői rendszert bevezető császári nyíltparancs, amelynek a hatásköre eredetileg csak a birodalom osztrák részére terjedt ki.²² 1858-ban viszont a 23. számú császári nyíltparancs többek között Magyarország területén is hatályos volt. Az erre vonatkozó 24. számú igazságügy-minisztériumi rendelet meghatározta a közjegyzői kerületeket.

Magyarország területén a vármegyei jegyzőkön kívül ún. „császári és királyi közjegyzők” hivatalait hozták létre. Ezek a közjegyzők a bíróságok székhelyein dolgoztak,

¹⁹ Német „Stadtbezirk“-nek nevezi, ami arra utal, hogy a város a vármegyének volt alárendelve, elveszítette korábbi autonóm jogait.

²⁰ Részletesebben l. az 80/1854 sz. Belügy-, Igazságügy-, és Pénzügyminisztérium közös rendelete, In: **Reichsgesetzblatt 1854**, Wien 1854, 301 – 319. o.

²¹ L. a 64/1855 sz. Pénzügyminisztériumi rendeletet, In: **Reichsgesetzblatt 1855**, Wien 1855, 405. o. Eléggé szűkszavú szabállyal van dolgunk.

²² Részletesebben l. Brázda, J. – Bébr, R. – Šimek, P.: **i. m.**, 215. o.

mint bírósági hivatalnokok. Ennek megfelelően Abaúj-Torna vármegye térségében²³ például 24 közjegyzői hivatalt alapítottak. Ezek a következők:

- a kassai állami bíróság területén 4-et, ezekből 2 Kassa város területén volt;
- a rima-szombati vármegyei bíróság területén 3-at, ezekből 1 Rima-Szombaton székel;
- a lőcsei vármegyei bíróság területén 3-at, ezekből 1 Lőcse városban működött;
- az eperjesi vármegyei bíróság területén 2-öt, ezekből 1 Eperjesen volt;
- az újhelyi vármegyei bíróság területén 5-öt, ezekből 1 Újhelyen látta el feladatát;
- az ungvári vármegyei bíróság területén 2-öt, amelyek Ungváron működtek;
- a beregszászi vármegyei bíróság területén 2-öt, ezekből 1 Beregszászon székel;
- és a máramaros-szigeti vármegyei bíróság területén 3-at, ezekből 1 Máramaros-Szigetén volt.²⁴

A magyar közjegyzők a 94/1855 számú császári nyíltparancs szabályai szerint voltak kötelesek működni. Ezek alapján közjegyzőként csak az dolgozhatott, aki

- osztrák állampolgársággal bírt;
- elérte 24. életévét;
- keresztényhitű személy volt;
- saját vagyonát szabadon kezelhette;
- feddhetetlen életet folytatott;
- beszélte azokat a nyelveket, amelyek azon elsőfokú bíróság kerületében honosak, amelyhez kineveztetni kívánja magát;
- kiváló eredménnyel letette az ügyvédi, vagy a közjegyzői vizsgát.²⁵

A vizsga letételét követő egy éven belül kiváló közjegyzői eredményeket felmutatni képes közjegyző elnyerhette a bírói hivatalt. A magyar közjegyzőket praxisuk első évének leteltével vizsgára kötelezték. Az osztrák Polgári Törvénykönyv Magyarországon való hatálybalépésétől számított két éves határidő letelte után majd a 94/1855 sz. császári nyíltparancs által kiszabott követelmények teljesítése mellett, vagy mint bírók, esetleg, mint ügyvédek dolgozhattak, ha csak a közjegyzői gyakorlatuknál nem maradtak.²⁶

A 94/1855. számú császári nyíltparancs szabályozta a közjegyzők hatáskörét is. Dolgozatunk témájára tekintettel csak említésképpen szólunk a közjegyzői hatásköréről. Idetartoztak a következők:

²³ Főbírósága már 1850-től Eperjesen székel.

²⁴ Részletesebben l. a 24/1858 sz. Igazságügyminisztérium rendeletét, In: **Reichsgesetzblatt 1858**, Wien 1858, 206 – 210. o.

²⁵ L. a 94/1855 sz. császári nyíltparancs teljes szövegét, In: **Reichsgesetzblatt 1855**, Wien 1855, 443 – 491. o. A törvény rendkívül részletes.

- másolatok, fordítások, aláírások hitelesítése;
- az okiratok benyújtására szolgáló határidők felügyelete;
- életbizonyítvány kiadása;
- a törvények magyarázása;
- váltóóvás;
- bírósági biztos eljárása.

Az ún. „Bach-rendszer” végén a birodalom magyar részében lassan bevezették az osztrák jogrend összes alapnormáját. Már a provizórium utolsó éveiben hatályba lépett Magyarországon az osztrák Polgári Törvénykönyv, a jobbágyság felszabadításáról szóló császári nyíltparancsokat 1857 és 1859 között módosították. Ugyanakkor az 50-es évek a birodalom hanyatlásának esztendei voltak. Kereskedelmi-, és ipari-válság következett be, a csendőrség tevékenysége több helyen ellenálláshoz vezetett.

1859-ben már biztossá vált, hogy az ország nem juthatott külföldi segítséghez, hacsak az uralkodó nem köszöni meg Bach miniszter fáradozását.²⁷ I. Ferenc József augusztus 21-én kelt, a minisztert felmentő dekrétumában²⁸ nyíltan kijelentette, hogy a birodalom további fejlődése ellenirányú lesz, hogy a közeljövőben várhatóak a decentralizáláshoz vezető első lépések.

A bécsi udvar politikája minél inkább a külföldi nagy birodalmakkal való megegyezésre irányult, az Orosz Birodalommal (amely akkoriban a közép-európai stabilitás egyetlen biztosítójaként lépett fel) is igyekezett megállapodni. 1860. októberében az osztrák kormány Varsóban a szövetségeseivel tartandó tárgyalásokra készült. Az utazás előtt 1860. október 20-án a császár a belpolitikai helyzet bebiztosítása érdekében kiadta nyílt parancsát,²⁹ valamint a híres „császári diplomát” a Monarchia belső államjogi viszonyainak szabályozására, ún. Októberi diplomát.

Az uralkodó ezennel teljes mértékben lemondott az abszolutizmus bevezetésének, s vele kapcsolatos centralizálás szándékáról. Az új belpolitikai berendezés alapgondolatai:

- alkotmányosság elveit, amelyek törvénybeiktatása után a Bach korszak utáni birodalom az alkotmány elfogadtatásán, valamint kivételnélküli betartásán alapul majd – az alkotmányt a legfőbb törvényként fogja tisztelni még az uralkodó is;

²⁶ L. a 23/1858 sz. császári nyílt parancs teljes szövegét, In: **Reichsgesetzblatt 1858**, Wien 1858, 203. o.

²⁷ A birodalom súlyos vereségeket szenvedett az olasz nemzeti hadsereggel folytató harcokban. Ezért már 1859. július 15.-ikén az uralkodó kijelenti elhatározását „.....Osztrák birodalom jólétét.....a törvényhozásban valamint az igazgatásban bekövetkező megfelelő javítások által mindenkorra bevezetni“.

²⁸ Kempen belügyminiszter visszahívása is ekkor történt.

²⁹ Melyben megindokolta az addig gyakorolt abszolutista kormányzás szükségét.

- a birodalom föderalizálását – a birodalom ezentúl nem unitáris állam lesz, a közelet demokratizálása érdekében (amely a kisebbségi viszályokat visszaszorítja) a magyar forradalom és szabadságharc idejében javasolt államforma is engedélyezett lesz.³⁰

A birodalom alapszabályává az Októberi diploma az 1713-as Pragmatica sanctiót ismeri el. Magyarországra III. cikkelye vonatkozik, amely ezennel visszanyerte addigi jogosultságait. Az ígért birodalmi alkotmány kidolgozása 1861. február 26-án Schmerling alkotmányaként ismert császári nyíltparancs publikálásával teljesült. Az alkotmány részletesebb ismertetése nem e dolgozat feladata.

Októberi diploma szabályai lehetőséget adtak a nemzetiségi mozgalmak aktivizálására. Dolgozatunk témájára tekintettel csak azokról a szlovák nemzet aktivitásairól szólunk, melyek közvetlenül a Bach korszak után a közigazgatás reformját követelték. Ezek közül az első 1861. június 6. – 7. között Liptó Szent Mártonban³¹ „Szlovák Nemzet Memoranduma” cím alatt született. Szerzője Štefan Marko Daxner.³²

A program eleinte kizárólag a nemzet érdekeire ügyelt, közigazgatási reformelképzelést nem tartalmazott. Erre csak akkor került sor, amikor hirtelen felbukkant a szlovákok lakta terület elnevezésének kérdése. A szerző maga bizonytalan volt, több lehetőséget kínált, kerületről, districtről, vidékről, tájékról beszélt. Végso döntés alapján a szlovákok lakta Magyar területet Felsőmagyarországi Szlovák Vidéknek³³ nevezték el. Daxner memoranduma épp ezen a meghatározáson bukott meg, hiszen annak ellenére, hogy elszakadási törekvései a szlovák mozgalomnak akkoriban még nem voltak, az elnevezés maga hasonló benyomást keltett Tisza Kálmánban. A tervet véglegesen Eötvös József utasította vissza.³⁴

Az országgyűlési elutasítás arra kényszerítette a szlovák intelligenciát, hogy a bécsi udvar elé terjessze követeléseit. Bécsben 1861. december 12-én egy nyolctagú Štefan

³⁰ L. Rieger, B.: *Ústavní dějiny Rakouska (Ausztria alkotmányos története)*, Prága 1903, 452. o. Szintén l. Stolz, O.: *Grundriss der österreichischen Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte*, Innsbruck – Wien 1951, 350. o.

³¹ A dokumentumot a Szlovák Nemzeti Gyűlés fogadta el, amely Ján Francisci elnökle alatt a nemzet híveit tömörítette.

³² Közelebb l. Mosný, P.: *Mí/niky štátoprávnej histórie Slovákov (A Szlovákok alkotmányos történelmének alapjai)*, In: Acta Iuridica Cassoviensia, Kassa 1994, 9. o.

³³ A fogalom nem egyenlő a „Felvidék” fogalmával, mely területi szempontból Felső Magyarország másik elnevezése. A Felsőmagyarországi Szlovák Vidék a szlovákok lakta területet jelenti. Az idézett memorandumnak nem volt területelszakítási szándéka, a szlovák nemzetiséget a magyar politikai nemzeten belül ismerte el.

³⁴ L. Karpát, J.: *Právne dejiny Uhorska ako mnohonárodnostného štátu a Slovensko (Magyarország mint multinacionális állam jogi története)*, In: Historický časopis, XXI. évf., 36. sz., Prága 1973, 68. o.

Moyzes vezette bizottság átadja az uralkodónak az ún. Bécsi Memorandumot.³⁵ Ez már részletesebb dokumentum, mely szintén a Felsőmagyarországi Szlovák Vidék alakítását követelte a nép évszázadokon át lakta területeken. A Vidék hivatalos nyelveként a szlovák nyelvet határozza meg. Saját nemzeti gyűlése, közigazgatási szervei, első és másodfokú bíróságai lesznek.

A Vidék közigazgatása a magyar közigazgatási egységekre épített. A következő magyar vármegyék lennének a közigazgatási egységei: Trencsén, Árva, Turóc, Liptó, Zólyom, Pozsony, Nyitra, Bars, Hont, Nógrád, Gömör, Szepes, Sáros, Torna, Abaúj. Zemplén vármegye területe nem tartozott ide. A megalakulandó terület vármegyei 16 járásra lennének szétosztva. A járasok a magyar vármegyék korábbi feladatait teljesítenék.

Legfőbb szerve a 90 tagú nemzeti gyűlés lenne, ebből 30 tag az egyház valamint a Vidék hivatalnokai köréből kerülne ki; 60 pedig választott képviselő lenne. A választás során 30.000 lakos egy képviselőt választana. A gyűlés székhelye Besztercebánya lenne.

A gyűlés évente egyszer ülésezne, hatáskörébe nemzeti ügyek intézése tartozna, de új törvényeket is alkothatna és megtartaná a magyar nemesi vármegyék vis inertiae jogát is. Hatáskörén kívül csak az uralkodó jóváhagyásával dönthetett. A gyűlés végrehajtó szerve az elnökből és négy tagból álló állandó bizottság lenne. Az állandó bizottság tagjait maga a gyűlés választaná. A Vidék politikai hivatalnokait az uralkodó nevezné ki. A gyűlés elnökét négy császár által kijelölt pályázó közül maga a testület választaná.

A járasok élén járásfőnökök állnának. A bíróságokat illetően a tervezet az elsőfokú bírósággént a községi bíróságot ismeri el, mely a kihágásokról, valamint az apróbb értékű vitákról döntőképes lesz. A többi bírósági per a járási bíróság elé tartozna. Fellebbezési bíróság pedig a Vidéki Főbíróság lenne.³⁶

Hasonló követelés a bécsi udvar szemében 1861-ben már alkotmányellenesnek tűnt, ezért nem fogadták el. Magyarország közigazgatását ismét a vármegyék gyakorolták, önállóságukat viszont korlátozta a bécsi udvarnak valamint a helytartónak való szigorú alárendeltség. A vármegyei közgyűlések nem működtek. A kívánt közigazgatási reform csak a osztrák–magyar kibékülés után várható, addig is a vármegyei reformerek különféle elképzeléseit követhetjük nyomon.

³⁵ Mely a Szent Mártoni Memorandummal szemben egy ún. „Felsőmagyarországi Szlovák Vidék Privilegiumlevél”-nek nevezett dokumentummal bővült. A dokumentum részletesebb elemzéséhez l. Mosný, P.: *K historickoprávnym východiskám súčasnej slovenskej štátnosti (A mai szlovák államiség jogtörténelmi kiindulópontjai)*, In: Teoretické a legislatívne otázky práva II., Kassa 2003, 25. o.

2.2. Abaúj – Torna egyesült vármegye

1848–49-es években Abaúj és Torna vármegyék területein komoly harcok folytak a magyar nemzeti hadsereg és az osztrák csapatok között. Válságos helyzet Kassánál alakult ki. Franz Schlick osztrák tábornok itt legyőzte Mészáros Lázárt, majd 1848. december 16-án magyar és német nyelven nyílt körlevelet írt, mely Kassán jelent meg.

A körlevél szövegében Schlick tábornok ismertette, hogy november 7-én Kossuth Lajost és társait felségsértőkké nyilvánították, valamint felszólította a lakosságot az osztrák hadsereghez való csatlakozásra. A tábornok továbbá többek között elrendelte:

- a nemzetőrség felosztását, fegyvereinek letételét, és a legközelebbi hadi parancsnoksághoz történő békés alárendelését;
- természetes személyek azon kötelességét, mely értelmében mindenki köteles birtokában lévő minden fegyverét 48 óra alatt a legközelebbi hadi parancsnokságnak átadni, ahol minden fegyverdarab, a magántulajdon, a tulajdonos vezeték és keresztnévének feljegyzésével elismerő térítvény mellett fognak átvétetni;
- a felkelő magyar kormány által elfogadott jogszabályok senkit sem köteleznek.³⁷

Mint már feljebb említettük, csak 1849. június 24-én kezdődött meg Abaúj vármegye területén az abszolutizmus időszaka. A beavatkozó orosz hadsereg elfoglalta Kassát. Létrejött a kassai hadi parancsnokság, majd az osztrák államhatalom megalapozta a Kassai polgári kerületet. Az orosz hadsereg okozta háborús károkat az utolsó független magyar főispán – Comáromi József – vagyonából pótolták. Comáromi gróf vagyonának összeírását Fekete István kiküldött szolgabíró végezte el, s hivatalos jelentését Abaúj vármegye elnökéhez intézte.

Az 1849-es vármegyei intézkedésekből a legfontosabbak közé a Kossuth Lajos független magyar pénzügyminiszter bankóinak visszavonása tartozott. 1849. július 1-én Haynau tábornok bánai főhadiszállásáról azt az utasítást adta, mely a Kossuth mindennemű bankóját törvényen kívül helyezte, valamint értéktelennek nyilvánította. A tábornok megalapozta a bankók birtoklóinak azon kötelességét, mely értelmében 48 órán belül a birtokolt bankjegyeket a legközelebbi hadi parancsnoksághoz kellett vinni, mely ezeket a magasabb rendű parancsnokságnak adja át megsemmisítés céljából. Azok a személyek, akik e kötelességet nem teljesítették, szigorúan hadi törvényszék által voltak bírságolva. A

³⁶ L. Polla, B.: *Slovenské politické snahy v rokoch 1859 – 1861 (Szlovák politikai törekvések 1859 – 1861 között)*, In: Historické štúdie, XI. évf., 15. sz., Pozsony 1968, 152. o.

³⁷ L. *ŠA AŽ I*, 450. db., 312.

körülírt problémához csak annyit fűznénk hozzá, hogy a vármegye lakossága nem szívesen teljesítette a parancsot, hiszen később újabb rendeletek születtek a tárgyban.³⁸

A Kassai polgári kerület élére Kassa szabad királyi város lefoglalása után Péchy Imre felhatalmazott császári biztost nevezték ki. Kassai hadi parancsnokság új kormánybiztosa nagy lendülettel kezdett a közigazgatási terület újjászervezéséhez. Már 1849. június 30-án kinevezte Olasz Jánost Abaúj vármegye új elnökévé,³⁹ majd augusztus 16-án Szirmai Sándor kinevezése által⁴⁰ betöltötte a kerületi főbiztos tisztségét. 1849. szeptember 3-án kelt levelében majd hivatalosan közölte az alárendelt hivatalnokaival, hogy Magyarországon a felkelést leverték. A szeptemberi levele viszont ennél fontosabb közléseket is tartalmazott. Péchy Imre ezáltal kinevezte Abaúj vármegye egész tisztikarát.

A lista számos változást eredményezett a vármegye területén. Gyakran nem helybeli, valószínűleg az új rezsimhez hű személyek kaptak kinevezést, látható viszont a szerző igyekezete, mely szerint a vármegye területén lakó személyeket törekedett hivatalba hívni. A hivatalnokok listáján szereplő személyek többsége valószínűleg örömmel elfogadta megbízatását, és a vármegye vagy hivataluk székhelyén „megjelentek”. Találkozunk viszont olyanokkal is, melyek a megbízatást nyíltan nem utasították ugyan vissza, de nem nyilvánították ki buzgalmukat a gyors hivatalba lépéssel. Sorsuk számunkra ismeretlen, ugyanis alacsonyabb rangú tisztségekről van szó.

Továbbiakban részletesen bemutatjuk Péchy Imre listáját. Az 1849-es Abaúj vármegye hivatalnoki kara a következő személyekből állt össze:

- megyei elnök (1849. november 21-től kormánybiztos⁴¹): Olasz János;
- első alispán: Vitéz György – lakóhelye: Monág, hivatalát elfogadta;
- második alispán: Lánczy József – lakóhelye Felső Láncz, hivatalát elfogadta;
- fő adószedő: Tóth Zsigmond – lakóhelye Kassa, hivatalát elfogadta;
- fő jegyző: Kunsch Gábor – lakóhelye Szikszó, hivatalát elfogadta;
- aljegyző: Kacslovics András – lakóhelye Szántó, hivatalát elfogadta;
- tiszti főügyész: Szentmiklóssy Pál – lakóhelye Migléc, hivatalát elfogadta;

³⁸ A rendeletek német, magyar, valamint - eléggé rendkívüli módon - szlovák változatban mentek a nyomdába. A német és a szlovák változatot sváb betűkkel készítették, a szlovák nyelvű nyomtatványok tájnyelven íródtak. L. **ŠA AŽ I**, 454. db., 11.

³⁹ L. **ŠA AŽ I**, 454. db, 3. A ránk maradt dokumentum szövegéből arra következtethetünk, mintha Olasz János ellenezné kinevezését. Péchy kormánybiztos szokásával szemben nyíltan megfenyegeti az illetőt, hogy „hivatali hűtlenség bűnterhe alatt elfogadni tartozik”.

⁴⁰ L. **ŠA AŽ I**, 454. db., 51.

⁴¹ A kormánybiztossá való 1849. november 17.-ikei kinevezéshez l. **ŠA AŽ I**, 456. db., 619 számú dokumentumokat. A német nyelvű kinevezési okirat „kormánybiztos” tisztségét tölti be, Olasz János 1849. november 30-án Kassán kelt köszönetlevele alapján arra lehet következtetni, hogy ő maga újabb elnöki kinevezésnek tekintette. Hivatalos esküjét november 21-én német nyelven tette le.

- tiszti alügyész: Bartus József – lakóhelye Szántó, hivatalát elfogadta;
- úti felügyelő: Tóth Antal – lakóhelye ismeretlen;
- számvevő: Gosztonyi István – lakóhelye Kassa, hivatalát elfogadta;
- mérnök: nem volt kinevezve;
- levéltárnok (egyben Perház elnöke): Szártory Antal – lakóhelye Kassa, hivatalát elfogadta;
- várnagy: nem volt kinevezve;
- szolgabírói tárnok: Tóth János – lakóhelye Kassa, hivatalát elfogadta;
- fő raktárnok: Szentmiklóssy Mihály – lakóhelye Kassa, hivatalát elfogadta;
- felső kerületi orvos: Sley Eduárd – lakóhelye Kassa; hivatalát elfogadta;
- alsó kerületi orvos: Katona Geyza – lakóhelye Göncz, hivatalát elfogadta;
- megyei sebészek: Kassai járásba – nincs kinevezve; Füzéri járásba – Ardényi János; Csereháti járásba – Frankl Gyula; Szikszói járásba – Mudaczkó György; Gönczi járásba – nincs kinevezve;
- főnöki jegyző: nem volt kinevezve;
- könyvelő: Funicz János – lakóhelye Kassa, hivatalát elfogadta;
- írnoki tisztek: a kézirat alapján arra következtethetünk, hogy Péchy Imre előbbi szándékába kinevezésük ált, közben viszont megváltoztatta akaratát, és nem nevezte ki őket;
- törvényszéki bírák: Poky Antal – lakóhelye Kassa, elfogadta hivatalát; Péchy Tamás – lakóhelye Kásmárk; Pongrácz Sebő – lakóhelye Buzita, elfogadta hivatalát; Püspöky István – lakóhelye Nagyida, elfogadta hivatalát; Koósch Imre – lakóhelye Csécs, elfogadta hivatalát; Putnoky József – lakóhelye Kásmárk. Péchy Imre figyelmeztette a kinevezett bírákat, hogy hivataluk gyakorlásában csak fekvő betegségük akadályozhatja.
- törvényszéki bírák helyettesei: Gálos András – lakóhelye Radvány; Jankó Dániel – lakóhelye Zsujta; Jelczik József – lakóhelye Kassa. Helyettesek közül Gálos András nem nyilatkozott a hivatal elfogadása ügyében.
- megyei bábák: Kassai járásba – Pauer Mária; Füzéri járásba – Vargai Marian; Gönczi járásba – Pollyák Rozália; Csereháti járásba – Soltész Franciska; Szikszói járásba – Herditzky Danielné;
- szülőorvos: Holczmann Ignác.

Péchy Imre kéziratában Abaúj vármegye járáshivatalnokait is kinevezte. Mivel a járásokban azonos hivatalokat alapított, tervezetének ezen részét táblázatszerűen ismertetjük:

	Kassai járás	Füzéri járás	Csereháti járás	Szikszói járás	Gönczi járás
fő szolgabíró	Dombay János	Koós Sándor	Fekete Ferencz	Péczelly János	Kardos Károly
alszolgabírák	Fekete István	Klestinszky Imre	Mártinidesz László	Kentág János	Péchy Gábor
	Ágh Sándor	Piller József	Halmy József	Dardás Imre	Bottha Ferencz
esküdtek	Mohl Károly	Dissy János	Márzsó Pál	Papassy György	Jászay József
	Gosztonyi János	Palásty András	nincs kinevezve	Nagy András	Szentpétery János
	Okolicsányi Ödön	Tóth Imre	Hálmi Menyhért	Horváth János	Péchy József
aladószedő	Demeczky István	Moncsko László	Andor András	Putnoky János	Patizsa György
uti biztos	Füzy Imre	Onódy József	Zettmajer Pál	Kosch János	Erdélyi István
csend biztos	Laky Rudolf	Nováky István	Terbocs László	Piskoczy István	Eötvös Simon

VII. Táblázat:
Péchy Imre által Abaúj vármegye részére kinevezett járáshivatalnokai.

A kinevezett hivatalnokok 1850. májusától egészen szeptemberig folyamatosan tették le német nyelvű hivatalos esküiket.

Abaúj vármegye 1849 utolsó hónapjaiban Magyarország többi vármegyéhez hasonlóan több hivatalos levelet váltott az osztrák hivatalokkal. Péchy Imre rekonstrukciós tevékenységével nem zárult le a vármegye szervezeti története. Már augusztusban hivatalosan szétesztették a szolgabírói kerületeket. Egy (érthetően) eléggé részletes dokumentum maradt fenn, mely alapján a vármegye területén fekvő falvakat osztották szét. A vármegye járásainak főszolgabírói ezentúl a járásszékhelyek közelében fekvő helységeket kapták meg.

A hivatalnokok kinevezése után hivatalos úton közölték a vármegyével, hogy a jobbágyság valamint az úrbéri kötelességek egyszersmind megszűntek.⁴² Haynau főszertábornoknak az országegység szükségességét hangsúlyozó levele mellékletében ott találjuk a márciusi birodalmi alkotmány magyar nyelvű nyomtatott példányát. Az év vége

⁴² A dokumentum „Oktatás a földnéphez” cím alatt ismert. Szövege a márciusi birodalmi alkotmány bevezetését „az urbéri és jobbági kötelességek megszüntetésére tekintettel” feltételezte. L. **ŠA AŽ I**, 455. db., 354.

felé megérkezett a 434/1849. sz. Magyarország politikai igazgatásáról szóló miniszteri rendelet magyar példánya, s két német nyelvű példányban a rendkívül fontos ideiglenes politikai igazgatás bevezetésének irányelve is.⁴³

Torna vármegye alkotmányjogi viszonyai másképp alakultak. Tudjuk, hogy csak 1849. októberétől uralják teljes mértékben az osztrák csapatok. Az apró vármegye utolsó független napjaiban nem tartozott hozzá a Kassai hadi parancsnoksághoz, sem pedig a polgári kerülethez. Gömör és Szepes vármegyével együtt a Lőcsei hadi parancsnokság területi hatásköre alatt volt. Abaúj vármegyétől eltérően, ez esetben két kormánybiztossal találkozhatunk:

- Berzeviczy Lajos (kormánybiztos 1849. június 24-től 1850. március 10.-ig);
- Pathy József (kormánybiztos 1850. március 10-től 1850. szeptember végéig).

Berzeviczy Lajos idejéből több Abaúj megyéhez hasonló irat maradt fenn. Ekkor foglalkozott a vármegye Magyarország politikai igazgatásának átmeneti rendezésével,⁴⁴ az osztrák udvarnak hű új hivatalnokok hivatalos esküformáját vezetett be,⁴⁵ a megyei alkalmazottak kiképzésére ügyelt,⁴⁶ végül Geringer báró rendelvénye alapján hivatalos érintkezés során egyedül a német nyelv használatát engedte meg.⁴⁷ Pathy József elnöksége idejéből fontos az 1850. márciusában kezdett Felső és Alsó járásbeli lakossági összeírás.⁴⁸ Ezidőtájt már tervezve volt Torna vármegye egyesítése a szomszédos Abaúj megyével.

A Tornai kormánybiztosok csekély számát éppen Geringer báró „felhatalmazott császári biztos” 1850. július 29-én kelt 13.911/G. sz. azon döntése magyarázza, mely által Torna vármegye gazdasági okokból egyesül majd a nagyobb Abaúj kormányzó kerülettel,⁴⁹ és az új vármegye székhelye Kassa maradt. Az intézkedés végrehajtása érdekében felhasználták a már korábban készült statisztikai⁵⁰ adatokat. A kutatásokat Abaúj vármegye területén 1849. október végén a megyei mérnök végezte.⁵¹ Az adatokat Olasz János, császári királyi kerületi főbiztos kérte ki. Abaúj vármegye eredeti kisebbségi statisztikája a következőket mutatja ki:

⁴³ L. **ŠA AŽ L**, 455 db., 500.

⁴⁴ L. **ŠA TŽ L**, 326. db., 55.

⁴⁵ L. **uo**, 21.

⁴⁶ L. **ŠA TŽ L**, 327. db., 124.

⁴⁷ L. **uo**, 187. A megyei hivatalok egymásközi érintkezése ezután is magyar nyelven történt, még a megbízott császári biztossal is hivatalos szinten magyarul kommunikáltak, a biztos leveleit azonban német hivatalos változatban kapták meg. Maga a biztos a vármegye hozzá intézett leveleit feletteseinek német változatban küldte.

⁴⁸ L. **ŠA TŽ L**, 329. db., 587.

⁴⁹ L. **ŠA AŽ L**, 463. db., 4787.

⁵⁰ A statisztikai adatok összegzéséhez l. **ŠA AŽ L**, 463 db., 164.

⁵¹ Hasonló felmérések valószínűleg Tornán is történtek, hivatalos feljegyzéseket viszont nem találtunk róluk.

	Népesség	Nyelv						Terület (km ²)	Esik 1 km ² -re
		magyar	szlovák ⁵²	német	orosz	görög	zsidó		
Fűzéri Járás	26.814	14.629	10.443	102	-----	-----	1.640	453,75	59
Gönczi Járás	36.585	32.886	286	-----	-----	-----	3.413	618,75	59
Szikszai Járás	25.086	22.795	509	-----	-----	-----	1.823	467,5	52
Csereháti Járás	29.146	25.696	854	1.798	-----	-----	1.288	550	54
Kassai Járás	27.925	10.431	15.576	-----	-----	-----	1.978	501,875	56
Kassa, szabad királyi város	12.019	4.562	4.523	2.332	-----	-----	602	103,125	116

VIII. Táblázat:

Abaúj vármegye és Kassa, szabad királyi város 1849.-es kisebbségi statisztikája.⁵³

A táblázatban Kassa, szabad királyi város is szerepel. Ez nem véletlen, bár a megyeszékhely független közigazgatási egység volt, összehasonlítás érdekében figyelembe vették. A járásk száma a kutatások során még csak öt volt, a feljebb említett reform 1850-ben történt.

Hasonló statisztikát készítettek a vallás szempontjából is. Adatai ugyancsak Kassa, szabad királyi várossal hasonlítandók össze. A következő táblázatban ismertetjük ezeket is:

⁵² A levéltári adatok tót nyelvről számolnak be.

⁵³ A területnagyságról szóló adatok eredetileg négyzetmérföldben voltak meghatározva. Korszerűsítés érdekében dolgozatunk során átszámítottuk négyzetkilométerre (1 négyzetmérföld = 55,02846 km²).

	Népesség	Vallás						Terület (km ²)	Esik 1 km ² -re
		római katólik us	görög katólikus	apostal hitvallás	helvét hitvallás	görög nem egyesült	Zsid ó		
Fűzéri járás	26.814	13.666	3.156	2.396	5. 956	-----	1.640	453,75	59
Gönczi járás	36.585	15.330	5.089	381	12.371	-----	3.414	618,75	59
Szikszei járás	25.086	8.120	4.165	1.106	9.972	-----	1.723	467,5	52
Csereháti járás	29.146	18.896	3.332	442	5.188	-----	1.288	550	54
Kassai járás	27.925	21.249	1.996	266	2.436	-----	1.978	501,875	56
Kassa, szabad királyi város	12.019	9.940	268	884	325	-----	602	103,125	116

IX. Táblázat:

Abaúj vármegye és Kassa, szabad királyi város 1849-es vallási statisztikája.⁵⁴

A feljebb ismertetett kutatások egy megyefelosztó tervezet kidolgozásához vezettek. A terv 1849. október 28-án készült el. Sajátossága, hogy teljes mértékben leszámolt a vármegye addigi felosztásával, darabokra törte a volt járásokat, a lakosság anyanyelvének szempontjából új kerületeket alapított (melyeket járásoknak is nevezett).

⁵⁴ L. **ŠA AŽ L**, 450. db., 330.

A tervezet hat járásra osztotta a vármegye területét. Pontosan meghatározta a járások székhelyeit, megadta a megye területén fekvő mezővárosok, falvak és népes puszták számát. Ma már tudjuk, hogy ezt használták fel 1850-ben a megyei területi reform megvalósításánál. A reformtervezetet az alábbi táblázatban mutatjuk be:

Kerületek/Jársók	Származásuk	Mezővárosok Száma	Falvak száma	Népespuszták száma	Kerületi biztos (volt szolgabíró) székhelye	Megjegyzés
I. kerület / Rozgonyi, vagy Tót ajkú járás	a volt Kassai és Füzéri járásokból	0	39	1	Kassa, sz. Kir. város	3 falu rendezett tanáccsal rendelkezne
II. kerület/ Zsadányi járás	a volt Füzéri és Gönczi járásokból	1	51	5	Nagy Szaláncz, mezőváros	
III. kerület/ Nagydai járás	a volt Kassai és Csereháti járásokból	2	32	2	Nagy Ida, mezőváros	
IV. kerület/ Gönczi járás	a felmaradó egykori Gönczi járás	3	29	1	Göncz, mezőváros	2 mezőváros rendezett tanáccsal rendelkezne
V. kerület/ Szepesi járás	a felmaradó egykori Csereháti járás	4	34	5	Szepesi, mezőváros	2 mezőváros rendezett tanáccsal rendelkezne
VI. kerület/ Szikszói, vagy Forrói járás	az egykori Szikszói járás	3	38	5	Forró, vagy Szikszó, mezővárosok	1 mezőváros rendezett tanáccsal rendelkezne

X. Táblázat:

Abaúj vármegye felosztásának 1849. október 28-i tervezete.⁵⁵

A tervezet két statisztikai adatközléssel egészült ki. A megyei mérnök az újonnan tervezett járások kisebbségi, valamint vallási statisztikájáról sem feledkezett meg.

⁵⁵ L. *uo.*

Járás	Népesség	Nyelv						nagyság (km ²)	esik 1 km ² -re
		magyar	szlovák ⁵⁶	német	orosz	görög	zsidó		
Rozgonyi (tót ajkú)	19.010	2.711	15.555	-----	-----	-----	744	357,5	53
Zsadányi	26.567	20.061	4.721	102	-----	-----	1.683	495	54
Nagyidai	20.320	12.432	5.969	-----	-----	-----	1.919	357,5	57
Gönczi	28.356	25.573	-----	-----	-----	-----	2.783	446,9	64
Szepsi	26.217	22.865	364	1.798	-----	-----	1.190	495	54
Szikszói (Forrói)	25.086	22.754	509	-----	-----	-----	1.823	440	56

XI. Táblázat.
Abaúj vármegye 1849-es reformjának kisebbségi statisztikája.

Járás	Népesség	Vallás						nagyság (km ²)	esik 1 km ² -re
		római katolikus	görög katolikus	Apostoli hitvallás	helvét hitvallás	görög nem egye- sült	zsidó		
Rozgonyi (tót ajkú)	19.010	13.939	1.198	2.240	889	-----	744	357,5	53
Zsadányi	26.567	11.859	3.818	249	8.958	-----	1.683	495	54
Nagyidai	20.320	13.056	2.384	256	2.705	-----	1.919	357,5	57
Gönczi	28.356	13.417	3.307	343	8.506	-----	2.783	446,9	64
Szepsi	26.217	16.871	2.866	397	4.893	-----	1.190	495	54
Szikszói (Forrói)	25.086	8.020	4.165	1.106	9.972	-----	1.823	440	56

XII. Táblázat.
Abaúj vármegye 1849-es reformjának vallási statisztikája.

⁵⁶ A levéltári adatok tót nyelvről szólnak.

A felmérések eredményeit Olasz János hivatalos levélben 1849. október 30-án elküldte Szirmay Sándornak, s ő november 4-én a bécsi hivatalok elé vitte. 1849. december 31-én Abaúj vármegye elnökének címzett levelében a következőkről tájékoztatta Olasz Jánost:

- a vármegye 6 járás közé tervezett szétszétválását Bécsben elfogadták;
- a jóváhagyás a megyéhez eddig is tartozott helységekre értendő, némely helységeknak javaslatba hozott ki-, vagy bekebelezése Sáros és Zemplén megyei új felosztási tervzetnek felsőbb megvizsgálásától, valamint Hevesi kerületi főispáni értekezéstől függ;
- a tervzet csak az új tisztviselői kar kinevezése után lép életbe.⁵⁷

A követelt kinevezés 1850 elején történt meg. Sajátossága, hogy Szirmay Sándor nem nevezett ki új hivatalnokokat. A Péchy tervzet csak ezzel valósult meg. Az eredetitől csak egy pontban különbözött, abban, hogy az öt szolgabírói járást egygel növelték.

1850. április 7-e Abaúj vármegye Bach-korszaki történetében nevezetes napjai közé tartozott. Szirmay Sándor aznap Kassán levelet írt, melyben közölte feletteseivel, hogy visszalép hivatalából. Indokai között az alattvaló tisztviselők érdemes törekvésein kívül megemlíttette azt is, hogy a megyében a „forradalom által felzaklatott nép visszatért a hűség, az engedelmesség mezejére”, szerinte „a rend és törvényesség virágozni kezdett”, s az uralkodó „magas parancsai feltétlen engedelmisséggel találkoznak mindenfelé.”⁵⁸

A közélet a megyében Szirmay szavai szerint stabilizálódott, a visszalépés után már nem találkozunk a forradalmi kormány döntései ellen kihirdetett hivatalos rendelvényekkel, szó sem lehetett udvarellenes buzgalmakról. Abaúj vármegye a forradalom idején sem volt sok ideig a harcok középpontja, most is eléggé gyorsan megnyugodott. A ránk maradt dokumentumok nem szólnak fenyítésekről. A levéltárban nem találtunk kinevezési oklevelet, mely által bárki ki lett volna nevezve Szirmay utódjává. Hasonló dokumentum vagy soha sem létezett (ez esetben a vármegye kerületi biztos felügyelete nélkül is hatékonyan működött), vagy az okmány odaveszett (ami több fontos dokumentummal sajnos megtörtént). Kutatásaink eredményei inkább az első lehetőséget valószínűsítik.

Mint már említettük, 1850. szeptember 26-án a kisebb Torna vármegye eltűnt Magyarország térképéről.⁵⁹ Az egyesített vármegye elnöke Olasz János maradt, majd 1851. március 21-én felváltotta Máriássy Ádám, aki elnöke volt az egyesített vármegyének egészen 1860. december 18-ig. Maga az egyesítés folyamata oly nagyívű hivatalos munka

⁵⁷ L. **ŠA AŽ I**, 463 db., 163.

⁵⁸ L. **uo**, 2116.

volt, mellyel hasonlót a két vármegye legutóbb II. József uralkodása idejében végzett. Egyesítésről volt ugyan szó, de benyomásunk szerint ez inkább hozzácsatolás volt. Torna vármegye levéltári anyagaiban említés sincs az egyesítésről, egyszerre szűnt meg a vármegye hivatalos tevékenysége. Még Abaúj vármegyéhez hasonló hivatalnokújítási okmányok sincsenek, pedig biztos hogy a kinevezések megtörténtek.

Szinte az összes releváns Tornai dokumentum Abaúj vármegye levéltári anyagából ismert. Az egyesítő okmányfüzetben rábukkantunk a Torna vármegye tisztkarának összes tagjainak névsorára. Kinevezésük folyamatáról itt sincs szó, az irat csak ismerteti a megyei tisztek rangjait, neveit az ún. eddigi állásuk szerint. Ez az utalás arra a következtetésre bíztat minket, hogy az említett tisztkar tagjai éppen azok, melyek eredetileg a Bach korszak kezdeténél voltak kinevezve. Torna vármegye újított tisztkara tehát a következő személyeket foglalta össze:

- megyei elnök: Pathy József;
- alispán: Gelley István;
- fő szolgabírák: Gedeon Imre, Pongrácz Bálint;
- alszolgabírák: Csutor László, Úsz János;⁶⁰
- főügyész: Bozgonyi Bertalan;
- alügyész: Neogrády József;
- esküdtek: Demeter Manó, Várady Károly, Cseh János,⁶¹ Penyitzky Miksa;
- titkár: Somoskerty István;
- lajstromzó: Majschaker László;
- iktató: Gádonyi János;
- adószedő: Pillmann Antal;
- számvevők: Schuffszky Alajos, Sipos Krancsik Vincze;
- ellenőr: Szányi Ferenc;
- várnagy: Péchy Ferenc;
- csendbiztos: Császár Károly;
- mérnök: Schymmel Imre;
- orvos: Hoffonyi János;
- sebész: Kuppis Antal.

⁵⁹ L. **ŠA AŽ I**, 463. db., 6478.

⁶⁰ Sajnos nem tudjuk követni a kinevezés folyamatát, ezért nincs elég adat ahhoz vajon kik dolgoztak a Felső, kik pedig az Alsó járásban.

⁶¹ A keresztnévnél bizonytalanok vagyunk, találgoztunk ugyanis egy okmánnyal, melyből az derül ki, hogy a négy tornai esküdtből egyik Cseh Sándor.

Az egyesítő okmányfüzethez⁶² hasonló anyagot a korabeli levéltári okmányok között nem találtunk. A levéltári anyagokkal szemben eléggé szokatlanul vastag füzet első dokumentumai az egyesítési rendelet alapszabályzatát adják közre. Alapvetően fontos Abaúj főnökének levele, amelyet a Tornai főispánnak írt 1850. szeptember 16-án. Olasz János benne hivatalosan közölte Torna vármegye első emberével azt a tényt, hogy a vármegyék egyesülni fognak. Többek között felszólította arra is, hogy minél előbb hivatalos úton küldje el neki német és magyar nyelven Torna vármegye térképét, felosztását, népességének, lakosságának, nemzetiségeinek, helyiségeinek számát, valamint a minőségi kimutató rendes táblás jegyzékét.⁶³

Az egyesítő iratanyag további dokumentumai a Torna vármegye vagyonának összeírásával foglalkoztak,⁶⁴ ezen kívül pontos költségvetési adatokkal találkozhatunk. A táblázatszerűen szerkesztett adatok között a megyei tisztek jövedelmeit, adóhátralékokat, stb. 1850. szeptember 24-én készült lista alapján a Torna vármegyei tisztikar már közvetlenül az egyesítés előtt lényegesen megváltozott. Megszűnt a megyei elnök hivatala, nem találkozunk többé az alispánnal, a megyei titkárral, lajstromozóval, adószedővel, ellenőrrel, főügyésszel, valamint alügyésszel sem. Az azonnal megszüntetett hivatalok, mint láthattuk, a legfontosabb megyei hivatalok közé tartoztak, azonnali hatással helyükbe léptek Abaúj vármegye hatóságai. Találkozunk olyan hivatalokkal is, melyek betöltetlenek maradtak, maguk viszont nem szűntek meg.

A megszüntetett hivatalnokok közül vannak olyanok, melyek egyszerűen leköszöntek és többé nevükkel nem találkozunk. Összesen négy volt hivatalnok nem fogadott el többé semmilyen tisztséget, vagy állást – Schymmel Imre (egykori Tornai mérnök), Sipos Krancsik Vincze (az egyik volt számvevő), Demeter Manó és Cseh Sándor (volt esküdtek). Ami a megnevezett volt megyei esküdteket illeti, róluk tudjuk, hogy 1850. szeptember végéig hivatalukban maradtak.⁶⁵

A tisztviselők listái egy figyelemreméltó jelenségre utalnak. Ez a lajstromozói és iktatói hivatalokat érintő egyesítés volt. Gádonyi János Tornai iktató ugyanis 1850. április 17-én visszavonult és kiadó lett Kassán. Megüresedett hivatalát Majschaker László gyakorolta 1850. szeptember végéig. A vármegye egykori lajstromozója láthatólag nem

⁶² L. **ŠAŽL**, 463. db., 6478.

⁶³ Az iratok valószínűleg el is készültek, többségüket a levéltárakban viszont nem találtuk. A következő sorokban bemutatjuk majd az egyesült vármegye térképéről szóló mérnöki kimutatást, amellyel pótolni szeretnénk a pótolhatatlant.

⁶⁴ Pl. híres német pontossággal összeírták a megyeháza minden szobájának bútorzatát is.

⁶⁵ Megjegyzendő, hogy éppen ők voltak az egyesítés időszakának utolsó tornai esküdtjei. Várady és Penyitzky új hivatalokat vállaltak.

mondott le hivataláról, a listában a lajstromozói hivatal korabeli betöltéséről szóló részben üres hely található. Ez a következőket bizonyíthatja: a lajstromozói hivatal teljesen megszűnt; vagy az iktatói tisztséggel ideiglenesen egyesült; vagy betöltetlen maradt. Az utóbbi lehetőség ellen szól többek között maga a lista is, mely a betöltetlen hivatalokat⁶⁶ nyíltan kijelöli, ezzel szemben a lajstromozói hivatalnál a betöltetlenségre utaló jel hiányzik.

Annak az ellenére, hogy a vármegye lassan énekelte hattyúdalát, átmeneti időszakban négy új, addig Tornán ismeretlen hivatallal is találkoztunk. Ezek a következők:

- telekkönyvvivő – Schuffszky Alajos egykori számvevő vállalta e feladatot;
- ülnök – Gedeon Imre volt egyik főszolgabíró töltötte be, ami a hivatal fontosságára utalhat;
- pénztárnok – Csutor László lett, ki azelőtt egyike az alszolgabírák közül volt, ezért a fent idézett megjegyzést akár meg is ismételhettünk;
- írnok – Penyitzky Miksa volt esküdt vállalta.

Pathy József egykori megyei elnök a megyék egyesülésével hivatalát veszítette, viszont továbbá törvényszéki elnökként dolgozott. A bírósági személyzetet kibővítette a leghűbb emberével, Somoskerty István volt megyei titkárral, aki ezután törvényszéki ülnökként volt alkalmazva. Mint már említettük, a fő ügyész hivatala Tornán megszűnt, Bozgonyi Bertalan ki előbb töltötte be, viszont csak átvonult Kassára, ahol a hivatalt tovább gyakorolta.

Figyelemre méltó a hivatalnokok áthelyezése során keletkezett szolgabírák nagy száma. Tornán azelőtt két fő- és két alszolgabíró működött. Ez megegyezett a szokással, mely szerint az aprócska vármegyének két járása volt. A hivatalnoki listán ezzel szemben a reform idején négy főszolgabírót és három alszolgabírót találunk. Az egykori főszolgabírák közül csak Pongrácz Bálint tartotta meg hivatalát, Gedeon Imre ülnök lett. A három új főszolgabíró közül érthető Gelley István, a vármegye azelőtti alispánjának valamint Úsz János egykori alszolgabíró kinevezése, akik esetében ez méltó kárpótlásnak tűnik. Pillmann Antal volt adószedő esetében a kinevezés indokait illetően bizonytalanok vagyunk. Az alszolgabírói hivatalnál teljes változás történt. Csutor László valamint Úsz János más hivatalokba kerültek, ezért új alszolgabírák kinevezése érthető: Szányi Ferencz volt megyei ellenőrt, Neogrády József egykori alügyészt, végül pedig Várady Károly előbbi esküdtet tisztelték meg kinevezéssel. A szolgabírák nagy számát csak azzal tudjuk indokolni, hogy

⁶⁶ Ez a mérnöki, számvevői, valamint a két esküdt hivatalainál van így.

valószínűleg éppen ők lettek felelősek a megyeegyesítés egész folyamatáért, meglehetősen sok munka várt rájuk, ezért számukat szokatlanul növelték.

A hivatalnokok listája szerint akadtak (kisebbségben) olyan hivatalok, melyek betöltése nem változott. Ezek az alacsonyabb megyei hivatalok közé tartoztak, inkább állásokról beszélhetnénk. Hivatalában maradt - mint már említettük- az egyik főszolgabíró, továbbá Hoffonyi János megyei orvos, Kuppis Antal megyei sebész, Péchy Ferencz várnagy, valamint Császár Károly csendbiztos.

Az egyesítés utolsó lépései egyikének a járások kijelölését tekintjük. 1850. szeptember végén Schneider István Abaúj vármegye mérnöke e rendkívül fontos feladatot teljesítette. A hivatalos okmányokból kiderül, hogy a feljebb ismertetett 1849. október 28-án elkészített megyefelosztási tervezetet akkoriban már hivatalosnak tekintették. Az új Abaúj – Torna vármegyét eszerint 7 járásra osztották fel:

- Rozgonyi járásra, mely székhelyül Kassa, szabad királyi várost jelölték ki;
- Zsadányi járásra, melynek székhelye a tervezettel szemben Nádasd lett;
- Nagydai járásra Nagy Ida székhellyel;
- Gönczi járásra Göncz fővárossal;
- Szepsi járásra, mely a székhelyéről kapta a nevét;
- Szikszói járásra, ebben az esetben is a tervezet ellen jelöltek ki székhelyet – Szikszóval valamint Forróval szemben végül Szent András győzött;
- Tornai járásra, mely székhelye Torna maradt.

Schneider István feladata egy megyetérképről szóló pontos kimutatás kidolgozása volt. Maga a térkép nem maradt fenn, a kimutatás viszont teljes mértékben pótolja. Alábbiakban Schneider munkálatainak eredményét mutatjuk be. A megyei mérnök feladata a megye területén fekvő helyiségek (falvak, városok) járások közti szétosztása volt. Schneider 1850. október 9-én fejezte be Kassán,⁶⁷ törekvései pedig nagy részben a következő tíz évben eredményesek maradtak.⁶⁸

Schneider a Rozgonyi (szlovák ajkú) járáshoz a következő helyiségeket csatolta:⁶⁹ Aranyida, Borda, Batyóh, Benyek, Báska, Bukócz, Béla, Csákány, Györgyi, Herlain, Hilyó, Hámor, Hatkócz, Haraszti, Kis Ida, Kelecsény, Felső Kemencze, Alsó Kemencze, Királynép,⁷⁰ Lőrinczke, Miszloka, Felső Mindszent, Nádaska, Felső Olcsván,

⁶⁷ L. **ŠAAŽ I**, 463. db., 7632.

⁶⁸ Apró változások történtek, ezekről majd később szólunk.

⁶⁹ A helyiségeket járásonként, betűrendben igyekszünk felsorolni.

⁷⁰ Utólag törölve, Sáros vármegyéhez csatolva.

Alsó Olcsván, Opáka, Pető Szinye, Rank, Rás, Réka, Rudnok, Rozgony, Semse, Alsó Tőkés, Felső Tőkés, Kis Ujfalu, Jászó Ujfalu, Vajkocz, Zsin, Zdobá.

Rozgonyi járás az egyetlen az Abaúj – Torna vármegye új járásai közül, melynek székhelye nem tartozott hozzá. Kassa, a járás és egyben a vármegye székhelye, szabad királyi város volt, s egyszerű hozzácsatolása esetén valószínűleg a városi polgárok érdekei sérültek volna. A kormány valószínűleg még nem tudta a helyzetet másképp megoldani, hiszen radikális városigazgatási reformmal még nem foglalkozhatott. Maga a székváros, mint német elem a más anyanyelvű tengerben kiváló ellenőrnek tűnt, persze csak akkor, ha békében gyakorolhatta kiváltságait.

Zsadányi járás központja Nádasd lett. Rajta kívül a járás területét a következő helyiségek alkották: Beszter, Böd, Bolagd, Biste, Kis Bozsva, Nagy Bozsva, Alsó Csaj, Felső Csaj, Füzér, Filkeháza, Gyönke, Garbócz, Alsó Hutka, Felső Hutka, Hollóháza, Alsó Keket, Felső Keket, Kalsa, Kajata, Komlós, Kis Kázmér⁷¹, Kápolna, Kovács Vágás, Lebenye, Lengyelfalva, Liget, Alsó Mislye, Felső Mislye, Miklós, Mikóháza, Mátyásháza, Nyiri, Osva, Pányok, Pálháza, Pusztafalu⁷², Radvány, Rákos, Reg Ruszka, Regecz, Alsó Regmecz, Felső Regmecz, Széplak, Szkáros, Kis Szaláncz, Nagy Szaláncz, Sompat Huták, Tekibánya, Ujvár, Ujváros, Ujszállás, Villy, Zsujta, Zsadány.

Nagyidai járás „fővárosa” Nagy Ida mezőváros lett. A járás további helyiségei a következők: Baksa, Bárcza, Bernátfalva, Bocsánd, Bölzse, Bölzse sziget, Kápolna Bölzse, Buzafalva, Buzinka, Buzita, Csány, Csécs, Csontosfalva, Enyitzke, Gecse, Gönyű, Hidasnémeti, Him, Kenyhecz, Komanócz, Lajosháza⁷³, Alsó Láncz, Felső Láncz, Miglécz, Kis Mindszent, Pány, Pevény, Polyi, Sacza, Szakaly, Szeszta, Szina, Szőlöske⁷⁴, Tornyosnémeti, Zobrák, Zsebes.

Gönczi járás székhelyeként Göncz mezővárost kiáltották ki. Helyiségek száma szerint ez volt a legkisebb Abaúj – Tornai járás. A székhelyén kívül a következők tartoztak hozzá: Alpár, Arka, Baksa Szent István, Bodokőujfalu, Bodokővárálja, Búd Hernád, Alsó Csecze, Felső Csesze⁷⁵, Czekeháza, Felső Dobsza, Fony, Gibárt, Golap⁷⁶, Göncz – Ruszka, Hécze, Regeczi Huták, Erdő Horváthi, Kér, Hernád Kérés, Nagy Kinizs, Kisfalu, Komlóska, Korláth, Mogyoróska, Pere, Prepost, Regeczke, Sima, Szántó, Tuzsa, Vilmány, Vizsoly.

⁷¹ Utólag törölve, Zemplén vármegyéhez csatolva.

⁷² Utólag hozzácsatolva.

⁷³ Utólag hozzácsatolva.

⁷⁴ Utólag hozzácsatolva.

⁷⁵ Az előzővel egyesítve.

Szepsi járás a székhelye után kapta nevét. Szepsi mezővároson kívül a következő helyiségekből állt: Apáti, Bátor, Kis Bodolló, Nagy Bodolló⁷⁷, Büttös, Cseb, Csenyété, Debrőd, Fay, Fulokércs, Alsó Gagy, Felső Gagy, Gardolna, Hellény⁷⁸, Hernádpetri, Hernádvécse⁷⁹, Janok, Jászó, Jidrány, Kanácsod, Kány, Keresztéte, Litka, Makrancz, Alsó Metzenzéf, Felső Metzenzéf, Alsó Novay, Felső Novay, Pámlény, Perecze, Péder, Pusztá⁸⁰, Radvány Pusztá, Reste, Somodi, Szászfá, Szebenye, Szemere, Szöled, Szurdok, Vajda, Vendéghe.

A kimutatás kidolgozásakor még nem volt biztos a szikszói járás hivatalos elnevezése, ezért Schneider a munkája idején esélyesebbnek látott Forrói járás elnevezést használta. A székhelye iránt viszont már kétsége nem volt – Szent Andrást jelölte ki. A járásszékhelyen kívül pedig a következő helyiségeket csatolta a járás területéhez: Ambrusháza, Aszaló, Bakta, Beret, Csobád, Detek, Devecser, Encs, Fancsal, Forró, Alsó Fügöd, Felső Fügöd, Orosz Gadna, Tomor Gyarda, Halmaj, Homrogd, Ináncs, Jánosd, Alsó Kásmárk, Felső Kásmárk, Kék, Kis Kinizs, Kupa, Léh, Alsó Méra, Felső Méra, Monaj, Nyesta, Onga⁸¹, Papi⁸², Diczhaza Pusztá Pocsay Pusztá, Kendi Pusztá, Ujfalu Pusztá⁸³, Rasony, Sáp, Selyeb, Szala, Alsó Szend, Felső Szend, Szikszó mezőváros, Szolnok, Tenger⁸⁴, Ujlak, Alsó Vadász, Felső Vadász.

Abaúj –Torna egyesült vármegye utolsó járása a Tornai járás lett. Az egykori Torna vármegye megtartotta székhelyét, ámbar ez ezentúl csak járásszékhely maradt. Tornán kívül a következő helyiségeket gyűjtötte össze: Aj, Almás, Ardo, Ardocka Pusztá, Barakony, Barka, Becskháza, Bodoka Pusztá, Borzova, Derenk, Dernő, Dobodel, Egerszög, Falucka, Görgő, Harskuth, Horváthy, Jabloncza, Josafő, Kápolna, Kisfalu Pusztá, Komjáthy, Kovácsi, Kovácsi Pusztá, Körtvelyes, Laczi Pusztá, Lenke, Lucska, Méhek, Nádaska, Perkupa, Petzi, Rakó, Szadelő, Szilas, Szentandrás, Szelecze Pusztá, Szin, Szilicze, Szögliget, Szöllős – Ardo, Tereszténye, Udvarnok, Ujfalu, Varbócz, Vendégi, Zsarnó.

⁷⁶ Utólag törölve, Zemplén vármegyéhez csatolva.

⁷⁷ Az előzővel egyesítve.

⁷⁸ Utólag hozzácsatolva.

⁷⁹ Utólag hozzácsatolva.

⁸⁰ Az iratban a magyar név mellett német Pizendorf található.

⁸¹ Utólag törölve.

⁸² Utólag hozzácsatolva.

⁸³ Utólag törölve.

⁸⁴ Utólag hozzácsatolva.

A kimutatást Schneider István gyorsan dolgozta ki. A pontosság kedvéért többször Geringer báró rendeleteivel összhangban utólag kijavította, mely esetekre fentebb utaltunk.⁸⁵ Művével az egyesítés utolsó előtti lépését tette meg.

A legutolsó lépés az egyesített vármegye tisztikarának kinevezése volt. A levéltári anyagokból az derül ki, hogy a vármegye tisztjei hivatalaiban maradtak egy ideig. Persze ez csak Abaúj vármegyéről állítható, Torna hivatalnokai egyszerre csak „eltűnnek” a hivatalos iratokból. Abaúj vármegye tisztjei esetében is viszont csak ideiglenes hivatalbetöltésről volt szó – addig, míg az egyesült vármegye új tisztikara nem neveztetik ki.

Ránk maradt egy rendkívül fontos levéltári anyag, mely épp e folyamatról számol be.⁸⁶ Az okmányfüzet az egyesülendő vármegyék előjáróinak korrespondenciáját foglalja össze, és egy listával végződik, mely kutatásunk szempontjából rendkívüli fontosságú. A nem túl jó állapotban ránk maradt kézirat német nyelven készült, inkább hivatalos levélnek tekinthetjük annak ellenére, hogy szerzője számunkra ismeretlen maradt. A dokumentum a 434/1849. sz. rendeleten épül, a hivatalnokokat két csoportra osztja:

- a rendelet által bevezetett tisztségek;
- a rendelet hatálybalépése előtt gyakorolt, s új szabályzat által érintetlenül maradt hivatalok.

Az első csoportba a következő megyei, valamint járási hivatalnokokat sorolja: kormánybiztos (megyei főnök), titkár, iratfelszerelő, irattáros, főadószedő, pénztárellenőr, főszámvevő, számvevő, mérnök, kerületi orvos, megyei sebész, járási biztos (szolgabíró), járási adjunktus. A második csoportot a következő megyei hivatalnokok alkották: levéltáros, járási orvos, másodmérnök, úti ellenőr, megyei szolga, járási sebészek, járási adószedők, útbiztosok, szülésznők, iratkiadó, állatorvos, valamint a lelkészek.

Mint már említettük, az egyesült vármegye ezentúl hét járásra oszlott. Továbbiakban helyt adunk az egyesült vármegye új tisztikarának bemutatására. Az idézett levéltári irat német pontossággal határozza meg a neveket, székhelyeket, jutalmakat (ezeknél majd különbséget tesz a fizetés, valamint a másnemű illetékek között). A tárgyra tekintettel e helyen a jutalmak közül csak a havi fizetést említjük, mégpedig aranyban.

Abaúj – Torna vármegye főhivatalnokai a következők személyek lettek:

⁸⁵ Azokról a változásokról nem szoltunk, melyeket Schneider a kimutatásában mellőzött, pl. Vitány helyiség Zemplén vármegyétől valamint Téhány Sáróstól való elszakításáról. Mindkét helyiség Abaúj – Torna egyesült vármegyéhez volt hozzácsatolva. Közelebb l. *ŠA „Abovsko – Turnianska župa v rokoch 1850 – 1860“ („Abaúj – Torna vármegye 1850 – 1860. között“, továbbiakban csak „ATŽ II.“)*, 21. db., 437/51.

⁸⁶ L. *ŠA AŽ I.*, 463. db., 8064.

- kormánybiztos (megyei főnök) – Olasz János, székhelye Kassa, fizetése nem volt meghatározva;
- titkár – Marfy Károly, székhelye Kassa, fizetése 900 arany.
- iratfelszerelő: Fásnyi János, székhelye Kassa, fizetése 600 arany;
- irattáros: Gleviczky Albert, székhelye Kassa, fizetése 600 arany;
- főadószedő: Tóth Zsigmond, székhelye Kassa, fizetése 1000 arany;
- pénztárellenőr: Gosztonyi István, székhelye Kassa, fizetése 700 arany;
- főszámvevő: Pehovics János, székhelye Kassa, fizetése 800 arany;
- számvevő: Heduschek János, székhelye Kassa, fizetése 500 arany;
- mérnök: Schneider István, székhelye Kassa, fizetése 500 arany;
- kerületi orvos: Heim Eduárd, székhelye Kassa, fizetése 500 arany;
- megyei sebész: Ardényi János, székhelye Kassa, fizetése 500 arany.

A járásokban a rendelet szabályai értelmében járási biztosok (szolgabírók valamint járási adjunktusok működtek. A szolgabírák⁸⁷ székhelyei a járások fővárosai voltak, fizetésük 900 aranyra volt meghatározva.⁸⁸ Az adjunktusok fizetése 400 – 500 arany volt,⁸⁹ hivatalainak székhelyei nem egyeztek meg a járások székhelyeivel. A személyes beosztás a következő:

- szolgabírák: Rozgonyi járás: Dobay József – székhely: Kassa;
 Nagyidai járás: Dombay János – székhely: Nagy Ida;
 Szepsi járás: Úsz János – székhely: Szepsi;
 Gönczi járás: Pillman (a keresztnév hiányzik) – székhely: Göncz;
 Zsadányi járás: Soós Sándor – székhely: Nádasd;
 Szikszói járás: Péczely János – székhely: Szent András;
 Tornai járás: Pongrácz Valentin – székhely: Torna;
- járási adjunktusok: Rozgonyi járás: Moll Károly – székhely Kassa;
 Nagyidai járás: Ágh Sándor – székhely Kenyhecz (fizetése 400 arany);
 Szepsi járás: Martinidesz Ferdinánd – székhely: Makrancz;
 Gönczi járás: Bernay Károly – székhely: Göncz;
 Zsadányi járás: Drisnyei László – székhely: Hidasnémeti (fizetése megegyezik Ágh Sándoréval);
 Szikszói járás: Tanhoffer János – székhely: Szikszó;

⁸⁷ Dolgozatunkban e helyen is inkább a megszokott „szolgabíró“ megnevezést használtuk, hiszen közzismert, hogy a hivatal valójában ugyanaz, csak a hivatalos elnevezése változott.

⁸⁸ Kivételnek a tornai szolgabíró számít, melynek fizetését az irat nem szabályozta.

Tornai járás: Gedeon László – székhely: Szilas.

A hivatalnokok második csoportját a következő személyek képezték:

- levéltáros: Kassai: Sártory Antal – fizetés: 300 arany;

Tornai: a név hiányzik – fizetés: 300 arany;

- járási orvos: Gönczi: Katona Géza – a fizetés hiányzik;

Tornai: Hoffonyi Ignác – a fizetés hiányzik;

- másodmérnök: Tóth Antal – székhelye: Hécze (Gönczi járás), fizetése hiányzik;

- úti ellenőr: Tóth Antal – székhelye hiányzik, fizetése 150 arany⁹⁰;

- megyei szolga: Kassai: Tóth János János, fizetése 500 arany;

Tornai: ismeretlen;

- járási sebész: Rozgonyi járás: Breger János, fizetése 150 arany⁹¹;

Nagyidai járás: Gurdélyi András, fizetése 150 arany;

Gönczi járás: Adler Bernard, fizetése 150 arany;

Szikszói járás: Hudacsko György, fizetése 150 arany;

Szepsi járás: Frankel Gyula, fizetése 150 arany;

Zsadányi járás: ismeretlen;

Tornai járás: Kupisch Antal, fizetése 150 arany;

- járási adószedők: Rozgonyi járás: ismeretlen;

Nagyidai járás: Demeczky László, fizetése 150 arany;

Gönczi járás: Paluzsa György, fizetése 150 arany;

Szikszói járás: ismeretlen;

Szepsi járás: Onódy András, fizetése 150 arany;

Zsadányi járás: Montsko László, fizetése 150 arany;

Tornai járás: ismeretlen;

- útibiztosok: Rozgonyi járás: ismeretlen;

Nagyidai járás: Fűzy Imre, fizetése 30 arany;

Gönczi járás: Erdélyi István, fizetése 30 arany;

Szepsi járás: Zeltmayer Pál, fizetése 30 arany;

Szikszói járás: Koós János, fizetése 30 arany;

Zsadányi járás: Onódy József, fizetése 30 arany;

Tornai járás: ismeretlen;

⁸⁹ Valószínűleg a járás területétől függően. Tornai adjunktusnak a fizetése szintén ismeretlen.

⁹⁰ Nagy valószínűséggel ugyanarról a személyről van szó, ki fizetést csak úti ellenőrként kapott, ezenkívül viszont betöltötte a másodmérnöki becsületbeli tisztséget is.

- szülésznők: Rozgonyi járás: Donáth Amália, fizetése 100 arany;
Nagyidai járás: Pauer Anna, fizetése 100 arany;
Gönczi járás: Polák Rozina, fizetése 100 arany;
Szikszói járás: Herditzky Terézia, fizetése 100 arany;
Szepsi járás: Soltész Franciska, fizetése 100 arany;
Zsadányi járás: Vargay Anna, fizetése 100 arany;
Tornai járás: Petronka Anna, fizetése 100 arany;
- iratkiadó: Szentmiklóssy Mihály, székhelye Kassa, fizetése 200 arany;
- állatorvos: Holczmann Ignác, székhelye Kassa, fizetése 100 arany;
- lelkészek: a nevek ismeretlenek, a református, valamint a katolikus lelkész székhelye Kassa, fizetésük: a katolikus lelkészé 30, a református lelkészé 60 arany.

Az egyesített Abaúj –Torna vármegye a Bach korszak fázisaiban nem őrizte meg az egykori magyar vármegyék közigazgatási jellegét. Az osztrák hatóságok felfogása szerint létesítették, így az osztrák közigazgatási joghoz igazodott. A provizórium valamint a definitívum korában az egyesült vármegyét a központi hatalom helyi egységeként értelmezték (németül „Komitatsbehörde”). Hasonló helyhatósági szervezetnek nem volt ítélkezési joga, tisztviselői kizárólag kinevezéssel töltötték be hivatalukat. Abaúj – Torna vármegye ekkor a Kassai kormányzó kerület részeként alá volt rendelve a kormányzókerület Kassán székelő kerületi főispánjának.⁹²

A közigazgatási definitívum bevezetésével elkezdődött a Bach abszolutizmus utolsó periódusa. Magyarország helytartójának körrendelete alapján a közigazgatási definitívum Magyarországon 1853. augusztus 1-én lép hatályba. Az egyesült vármegye területe ebben a korszakban a Kassán székhelyező Helytartói osztály⁹³ hatóságához tartozott.

Bach korszak idejében nem találkozunk az egyesült vármegye gyakorlatában sem állandó bizottsággal, sem pedig közgyűléssel. A vármegye teendőit az ún. megyei hivatal intézte, mely a legmagasabb politikai hivatal a maga területén és a Kassai Helytartói osztálynak alá volt rendelve. A megyei hivatal koordinálta a szolgabírói hivatalok közigazgatási teendőit.⁹⁴ A megyei hivatal rendes működéséért a megyei elnök volt felelős.⁹⁵

⁹¹ Az „5“-ös szám utólag törölve.

⁹² L. Bidovský, E.: *i. m.*, 255. o.

⁹³ Az egykori kassai kormányzókerület utóda volt. A kormányzókerület 1853. május 1-én szűnt meg.

⁹⁴ Az ítélkezésbe nem szólhatott bele.

⁹⁵ Németül „Komitatsvorstand“.

1854-ben az Abaúj – Torna egyesült vármegye hivatalának személyzetét a következő tisztviselők alkották: megyei elnök, 3 megyei biztos, titkár, 2 kezelőhivatalnok, 3 irodasegédtsízt, 2 adóellenőr, számvevő, megyei orvos. A megyei elnököt valamint helyettesét a megyei biztosok soraiból az uralkodó nevezte ki.

A megyei hivatalok hatáskörét az 1853. január 19-én kelt Belügy-, Igazságügy-, és Pénzügyminisztériumi közös 24/1853. sz. rendelet II. fejezetének D-melléke határozta meg.⁹⁶ A megyei hivatalok ezek szerint a megyékben első fokon intézték a rendőrségi, mezőgazdasági, valamint a hadi ügyeket. Kötelesek voltak a megyében a közbiztonságra ügyelni. Különleges feladatai közé a következők tartoztak:

- katonai szolgálattal köteles személyek összeírása;
- besorozás intézése;
- a katonai köteleesség alól való ideiglenes felszabadítás eldöntése;
- vízi művek építésének engedélyezése;
- a megye területén fekvő közutak valamint hidak állapotának felügyelete;
- templomok, vallási építmények, valamint iskolák építése;
- a községek belső rendezésének felügyelete;
- kávéházak valamint más kisiparos műhelyek engedélyezése;
- házaló kereskedés engedélyezése.

A megyei hivatal első fokon a vármegye területén a jótékony alapítványok létesítését engedélyezte, döntött a megyei telkek elkülönítéséről, az erdővédelemről, engedélyezte a kidöntött fák megyei közfolyókon történő leszállításáról, a házassági hirdetménytől való felmentésről, engedélyezte a zsidók házasságkötését,⁹⁷ döntött a fegyvertartási engedélyekről valamint a vadászati okmányokról. A szolgabírói hivatalok időnkénti felügyelése alkalmából ügyelt a börtönök és a foglyok állapotára.

Az adó-, pénztári és számvevői ügyekben a megyei hivatal ellenőrző és végrehajtó hatalommal bírt. Köteles volt az alárendelt szolgabírói hivatalok közvetlen adóval kapcsolatos tevékenységét felügyelni. A megyei hivatal végrehajtó hatalmába a következő ügykör tartozott:

- házbér-, házi-, kereset-, valamint nyugdíjadóval kapcsolatos illetékek kiszabása;
- a hátralékok, kifizetetlen illetékek, adók követelésével kapcsolatos törvényes intézkedések elrendelése;
- házbér-, kereset-, valamint nyugdíjadó kataszterének vezetése;

⁹⁶ L. *Landes – Regierungsblatt für das Königreich Ungarn Jahrgang 1859, I. Band*, Wien 1859, 56. o.

⁹⁷ Csak akkor, ha házasságkötésükhöz engedély szükséges.

- a földadókataszter létesítésénél valamint időnkénti ellenőrzésénél való segítségnyújtás;
- hozzászólások készítése az adómentességi valamint az adóleszállítási kérelmek Országos Adóhivatal általi eldöntésénél;

A megyei hivatalok hatáskörébe az úrbér telkek kártalanítása is tartozott.⁹⁸ A megyei hivatal kötelessége az úrbér telkek számának meghatározása volt, a kártalanítási eljárásban pedig az ún. Országos kártalanítási bizottsággal járt el. Az egyesített vármegye megyei hivatala létesített egy külön bizottságot, mely tagjai a megye elnöke, adóellenőr, valamint az úrbér-kártalanítási biztos voltak.

A megyei elnök köteles volt hatáskörének gyakorlásánál felügyelni az építészeti szolgálat célszerű bebiztosítására, az észlelt rendellenességeket pedig a Helytartói osztály alelnökének jelentette. Az építészeti munkák hatékony elvégzése érdekében a vármegye Kassán Megyei építészeti hivatalt létesített, mely közvetlenül a Helytartói osztálynak alá volt rendelve. Hatásköre nagyjából megegyezett a későbbi Építészeti hivatalok hatáskörével.

1854. április 29-én vezették be a definitívum rendszerét az egyesült vármegye szolgabírói hivatalai részére is. A vármegye területét hat járásra osztották:

- Kassai – mely egyesítette az egykori Rozgonyi és Nagyidai járásokat;
- Szepsi;
- Mislei – az egykori Zsadányi járással egyezett meg, csak a neve és a székhelye változott meg;
- Tornai;
- Szántói – a volt Gönczi járás;
- Szikszói.

A helyiségek száma újra megváltozott. A Helytartói osztály 1853. december 24-i 2922. sz. rendelete alapján az egyesült vármegye átengedett Gömör vármegye részére 5 községet,⁹⁹ Zemplén vármegye 8 községgel gazdagodott.¹⁰⁰ Az egyesült vármegye Kavecsány falut is megkapta Sárosról.

1860. június 30-án megszűnt a Kassai Helytartó Osztály, hatáskörét a Budán székelő Magyar Helytartóság Kassai Küldöttsége vette át. Ez a szervezeti intézkedés már jelezte a Bach korszak bukását. Az ún. Októberi diploma feltámasztotta a Bach diktatúra előtti magyar intézményeket. Az uralkodó a diplomával együtt elrendelte az egykori

⁹⁸ L. 52/1853 sz. császári nyílt parancs.

⁹⁹ Hárskút, Dernő, Kovácsvágás, Lucska, Barka. Közelebb l. **ŠAATŽ II**, 21. db., 2175/51.

¹⁰⁰ Kisbányácska, Alsó Regmecz, Felső Regmecz, Mátyásháza, Mikóháza, Bisztye, Vily, Vitány. L. **uo**, 1854.

vármegyék visszaállítását is, mely rendelet az egyesült vármegye felosztását jelentette. 1860. december 18-án tette le hivatalos esküjét Abaúj vármegye új főispánja,¹⁰¹ a Magyar Helytartóság Kassai Küldöttsége ezután már nem felügyelte tevékenységét. Az új főispán 1861. január 16-án lépett hivatalba,¹⁰² ettől a naptól az egyesült vármegye felbomlott.¹⁰³

¹⁰¹ L. *ŠA ATŽ II*, 7. db., 1207.

¹⁰² L. *uo*, 1231.

¹⁰³ A fejezet 2004 elején önálló cikként jelenik meg. L. *Prejavy Bachovho absolutizmu v Abovskej a Turnianskej župe (A Bach abszolútizmus törekvései Abaúj és Torna megyében)*, In: Prawo i administracja, Uniwersytet Marii Curie Skłodowskiej Wydział Prawa i administracji, Rzeszów 2004.

III. FEJEZET: ABAÚJ ÉS TORNA MEGYÉK 1860-TÓL 1870-IG

3. 1. A megyék az Októberi Diploma után

A hadseregére valamint a csendőrségre támaszkodó Bach rendszer komoly vereségei már 1859 folyamán a bécsi udvari politika változásához vezettek. Az olasz nemzeti felszabadító harc folyamán szenvedett vereségek okozták a Habsburg monarchia külpolitikai izolációját. Villafrankában aláírt fegyverszünet, majd a zürichi béke¹⁰⁴ rendelkezései által az Osztrák monarchia Lombardia nagyobb részéből visszalépett, utána pedig elveszítette befolyását az Appennini félszigeten. Ennek következtében az olasz félig független kisállamok a Savoyai uralkodóház vezetése alatt egy hatalmas olasz államba egyesültek.

I. Ferenc József császár e körülmények következtében 1859. július 15-i kéziratában kijelentette, hogy „.....az Osztrák állam boldogságát.....a jogalkotásban valamint az igazgatásban történő megfelelő javítások által” kívánta megalapozni. Bach Sándort augusztus 21-én Kempen csendőrrminiszter-társával visszahívta, amivel megnyílt a reformokhoz és a liberalizációhoz vezető út. Az állam kétségbeejtő pénzügyi állapota a kormányt 1851-ben a birodalmi tanács összehívására kényszerítette. A nagy telkesek valamint a polgári képviselők azonnal a következő biztosítékokat követelték:

- az állami pénzügyek feletti ellenőrzést;
- az állami költségvetés ellenőrzésében való részvételt;
- az állam kormányzásának ellenőrzését.

A felvázolt követeléseket a kormány csak úgy teljesíthette, ha a kormányzásba bevonta volna a követelőket, ez viszont csak lassú, vonakodó lépésekkel sikerült. Az alkotmányosság és a parlamentáris rendszer megújításának útját az 1859. március 5-i császári nyíltparancs nyitotta meg, melynek rendelkezései által a birodalmi tanács további tagokkal bővült – ezért az új testületet bővített birodalmi tanácsnak nevezzük. Ugyanazon a napon publikálták azt a császári rendeletet is, mely a kibővített birodalmi tanácsba a tartományos képviselők megalapítása után történő közvetett választásokat hirdetett ki. A birodalmi tanácsot 1860-ra a birodalmi költségvetés megtárgyalása ügyében hívta össze.

A (bővített) birodalmi tanácsnak nem volt a szó szoros értelmében országgyűlési jellege. Tagjai csak a birodalmi vagy a tartományok költségvetéseiről tanácskozhattak.

¹⁰⁴ 1859. novemberében.

Nem javasolhattak törvényeket, nem dönthettek felőlük. Az uralkodó elé csak véleményeket terjeszthettek. 1860. július 17-én viszont az uralkodó kénytelen volt elismerni a birodalmi tanács szuverenitását az adók valamint a járulékok meghatározásában. Augusztus 27-én a bővített birodalmi tanács élt jogosultságával, és a költségvetésről szóló vitája közben a tartományok önkormányzatát valamint a közelet liberalizációját követelte.¹⁰⁵ Csak a tartományi gyűlésekkel együtt gyakorolva ismerte el az uralkodó törvényhozó hatáskörét.

Az alkotmányosság megújításának részleges története két 1860. október 20-án kelt aktussal ért véget:

- császári kézirattal;
- császári diplomával a monarchia belső államjogi viszonyainak szabályozására, ún. Októberi diplomával.

A kéziratban az uralkodó röviden megindokolta az előbbi abszolutisztikus kormányzás szükségességét, rámutatott a bővített birodalmi tanács fontosságára, amely szerinte az ország jövőjét határozza meg.

Az ún. Októberi Diploma a monarchia alaptörvényének az 1713-as Pragmatica Sanctiót ismerte el, centralizáción kívül egy bizonyos mértékig megengedte az ország föderalizációját is a tartományok hagyományaira tekintettel.¹⁰⁶ A parlamentarizmus és az országgyűlések megújítását emelte ki. I. cikkelyében a törvényhozáson való részvétel jogát csak a birodalmi tanácsnak valamint az országgyűléseknek adta meg; a birodalmi tanácsot olyan gyűlésként jellemezte, melyhez „az országgyűlések...meghatározott számú tagokat küldendnek”.

A birodalmi tanács hatáskörébe a monarchia közös ügyei tartoztak, mindenekelőtt a pénzügyekkel kapcsolatos intéznivalók (adók, kereskedelem...), posták, vasutak, hadügyek, stb.

Magyarországra vonatkozólag különös jelentősége a diploma III. cikkelyének volt, mely a magyar tartományoknak különös jogokat ígért, ami valójában a magyar alkotmányosság megújítását jelentette.

A magyar közigazgatás-történet szempontjából az ún. Októberi diploma jelentős enyhülést jelentett. Maga a diploma a közigazgatással nem foglalkozott. Az említett normát

¹⁰⁵ Magatartásával valószínűleg túllépte hatáskörét.

¹⁰⁶ „...E biztosítékokat csupán oly intézmények és jogi állapotok adhatják meg teljes mértékben, melyek királyságaink és országaink történelmi jogtudatának, azok főnálló különféleségének és a köztük főnálló megoszthatatlan, szétválaszthatatlan erőteljes kapcsolatnak egyiránt megfelelnek...”. L. Mezey, B.: *i. m.*, 383. o.

kísérő császári kézirat viszont nyíltan az „eredeti” megyei rendszer megújításáról szólt. Kiadásával elkezdődött az ún. „**alkotmányos**” **közigazgatási időszak**, mely 1861. november 4-én ért véget.

A megyék rendezése ebben az időszakban az 1848-as megyei reformokra emlékeztetett. A megye élén ezentúl az uralkodó által kinevezett főispán állt, a tisztviselek zömét a megyei közönség szabadon választotta. A vármegyék igazgatásába visszatértek az 1848: XVI. tc. rendelkezései. Újra létrejöttek az legfontosabb megyei teendőket irányító állandó bizottmányok és a megyei törvényszékek.

1861-ben az uralkodó országgyűlést hívott össze Budára. Abaúj vármegye a népképviselési rendszer bevezetése óta másodszor küldhette követeit a fővárosba. Képviselőkül megválasztották:

- az alsóismlyei választó kerületben Bárczay Albertet¹⁰⁷;
- a gönczi választó kerületben Gábríel Istvánt;
- a bárczai választó kerületben Gr. Károlyi Edét;
- a szepsi választó kerületben Szentimrey Györgyöt;
- a szikszói választó kerületben Darvas Antalt.

Az országgyűlés eredménytelen volt.

1862. november 5-én a bécsi kormány a vármegyék autonóm tevékenységének következményei miatt újabb neoabszolutisztikus kormányzás bevezetésére határozta el magát. **A Schmerling provizórium** fő jellemzői a következők:

- a megyék élén megyei kormányzók (főispáni címmel), királyi biztosok, vagy főispáni helytartók álltak, hatáskörük, hivataluk változó elnevezése ellenében azonos volt;
- a megyei tisztikar tagjai kinevezés által, nem pedig választások során kerültek hivatalukba;
- a megyei állandó bizottság tevékenységének leállítása;
- az eleinte nem nyilvánosan tanácskozó megyei tiszti szék magalapítása.¹⁰⁸

Az egyre növekvő adóterhet, mellyel szemben gazdasági erő gyűjtésére alig nyújtott módot az ausztriai lakosok érdekeinek kedvező kormány, 1863-ban még a nagy szárazság következtében beállott ínség is növelte. Abaúj megye ugyan nem szenvedett annyit, mint az Alföld, de itt is sokan megérezték a csapás súlyát. 2076 ínséggel küzdő egyént írtak össze, akik a maguk erejéből egyáltalán nem bírtak volna magukon segíteni. A vármegye segélyző

¹⁰⁷ Később Bárczay Ödön lépett helyébe.

¹⁰⁸ L. Bidovský, E.: **i. m.**, 250. o.

bizottságot alapított, mely részben társadalmi úton, részben pedig az ínséges kölcsön igénybevételeével igyekezett a szerencsétlenek sorsán enyhíteni.¹⁰⁹

A Schmerling provizórium megszűnésének időpontjáról viták folynak. Egyesek 1865. szeptember 20-ra teszik, amikor Magyarország területén megszűnt az ún. Októberi Diploma valamint a Februári Pátens hatálya. Véleményünk szerint viszont a korszak végét illetően helyesebbnek tűnik 1867. február 17-e, a független magyar kormány kinevezésének napja.¹¹⁰

Ha elfogadjuk a fent említett dátumot, akkor ezt **a kora dualizmus** kezdetének tekinthetjük.

A korszak fő jellemzői a következők:

- a megyék rendezése visszatért az ún. „alkotmányos” időszakban alkalmazott mintához;
- újra kialakultak az állandó bizottmányok, melyeknek fő feladatai közé a főispán hivatalba iktatása valamint a tisztikar választása tartozott;
- a megyék főispánját az uralkodó nevezte ki; a főispán a bírói hivatalokra hozzájuk méltó jogtudó személyeket nevezett ki;
- a megyei törvényszék (mely ezúttal nagyobb testületté változik) elnöke az alispán lett.¹¹¹

A korszak végén az addig ideiglenesen rendezett megyerendszer ajándékba kapta az 1870: XLII. tc.-t, mely 1872. január 1-én hatályba lépett. E alapfontosságú törvényről részletesebben a következő fejezet során szólunk. Továbbiakban Abaúj és Torna megyék 1860–1870-közötti szervezeti átalakulásáról számolunk be.

A megyék adminisztratív felosztása

Az 1848-as törvények uralkodó általi elismerése egyben a megyék korábbi adminisztratív szétoztásának megújítását jelentette. Eltűntek a Bach korszakban ismert közigazgatási egységek, a definitívum-kori Abaúj – Torna megye feloszlott. A tornai közigazgatási szervezet visszatért az 1848 előtt ismert egységekhez – az újra önálló megye két járásra oszlott fel: Felső és Alsó járásra, melyek összetétele a múlthoz hasonlóan nem változott. A járasok újra szolgabírói kerületekből álltak. A kerületeket latin számokkal jelölték, az első kerület élén rendszeresen a járás főszolgabírája állt, a második kerület első embere a járás alszolgabírája volt. A megye székhelye változatlanul Torna maradt.

¹⁰⁹ L. Sziklay, J. – Borovszky, S.: **i. m.**, 531. o.

¹¹⁰ A Schmerling provizóriumhoz l. részletesebben Berzeviczy, A.: **i. m.**, 255. o.

¹¹¹ L. Bidovský, E.: **i. m.**, 262. o.

Abaúj megyében is újra életre hívták a Bach diktatúra előtti járásokat: a megye ezentúl öt szolgabírói járásra (kassai, csereháti, füzéri, szikszói és gönczi) oszlott. Abaúj megye járásai kerületekből álltak. Minden egyes járás három kerületre oszlott. A szolgabírói járásoknak, valamint a kerületeknek állandó székhelye nem volt. A megye olyan gyakorlatot vezetett be, mely szerint a kerületek székhelyei a szolgabírák valamint esküdtei lakásuk helyétől függőek voltak. A kerületeket számokkal jelölték. Az első kerület élén a fő szolgabíró állt. A második és a harmadik kerület első emberei szintén szolgabírák voltak, megillette őket az alszolgabírói cím, a fő szolgabírónak tartoztak felelősséggel. Abaúj megye területi felosztása ebben a korszakban a következő volt:

- Kassai járás: első (főszolgabírói) kerület: Szina, Tornynos – Németi, Hidas – Németi, Komaróczy, Szeszta, Csécs, Pány, Jászó – Mindszent, Rudnok, Jászó – Ujfalu, Hatkóczy, Semse, Bukóczy, Hilyó, Réka, Arany – Idka, Opáka;

második – első alszolgabíró által igazgatott – kerület: Zsebes, Enyiczke; Buzafalva, Bernátfalva, Koksó – Baksa, Koksó – Mindszent, Csontosfalva, Gecse, Csány, Könyű, Sziget – Bölzse, Sándor – Bölzse, Kapolna – Bölzse, Kenyhecz, Migléc;

harmadik – második alszolgabíró által kormányzott – kerület: Bárcza, Pólyi, Lőrinczke, Kis – Ida, Buzinka, Sacza, Szakaly, Bocsárd, Nagy – Ida, Mislóka, Baska, Alsó – Tökés, Felső – Tökés, Béla, Hámor;

- Csereháti járás: első (főszolgabírói) kerület: Alsó – Novaj, Felső – Novaj, Idrány, Garadna, Pereny, Nagy – Bodolló, Kis – Bodolló, Somodi, Szepsi, Pizendorf, Jászó, Debrőd, Alsó – Metzenséf, Felső – Metzenséf;

második – első alszolgabíró kormányozta – kerület: Hím, Alsó – Lánicz, Felső – Lánicz, Buzita, Reste, Kány, Perecse, Vajda, Bátor, Vendégy, Pamlény, Szászfa, Jánok, Péder, Makrancz, Keresztéte;

harmadik – második alszolgabíró irányítása alatt álló – kerület: Felső – Gagy, Alsó – Gagy, Apáti, Csenyéte, Litka, Fáj, Fuló Kérés, Szemere, Radvány, Szölled, Vecse, Petri, Szurdok, Büttös;

- Szikszói járás: első (főszolgabírói) kerület: Szikszó, Aszaló, Halmas, Kis – Rinyizs, Csobád, Ináncs, Szent András, Alsó – Fügöd, Felső – Fügöd, Onga – Ujfalu, Homrogd, Tomor;

második – első alszolgabíró irányítása alatt álló – kerület: Alsó – Vadász, Jánosd, Monaj, Selyeb, Nyesta, Szolnok, Ujlak Szanticska, Orosz – Gadna, Felső – Vadász, Kupa, Alsó – Kázsmárk, Felső – Kázsmárk, Léh, Berencs;

harmadik – második alszolgabíró hatásköre alá eső – kerület: Encs, Alsó – Méra, Felső – Méra, Alsó – Szend, Felső – Szend, Szala, Kéty, Bakta, Bereth, Detek, Tenger, Sáp, Rásony, Forró, Fancsal, Devecser;

- Gönczi járás: első (főszolgabírói) kerület: Golop, Szent István Baksa, Nagy – Kinizs, Prepost, Felső – Dobzsa, Szántó, Czekeháza, Kér, Arka, B. – K. – Várallya, B. – K. – Ujfalu, Alpár, Sima, Baskó, Erdő – Horváthi;

második – első alszolgabíró kormányozta – kerület: Pere, Büd, Gibárt, Alsó – Czécze, Felső – Czécze, Korlát, Vizsoly, Vilmány, Kisfalu, Göncz – Ruszka, Hécze, Fony, Regéczke, Huta 3, Komlóska, Mogyoróska;

harmadik – második alszolgabíró kormányozta – kerület: Göncz, Telkibánya, Nagy – Bózsza, Kis – Rózsza, Nyiri, Filkeháza, Pálháza, Radvány, Vily, Kis – Vágás és 3 huta, Mikoháza, Alsó – Redmecz kis bányácskával, Felső – Redmecz, Mátyásháza, Biste, Kázmér;

- Füzéri járás: első (főszolgabírói) kerület: Szilvás – Apáti, Széplak, Felső – Hutka, Alsó – Hutka, Osva, Györke, R. Ruszka, Nagy – Szaláncz, Kis – Szaláncz, Ujváros, Rakos, Ujszállás, Kalsa, Szaláncz Huta, Rozgony, Nádasd, Zsadány, Bööd, Plinye, Kelecseny, Borda, Benyek;

második – első alszolgabíró hatáskörébe eső – kerület: Rás, Vajkócz, Királynép, Haraszi, Bányok, Zsir, Rank, Felső – Kemencze, Alsó – Kemencze, Csákány, Nádaska, Györgyi, Alsó – és Felső – Ólcsvár, Kassa – Ujfalu, Zdob, Beszter, Lengyelfalva;

harmadik – második alszolgabíró kormányozta – kerület: Felső – Csáj, Alsó – Csáj, Bologd, Bogdány, Garbócz, Felső – Mislye, Alsó – Mislye, Szkáros, Füzér, Hollóháza, Komlós, Pusztafalu, Kajata, Zsujta, Ujvár, Pányok, Alsó – Kéked, Felső – Kéked¹¹²;

Abaúj megye területi felosztásáról még egy későbbi levéltári dokumentum szól. 1867. május 4-én Kassán Karsa Tamás akkori megyei főjegyző készített egy hivatalnoklistát, melynek jelentős része a járások felosztását tartalmazza.¹¹³ Később majd részletesebben bemutatjuk a tiszti listát, most viszont csak a járások felosztására koncentrálunk. 1867-ben is Abaújnak ugyanaz az öt járása volt mint előbb. Ezeknek felosztása viszont az előbbivel szemben jelentősen megváltozott. Az előbb ismert

¹¹² Mind a három szolgabírára nézve közös helyiségnek Herlein számított.

¹¹³ L. *ŠA Abovská župa v rokoch 1860 – 1881 (Abaúj vármegye 1860 – 1881 között)*, továbbiakban csak „*AŽ II.*“, 47. db., 86.

szolgabírói kerületeket most szakaszoknak nevezték. Járásokat rendszeresen három szakaszra osztották – az első szakasz a főszolgabíró, a második az első alszolgabíró, a harmadik pedig a második alszolgabíró hatáskörébe tartozott. Székhelyeit az illetékes szolgabírák lakásai szerint igyekeztek meghatározni.

Alábbiakban összehasonlítási módszer segítségével mutatjuk be az 1867-es lista járások felosztásáról szóló részét. Az említett dokumentum a járásokat a következő módon osztotta szét:

- Kassai járás: első szakasz – székhelye Sacza (utolsó postahivatal – Kassa); 15 község:

áthelyezett községek: Szina, Tornyos – Németi, Hidas – Németi, Komarócz, Hilyó;

megmaradt községek: Szeszta, Csécs, Pány, Jászó – Mindszent, Rudnok, Jászó – Ujfalu, Hatkócz, Semse, Bukócz, Réka, Arany – Idka, Opáka;

hozzácsatolt községek: Buzinka, Kis – Ida, Sacza;

második szakasz – székhelye Kassa; 17 község:

áthelyezett községek: Bernátfalva, Koksó – Baksa, Koksó – Mindszent, Csontosfalva, Gecse, Csány, Gönyű, Sziget – Bölzse, Sándor – Bölzse, Kápolna – Bölzse, Kenyhecz, Migléc;

megmaradt községek: Zsebes, Enyiczke, Buzafalva;

hozzácsatolt községek: Bárcza, Baska, Bocsárd, Béla, Hámor, Hilyó, Komarücz, Lőrinczke, Mislóka, Nagy – Ida, Pólyi, Alsó – Tökés, Felső – Tökés, Szakaly;

harmadik szakasz – székhelye Szina (utolsó postahivatal – Hidas – Németi); 15 község:

áthelyezett községek: Bárcza, Pólyi, Lőrinczke, Kis – Ida, Buzinka, Sacza, Szakaly, Bocsárd, Nagy – Ida, Mislóka, Baska, Alsó – Tökés, Felső – Tökés, Béla, Hámor;

megmaradt községek: 0;

hozzácsatolt községek: Bernáthfalva, Sziget – Bölzse, Kápolna – Bölzse, Sándor – Bölzse, Csány, Csontosfalva, Gecse, Gönyű, Kenyhecz, Koksó – Baksa, Koksó – Mindszent, Tornyos – Németi, Hidas – Németi, Szina;

- Csereháti járás: első szakasz – székhelye Pamlény (utolsó postahivatal – Vendégi); 12 község:

áthelyezett községek: Alsó – Novaj, Felső – Novaj, Idrány, Garadna, Pereny;

megmaradt községek: Nagy – Bodolló, Kis – Bodolló, Somodi, Szepsi, Pizendorf, Jászó, Debrőd, Alsó – Metzenzéf, Felső – Metzenzéf;

hozzácsatolt községek: Jánok, Makrancz, Szászfa;

második szakasz – székhelye Péder (utolsó postahivatal – Szepsi):

áthelyezett községek: Hím, Alsó – Láncz, Felső – Láncz, Buzita, Reste, Szászfá, Janok, Péder, Makrancz;

megmaradt községek: Kány, Perecse, Vajda, Bátor, Vendégi, Pamlény, Keresztéte;

hozzácsatolt községek: Alsó – Gagy, Apáti, Büttös, Csenyéte, Fáj, Felső – Gagy, Fülő – Kéres, Litka, Szemere;

harmadik szakasz – székhelye Makrancz (utolsó postahivatal – Szepsi); 16 község:

áthelyezett községek: Alsó – Gagy, Felső – Gagy, Apáti, Csenyéte, Litka, Fáj, Fülő – Kéres, Szemere;

megmaradt községek: Radvány, Szölled, Vecse, Petri, Szurdok;

hozzácsatolt községek: Alsó – Láncz, Felső – Láncz, Alsó – Novaj, Felső – Novaj, Buzita, Garadna, Hím, Idrány, Pereny, Péder, Reste;

- Szikszói járás: első szakasz – székhelye Onga (utolsó postahivatal – Szikszó); 11 község:

áthelyezett községek: Csobád, Ináncs, Szent – András, Alsó – Fügöd, Felső – Fügöd, Homrogd;

megmaradt községek: Szikszó, Aszaló, Halmaj, K. – Kinizs, Onga¹¹⁴, Tomor;

hozzácsatolt községek: Alsó – Kázsmárk, Felső – Kázsmárk, Alsó – Vadász, Jánosd, Léh;

második szakasz – székhelye Léh (utolsó postahivatal – Szikszó); 16 község:

áthelyezett községek: Alsó – Vadász, Jánosd, Alsó – Kázsmárk, Felső – Kázsmárk, Léh;

megmaradt községek: Monaj, Selyeb, Nyésta, Szolnok, Ujlak, Szanticska, Orosz – Gadna, Felső – Vadász, Kupa, Berencs;

hozzácsatolt községek: Csobád, Detek, Homrogd, Rásony, Saáp, Tenger;

harmadik szakasz – székhelye Felső – Méra (utolsó postahivatal – Forró); 16 község:

áthelyezett községek: Detek, Tenger, Saáp, Rásony;

¹¹⁴ Azelőtt Onga – Ujfalu-nak nevezték.

megmaradt községek: Encs, Alsó – Méra, Felső – Méra, Alsó – Szend, Felső – Szend, Szala, Kéty, Bakta, Bereth, Forró, Fancsal, Devecser;

hozzácsatolt községek: Alsó – Fügöd, Felső – Fügöd, Ináncs, Szent – András;

- Gönczi járás: első szakasz – székhelye Mikóháza (utolsó postahivatal – Filkeháza);
17 község:

áthelyezett községek: Golop, Szent István Baksa, Nagy – Kinizs, Prepost, Felső – Dobzsa, Szántó, Czekeháza, Kér, Arka, B. – K. – Várallya, B. – K. – Ujfalu, Alpár, Sima, Baskó, Erdő – Horváthi;

megmaradt községek: 0;

hozzácsatolt községek: Alsó – Redmecz; Felső – Redmecz, Biste, Filkeháza, Göncz, Kázmér, Kis Bányácska, Kis Bozsva, Kovács – Vágás, Mátyásháza, Mikóháza, Nagy Bozsva, Nyiri, Pálháza, Radvány, Telkibánya, Vily;

második szakasz – székhelye Gibárt (utolsó postahivatal – Abaúj – Szántó); 16 község:

áthelyezett községek: Vilmány, Kisfalu, Göncz – Ruzska, Hécze, Fony, Regéczke, Huta 3, Komlóska, Mogyoróska;

megmaradt községek: Pere, Büd, Gibárt, Alsó – Czécze, Felső – Czécze, Korlát, Vizsoly;

hozzácsatolt községek: Czekeháza, Golop, Hernád – Kér, Nagy – Kinyéz, Préposd, Szántó, Szent István Baksa;

harmadik szakasz – székhelye Nagy – Bozsva (utolsó postahivatal – Filkeháza); 17 község:

áthelyezett községek: Göncz, Telkibánya, Nagy – Bozsva, Kis Rózsza, Nyiri, Filkeháza, Pálháza, Radvány, Vily, K. – Vágás és 3 huta, Mikóháza, Alsó – Redmecz kis bányácskával, Felső – Redmecz, Mátyásháza, Biste, Kázmér;

megmaradt községek: 0;

hozzácsatolt községek: Alpár, Arka, Baskó, B. – K. – Ujfalu, B. – K. – Váralja, Erdőhorváti; Fony, Göncz – Ruzska, Hécze, Kisfalu, Komlóska, Mogyoróska, Regéczke, Sima, Vilmány, Regéczi 3 huta;

- Füzeri járás: első szakasz – székhelye Rozgony (utolsó postahivatal – Kassa); 21 község:

áthelyezett községek: Szilvás – Apáti, Széplak, Felső – Hutka, Alsó – Hutka, Osva, R. Ruzska, Kis – Szaláncz, Ujváros, Rakos, Ujszállás, Kalsa, Szaláncz Huta, Nádasd, Zsadány, Borda;

megmaradt községek: Györke, Nagy – Szaláncz, Rozgony, Bőöd, Szinye, Kelecseny, Benyek;

hozzácsatolt községek: Alsó – Kemencze, Felső – Kemencze, Alsó – Ólcsvár, Felső – Ólcsvár, Batyok, Csákány, Györgyi, Haraszi, Királynép, Nádaska, Rank, Raás, Vajkócz, Zsir;

második szakasz – székhelye Nádasd (utolsó postahivatal – Zsadány);
21 község:

áthelyezett községek: Raás, Vajkócz, Királynép, Haraszi, Batyok, Zsir, Rank, Felső – Kemencze, Alsó – Kemencze, Csákány, Nádaska, Györgyi, Alsó – Ólcsvár, Felső – Ólcsvár;

megmaradt községek: Kassa – Ujfalu, Zdob, Beszter, Lengyelfalu¹¹⁵;

hozzácsatolt községek: Alsó – Hutka, Felső – Hutka, Alsó – Mislye, Felső – Mislye, Bologd, Felső – Csáj, Füzér, Hollóháza, Kajata, Komlós, Ósva, Pusztafalu, Regete – Ruzska, Széplak – Apáti, Széplak – Hosszúszér, Széplak – Rövidszer, Zsujta;

harmadik szakasz – székhelye Zsujta (utolsó postahivatal – Hidas – Németi); 16 község:

áthelyezett községek: Felső – Csáj, Bologd, Alsó – Mislye, Felső – Mislye, Füzér, Hollóháza, Komlós, Pusztafalu, Kajata, Zsujta;

megmaradt községek: Alsó – Csáj, Bogdány, Garbócz, Szkáros, Ujvár, Pányok, Alsó – Kéked, Felső – Kéked;

hozzácsatolt községek: Kalsa, Kis – Szaláncz, Nádasd, Rákos, Szalánczi – Huta, Ujszállás, Ujváros, Zsadány.¹¹⁶

Abaúj megye székhelye 1860-70 között is Kassa, szabad királyi város maradt, melynek státusza csak 1872 után változott meg.

Megyei kormányzó

Az 1860. október 20-án kelt ún. Októberi Diploma a császári kéziratral együtt az 1848-as formájában restaurálta Magyarországon a megyei rendszert. Ez a főispáni tisztség megújítását is jelentette. 1860 novemberében kinevezték az első Bach korszak utáni

¹¹⁵ Előbb Lengyelfalvának hívták.

¹¹⁶ Herlein esetében is mind a három szolgabírára nézve közös maradt.

főispánokat. Abaúj megye részére a legmagasabb rangra emelték fel Péchy Manót,¹¹⁷ Torna főispánja Ragályi Károly lett.¹¹⁸

Az új főispánok hatáskörét illetően az 1848-ig hatályos jogszabályok érvényesültek. A korszak jellege viszont már nem engedte az összes nemesi főispán státusát szabályozó törvénycikk visszaállítását, ezért a bécsi udvari kancellária az első ún. **„Főispánoknak szóló utasítást”** bocsátott ki, mely a megyerendszer visszaállításával kapcsolatos következő teendőkkel bízta meg őket:

- a megyei határok átalakítása
- az országgyűlés által véglegesített megyerendszer bevezetéséig a megye lakosságából megyei bizottmány felállítása;
- a megye tisztikarának kinevezése a megyei bizottmány közreműködésével.

Az első főispáni utasítás által kijelölt viszonyok egy évig tartottak, a megyék többsége viszont az 1848-as állapot megújítását követelték. Bécs véleménye szerint a megyék túllépték a tűrhető határokat, a helyi mozgalmak újabb forradalom veszélyét hordozták magukban. Az udvari politikusok arra is hivatkoztak, hogy a megyei hatóságok viselkedése az adóbevételek állandó csökkenése által az állam pénzügyeit veszélyeztetik. Ezért vezették be 1861. november 5-én a Schmerling provizóriumot.

Magát a provizóriumot eleinte az alkotmány és a megyei rendszer „ideiglenes” felfüggesztésével álcázták. Az ún. Októberi Diploma után kinevezett főispánok letették hivatalukat, vagy egyszerűen nem gyakorolták többé. Az újonnan kinevezett személyek gyakran elutasító állásponttal, egyszerűen megköszönték a megtiszteltetést.

1861. november 5-én kelt császári kézirat által elrendelt megyei bizottmányok feloszlata után a Helytartó Tanács a második ún. **„Főispánok, főispáni helytartók, valamint királyi biztosok számára való ideiglenes utasítás”**-t tette közzé,¹¹⁹ mely jelentősen kibővítette hatáskörüket. A főispán tisztsége továbbra is megmaradt, mivel viszont a kinevezett főispánok többsége nem gyakorolta hivatalát, a második utasítás az ún. megyei kormányzó fogalmát vezetett be. A megyei kormányzó fogalma a főispánokon kívül magába foglalta az újonnan bevezetett királyi biztos, valamint a főispáni helytartó tisztségét. A kettő között jelentősebb különbséget nem találunk, ugyanis úgy a királyi

¹¹⁷ Ki azonnal a kinevezése után hivatalába lépett ugyan, 1861-től azonban már a főispáni cím megtartása mellett nem gyakorolta.

¹¹⁸ Ő is 1861. november 26-án lépett vissza.

biztos, mint a főispáni helytartó akkor voltak kinevezve, ha a „szabályosan” megbízott főispán nem gyakorolta hivatalát. Főispáni helytartót akkor neveztek ki, ha a hivatalát nem gyakorló főispán megtartotta tiszti rangját, királyi biztos a főispán visszalépése után neveztetett ki. A királyi biztos akkor is kinevezendő volt, ha a megye hatáskörét túllépte, vagy ennek gyakorlását elmulasztotta, egyszóval, ha rendre kellett hívni a törvényhatóságot. A királyi biztosok hatáskörébe a megyei bizottságok üléseinek határozatlan időre való felfüggesztése, a tisztkartól feltétlen engedelmesség követelése, azon tisztek, kik ezt megtagadták helyükről elmozdítása s mások kinevezése, valamint intézkedésük felügyelete állt. Abaúj megyében így került a főispáni helytartó hivatalába 1861-ben Lánczy József, Tornán 1861. november 26-i főispáni demisszió miatt királyi biztosként nevezték ki a rozsnói járás egykori főszolgabíráját, Roszti Józsefet, aki hivatalában egészen 1864. október 29-ig maradt, mikor a megye új főispánt kapott.

A második megyei kormányzók számára készült utasítás értelmében a megyei kormányzói hivatalok¹²⁰ a megye legmagasabb rangú közigazgatási szervei voltak, s közvetlenül alárendelték őket a Bécsben székelő Magyar Udvari Kancelláriának, valamint a Budapesti Helytartó Tanácsnak. A megyei kormányzók hatáskörét a következő módon határozták meg:

- közigazgatási, törvénykezési valamint közvetlen adókkal kapcsolatos ügyeknek intézése és ellenőrzése;
- a megyei tisztkar kinevezése, a tisztek hivatalos fogadalmának elfogadása, valamint visszavonásuk;
- a Helytartó Tanács által kiszabott hányad keretein belül a megyei tisztek fizetésének meghatározása;
- az egész megyei apparátus féléves költségvetésének kidolgozása; a kidolgozott költségvetés jóváhagyás érdekében a Helytartó Tanács elé terjesztése;
- a megyei Törvényszék vezetése; távollétükben az első vagy a második alispán elnökölt;¹²¹
- az egyenes adókkal kapcsolatos intézményekkel az egykori megyei főnökkel azonos jogaik voltak a pénzügyigazgatási szervekkel szemben;
- kötelességük volt a megye területén a közbiztonságra valamint a közrendre állandóan ügyelni;

¹¹⁹ Abaúj valamint Torna megyék levéltárában ránkmaradt egy – egy példánya. L. **ŠA AŽ II**, 1. db., 6; szintén **ŠA Turnianska župa v rokoč 1860 – 1881 (Torna vármegye 1860 – 1881 között**, továbbiakban csak „**TŽ II.**“), 1. db., 8.

¹²⁰ Bármilyen is volt az elnevezésük.

- fontos ügyekről beszámolókkal tartoztak a Helytartó Tanácsnak;
- saját felelősségük volt a magasabb rendű közigazgatási szervek rendeleteinek publikálása és közreadása;
- az egész monarchia jólétére voltak kötelesek minden erőfeszítéssel törekedni;
- kötelesek voltak az összes hozzájuk férhető közigazgatásról, törvénykezéssről, valamint az adókkal kapcsolatos adatok begyűjtésére, s elégtelenségek észlelése esetében maguk intézkedhettek, vagy felettes szervekhez vihették az ügyet.¹²²

Az Osztrák Birodalom bel-, külpolitikai, valamint gazdasági viszonyai lassan a Bach abszolutizmusra emlékeztető rendszer megszüntetése felé vezették az uralkodót és kormányát. A horvátok ellenállása a Birodalmi Tanács követi kiküldése ellen, évente magasabb pénzügyi hiány, a hadsereg és a bürokrácia számának növelése, végül a Schleswig-Holsteini vereség taktikai változást okoztak, majd az 1866-os königgrätzi csata elvesztése után ez meg is történt.

A Habsburgok kénytelenek voltak olyan szövetségeseket keresni, akik segíthettek a birodalom megmentésében. Ezért a legerősebb belpolitikai leendő szövetségeshez fordultak – a magyar nemzethez. A helyzet a kibékülésre alkalmasnak ígérkezett, már azért is, mert a magyar nagybirtokos réteg az addig alkalmazott politikai passzivitást hibás magatartásnak tartotta. 1865-ben az uralkodó összehívta az országgyűlést. Nemsokára Deák Ferenc politikai pártja nevében kijelentette, hogy az országgyűlés a jövőbeli törvényeit az osztrák érdekek szerint fogadja el, ha az uralkodó visszavonja a magyar alkotmányba ütköző rendeleteit.

1867. decemberében Ferenc József végre Magyarország területére vonatkozólag visszavonta az osztrák alkotmányos törvényeket, s megerősítette az 1848-as törvények érvényességét. A törvények revíziójához viszont a Pragmatica Sanctióra tekintettel ragaszkodott.

Az 1867.-es törvénycikkek jóváhagyták V. Ferdinánd demisszióját, megszüntették a nádor valamint a királyi helytartó országos hivatalát. Ezután az uralkodó maga nevezte ki a felelős kormány minisztereit.¹²³ Az 1867: XII. tc. szabályozta a Magyar Korona valamint az Osztrák Birodalom országai közti viszonyait. 1867. február 17-én Ferenc József

¹²¹ A törvénykezési ügyek eldöntésénél az ún. „*Ideiglenes törvénykezési szabályok*“, valamint az Országbírói Értekezlet döntései voltak irányadók.

¹²² Ezesetben, „a közrend megújítása után, ha erre alkalmas hangulat támadna fel, és a megye vagy a város értelmes lakossága részéről együttműködés lenne elvárható“, javasolhatták a megyei bizottság valamint a városi tanács megújítását.

¹²³ L. az 1867:VIII. tc.

kinevezte a magyar kormány miniszterelnökét Andrássy Gyula grófot, majd június 8-án Budán megkoronáztatta magát.

Andrássy kormánya azonnal a miniszterelnöki kinevezése után az országgyűlés elé terjesztette a municipális önkormányzat megújításáról szóló javaslatát, mely javaslatot Országos Határozat formájában hagyták jóvá. A határozat értelmében az 1848: XVI. valamint XVII. tc.-k a megyei bizottságok szabályozását illetően újra hatályba léptek. A főispán szakmailag képzett tisztviselőket volt köteles kinevezni, különösen a bírói hivatalok betöltésénél a kinevezett bírák jogismeretére kellett ügyelnie.¹²⁴

Az Országos Határozatot kiegészítette a Belügy-, Igazságügy-, és a Pénzügyminisztérium közös rendelete, mely által publikálták a harmadik ún. **„Főispáni utasítást”**. Ezen utasítás a megyei bizottságok hatásköréről, megyei tisztikar, Törvény-, és Árvaszékek, valamint a Telekkönyvi Hivatalok szervezetéről szólt. A főispán a megyerendszer visszaállítása után köteles volt jelentést tenni a restaurálás eredményeiről, a megyei tisztek jutalmairól, külön kimutatást kellett kidolgoznia a Törvényszékek valamint a Telekkönyvi Hivatalok személyzetéről és fizetésükről. Azon tisztek kimutatását is ki kellett dolgoznia, melyek javadalmait a megye rendelkezésére bocsátották, különösen az újra megválasztott tisztek neveiről kellett beszámolnia, még azokról is, akik a választások során megbuktak. A főispánnak a besorolás háborítatlan folyamatára kellett ügyelnie. A Pénzügyminisztérium újabb szabályozásáig a megyei hatóságok a pénzügyi hivatalok kérelmeit teljesítették. A főispán a kormánnyal való érintkezés során az összes jelentést, javaslatot az egyes miniszterek elé terjesztette.

Az osztrák – magyar kiegyezés után a magyar kormány a megyék autonóm jogkörét csorbítani kívánta. A kiegyezés eredményeinek konzerválására törekedett. A budapesti centralizáció végül az 1870: XLII. tc. elfogadásához vezetett. A következő táblázatban közöljük Abaúj és Torna megyék első embereinek neveit:

Abaúj megye	Torna megye
Péchy Manó (1860 – 61) – főispáni címét megtartotta 1864-ig.	Ragályi Károly (1860 – 61) – főispán, letette hivatalát
Lánczy József – f. helytartó (1861 – 64)	Roszti József – királyi biztos (1861 – 64)
Lánczy József – főispán (1864 – 65) ¹²⁵	Barkóczy Ferenc – főispán (1864 – 67) ¹²⁸
Péchy Manó – főispán (1865 – 67) ¹²⁶	Szathmáry Király Pál – főispán (1867 – 74)
Bárczay Albert – f. helytartó (1867 – 71) ¹²⁷	

¹²⁴ L. **ŠA AŽ II**, 47. db., 5. Az Országos Határozat legfontosabb pontjaihoz alábbiakban még visszatérünk.

¹²⁵ Főispáni kinevezéséhez l. **ŠA AŽ II**, 3. db., 284.

Péchy Manó valamint Ragályi Károly főispánságának idejéből nélkülöznünk kell a levéltári anyagokat.¹²⁹ A táblázatban található adatokon kívül eléggé keveset tudunk róluk. 1860. december 20-án tartották meg Abaúj megye 1849 utáni első megyei gyűlését, melyen a tisztkart alkotmányos rendben megválasztották. Alispánokul Lánczy Józsefet és Kelcz Istvánt, főjegyzővé pedig Teleky Pétert nevezték ki.¹³⁰ Az első ránk maradt 1860 utáni dokumentum Lánczy József főispáni helytartóvá való 1861. november 23-i kinevezését tartalmazza.¹³¹ Csak feltételezhető ugyan, de véleményünk szerint nagyon valószínű, hogy a megyének ebben az időben nem volt hivatalát betöltő szabályos tisztkara.¹³² Már december 5-én kelt levelében Magyarország királyi helytartója Gróf Forgách Imre olyan utasítást küld Lánczynak, mely egyértelműen arra utal, hogy a megyének nincs tisztkara. Forgách gróf „szigorú óvatosságot ajánl”, s felhívta Abaúj megye főispáni helytartójának figyelmét arra, hogy tiszttviselőkké olyan személyeket semmiképpen se válasszon, „kik a lefolyt korszak alatt kitűnő izgató működésükről ismeretesek voltak”, mert újbóli alkalmazásuk által politikai tekintetben a higgadt gondolkozású embereket csak nyugtalanítanak, s a közszolgálatnak csak hátrányt okoznának”.¹³³

Ugyanannak az iratnak a melléklete Lánczy József főispáni helytartó által kinevezett tisztkarának névjegyzékét tartalmazza. A lista az 1861. december 30-i Kassán tartott tiszti közgyűlésen készült, nyilvános kinyomtatásra adta Abaúj megye első aljegyzője. Véleményünk szerint ez a lista nem annyira fontos a hivatalnokok névjegyzéke szempontjából. Rendkívüli fontosságát a megye szolgabírói kerületek kijelölése jelzi.¹³⁴

Gróf Forgách Antal december 8-iki levelében felhívta Lánczy főispáni helytartó figyelmét arra, hogy ha találkozna a kinevezés során olyan hivatalnokokkal,

¹²⁶ Második kinevezése 1865. augusztus 23-án történt, hivatalba szeptember 7-én lépett. L. *ŠA AŽ II*, 4. db., 1 – 7.

¹²⁷ Kinevezéséhez l. *ŠA AŽ II*, 27. db., 1.

¹²⁸ Ő az egyetlen tornai főispán kinek kinevezési levele a tornai levéltárban máig megmaradt. L. *ŠA TŽ II*, 4. db., 399. A levél szokatlanul fogalmaz, felszólítja Roszti József királyi biztost, hogy adja át hivatalát a kinevezett főispánnak. Barkóczy maga valószínűleg csak 1864 végén kapott hírt megtisztelő kinevezéséről, s csak 1864. december 19-én hivatalosan jelentette, hogy hivatalba lépett (l. *ŠA TŽ II*, 4. db., 441).

¹²⁹ Kinevezésükről valójában csak *Magyarország vármegyéi és városai* című mű I. kötete számol be: részletesebben l. Sziklay, J. – Borovszky, S.: *i. m.*, 530. o.

¹³⁰ L. *uo.* A levéltári anyagok hiányoznak.

¹³¹ L. *ŠA AŽ II*, 1. db., 1.

¹³² De az is elképzelhető, hogy Péchy főispán „visszalépése” után tisztkara mintájához hasonlóan határozta el magát, és nem működött együtt az új megyei kormányzóval.

¹³³ L. *ŠA AŽ II*, 1. db., 3. Hasonló utasítással találkozunk Torna megye okmánytárában is; l. *ŠA TŽ II*, 1. db. 8.

¹³⁴ Melyre korábban már rámutattunk.

melyek vonakodnának a hivataluk elfogadásában,¹³⁵ figyelmeztesse az illetőket, hogy a június 15-i császári legmagasabb határozat szabálya alá esnek, mely értelmében feltételes javadalmakra többé számot nem tarthatnak. A helytartó ugyanabban az okmányban felkérte Láczyt, hogy az ilyen magatartású személyek neveit jegyezze fel egy különleges listára, azok neveivel együtt, akik elfogadták hivatalukat.¹³⁶

A levéltári iratok között ott találjuk a megyék tisztviselőinek minősítési táblázatait is.¹³⁷ Érdekes olvasmány a Magyar Helytartó levele, melyben közölte Abaúj megye főispáni helytartójával a kormány bizalmát bíró egyének lajstromát.¹³⁸ Forgách hevesen reagált Abaúj megye tisztikarának kinevezésére. Szigorú hangnemben fogalmazott levelében kifogásolta Abaúj megye némely tisztviselőinek kinevezését. A levél értelmében Vécsey György – főügyész, Eckert József – Csereháti második alszolgabíró, Bónis József – telekkönyvvezető, valamint Tóth János – baromorvos ellen ugyan jelentősebb kifogása nem volt, felhívta viszont a főispáni helytartó figyelmét arra, hogy mivel számára ismeretlen múltú egyénekről van itt szó, a jövőbeli magatartásukért ő maga felel.

Nagyobb gondot okozott Bodnár Bertalan füzéri járási főszolgabíró kinevezése. Láczy valószínűleg nem tudta, hogy e személy ellen két bírósági per is folyamatban volt. A Magyar Helytartó figyelmeztetése után azonnal kapcsolatba lépett Kunsch Gábor másod alispánjával, ki levelében közölte vele, hogy igaz – a füzéri főszolgabíró két büntetőjogi ügybe is keveredett. Előbb testi sértéssel, majd sikkasztással vádolták, a bíróság viszont kevés bizonyíték miatt nem tudta elítélni. Ezért Kunsch kiállt nem egészen feddhetlen előéletű kollégája mellett és hivatalban hagyását javasolta.¹³⁹

Különben Láczy nem volt túl sikeres a feddhetlen hivatalnokok kinevezésében. Ágh Gábor Kassai esküdt ellen is elfogatási parancsot rendeltek el, mivel egy „fiatal izraelitát indokolatlanul elfogatott”, és „Kassa város alkapitánya által durva bánásmód miatt eljárás rendeltetett el ellene”.¹⁴⁰

Gróf Péchy Manó még egyszer bekerült a megye főispáni székébe. Az 1865-ös kinevezési okiratról már szoltunk, ellenben furcsálljuk a harmadik kinevezését, mely 1867. április 12-én történt. A különös okirat kinevezte Péchy Manó királyi tanácsost Abaúj

¹³⁵ Azt nem tudni, vajon Abaújban ez megtörtént-e.

¹³⁶ L. *ŠA AŽ II*, 1. db., 4.

¹³⁷ L. pl. *ŠA AŽ II*, 1. db. melléklete.

¹³⁸ L. *ŠA AŽ II*, 1. db., 9.

¹³⁹ L. *ŠA AŽ II*, 1. db., 36.

¹⁴⁰ L. *ŠA AŽ II*, 1. db., 72.

vármegye főispánjává, s melléje Bárczay Albert főispáni helytartót állított.¹⁴¹ Abaúj megye történetében ez volt az első – s egyben egyetlen – olyan eset, mikor két egyenrangú személy kormányozta.¹⁴² Ez állapot viszont csak rövid ideig tartott. Péchy – ki abban a pillanatban már két éven át törvényesen gyakorolta főispáni tisztségét – letette az újonnan követelt főispáni esküt, majd egy leköszönő levelet írt, melyben visszalépett a főispáni tisztségről, úgy indokolva azt, hogy nem kérte ugyan, de újabb királyi megbízatást kapott, mely által Erdély királyi biztosává nevezték ki, emiatt habár nagyon akarná, nem gyakorolhatja tovább a dicsőséges Abaúj megye főispáni hivatalát.¹⁴³ Visszalépése után csak egy első embere maradt a megyének – Bárczay Albert főispáni helytartó, aki kormányozta a megyét egészen az 1870: XLII. tc. hatálybalépéséig.

Abaúj megye levéltári anyagai között még egy hivatalnoklista található. 1867. május 4-én az országos hatóságok arra a kötelességére figyelmeztették Bárczay Albert főispáni helytartót,¹⁴⁴ amely szerint mi hamarabb el kell küldenie Pestre a megyei tisztjeinek összeírását. Válaszul egy eléggé részletes lista készült el.¹⁴⁵

Ezzel szemben különös, hogy Torna megye levéltári anyagai csak nagyon keveset szólnak a megye ekkori szervezetéről. Csak egy főispáni kinevezés maradt meg,¹⁴⁶ csak egy tiszti listával találkozunk. Az említett hivatalnoklista nem teljes, 1862. december 2-án készült a Belügyminisztérium heves reklamálása után. A pesti hatóságok külön levélben figyelmeztették a megyét a tiszti lista kidolgozásának szükségességére, külön mintát is küldtek. Abaúj megye elküldte segítségül a maga hivatalnok listáját, mely így két példányban maradt meg, az egyik Abaúj, másik Torna megye levéltárában található.

Megyei testületek

Az 1860–70-es években újra összehívták a **megyei állandó bizottmányokat**. 1860. október 20 után, mint már említettük, újra hatályba léptek az 1848-as törvények. A megújítás érintette az 1848:XVI. törvényt is, melynek szövegéből újra hatályba lépett az állandó bizottmányokról szóló c) pont. Az állandó bizottmányok a megyei közgyűléseket

¹⁴¹ L. **ŠA AŽ II**, 47. db., 2. Bárczay Albertet még egyszer egyénileg bízták meg a főispáni helytartói hivatal ellátásával. Ez Péchy főispán demissziója után történt. L. **ŠA AŽ II**, 143. db., 1421.

¹⁴² Más okmányok alapján viszont Abaúj megye ispánjának leköszönése után második alispánt bízták meg ideiglenesen a megye vezetésével. L. pl. **ŠA AŽ II**, 141. db., 751. A megbízatás körülményeit valamint indokait a fentiekre tekintettel nem nagyon értjük.

¹⁴³ L. **ŠA AŽ II**, 47. db., 101.

¹⁴⁴ Ez megint csak arra utalhat, minthogy Péchy Manó leköszönt főispán hivatalnokai demissziója következtében szintén visszaléptek volna.

¹⁴⁵ L. **ŠA AŽ II**, 47. db., 86.

¹⁴⁶ Ezzel szemben a megye főispánjainak nevei több más jellegű dokumentumban találhatók. Ezek közé pl. Szathmáry Király Pál vezette 1867–69-es megyei állandó bizottmányok ráánkmaradt jegyzőkönyvei tartoznak.

váltották fel, melyeken főleg a megyei nemesség ülésezett. Már 1848-ban az állandó bizottmányokat a népképviselő elvének felhasználásával igyekeztek összehívni. Az 1848: XVI. tc. újra életre hívott c) pontja szerint a megyei állandó bizottmányok összetételénél a származásra nem lehettek tekintettel.

Az 1860–70 közötti állandó bizottmányok története két időszakra osztható:

-1860 október 20-tól – 1861. november 5-ig

- 1867-től – 1871-ig

Mindkét időszakban a testület elnöke a főispán volt, távollétében az első, vagy a második alispán elnökölt. Az állandó bizottmányok a megye közönségének nevében cselekedtek, jelen voltak rajtuk a megyei hivatalnokok is. Az állandó bizottmány ülése addig tartott, amíg a tárgyalta ügyekben véglegesen nem döntött. Azokról az ügyekről dönthetett, melyek az alkotmány valamint a törvények értelmében előbb megillették a megyei közgyűlést. A bizottmány kapcsolatban állt a Magyar Helytartó Tanáccsal, valamint a minisztériumokkal. A Schmerling provizórium bevezetése előtt tanácskozási nyelve egyedül a magyar volt, az ország csatolt részeiben használhatták anyanyelvüket is. Az állandó bizottmányoknak meg kellett szűnniük a megyei rendszer jövőbeni elrendezése után.

Az első „Főispáni utasítás” kijelölte a megyei állandó bizottmányok létszámának felső és alsó határát, összehívásuk módszerét valamint tárgyalási rendjüket. Az állandó bizottmányoknak tisztelniük kellett az utasítást addig, amíg az 1860 decemberében összehívott országgyűlés törvényileg nem döntött a középszintű közigazgatásról.

Az 1860–61-es megyei bizottmányok a kormány cselekedeteivel szembeni elégedetlenségüket különféle óvások, leiratok formájában nyilvánították ki.

Abaúj vármegye közönségének előkészítő értekezletét 1860. december 5-én Péchy főispán hívta össze, és maga elnökölt rajta. Az értekezleten egy ún. tanácskozmányt hoztak létre, mely a megyeházban megjelent személyeket foglalta össze. 1860. december 5-én a következő személyek jelentek meg Gr. Péchy Manó főispánon kívül: Fábry Ignác – megyei püspök, Repassy József – jászai prelátus, Fergencz Ferenc – főesperes, gr. Dessewfy Ferenc, gr. Csáky János, gr. Csúky Rudolf, gr. Forgách Kálmán, gr. Károlyi Ede, gr. Palavicini Alfréd, kir. tanácsos Vitéz János, mélt. Melczér István, kir. tanácsos Olasz János, Bárczay Ferenc, Patay Sámuel, Péchy Tamás, Bárczay László, Kelcz István, Szentimrey András, Polgrác Sebestyén, Loós Sándor, Dombay János, Darvas Antal, Vendégghi József, Jobb Ferencz, Jobb Tamás, Bárczay Dániel, Koos Imre, Tiszta Károly, Szentimrey György, Lánczy József, Bárczay Bertalan, Gábriel István, Bárczay János,

Gállos András, Ferdinandy Bertalan, Lánczy Jakab, Jakobfalvy Ferenc, Komáromy László, Bárczay József, tisz. Danilovits – Szikszói esperes, tisz. Lengyel János – Szántói lelkész, tisz. Ferenczy József – Kassai lelkész, tisz. Szopko József – evang. lelkész, Meczner Ferenc, Teleky Péter, Semsey Jenő, Fekete István, Kloczko János, Török Sándor, Dorner Ferenc, Eder Ferenc, Laszgalner Ágoston, Czito Dániel, Gazsik Ferenc, Szentlélek Gyula, Morovics Márton – tanár, Kein Dávid – orvos, Halmy Gábor – Szepsi lakos, Hatványi Sámuel – Szikszói lakos, Erdelyi Antal – Szántói lakos, Paluzsa György – Nagy Bozsvai lakos, Stupuz József – Aszalói lakos, Árvay András – Csányi lakos, Dudár Mihály – Alsó Mérai lakos.

Az említett tanácskozmány „örjögve” fogadta Péchy Manó főispánt, valamint bevezető beszédét, melyben röviden rámutatott a kor történelmi fontosságára. Szónoklatát a jegyzőkönyv¹⁴⁷ szerint csak egy fellépés követte – mégpedig szikszói római – katolikus lelkész Danilovits beszéde. A szónok üdvözölte a megye nevében a főispánt, majd javasolta, hogy Abaúj megyei municipalitás további szervezésében az 1848-ik évi törvények által kijelölt ösvényt kellene követni. Indítványát a tanácskozmány tagjai melegen fogadták. Mivel a javaslatot az egész ház pártoltatta, ez az egybehangzó összes többség által elfogadva határozatba ment.

A megszületett határozat megbízta Péchy Manó főispánt, hogy Abaúj megye 1848 május 8-án tartott közgyűlésében az 1848: XVI. tc. értelmében a törvényhozás további rendelkezéséig megalakult Állandó Bizottmány régi tagjait a megyében oly kijelentéssel köröztesse, hogy azok egy bizonyos általa kijelölt határnapra Kassára a megye tanácskozási régi teremében megjelenjenek. Az Állandó Bizottmány első ülését december 18-ra idézték, mikor a régi Állandó Bizottmány elhunyt, vagy megyéből elszármazott tagok helyeikre újabb választás során újabb tagokat választottak meg. Az 1848-as jegyzőkönyvekkel szemben ezen Állandó Bizottmány ülésein készített jegyzőkönyvekbe az összes bizottmányi tag neve be volt írva, a megyei tisztekké is, kik egyébként hivatalbeli tagjai voltak a Bizottmánynak már 1848-ban is, de neveit az akkori gyakorlat szerint nem írták be a jegyzőkönyvekbe. Az Állandó Bizottmány Abaúj megyében 1860 decemberében ült össze, jegyzőkönyve utáni kutatásunk során viszont eredménytelenek voltunk, így nem tudjuk, kiket is választotta meg az említett kiegészítő választások során. 1867. április 29-én kelt dokumentum alapján legalább a megyei állandó bizottmány 1860-as összetételét be

¹⁴⁷ L. **ŠA AŽ II.**, 36. db., 1. A jegyzőkönyv mellékletében a tanácskozmány tagjainak részletes névjegyzékét tartalmazza.

tudjuk mutatni.¹⁴⁸ Az 1861-es állandó bizottmánynak eszerint 462 rendes tagja,¹⁴⁹ 15 tisztviseles általi tagja, végül 36 tiszteletbeli tagja volt. Az 1867-es állandó bizottmánnyal szinte azonos összetételű döntéshozói fórum maradt, csak négy olyan személy volt tagja az 1861-es testületnek, kiket a későbbi listán nem találjuk. Az 1848-as állandó bizottmány tagjaiból 116 maradtak meg, 207 egykori tag sorsa ismeretlen. A listákon szereplő megyei tisztviselek, valamint tiszteletbeli hivatalnokok nevei változatlanok.

A bizottmányi tagok foglalkozását illetően, alábbiakban közöljük azokat az adatokat, melyek a listákból megállapíthatók:

- az 1848-as listán 12 bíró és 9 jegyző szerepel, ami százalékra átszámítva azt jelenti, hogy a tagok közül kb. 4% bíró volt, 3% pedig jegyző.
- az 1860-as listából kiderül, hogy a bizottmány tagjai közül 60 (12%) lelkész, 5 (alig 1%) orvos, 8 (2%) kanonok, 3 (alig 1%) ügyvéd, és 4 (ugyancsak) jegyző volt.
- az 1867-es lista 71 (14%) lelkészt, 5 orvost, 3 kanonokot, és 4 jegyzőt foglal össze.

A 1848-as, 1860-as, valamint az 1867-es bizottmányi tagok névsorát áttekintő táblázatban a dolgozat mellékletében közöljük. A továbbiakban csak az 1860-as és 1867-es bizottmány személyekre utaló forrásait vizsgálom.

A bizottmány rendes tagjai a következők voltak:¹⁵⁰ Ács Imre, Adzima András – lelkész, Ágh Sándor, Andorkó Tamás – lelkész, Antalffy Flórián, Anzelszky Ignác, Aranyossy Sándor, Árossy József – kanonok, Árvay András, Bakos István, Balla Gábor – lelkész, Balázs Antal – lelkész, Balogh István – mérnök¹⁵¹, Bárczay Albert¹⁵², Bárczay András, Bárczay Dániel, id. Bárczay Ferenc, Bárczay János, Bárczay József, Bárczay László, Bárczay Ödön, Barczikay Imre, Barkóczy János gróf, Bártfay János, Bartha Károly, Barthus József, Báthly Ábrahám, Báthly Gábor, Batta József – lelkész, Bassó Imre, Bencsik Károly, Beke Bálint, Bercsinszki Alajos – lelkész, Bernáth József – lelkész, Béres András, Beust Ödön báró, Bodnár Antal, Bodnár Bertalan, Bodnár István, Bodnár István – lelkész, Bodnár László, Bodnár Menyhért, Bodnár Sámuel, Bodnár Zsigmond, Bogoly András – lelkész, Bojtár Sámuel – lelkész, Boros András, Botka Ferenc, Botka József, Breuer Mátyás – lelkész, Brunyánszki János¹⁵³, Bröstl Gáspár, Bubenko János, Bujanovics Círus, Bukovics Ferenc, Bulyko István, Csabai István, Csáky Gyula gróf, Csáky János gróf,

¹⁴⁸ L. L. *ŠA AŽ II.*, 47. db., 10.

¹⁴⁹ Közülük a listából egy nevet ismeretlen indokokkal töröltek.

¹⁵⁰ Az általunk közreadott névjegyzék az 1861-es állandó bizottmányi tagokat az 1867-es bizottmány rendes tagjaival hasonlítja össze. A bizottmány 1867-ben csak kis mértékben változott, az eltávozott (bármilyen okból) tagok neveit lábjegyzettel jelöltük ki. L. még L. *ŠA AŽ II.*, 47. db., 257 sz. alatt található anyagot is.

¹⁵¹ Az 1867-es listában ellenében egy Balogh Ádám nevű kassai lakos szerepelt.

¹⁵² Az 1867-es listán valószínűleg ugyanaz a személy Bárczay Béla név alatt szerepelt.

Csáky Rudolf gróf, Csáky Tivadar gróf, Császár Ágoston, Csaszlovszki Ferenc, Czéhmaster Antal, Czékus Gyula, Czitó Dániel, Comáromy József, Comáromy István, Comáromy László, Csorba András, Csorba Gyula, Csorba János, Csorba Károly, Csőke Gábor, Csörghe Lajos, Csörghe László, Csúri András, Cziáky András, Czuka György, Danilovich Mihály – lelkész, Darvas Antal, ifj. Darvas Ferenc, Darvas Imre, Demeczky László, Demeter András, Derbész József, Dessewffy Ferenc gróf, Dessewffy Gyula gróf, Dienes László, Dióssy Miklós, Dióssy Pál, Dobay Ágoston, Dobronoky László, Dobza Sámuel – lelkész, Dóczy András – lelkész, Dombay János¹⁵⁴, Dorner Ferenc, Dózsa János, Dózsa Sándor, Drizsnyei János – lelkész, Ducsay János, Dudás András, Dudás Mihály, Dusicska Mihály – lelkész, Dzubay József – lelkész, Eckert József, Éder Ferenc, Egri István, Eliás János, Erdélyi Antal, Fábry Ignác¹⁵⁵, Farkas György, Farkas Mihály – lelkész, Fáy György, Fáy János, Fáy József, Fáy István¹⁵⁶, Fáy István¹⁵⁷, Fáy Mihály, Fáy Pál, Fáy Péter, Fedák Antal – lelkész, Fedák Orbán, Fedor János, Fedor Mihály, Fekete György¹⁵⁸, Fekete György¹⁵⁹, Fekete Lajos, Ferdinándy Bertalan, Ferdinándy István, Ferenczi József – lelkész, Fodor Pál – lelkész, Forgách Kálmán gróf, Földessy György, Frindt Fülöp, Frics Lajos, Futó János, Futó Dániel – lelkész, Füzy Ödön, Gabányi Tamás – lelkész, Gábrriel Ferenc, Gábrriel János, Gábrriel István, Gaganecz Miklós – lelkész, Gaál János, Gálos András, Gálos József, Gálos Lajos, Gálos Ödön, Gálos Tamás, Gáspár József, Gedeon János (Partl), Gedeon István, Gédra Endre – lelkész, Gelley Antal, Gelley Ferenc, Glück Izidor, Gotthárd Jób, Gócs Mór – tanár, Gombár István, Görgey János, Grofcsik József – lelkész, Gunya József, Hadházy László – lelkész, Halmy József, Halmy Menyhért, Hammersberg László, Hatvany Sámuel, Hartenberg Oszkár gróf, Halkóczi János – lelkész, ifj. Hegyi István, Heim Eduárd – orvos, Hennel János, Hidegh Károly, Hudobay Gyula – lelkész, Hoffory János, Homonnai János, Holovics Mihály, Horváth Ferenc, ifj. Horváth György, Horváth János, Horváth József báró¹⁶⁰, Horváth József – lelkész¹⁶¹, Horváth József¹⁶², Horváth István¹⁶³, Horváth István¹⁶⁴, Hubay Ágoston, Hubay András, Hubka

¹⁵³ Csak az 1861-es bizottmány tagja.

¹⁵⁴ Csak az 1861-es listán szerepel.

¹⁵⁵ Csak az 1861-es listán szerepelt.

¹⁵⁶ Devecseréről.

¹⁵⁷ Felső Méráról.

¹⁵⁸ Zsadányról.

¹⁵⁹ Szkárosról.

¹⁶⁰ Kassáról.

¹⁶¹ Buzitáról.

¹⁶² Felső Méráról. Az 1861-es listáról utólag törölték.

¹⁶³ Kérről.

¹⁶⁴ Szepsiről.

Károly – lelkész, Hudacsko György, Hunyor Sámuel, Idrányi Ferenc – lelkész, Illésy István, Ivaneczki József, Iván János – lelkész, Jakabfalvay György, Jakabfalvay Ferenc, Janthó Bertalan, Janthó István, Jászay József, Jászay Sámuel, Jeney Miklós, Jergencz Ferenc – kanonok, Joob Béla, Joob Ferenc, Joob Gusztáv, Joob Tamás, Jóczik József, Juhász Mihály, Jurcsó János, Kádas László, Kain Dávid, Kajathi István, Kállai Mihály, Kardos János, Károlyi Ede gróf, Karnizs Sámuel, Karsa Árpád, Karsa György, Karsa Ignác, Karsa Pál, Karsa Tamás, Kuazsai István – lelkész, Kazinczy Andor, Kecskeméthy András, Kelcz Ede, Kelcz Gyula, Kéler József, Keresztényi Albert – lelkész, Kern Tofor, Kertész István, Kérészi Mihály – lelkész, Kinyiczki György, Kinyik György, Kiss Dániel, Kiss György – lelkész, Kiss István¹⁶⁵, Kiss István – lelkész¹⁶⁶, Kiss Lajos – lelkész, Klestinszki László, Kohányi Imre, Koch Lajos, Kolosvári József, Komáromy János – lelkész, Komjáthy János, Komjáthy Lőrinc, Koós Imre, Koós Pál, Kopcsó András, Korponay Imre, Korponay János, Korponay Lajos, Kos János, Kovács Ferenc – lelkész, Kovács István, Kovács Károly, Kovács Sámuel, Kovács Zsigmond, Kozma István, Kósa István – lelkész, Köszeghi János, Köteles András, Kraynik Kálmán, Kraynik László, Kraynik Ödön, Kraynik Sándor, Krausz János – kanonok, Kubinyi Miklós, Kukula János, Kupecz János, Lacsny Lajos, Lacsny Vincze – lelkész, Lánczy Jakab, Lehóczky Lajos, Lengyel József – lelkész, Lipcsey Mihály – lelkész, Lipusz György, Lipták András, Liszkay Feernc – lelkész, Lovasy Imre – lelkész, Lukács János, Lukács József – lelkész, Lukács Szepsi János, Luzsénszky Géza báró, Luzsénszky Pál báró, Macsata Antal, Macza János, Madarassy Pál, Major György, Majoros János, Makkay András, Makkay János – lelkész, Márczy János, Materni János – lelkész, Marsó Pál, Matusz István, Matusz Lajos, Mauks Ferenc – ügyvéd, Meczner Ferenc, Melczer István, Menyhért András, Menyhért Alsó József, Meskó Sándor, Mester Antal, Mészáros József – lelkész, Mihályi Károly, Mízsák István, Molnár Pál, Moys Bertalan, Nagy Antal, Nagy Ferenc, Nagy Gábor – lelkész, Nagy István, Nagy Miklós, Nemes Lajos¹⁶⁷, Nikházy László, Nyíri József, Nyíri Mihály, Nyulassy Gáspár¹⁶⁸, Ónody András, Ónody Bertalan, Orosz István, Osváth József, Ötvös Simon, Óváry István, Óváry Pál, Páál Endre – lelkész, Pallavicini Alfréd gróf, Paluzsa György, Pamlényi András, Pamlényi György, Pamlényi Pál, Pandák István, Papp Mihály, Paraisz Ferenc, Pataky János, Pataky Sámuel, Paulovich Mihály – lelkész, Péchy Gábor, Péchy István, Péchy József, Péchy Manó gróf, Péchy Tamás, Peczely Gyula, Pédery János, Puky Gyula, Puky

¹⁶⁵ Alsó Vadászról.

¹⁶⁶ Vilyről.

¹⁶⁷ Az 1867-es listán ugyanaz a személy K. Vágási lelkészként szerepelt.

János, Puky István, Puky Pál, Putnoky Akhilles, Putnoky Barnabás, Putnoky József, Putnoky Pál, Püspöky István, Rácz István, Rakovszky György, Répászki József – lelkész, Rozgonyi András¹⁶⁹, Rőczey János – lelkész, Rusiczky Sándor¹⁷⁰, Ruzsbárszki Endre – lelkész, Sáád Lajos, Sahlhausen Moritz báró¹⁷¹, Solcz Mihály, Schmotzer Bálint, Sebők Károly¹⁷², Semsey Albert, Semsey Jenő, Simon Dániel, Sipos Mihály, Sipos Pál, Skrabák József, Soós Sándor, Spóner Gusztáv, Staud Adolf, Stuller Ignác, Stumpf Antal – lelkész, Sütü Károly¹⁷³, Sütő Sámuel¹⁷⁴, Süveges Lengyel András, Szabad Ferenc – kanonok, Szabó Imre, Szabó István, Szalay Antal, Szalay Ferenc, Szántay Dániel, Szarka Antal, Szathmáry Miklós, Szentimrey Bertalan, Szentimrey Elek, Szentimrey Gábor, Szentimrey Imre, Szentimrey Kálmán, Szentimrey Lajos, Szentimrey László, Szentlélek Gyula, Szentpétery András, Szentpétery János¹⁷⁵, Szentpétery József, Szilágyi Ferenc, Szirmay István, Szokoli András, Szopko János – lelkész, Szőke János, Szúnyogh Ignác, Szűcs József, Tarnóczy János – lelkész, Tarnóczy József, Tatay Imre – lelkész, Téglásy András, id. Téglásy Ferenc, ifj. Téglásy Ferenc, Téglásy Sándor, Teleky Péter, Thuránszky István, Tischler Károly, Tischler Mátyás, Timár István, Tolnay András, Tolnay János, Tolnay József, Tomcsányi Gusztáv, Tomsics István, Tóth Antal, Tóth János, Tóth Imre, Tóth István, ifj. Tóth Mihály, Török György, Teőreök Lajos, Turóczi Péter, Ujházy Farkas, Ujházy Sándor, Ujházy László, Ujj Ferenc – lelkész, Ujj György – lelkész, Urban József, Vadas István, Vágásy Ferenc, Vályik György, Várady György, Váraljai János, Vaszil György, Vatay Miklós, Vendéghegy Gábor, Vendéghegy József, Vécsey András, Vécsey László, Vécsey László¹⁷⁶, Vécsey Tamás, Veiser András, Wékey László, Veress Sámuel – lelkész, Vincze Mihály, Vinkler István, ifj. Vitéz György, Vitéz István, Vodzák János, Zámbery József, Zichy Henrik gróf, Zsarnay Lajos, Zsendovits János –lelkész.

Mindkét lista ki van egészítve azon megyei tisztviselők névjegyzékével, melyek hivatalviselésük által váltak a bizottmány tagjaivá. Az 1861-es listán a következő 15 név található: Benkő Rezső – főmérnök, Maurer Gusztáv – segéd levéltárnok, Illinger Lajos – esküdt, Gurdélyi Endre – járási orvos, Kozma Sándor – járási orvos, Karsa Bertalan – esküdt, Botka Lajos – uti biztos, Grünhut Adolf – járási orvos, Lehóczky Mór –

¹⁶⁸ Csak az 1861.-es listán találjuk.

¹⁶⁹ Csak az 1861.-es listán szerepel.

¹⁷⁰ Ugyanaz a személy az 1867-es listán Kis Bölzsei lelkészként szerepelt.

¹⁷¹ Csak az 1861.-es listán találjuk.

¹⁷² Az 1867-es listán Nagy Kinizsi lelkészként szerepelt.

¹⁷³ Az 1867-es listán Felső Vadászi lelkészként szerepelt.

¹⁷⁴ Az 1867-es listán Szászai lelkészként szerepelt.

¹⁷⁵ Az 1867-es listán lelkészként található.

¹⁷⁶ Mindkét listán neve mellett az „ismeretlen” megjegyzést találjuk, az 1861-es listából utólag törölték.

csendbiztos, Csuka Antal – csendbiztos, Jászay Gábor – árvák ügyésze, Farkas Sándor – esküdt, Bátor István – esküdt, Hudák György – uti biztos, Botka Kálmán – esküdt.

Az 1861-es listán külön állnak a tiszteletbeli hivatalnokok – egyben bizottmányi tagok – nevei. A következő 36 személlyel¹⁷⁷ találkozunk: Weiszer Károly – tiszteletbeli főorvos, Nyári Tamás gróf – tiszteletbeli jegyző, Dubovay Béla – tiszteletbeli jegyző, Koós Kálmán – tiszteletbeli jegyző, Andrejkovics József – tiszteletbeli esküdt, Ágh Gábor – tiszteletbeli esküdt, Demeczky Ferenc – tiszteletbeli esküdt, Demeczky Zsigmond – tiszteletbeli esküdt, Grach Gyula – tiszteletbeli esküdt, Gelley József – tiszteletbeli esküdt, Hatvany Károly – tiszteletbeli esküdt, Halyama Sándor¹⁷⁸ – tiszteletbeli esküdt, Korponay Bertalan – tiszteletbeli esküdt, Koós Bertalan¹⁷⁹ – tiszteletbeli esküdt, Póch Károly – tiszteletbeli esküdt, Potincza József – tiszteletbeli esküdt, Pallavicini Adolf gróf – tiszteletbeli esküdt, Sóváry Ferenc – tiszteletbeli esküdt, Szentpétery Sándor – tiszteletbeli esküdt, Tischler Gusztáv¹⁸⁰ – tiszteletbeli esküdt, Terbócs Ferenc – tiszteletbeli esküdt, Tóth Zsigmond – tiszteletbeli esküdt, Zsarnay Pál – tiszteletbeli esküdt, Zsarnay Dénes – tiszteletbeli esküdt, Kallos Dániel¹⁸¹ – tiszteletbeli alügyész, Korponay Ödön – tiszteletbeli esküdt, Kovács József – tiszteletbeli esküdt, Szmerkovszky István – tiszteletbeli alügyész, Telek József – tiszteletbeli esküdt, Vadász József – tiszteletbeli esküdt, Bady Imre – tiszteletbeli esküdt, Tóth Gusztáv – tiszteletbeli esküdt, Csáky Albin gróf – tiszteletbeli jegyző, Szabó László¹⁸² – tiszteletbeli esküdt, Major János¹⁸³ – tiszteletbeli esküdt.

A listán nem szerepel ugyan, de a levéltári anyagokból könnyen kimutatható a tiszteletbeli tagok kategóriája. Abaúj megyében más megyékhez hasonlóan nem volt rendszeresen betöltve. Csak egy tiszteletbeli bizottmányi tagról tudunk, kit rögtön 1861.-ben választották meg – Deák Ferencről. A nagyeszméjű politikus rögtön meg is köszönte megtisztelő választását,¹⁸⁴ viszont egyetlen állandó bizottmányi ülésen sem vett részt.

Az 1867-es lista együtt említette a rendes valamint a tiszteletbeli megyei tiszteket. Most már csak 30 névvel találkozunk. Ezek a következők: Bassó Bertalan – esküdt, Bátor István – esküdt, Beke Pál – utibiztos, Benkő Rezső – főmérnök, Benyo Ágoston – csendbiztos, Bodnár Ferenc – esküdt, Botka Kálmán – csendbiztos, Bröstel Simon – tiszteletbeli szolgabíró, Dióssy János – szolgabíró, Dobozy Pál – esküdt, Dubovay

¹⁷⁷ Mi véleményünk szerint eléggé nagy szám.

¹⁷⁸ Homonnán lakó egyén.

¹⁷⁹ Állandó lakhelye Torna megyében volt.

¹⁸⁰ Utólag törölve „meghalt” megjegyzéssel.

¹⁸¹ Szabolcs megyei lakos.

¹⁸² Utólag törölve „meghalt” megjegyzéssel.

¹⁸³ Ceruzával hozzáírva a lista alján, ami utólagos választásra utalhat.

Béla – tiszteletbeli szolgabíró, Eördögh Vilmos – utibiztos, Fekete Albert – esküdt, Gelley József – csendbiztos, Gloos Ernő – tiszteletbeli szolgabíró, Gurdélyi Endre – járási orvos, Hunyadi László – járási orvos, Illinger Lajos – esküdt, Katona Géza – főorvos, Maurer Gusztáv – segéd levéltárnok, Naményi Gyula – tiszteletbeli szolgabírói jegyző, Papp Ferenc – állatorvos, Spacz Dávid – járási orvos, Szakáll Kálmán – esküdt, Szathmáry Kálmán – esküdt, Szentmiklóssy József – esküdt, Zsendovich Endre – esküdt, Váczi József – telekkönyvi segéd, Moys Jakab – tiszteletbeli ügyész.¹⁸⁵

Torna megye esetében a bizottmányi tagok listái nem maradtak fenn. Csak feltételezhetjük, hogy s nagyjából megtartották az 1848-as összetételüket.

1861. október 27-én a bécsi udvari kancellária rendeletet hirdetett, mely a legmagasabb szabályzatra utalva a megyei közgyűléseket (természetesen az állandó bizottságokat is ide sorolva) összehívatni tiltotta. A rendelet a főispánok számára szólott, őket tette felelőssé a betartásáért. 1861. november 5-e jelentette a Schmerling provizórium végét, mely egyáltalán nem ismerte a megyei autonómiát.

1867-ben az „országos határozat” megújította a megyei rendszert, s az állandó bizottmányokat is utoljára életre hívta. Hatáskörüket most is az 1848: XVI. tc. határozta meg, amíg új megyei rendszert szabályozó törvény meg nem születik. Összetételükre tekintettel hivatkozott az 1860-as választásokra. Az elkészített megyei törvény publikálásáig az állandó bizottmányok az egész megyei tisztikar választására voltak hatályosak,¹⁸⁶ az új megyetörvény elfogadása után újabb tisztválasztást tartott szükségesnek. Tanácskozási nyelvük tekintetében megszűnt a magyar nyelv egyedüli használatáról szóló szabályzat.

Az állandó bizottmányok a magyar közigazgatásból 1872. január 1-től az 1870: XLII. tc. hatálybalépésével véglegesen eltűntek.

A Schmerling provizórium időszakában **a megyei tiszti szék** az egyetlen engedélyezett megyei testület volt. 1862–66 között azzal a céllal hívták össze a tiszti székeket, hogy gyorsabb, hatékonyabb döntést hozzanak, ezen kívül akkor is, ha egy bizonyos ügyről részletesebb vita volt kívánatos. A tiszti szék más elnevezése „tiszttviselői értekezlet”, a megye tisztikarának összes tagja alkotta, elnöke a megyei kormányzó volt. A megyei kormányzó (lehetett ez főispán, főispáni helytartó, vagy királyi biztos) távollétében a megbízott alispán vezette a testületet.

¹⁸⁴ L. **ŠA AŽ II.**, 42. db., 858.

¹⁸⁵ Utólag ceruzával hozzáírva.

¹⁸⁶ Az „országos határozat” fogalmazása értelmében ez esetben ideiglenes hatáskörrel bírtak.

A tanácskozás mindig zárt ülésen történt. Mérvadó a megyei kormányzó véleménye volt, ezért „a jegyzőkönyvek vezetése szükségtelensége okából megszüntetik”.¹⁸⁷ A megyei kormányzók gyakorlatból eredt javaslatukra végül a Magyar Helytartó 1862. március 3-án más körlevelet publikált. A dokumentumban elvileg nem ellenezte a tiszti székek üléseinek nyilvánosságát, azonban csak a következő követeléseit teljesülése mellett:

- a megyei kormányzó személyében felelős az üléseken a rendért;
- közjogi viták nem kerülnek a tiszti székek üléseinek napi programjára;
- a tanácskozás tárgyával szorosan összefüggő javaslatokról előbb beszámolnak a tiszti szék elnökének;
- a tiszti szék ülésének nyilvánosságának engedélyezését a megyei kormányzó a Magyar Helytartótól kérhette abban az esetben, ha meggyőződése szerint a nyilvános ülés a napi programra tekintettel kívánatos volt.

Az említett körlevél más változást is hozott. „A gyakorlat arra utal, hogy a tiszti székek üléseiről mégis kívánatos jegyzőkönyveket készíteni, melyek a Magyar Helytartó Tanácsnak elküldendők”.

A tiszti székek hatásköre szűk volt. A gyakorlat azt mutatja, hogy szinte az egész közigazgatást rendeletek, leiratok által teljesítették. A tiszti székek feladata csak az említett normák végrehajtásában merült ki, mely különféle kimutatások, jelentések kiadása által történhetett. A tiszti székek valójában a kormány valamint az uralkodó rendeleteinek megyei közvetítői, végrehajtói lettek. Javaslatait (ha egyáltalán voltak) a Budapesti Helytartó Tanács, valamint a Bécsi Magyar Udvari Kancellária elé terjeszthették.

A megyei tiszti székek működése az általunk figyelt megyékben 1866-ban leállt ugyan, országszerte viszont csak a magyar alkotmány visszavezetése, valamint a magyar felelős minisztérium kinevezése után szűntek meg.

Megyei tisztségek.

1860 folyamán visszatértek a megyei szervezetbe az ismert magyar hivatalok. Hatáskörük megegyezett a Bach korszak előttivel, – az alispánt kivéve. Ezért az 1860–70-es időszak megyei tisztviselői közül csak az alispánról szólunk. Az alispán már azelőtt a megyei tisztikar soraiból kiemelkedő fontosságú hivatalnok volt, a Bach korszak véleményünk szerint éppen azért szüntette meg. Az Októberi Diploma után az alispán

¹⁸⁷ L. az 1862. január 8-án kelt 617 számú magyar helytartói körlevelet.

hivatala visszatért a megyék igazgatásába, mégpedig azonnal az 1848 előtti formájában. Egészen 1872-ig a megye második emberének hatásköre a következő ügyekre terjedt ki.¹⁸⁸

- az adókkal kapcsolatos ügyek intézése;
- a hadügyek gondozása;
- az állandó bizottmányok összehívása;
- közigazgatással kapcsolatos ügyek intézése;
- a közutak építésének szervezése;
- a hidak kezelése;
- a vámok gondozása;
- a közszolgálatok teljesítésére való ügyelés;
- a helyes mértékegységek használatára való ügyelés;
- első főispánként a megyei Törvényszék polgári osztályának elnökölt;
- második főispánként a megyei Törvényszék büntető osztályának elnökölt.

A Schmerling provizórium az alispán tisztségét meghagyta, az említett hatáskörét viszont leszűkítette. Az 1867-es kiegyezés sem hozott jelentősebb változást az alispán hatáskörében. A következő táblázatban ismertetjük Abaúj és Torna megyében 1860–70 között működő alispánok neveit:

Abaúj megye		Torna megye ¹⁸⁹	
Első alispán	második alispán	Első alispán	második alispán
Lánczy József (1860–61)	Kelcz István (1860–61) ¹⁹⁰	Lovász Miklós (1860–61)	Lükő Géza (1860–61)
Ferdinandy Bertalan (1861 – 67)	Vendéggy József (1861) ¹⁹¹	(1867–71)	Papp János (1861–71)
Péchy Tamás (1867–69)	Kunsch Gábor (1861–67) ¹⁹²	Gedeon János (1861–67)	
Vendéggy Gábor (1869– 71)	Teleky Péter (1867–71) ¹⁹³		

¹⁸⁸ A főispán helyettesítésén kívül.

¹⁸⁹ Torna megye alispánjainak nevei valamint tevékenységük a levéltári anyagokból rendszeresen megfigyelhetők.

¹⁹⁰ Kelcz István kinevezési okmányai az Abaúj megye levéltárából elvesztek. Kinevezését csak Sziklay – Borovszky enciklopédiája említi meg. L. Sziklay, J. – Borovszky, S.: **i. m.**, 530. o.

¹⁹¹ Vendéggy József második alispán nevéhez Abaúj megye levéltárában egyetlen okirat sem kötődik.

¹⁹² Nevét csak két levéltári dokumentum említi meg: az első a Lánczy József hivatalnoklistája (l. **ŠA AŽ II**, 1. db., 3.) valamint mellékletében található megyei tisztviselők minősítési táblázatai; ezen kívül Kunsch Gábor nevéhez köthető a főispáni helytartó 1865. május 24.-iki levele, melyben figyelmeztette tisztviselőjét arra, hogy tudomása szerint nem vezeti az elnöki törvényszéki jegyzőkönyvet, s határozottan felhívta e állapot

XIV. Táblázat.
Abaúj és Torna megye alispánjai 1860 – 70 között.

Abaúj megye első valamint második alispánjainak nevei nem kétségesek, a levéltári anyagok között azonban hiányoljuk a hivatalnoklisták többségét, ezért csak közvetve tudjuk követni e rendkívül fontos tisztek működési időszakát. Pl. Péchy Tamás első alispán nevével csak egyszer találkozunk a megyei levéltár anyagaiban – mégpedig kivételesen Bárczay Albert hivatalnoklistájában. A ránk maradt többi anyagból nem derül ki, vajon a kutatott személy első, vagy második alispán volt-e. Torna megye adatai ezzel szemben teljesen tiszták. A táblázat főbb adatait a lábjegyzetekben magyarázzuk.

Alábbiakban a megyei tisztikarok számunkra ismert összetételét foglaljuk össze. A Lánczy József főispáni helytartó által 1861 utolsó hónapjaiban kinevezett tisztikarát a következő személyek alkották:¹⁹⁴

- első alispán: Ferdinandy Bertalan;
- második alispán: Kunsch Gábor;
- főjegyző: Fekete István;
- első aljegyző: Dubovay Béla – főjegyzői címmel és ranggal;
- második aljegyző: Ducsay Rudolf;
- levéltárnok: Korponay János;
- segéd levéltárnok: Maurer Gusztáv;
- főpénztárnok: Ducsay János;
- számvevő: Jánosy Ede;
- tiszti főügyész: Vécsey György;
- tiszti első alügyész: Fedák Ignác;
- tiszti második alügyész: Dióssy János;
- utak főfelügyelője: Tiszta Károly – főszolgabírói ranggal;
- megyei orvosok: Hoffori János, Óvári Pál;
- főmérnök: Benkő Rezső;
- almérnök: Mester Antal;

változására (l. **ŠA AŽ II**, 327. db, 5). Lánczy József időszakára különben jellemzők a „hirtelen sült” hivatalnokokkal történő problémák, mint már erre feljebb két esetben rá is mutattunk.

¹⁹³ Teleky Péter második alispán nevérol a megyei levéltári anyagok csak két esetben tesznek említést: először Bárczay Albert főispáni helytartó hivatalnoki listájában találkozunk vele (l. **ŠA AŽ II**, 47. db., 86), másodszor és egyben utoljára az 1871.-ben kelt okiratban szerepel, mely által a megye utolsó második főispánja javaslatot tesz az új elsőfokú bíróságok szervezése ügyében (közelebb l. **ŠA AŽ II**, 58. db., 149).

¹⁹⁴ Ugyanazok a személyek nagy valószínűséggel hivatalukban maradtak Lánczy József főispánsága idején is.

- várnagy: Ágh Sándor – egyszersmind tiszteletbeli alszolgabíró;
- baromorvos: Tóth János;
- törvényszéki bírák: Márffy Károly, Knezsik László, Horváth Vince, Kacs Kovics András, Ardényi Pál, Massiczay Ernő;
- törvényszéki jegyző: Kraynik Kálmán;
- törvényszéki ügyvéd: Teöreg Lajos;
- törvényszéki iktató: Tolnay József;
- törvényszéki kiadó: Paulik Vince;
- telekkönyvvezető: Bónis József;
- segéd telekkönyvvezető: Vozák János;
- alispáni iktató: Váczim József;
- jegyzői kiadó: Tóth Imre;
- írnokok: Mathiász János, Hoffmann Arnold, Korponay Ödön, Méhelyi János, Krausz József, Korponay Bertalan, Vadász József;
- fizetés nélküli tiszteletbeli tisztviselők – esküdtek: Soltész Ferdinánd, Höhn János, Martényi Sámuel.

A járárok tistségviselőit a következő módon határozza meg:

- Kassai járás: főszolgabíró: Klestinszky Imre – kerülete lakik Kassán; első alszolgabíró: Palásty András – kerülete lakik Felső Csájba; második alszolgabíró: Dióssy Miklós – kerülete lakik Kassán; esküdtek: Ágh Gábor, Demeczky Zsigmond, Závodszki Ferenc; csendbiztos: Lehóczky Mór; utibiztos: Hudák György; sebész: Gurdélyi András; szülésznő: Herliczkiné;

- Csereháti járás: főszolgabíró: Aranyossy Sándor – kerülete lakik Szölledben; alszolgabíró: Martinidesz László – kerülete lakik Nagy – Bodollón; második alszolgabíró: Eckert József – kerülete lakik Bátorban; esküdtek: Korponay Lajos, Reguly András, Dióssy István; csendbiztos: Básty Gábor; utibiztos: Terbócz László; sebész: Kozma Sándor; szülésznő: Maurerné;

- Szikszói járás: főszolgabíró: Czuka György – kerülete lakik Szikszón; első alszolgabíró: Köncs József – kerülete lakik Szikszón; második alszolgabíró: Steiger Antal – kerülete lakik Szikszón; esküdtek: Hatváni Károly, Tóth Gusztáv, Puky Ignác; csendbiztos: id. Téglássy Ferenc; utibiztos: Koss János; sebész: Hudacsko György; szülésznő: Polákné;

- Gönczi járás: főszolgabíró: Péczely János – kerülete lakik Szántón; első alszolgabíró: Erdélyi Antal – kerülete lakik Szántón; második alszolgabíró: Szmetyan Péter

– kerülete lakik Gönczön; esküdtek: Hedry Ferdinánd – alszolgabírói ranggal, Pók Károly, Papp Mihály; csendbiztos: Ferdinandy Rudolf; utibiztos: Botka Lajos; sebész: Grünhut Adolf; szülésznő: Varga Mária;

- Füzéri járás: főszolgabíró: Bodnár Bertalan – kerülete lakik Alsó – Csájbán; első alszolgabíró: Kelcz Ede – kerülete lakik Rozgonyban; második alszolgabíró: Klestinszky Kálmán – kerülete lakik Rozgonyban; esküdtek: Baross László, Márffy Ödön, Bodnár Zsigmond; csendbiztos: Czuka Antal; utibiztos: Demeczky László; sebész: Csorba Gyula; szülésznő: Bereti Mária.

Bárczai Albert főispáni helytartó hivatalnoklistája ennél is részletesebb. Különbözik érdekes, hogy a mai napig nem maradt fenn egyetlen Abaúj megyei főispáni hivatalnoklista, két helytartói tiszti listával szemben. Bárczai Albert jegyzéke, mint már feljebb említettük, a felsőbb szervek figyelmeztetése után jött csak létre. A megyei hivatalnokokat három csoportra osztotta – a központi, járási valamint a tiszteletbeli hivatalnokokra. Maga a lista a következő személyeket jelölte meg:

- a megye központi hivatalnokai: főispáni helytartó: Bárczai Bárczay Albert; első alispán: Péchy Tamás; második alispán: Teleky Péter; főjegyző: Karsa Tamás; első aljegyző: Horváth József; második aljegyző: Gálos Ödön; tiszti főügyész: Csörghe László; tiszti első alügyész: Puky Gyula; tiszti második alügyész: Moys Jakab; főpénztárnok: Putnoky Akhilles; árvapénztárnok: Ónody András; számvevő: Joob Gusztáv; levéltárnok: Korponay János; segéd levéltárnok: Maurer Gusztáv; törvényszéki bírák: Gloósz Ernő (hivatalos elnök), Bodnár Antal, Dubovay Béla, Halmi Menyhért, Bröstl Simon, Szunyoghy Ignác; törvényszéki jegyző: Naményi Gyula; árvák ügyésze: Ágh Sándor; megyei főorvos: Katona Géza, Hoffonyi János; megyei főmérnök: Benkő Rezső; megyei almérnök: Csörghe Lajos; megyei baromorvos: Papp Ferencz; telekkönyvvezető: Vodzák János; telekkönyvi segéd: Váczy József; telekkönyvi igtató: Tolnay József; törvényszéki igtató: Lacsny Lajos; törvényszéki kiadó: Dióssy István; törvényszéki irattárnok alispáni kiadó címmel: Tóth Imre; alispáni igtató: Nyilasy Károly; írnokok: Mathiás János, Martényi Sámuel, Márkus Miksa, Tahy Konrád (mint urbéri levéltárnok), Karsa Ignác, Jánosy Ede, Behina József, Solcz Alajos, Tóth Gusztáv, Berczik Sándor, Dombay Albert, Paulik Vincze, Naményi József; díjnokok: Zsarnay Dénes, Méhelyi János, Olcsváry Elek, Karsa István, Demeczky Ferencz; várnagy: Dióssy Pál;

- járási hivatalnokok:

Kassai járásban: főszolgabíró: Semsey Jenő, kerülete lakik Saczán;

első alszolgabíró: Dióssy János, kerülete lakik Kassán;

második alszolgabíró: Kraynik Sándor, kerülete lakik Szinán;
esküdtek: Szentmiklóssy József, Dobozy Pál, Bátor István;
csendbiztos: Benyo Ágoston;
utibiztos: Beke Pál;
járás orvosa: Gurdélyi Endre;
szülésznő: Tomaskó Anna;

Csereháti járásban: főszolgabíró: Gelley Antal, kerülete lakik Pamlényban;
első alszolgabíró: Hubay Ágoston, kerülete lakik Péderben;
második alszolgabíró: Szentpétery András, kerülete lakik Makranczon;
esküdtek: Bartha Károly, Illinger Lajos, Szakál Kálmán;
csendbiztos: ifj. Gelley József;
utibiztos: Básthy Gábor;
járás orvosa: Spacz Dávid;
szülésznő: Maurer Zsuzsánna;

Szikszói járásban: főszolgabíró: Darvas Imre, kerülete lakik Ongán;
első alszolgabíró: Frics Lajos, kerülete lakik Léhen;
második alszolgabíró: Horváth György, kerülete lakik Felső Mérán;
esküdtek: Nagy Antal, Tolnay János, Bassó Bertalan;
csendbiztos: id. Téglássy Ferencz;
utibiztos: Szalay Ferencz;
járás orvosa: Hunyady László;
szülésznő: Bereti Mária;

Gönczi járásban: főszolgabíró: Comáromi László, kerülete lakik Mikóházán;
első alszolgabíró: ifj. Trnóczy József;
második alszolgabíró: Botka Ferencz;
esküdtek: Szathmáry Kálmán, Hunyor Sámuel, Zsendovics Endre;
csendbiztos: Eötvös Simon;
utibiztos: Botka Lajos;
járás orvosa: Óváry Pál – főorvosi címmel;
szülésznő: Pollák Mária;

Füzéri járásban: főszolgabíró: Kelcz Gyula;
első alszolgabíró: Gedeon István;

második alszolgabíró: Puky István;
esküdtek: Gálos József, Bodnár Ferencz, Fekete Albert;
csendbiztos: Botka Kálmán;
utibiztos: Eördögh Vilmos;
járás orvosa: Csorba Gyula – főorvosi címmel;
szülésznő: Vargai Mária;

- tiszteletbeli hivatalnokok: főorvosok: Kain Dávid, Óváry Pál, Heim Ede, Csorba Gyula; tiszti főügyész: Juhász Mihály; alügyészek: Bartalos Béla, Tóth Gusztáv; aljegyzők: gróf Forgách László, Aranyossy János, Moys Béla, Darvas Tamás, Kóczán Gyula, Szoszniczky János, Naményi József, Herglősz Antal, Karsa István, Mácza János, Dióssy Miklós, Ducsay Rezső, Szent – Imrey Gyula, Szent – Imrey Jernő, Györffy Géza; esküdtek: Karnizs Ferencz, Scholcz Ferencz, Fáy István, Fáy István¹⁹⁵, Paluzsa Géza, Hón János, Naményi Lajos, Darvas Ferencz, Benda Kálmán, Sürger János, Darvas Lajos, Szentpétery Sándor, Nagy Sámuel, Ólcsváry Elek, Frindt Antal, Zavodsky Ferencz, Telek József, Majorosi István, Majoros Antal, Karsa Ignác, Jászay Antal, Michnay Albert, Nékám Alajos, Mudrony József, Schäffer József, Putnoky Andor, Hamar Ferencz, Ágh Gábor, Szentmiklóssy László, Faller László, Juhász Károly.

Az egyetlen ránk maradt Tornai hivatalnoklista¹⁹⁶ a megye ezékhelyeként megemlítette Tornát, a megye központi hivatalnokai közé a következőket sorolta:

- megyei kormányzó: Roszti József – királyi biztos;
- első alispán: Gedeon János;
- második alispán: üresedésben volt;¹⁹⁷
- főjegyző: Jeszenák Alfonz;
- aljegyző és levéltárnok: Kek István;
- törvényszéki ülnökök: Somogyi Képes József, Tok Sámuel, Mauks Ferencz, Marsó Pál;
- főügyész: Ardényi Ferdinand;
- alügyész: üresedésben van;
- telekkönyvvezető: Kéler János;
- telekkönyvi segéd: üresedésben volt;

¹⁹⁵ Az illető kétszer egymás után szerepelt a listán, további különös megjegyzés nélkül.

¹⁹⁶ L. **ŠA TŽ II**, 2. db., 456.

¹⁹⁷ A lista többször e megjegyzést tartalmazta. A második alispáni tisztségnél ez viszont furcsának tűnik, mert más anyagokból az derül ki, hogy már 1861 folyamán megválasztották Tornán második alispánnak Lükő Géza helyett Papp Jánost.

egyértelmű utalás arra, hogy a megye első Bach-utáni főispánja külön tisztkart nevezett ki,¹⁹⁸ melynek összetétele számunkra ismeretlen maradt.

3. 2. A vármegyereform tervezeteinek vázlata.

Már a szabadságharc leverése után megkezdődtek a bécsi udvar és magyar politikusok közötti tárgyalások, melyeknek egyik központi kérdése a megyerendszer volt. Dolgozatunk második fejezetében rámutattunk a fejlődés sajátosságaira, és mint láttuk, a császári udvar nem volt hajlandó visszalépni, lehet hogy egyfajta büntetésként termélszetesnek is tartotta a megyék központi irányítás alá helyezését. A Bach-rendszer utolsó éveiben viszont a kormány kényszerült a belső s különösen a külpolitikai okok miatt kompromisszum keresésre.

A politikai enyhülés első nyomait a közvélemény 1860. április 19-én észlelhette. Az uralkodó Benedek Lajos kormányzói és országos főparancsnoki kinevezésével egyidőben publikált nyilatkozatában kijelentette, hogy „a politikai igazgatás ügyeire nézve” közeljövőben „megyei igazgatások” bevezetésére kerül sor. Ferenc József a rendi alkotmány visszaállítására gondolt, nyíltan deklarálva, hogy a megyei igazgatás „azelőtt fennált rendszer módjára” lesz bevezetve, de a „mostani viszonyoknak megfelelő összeállítások és műkörok” szerint tervezni fogja. Utalt a helyi önkormányzat szükségességére, az országgyűlés esetleges összehívásáról is szólt.¹⁹⁹

Az Októberi Diploma elrendelte a megyék visszaállítását, végleges szervezésüket és rendezésüket az országgyűlésre bízta. Ezennel megnyílt a tér a politikusok részére, a sajtópátens rendelkezéseit sértve a hírlapok a politikai kérdésekről egyre nyíltabban írtak. Nem feladatunk teljes áttekintéssel szolgálni, azt viszont kétségtávkívül meg kell jegyeznünk, hogy a lapok politikai nézetük szerint a megyerendszer jogállására tekintettel két nagy csoportra oszthatók:

- konzervatívak, melyek az 1847-es rendi alkotmányt kívánták visszaállítani;
- liberálisak, melyek a szabadságharc vívmányai felé irányították figyelmüket arra utalva, hogy a népképvisélet elvén épült vármegyékért, önkormányzatért, valamint a parlamenti kormányért küzdenek.

¹⁹⁸ L. *ŠA TŽ II.*, 45. db, 101.

¹⁹⁹ A témához l. Szabad, Gy.: *Forradalom és kiegyezés választútján (1860 – 1861)*, Budapest 1967, 251. o.; Gorove, I.: *Az 1848-iki törvények s a megyei rendszer I.*

Dolgozatunk nem lehetne teljes, ha nem szólnánk néhány szót a kutatott megyék regionális publicisztikájáról. Részletesebb kutatás során viszont arra a következtetésre jutottunk, hogy az 1860–67 időszakában Abaújban, Tornában, úgymint az egész Kelet-szlovákiai térségben a politikai publicisztikát jelentősen visszaszorították. Az első – és egészen 1865-ig egyetlen – politikai lap Kassán a német nyelvű **Kaschau – Eperieser Kundschaftsblatt** volt.²⁰⁰ A Werfer Károly nyomdájában nyomtatott lap néhány 1861-ben kelt száma magyar nyelven jelent meg. A hetilap szerkesztőjének nyilatkozása szerint az újság nem fogadott el politikai jellegű cikkeket, valóság viszont gyakran ellenkezett a kijelölt iránnyal. A lap a bécsi udvari politika szóvivője volt.

Elégké későn – 1863-ban – jelent meg a **Felvidék** első száma. Az új Kelet-szlovákiai hetilap rendszeresen 1865-től jelent meg, s szerkesztősége szavai szerint „a felvidéki intelligencia szerve” kívánt lenni.²⁰¹ Banóczy Ferenc főszerkesztője a lap április 2-i számában panaszkodott arra, hogy a közélet iránti érdektelenség az oka annak, hogy Kassán valamint környékükön a közélet nem fejlődött ki.²⁰² Júliusban a **Felvidék** szerkesztősége először politikai cikkeket publikált.²⁰³ Éppen ebben a lapban jelent meg 1866-ban az a cikk, mely hosszú ideig egyetlen Abaújban készült vármegye-szervezeti elképzelést tartalmazott. Szerzője Bárczay Albert, akinek véleménye szerint a megyei közgyűlések helyett inkább a helyi lapokat kellene felhasználni a politikai közélet javítása érdekében, hiszen így mindenki időben értesülne a szükséges teendőkről.²⁰⁴ 1866 nyarán a **Felvidék** szerkesztősége nyíltan kijelentette, hogy megváltoztatja az addigi irányzatát és ezután politikai lappá kíván változni. A lap elszántsága félelmet keltett, ezért nyomtatását ideiglenesen felfüggesztették²⁰⁵ 1866 július 21-től egészen októberig. Ekkor újra megjelent, viszont már politikai ambíciók nélkül.

1866 szeptemberében Kassán megjelent a **Felsőmagyarországi Közlöny** első száma. A lap többször megváltoztatta címét. 1866. szeptember 27-i száma **Abaújmegyei Közlöny** címmel jelent meg, nemsokára viszont már **Abaúj – Kassai Közlöny** cím alatt ismerték. Az új ujságnak kevés előfizetője volt, ezért ideiglenesen megszűnt. Az év vége felé viszont újra terjesztették. A későbbi időszakban ez a lap lett a legtekintélyesebb Kelet-szlovákiai

²⁰⁰ L. Potemra, M.: *Politický život v Košiciach v rokoch 1848 – 1900, I. diel (A Kassai politikai élet 1848 – 1900 között, I. rész)*, Kassa 1983, 374. o.

²⁰¹ L. **Felvidék**, 3. évf., 1865. január 1-én megjelent számát.

²⁰² L. Bánóczy, F.: *Ápril első napja*, In: **Felvidék**, 1865. IV. 2. sz., 2. o.

²⁰³ L. pl. Karsa, T.: *A Hernád partjáról*, In: **Felvidék**, 1865. VII. 9. sz., 1. o.

²⁰⁴ L. Bárczay, A.: *Mi fáj – hol fáj?*, In: **Felvidék**, 1866. VII. 7. sz., 1. o.

²⁰⁵ A lap kiadásának felfüggesztését a **Kaschau – Eperieser Kundschaftsblatt** 1866. július 21-i száma közölte.

politikai sajtó, amely kitartóan ellenezte Tisza Kálmán politikáját.²⁰⁶ Szerkesztősége büszke volt arra a tényre, hogy az **Abaúj – Kassai Közlöny** az első kassai magyar nyelvű hetilap volt, mely az 1848-as sajtószabadság elvei szerint jelent meg és az ország polgári reformálását követelte. A lap Kossuth elveit támogatta, politikai programjaként az ún. bihari pontokat ismerte el. Gyakran kifogásolta az ispánok valamint a kormány tevékenységét. Levelezői közül legtekintélyesebbek voltak Hedry Bódog és Vécsey Tamás. Az előbbi a belpolitikai cikkek többségének szerzője, az utóbbi parlamenti képviselőként leginkább országgyűlés tevékenységéről szóló értékelésekkel állt elő.

A hírlapokon kívül az 1860–1861-es korszakban a vármegyék sorsáról több röpirat, s egyéb publicisztikai fórum is nyilatkozott. Sajnos kevés vármegyei monográfia maradt fenn, s ezért csak közvetve, esetleg a gyakran megsérült levéltári anyagok alapján ismerkedhetünk meg a vármegyei hivatalnokok, valamint egyéb kiváló megyei személyiségek nézeteivel. Témakörünkre tekintettel megjegyezzük, hogy hasonló korszakbeli megyei monográfiát hiányoló vármegyék volt Abaúj és Torna is. Az elérhető levéltári anyagaikat az előző alrészben dolgoztuk fel.

1861-ben megjelent egy gyűjtemény, mely a megyei élet eseményeit foglalta össze az Októberi Diploma megjelenésétől az országgyűlés megnyitásának napjáig.²⁰⁷ A szerző célja az volt, hogy megörökítse a megyei alkotmányos mozgalmak emlékét, melyek véleménye szerint a magyar történet „egyik legnevezetesebb korszakának” eseményeit képezték. A munka tájékoztatót a fontosabb megyei magán- és hivatalos értekezletekről, a közgyűlésekről, végül röviden összefoglalta a képviselő-választások történetét is.

Az általunk adott legfontosabb művek áttekintése nem lenne teljes, ha nem említénénk a modern magyar állam egyik alapítójának – Kossuth Lajosnak – 1851.-ben készült alkotmánytervezetét, melyet a forradalmi pénzügyminiszter törökországi száműzetésében, Kütahyán fogalmazott. A Bach-korszakbeli cenzúra lehetetlenné tette a dolgozat magyar megjelentetését. 1861 elején végre sikerült magyar nyelvre fordítva röpirat formában publikálni.²⁰⁸ A szerző neve a munkán feltüntetve nem volt, az előszóból és a jegyzetekből viszont egyértelműen kitűnt. A fordító és kiadó Kozma Imre győri ügyvéd s egyben 1848-as népképviselő volt, aki a szabadságharc leverése után megfogadta,

²⁰⁶ L. pl. Hedry, B.: **Helyzetünk**, In: Abaúj – Kassai Közlöny, 1875. II. 11. és 18. sz.

²⁰⁷ L. R(ajkai) F(riebisz) I.: **Magyei alkotmányos mozgalmak 1860. october 20-tól, 1861. april 2-ig, mint a nemzetgyűlés megnyitása napjáig**, Pest 1861.

²⁰⁸ L. Kossuth, L.: **A magyar nemzet szebb jövője**, Győr 1860; Zarek, O.: **i. m.**, 542. o.

hogy „mindaddig ki nem lép a szobájából, míg a ború után derű nem jó Magyarországra”, s nehéz fogadását megtartotta.²⁰⁹

Kossuth alkotmánytervezete a korabeli sajtóban is megjelent. Dolgozatunk témájára tekintettel alábbiakban csak a megyei rendszerre vonatkozó gondolatokat ismertetjük. Kossuth 1851-ben a vármegyéket általános választójogra épülő önkormányzati szervekké kívánta átalakítani. Az új közigazgatási egységek szerint közreműködhetek a törvényhozásban is. Magát a törvényhozó hatalmat pedig Amerikai Egyesült Államok példája szerint képzelte el. Az alsóházi képviselőket „általános szavazati jog” alapján választatná meg, a felsőház tagjait (szenátorok) a megyei közgyűlések küldenék ki. A megyénként választott két – két követ visszahívható lenne. Alkotmányjavaslatában tanácsolta a nemzetnek, hogy mint „legfőbb kincsét” őrizze meg a megyék azon jogát, hogy azok az országos ügyeket mindig nyilvánosan tárgyalhassák.

Az alkotmánytervezet a felelős minisztériumról is rendelkezett. Igaz, hogy épp ez a tervezet legproblematisabb része. Kossuth Lajos jól emlékezett a minisztersége alatt folytatott megyék és minisztérium kiegyezéséhez vezető sikertelen törekvésekre. Dolgozata a két intézmény összeegyeztetését kísérli meg. A megye szabadságát, egyfajta önállóságát Kossuth úgy képzelte el, hogy a megye a törvénytelen „önkényszerű rendeleteknek ellenszegül, és zsarnoki rendelvényeit a kormánynak nem hajtja végre”.

A kormány a megyéket és községeket érintő rendelvényeit a megyék közgyűléseihez küldené. Kossuth alkotmánytervezete szerint a megyei közgyűlésnek nem lenne joga a rendeletet visszautasítani, a megyei tisztviselők fő feladata a miniszteri rendeletek végrehajtása lenne. Abban az esetben azonban, ha a megye valamely miniszteri normát „hibásnak” tekintené, annak végrehajtását addig felfüggeszthetné, „míg ebbeli fölírására a kormánytól a válasz megérkezik”. A felírást 24 óra alatt, a kormány végrehajtást elrendelő utasítását pedig haladéktalanul teljesíteni kellene. Az „alkotmány szellemében és törvényesség érdekében” a kormány rendeleteit nyilvánosan kellene a közgyűlésen megtárgyalni. A nyilvánosság a megyei bizottság tagjainak felelősségrevonását is biztosíthatná.²¹⁰

Létfontosságú feladat Kossuth Lajos alkotmánytervezete szerint a megyei tisztviselők megválasztása volna. A választást a közgyűlések első feladatául ismerte el. „A megyei élet az, mely igazán mondván egészen független törvénykezésnek örvendhet”. A

²⁰⁹ L. Szinnyei, J.: *Magyar írók élete és munkái*, Budapest 1894, VI. köt., 1466. o.

²¹⁰ Vitatható az a vélemény, mely szerint Kossuth javaslatával a kisebbségek, elsősorban a nemzetiségek jogainak biztosítását célozta.

megyei autonómia értelmében „ő alkothat statútumokat (...) beldogai kezelésében”. Kossuth azt kívánta, hogy ezen szabályok időbeli hatálya korlátozott legyen, egy év után minden rendelkezést felül kell vizsgálni. A rendelkezés körét a tervezet több irányban megszorítja: „a megyék nem kötelezhetik magukat kölcsönök felvételére”. Lényeges korlátozás továbbá, hogy „nem bírhatnak tartományilag oly jog-gyakorlattal, mely egyedül az egész nemzetet illeti (pl. pénzverés, vagy papírpénz kibocsátás, avagy szabadalom).

Kossuth alkotmányjavaslata a polgári önkormányzat elvén alapult. A tárgyalat mű II. fejezetét teljes egészében a községek rendezésének szentelte: mint a centralistáknak egykoron, a „szabad község” volt államszervezeti elképzeléseinek alapja. A község – terve szerint – autonóm, független ügyeinek kezelésében és kormányzatában. „Minden község maga határozandja meg időről időre azt is, mely legyen az ügykezelés nyelve, vagy pedig a hivatalos.” Ezen a nyelven terjesztené fel „tudósításait és leveleit” a megyére, „kérvényeit a kormányhoz és az országgyűlésre”. Vezető testületét és tisztikarát „általános szavazati jog” alapján kellene választani. Ez a testület és végrehajtó apparátus saját ügyeinek intézésén túl egyúttal a megye, a kormány és az országgyűlés végzéseinek a realizálására is köteles volna. A törvények végrehajtása érdekében a község tisztikara a megyének és a kormánynak egyaránt felelősséggel tartozna. „Azonban a kormány nem viszen közvetlen levelezést a községekkel, hanem szükséges, miszerint ezt a megye eszközölhesse. A község a kormány „önkényszerű eljárása” ellen az országgyűléshez, a megye jogtalan beavatkozását sérelmezendő a kormányhoz fordulhat kérelemmel.

A községek megyei szintű képviseletének kérdése nem tűnik ki ugyan a tervből, de az a szöveg itteni (feltehetően fordításból származó) zavarossága ellenére is érthető, hogy a megyebeli községek „bizonyos időszakokra” képviselőket küldenek a megyei bizottmányokba, akik „időnként vissza is hívhatók”.

Önálló fejezetben szólt az igazságszolgáltatásról. A koncepció ezen a téren is megyeközpontú, látható viszont rajta a francia minta: a megyékben egy – egy polgári, kereskedelmi és fenyítő törvényszék működne, az utolsó mellett pedig állandó esküdszék (jury) állna. A bírakat a közgyűlés nevezné ki. A törvényszékek ülései nyilvánosak lennének. Kossuth javaslatának eredeti, 1851-es szövege hangsúlyozta, hogy „a megyei gyűlés képezi a nagy esküdszéket, mely kijelenti, hogy van-e bűnvádi eljárásnak helye”.²¹¹

E helyen újra kell említeni a szlovák politikai képviselet elképzeléseit is, melyekről már más helyen írtunk. A szlovák műveltség bécsi udvar felé irányította figyelmét, nem

²¹¹ Nyilvánvalóan angol minta szerint készült rendelkezés. L. Beér, J. – Csizmadia, A.: *Történelmünk a jogalkotás tükrében*, Budapest 1966, 677. o.

működött együtt a magyar reformerekkel, ezért kudarcra várható volt. A feljebb már részletesebben említett ún. bécsi memorandum viszont a legkidolgozottabb szlovák nemzeti programok közé tartozik.

Mint már említettük, a magyar reformerek 1860. október 20-a után szabadon nyilatkozhattak a sajtóban is. Törekvéseik a következő kérdések eldöntéséhez irányultak:

- a vármegyék törvényhozási szerepe: követválasztás és visszahívás; a megyei követek utasításának kérdése;
- a vármegyék végrehajtó hatalma: a felelős minisztériummal való kapcsolat; a vármegyék hatásköre;
- az ítélelhozó hatalom.

A vármegyék ezen időszakban minden felügyelettől szabadok voltak. Az osztrák centralizmus, mely a Bach korszakban megkötötte kezüket, megszűnt. Ezért e korszakot vármegyei autonómia időszakának is nevezzük. A vármegyék az 1848:XVI. tc. értelmében állandó bizottmányi gyűléseket tartottak, melyek szabadon dönthettek a megyei életről. Abaúj megye tekintetéből rendkívül fontos a Pest – Pilis – Solt megye 1860. december 12-i, Magyar Helytartónak címzett levele, melynek másolatát a pesti hatóságok Kassára is megküldték.²¹² A levél lényegében az 1848-as törvények mielőbbi visszaállításra törekedett, amire felszólította a címzettet is. Pest megyeiek nyíltan bevallották, hogy maguk már alkalmazzák az 1848:XVI. és XVII. törvénycikkeket. Levelüket december 11-i állandó bizottmányi ülésükön fogalmazták. Az irat két, a megyét érintő alapkövetelményt tartalmaz:

- hogy az 1848:IV. és 1848:V. tc. alapján (tehát a népképviselő elvét alkalmazva) az országgyűlés a legrövidebb idő alatt összehívassék;
- hogy miután ezen országgyűlés összeül, mielőbb az 1848:XVIII. tc. szerint tétesse szabaddá a sajtót.

Abaúj megye a pestiek levelével 1860. december 21-i közgyűlésén foglalkozott. A megye közönsége elfogadta a nyilatkozat összes pontjait azzal a megjegyzéssel, hogy véleménye az ország vezérvármegye véleményével megegyezik, Pest megye öt időben megelőzte.

Legnagyobb hatása az 1864. január 21-i Ugocsa vármegyei körlevelének az volt, hogy hangsúlyozta a vármegyék hagyományos autonóm törvényhozó jogát (beleértve főképp a követek választását), mely több helyet adott a nemzet akaratának kinyilvánítására,

²¹² L. **ŠA AŽ II.**, 36. db., 6.

mint pl. a nyugateurópai rendszer.²¹³ Ez az álláspont nyíltan fenyegette a népképviselési rendszer újabb bevezetését.

Ugocsa vármegye körlevele sok hívet talált magának, a korszerűen gondolkozó magyar reformerek viszont élesen támadták arra hivatkozva, hogy a népképviselés megszüntetése a rendi korszak visszaállítását jelentené, végső esetben pedig a szabad polgárság elveszíthetné a törvényhozási hatalomban való részvételt. E nézetek szerint a népképviselési rendszere ugyan nem tette lehetővé a képviselő ellenőrzését, büntetésnek az újraválasztás elmaradását tekintették.

Az 1861-es választási szabályzat nem ismerte a népképviselési elvét, a normát értelmező uralkodói leirat pedig csak a „követek küldésére és igazítására” hívta fel a megyéket. Ugocsa vármegye véleménye szerint az utasítási jog visszaállításának csupán a kerületenkénti választás és „néhány megye képviselőinek nagy száma” az akadálya.²¹⁴ Akadtak olyan vármegyék is, amelyek nyíltan elvetették az utasítási jog visszahozatalát. Ellentétben pl. Abaúj vármegye bizottmánya képviselőinek „némi erkölcsi támaszul” ún. „elveket” határozott meg, mivel visszatért az 1848 előtti gyakorlatához. A megyék többsége viszont az utasítási rendszert az 1848-as törvénycikkkel ellenesnek találta.

A megyék eltérő jogértelmezését többen bírálták.²¹⁵ Az egyes megyék vagy nem adtak utasítást, vagy csak az ország átalakítására vonatkozó elképzeléseikről utasították képviselőiket. Az 1848-as törvények a követutasítást némelyek szerint nem tiltották, ezért az „életbeléptethető” volt. Mások az instrukcióadást összeegyeztethetetlennek látták a követek választási módjával. A megyei mozgalmakra nagyobb hatása volt Fényes Elek nézeteinek. Közülük való az egyik javaslata, amely szerint a bizottmányok az országgyűlési követeket „ne részletekig terjedő”, hanem csak a fő elveket magába foglaló utasításokkal láthassák el. Fényes az utasítások szükségességére utalt, hiszen azok hiányában a képviselők nem megbízottai, hanem „urai lennének választóiknak”. Elismerte, hogy az utasítások rendszerét „az államtan régen” félretette, ezen „ősi sajátságához” való ragaszkodást mégis ajánlotta, mert szerinte a szabadon választott követekben teljesen megbízni nem lehet.

A felelős kormány és a vármegyék kapcsolata tárgyában megint csak Ugocsa megye 1861. január 21-i határozata kívánczik előre. A végrehajtás korábbi letéteményesei a kormányzások voltak, melyeknek a helyi hatóságokban nem voltak hivatalnokai. A

²¹³ L. Stipta, I.: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*, Budapest 1995, 76. o.

²¹⁴ L. *uo.*, 80. o.

²¹⁵ L. R(ajkai) F(riebisz) I.: *i. m.*, 70. o.

„megye egyeteme” rendelkezett a végrehajtásról saját választott tisztikara által. Az 1848-as törvénycikkek megalapították Magyarországon az ún. „parlamentáris kormányformát európai értelemben”, egyben viszont létrejött a XVI. tc., mely fenntartotta a megyék minden jogát. A végrehajtást a minisztérium saját hivatalnokai által önálló felelősséggel látta el.

Ugocsa véleménye szerint a hagyományos magyar végrehajtási rendszer, ahol „a nemzet maga hajtja végre a törvényeket”, előnyösebb megoldás lenne, mert kizárna minden törvénysértést. Az utólagos miniszteri felelősség illuzórikus ígéreténél biztosabb garanciát nyújtott. Elismerte az „európai rendszer” előnyeit, mely egyrésről a kormány „szabatosabb” szervezetéből, majd a személy szerinti felelősség elvének alkalmazásából áll. A két megoldást egyesíteni lehetne, ha a magyar kormányzat feladatait „ama visszás dicasteriális” rendszer helyett a felső minisztérium látná el. A kérdés lényegét abban látta, hogy a helyi hatóságok önállóságát a minisztériummal szemben is garantálni kell. A miniszteri rendeleteket a „hatóságok gyűléseihez” kellene intézni, a végrehajtást is ezek rendelnék el, s a „végrehajtás eszközeinek megválasztásában a hatóságoknak szabályozott kör engedtetnék”. A vis inertiae jogát továbbra is fenn kell tartani a „rendkívüli idők és kivételes esetek” számára.²¹⁶

A kérdésben nyilatkozó megyék zöme korábbi végrehajtási jogainak érintetlenül hagyása mellett kívánta a felelős minisztérium bevezetését. Abaúj megye állandó bizottmánya „márciusi ülésfolyama” alatt képviselőinek „erkölcsi támaszul” hozott határozatában leszögezte, hogy a megye „a hozandó törvények végrehajtását eszközrendő minisztérium eljárása fölött folyamatosan őrködő hatóságul tekintessék”.²¹⁷ Más megyék is hasonló álláspontot foglaltak.

Pompéry János a helyzetet elemezve kifejtette, hogy a megyék azért nem tartják a jelenlegi kormányzatot törvényesnek, mert az 1848:III. tc. mind az Udvari Kancelláriát, mind a Helytartótanácsot megszüntette. Véleménye szerint az említett törvénycikk érvényessége vitatható. Abban az esetben, ha a III. törvénycikk nem jogérvényes, akkor az V., VIII., IX., X., valamint a XIII. tc-ik is elvesztik jogerejüket. Ezeket a törvényeket az október 20-i császári pátens teljes érvényűeknek ismeri el. Ezzel szemben a császári kéziratban nem említett 1848-as törvények „ugyanazon országgyűlésen és oly módon

²¹⁶ Pl. az adóügy számított ilyennek. 1860. – 61.-ben a megyék „a mind keletkezésében és kivitelében egyaránt törvénytelen” adót nem hajtottak be. L. Szita, J.: **Az adóigazgatás szervei a dualizmus első felében**, In: Jogtörténeti Tanulmányok (Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára kiadott emlékkönyv), Pécs 1980, 385. – 386. o.

²¹⁷ L. R(ajkai) F(riebisz) I.: **i. m.**, 68. o.

hozattak”, mint az elismert normák. A kérdés tehát az, vajon ezek érvényesek-e? Pompéry véleménye szerint az összes említett törvénycikk érvényes, még akkor is, ha a pátenst keletkezése idején az akkori államhatalom még nem engedte.

Kemény Zsigmond is állást foglalt a megyék és a felelős kormány kapcsolatáról. Hangsúlyozta, hogy az 1848:III. tc. és a megyerendszer „természetes összefüggésben” állnak egymással. Több félreértésre okot adó és sokat vitatott álláspontja szerint: „ha a kormány az 1848-i elvek szerint alkotmányos volna, akkor a megyei rendszer szokásos és törvényes jogai közül azok, melyek a felelősséget lehetetlenné tennék, vagy önként megszűnnének, vagy a végrehajtó hatalom alapelvehez simulva átváltoznának”. Most viszont, amikor a nemzetnek törvénytelen kollegiális igazgatása van, amikor az ország kormánya abszolutisztikus, az alkotmányosság érthetően az „alsóbb szervekbe szorítatván le”, minden régi jog feléled, mellyel az idegen elnyomás ellen az egykori önkormányzatok századok óta küzdöttek. A rendi korszakbeli és a jelenlegi megyei eljárás között csupán azt a különbséget látta, hogy „régén a kollegiális rendszer ellenében ezen eljárást a kiváltságos osztályok gyakorolták; míg most (...) gyakorolja maga a képviselt nép is, mi a dolog természeténél fogva nagyobb horderőt ad minden intézkedésnek és határozatnak”.²¹⁸

A megye közigazgatási jogköre 1848 előtt fennálló olyan jogosultság volt, amelynek egy részét a hazai polgári törvényhozás is tiszteletben tartotta. Az 1860-i reorganizációt elrendelő főispáni utasítás átmenetileg „míg a törvényhozás a megyei szervezet iránt intézkedni fog”, egy állandó bizottmány megalakítását írta elő. A bizottmány felállítása előtt a főispán „a legtekintélyesebb, minden osztály érdekét képviselő férfiakkal” fog értekezni a tagok száma iránt, s azokkal egyetértve a „bizottmányt konstituálni fogja”. A szövegből nem derül ki, vajon az egyetértés a tagok számán kívül a személyekre is vonatkozik-e. A főispáni útmutató szerint a bizottmányokban a „megyei lakosok összessége illően képviselve legyen”. A testületek összetétele azonban jelentősen eltért a központi akarattól.²¹⁹

A megyék többsége nem fogadta el a császári leiratot. Az ország törvényhatóságainak túlnyomó részében nem a főispán válogatta testületet, hanem a régi 1848-as állandó bizottmány ült össze. Abaúj vármegye főispánja úgy vélte, hogy az 1848-as bizottmányt mielőbb össze kell hívni. Tisztán látta, hogy a gyakorlat nem egyezik majd a főispáni utasításokkal, véleménye szerint viszont csak ez lehet az egyedül elfogadható és törvényes orgánum.

²¹⁸ L. Stipta, I.: *Törekvések a vármegyék polgári átalakítására*, Budapest 1995, 87. o.

²¹⁹ L. Szabad, Gy.: *i. m.*, 169. – 173. o.

A bizottmányok összeállítása körül több helyen heves viták folytak. Több megye 1860-ban megválasztott néhány menekült hazafit is, melyek gyakorlatban csak küldött által képviseltethették magukat.²²⁰ Nemzetiségi tekintetek miatt is alakultak viták. A bizottmányi tagok számának megállapításakor a megyék az 1848-i helyzetet vették alapul. Ahol mód volt rá, a főispáni utasítással szemben az előírt felső határ, 400 fölött szabták meg létszámukat.

A tisztviselők között közjogi állását, politikai szerepét tekintve egyaránt meghatározó helyet foglalt a főispán. Az 1860-i alkotmányos élet kezdetén éppen személyük körüli állásfoglalás adott alkalmat politikai vitákra. Számunkra érdekes nézet a következőket foglalja össze: „a főispán nélkül nincs megye, megye nélkül nincs követválasztás, képviselők nélkül nincs országgyűlés, országgyűlés nélkül nincs alkotmányos Magyarország”.

A főispáni utasítás szövege is vitákhoz vezetett. Egyik rendkívül érdekes vélemény szerint az Októberi Diploma által említett főispáni utasítás nem lehet más, mint az 1848:XVI. és XVII. tc.-kek szövege, hiszen ellenkező esetben az utasítás a 1543:XXXI. tc. értelmében törvénytelen és egyoldalúan önkényes rendelkezés volna.

A kiadott főispáni utasítás a megyék többségében „fel nem olvastatott”, a tényleges megyei szervezkedés pedig 1848-as alapokon történt. A főispánok, akik az abszolutizmus idejétől kezdve mindvégig a központi akarat helyi közvetítői voltak, az 1860–61-i alkotmányos időszakban a kormány javára közjogilag értékelhető tevékenységet alig végeztek. Az események alakításában a 1848-as alapokon álló bizottmányokkal szemben többségük nem akart, a személyében kormányhű kisebbség pedig nem tudott cselekvően részt venni.

A kormányzati akarat az 1860–61-i megyei szervezésben a főispánoknak kiemelt szerepet szánt. A hivatalra jutott főispánok zöme viszont átélte az „1848-i iskolát”, többségük ragaszkodott az áprilisi törvényekhez. Minden bizonnyal közjogtörténetünk egyik legsajátosabb főispáni tanácskozása lehetett az összejövetel, ahol a kormány első számú helyi képviselői „nem ígérhettek” eredményt a megyei események alakulására nézve.

A főispáni „hatalom” terjedelmét és irányát jól jellemzi Abaúj megye esete is, ahol a főispán a kormány képviselője a főispáni utasításokat figyelmen kívül hagyva a megyei „többség törvényeknek megfelelő” határozatának vetette alá magát. A főispánok jogállása

²²⁰ Pl. Nyitra megye megválasztotta Simonyi Ernőt, Szabolcsban Szemere Bertalan tagságáról döntöttek.

körüli vita a provizórium kori reformtervekben, majd a dualizmus kori törvényhozásban változatlan heveséggel folytatódott.

A tisztviselők választásának elve 1860–61-ben változatlanul érvényesült a gyakorlatban. Igaz ugyan, hogy az 1848:XVII. tc. a tisztújításokat ideiglenesen felfüggesztette, de – a 48-as törvények szelleméhez és betűihez való hűség ellenére – a megyei bizottmányok ugyanúgy restauráltak, mint tették azt a nemesi bizottmányok a megelőző korszakokban. A közgyűlés szuverenitásának helyreállítása, hatáskörének és benne a tisztválasztás jogának gyakorlása ebben az időben politikai kérdés volt, ezért hallgatólagosan tudomásul vették a „contra legem” gyakorlatot is.

A tisztviselők választásának igénye több megye részéről is felmerült. A már említett Ugocsa megye körlevele értelmében „az európai minták szerinti” ágakra bontott megyei hivatalok élére az ellátandó feladat jellegétől függően kellene a tisztviselőt választani, illetve kinevezni. Vannak ugyanis olyan hivatalok, „melyek a választásnak kevésbé alkalmas tárgyai, mint pl. a szaktudományt igénylők”, „mások, melyeknek fő kelléke a függetlenség és ingathatatlanság, mint a bírói hivatalok: vannak végre, melyeknek éppen az igazgatás érdekében a politikai élet hullámzásait kell követni, s a hatóságok által korlátlanul betöltendő”.

A tisztviselő – választási szempontok meghatározása terén a megyei gyakorlatban a politikai szempont dominált. Abaúj megyei előkészítő értekezleten pl. olyan határozat született, hogy a szervezésnél ki kell hagyni azokat, akik az utolsó évtized alatt kormányhivatalt viseltek. A hivatalnoki kar választásánál gyakran a bizalom volt a fő szempont, nem pedig a képesség. Torna megyében a második alispán megválasztásánál nagyobb vita tört ki, mert a római katolikus klérus nehezményezte, hogy jelöltjét a megye nem támogatja.

A periodikus tisztválasztást is többek támadták arra hivatkozva, hogy ez az igazgatás szétfelaprósításához vezet. Károsnak tartották már azért is, mert fékezően hatott „a nem birtokos intelligencia” hivatalra jelentkezésére, hiszen alkalmazása „ideig – óráig tartó” lenne és a legközelebbi tisztújítás megsemmisítheti a legérdemesebb ember pályáját is. Ellenjavaslatként felhozták, hogy még egyszer meg kellene tartani a tisztválasztást; „akik hivatalokká választatnak, maradjanak meg állandóan” és csak fegyelmi okokból lehessen őket elmozdítani.

A vármegyék statútumalkotási joga – a törvények végrehajtására és a szabályozatlan helyi viszonyok rendezésére irányuló közgyűlési jogszabályalkotási lehetőség – a régi megyék „alkotmányvédő” funkciójának is része volt. E tárgyban több vélemény ismert. A

legradikálisabb szerint a municípiumok sarkalatos jogai, így „azon statútárius jog, mellyel a törvény hiányát pótolta, sőt gyakran törvényt is szabott saját körében”, az új rendszerben „szűkebb korlátok közé szorul, vagy elvész”.

A gyakorlatban – természetesen az idő és a viszonyok szabta keretek között – a megyék többsége élt a helyi rendeletalkotás lehetőségével. A szabályozás tárgya mindenekelőtt a községi viszonyok rendezése volt. Mivel a főispáni utasítás csak a megyei szervezkedés körüli teendőket írta le, a községi igazgatás reorganizációját a megyék többsége statútummal szabályozta. Ezek közül is kiemelkedett Arad vármegye szabályrendelete, amely a községek rendtartására nézve egészen 1871-ig irányadó volt; elveit, egyes részletszabályait több megye átvette és gyakorlatában érvényesítette.²²¹

A vármegyék és a községek viszonyát az 1848-i törvények új alapokra fektették. A jobbágyközségek – felszabadulván a földesurak joghatósága alól – közvetlenül megyei felügyelet alá kerültek. Az 1848:XVI. tc. szerint a községek képviselői a megyei állandó bizottmány választásában is részt vehettek; így – legalábbis elvben – teljesülni látszott a centralisták korábbi óhaja, a vármegyék a községi önkormányzat elnyomóiból annak oltalmazóivá válhattak.

Az 1860 – 61-i megyei mozgalmak során felmerült elvi kérdések egyike éppen a községek képviselete volt. Egyesek a törvényt félreértve azt vallották, hogy „nekik nem csak e bizottmányt megválasztó közgyűlésben, hanem magában a bizottmányban is okvetlenül képviseltetve kell lenniük. Egyes községek a biztosabb érdekérvényesítés reményében túlságosan sok képviselőt választottak. Állítólag volt olyan „földművelő” község is, amely azért akart a közgyűlésre tíz képviselőt küldeni, mert azt hitte, hogy úrbéri vitákról ezen a fórumon döntenek.

A községi rendezés kérdését öt megye is napirendre tűzte bizottsági közgyűlésén. Az e körben születet határozatok csupán a községek törvényi rendezésének igényére utaltak. Egyedül Csongrád megye ülésein váltott ki hosszabb vitát a községi átszervezés. Végül egy küldöttséget neveztek ki, amely a nagyobb községek rendezett tanács alakítása iránti szándékát mérte fel. A megyei politikai gyakorlat tehát az alsófokú igazgatás terén kevés kérdést vetett fel. A vármegyék a régi szemlélettel elsősorban saját önkormányzatuk helyreállítására törekedtek.

A korabeli publicisztika felvette a szabad királyi városok és a megyék kapcsolatának, a két törvényhatóság viszonyának kérdését is. Sokan támadták a kormány

²²¹ L. Kérészy, Z.: *Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871:XVIII. tc.) előzményei*. Emlékkönyv dr. Viski Illés József tanári működésének negyvenedik évfordulójára. Budapest 1942, 289. o.

„47-es rokonszenvét”, pedig „láttnivaló volt, hogy a (...) városok csak a 1848:XXIII. tc. alapján szerveztethetnek”. A kormány részéről naivitás volt feltételezni, hogy a „királyi városok régi gyűlölt és hasznavehetetlen szervezetüket megtartva, úgy rendezzék magukat, mint régen, s egy árva voksnál többet az országgyűlésben nem is nyerhetnének”. A kormány várt, halogatta a kérdést, és „a királyi városokban (...) midőn már az anarchiától félelem miatt lehetetlen volt többé tétlenül felső intézkedésre várakozni, szervezni kezdték önakaratúlag magukat a XXIII. tc. alapján”.²²²

Az 1848:XXIII. tc. szerint jogilag önálló, a vármegyétől független szabad királyi városok polgárainak egy részét – akiknek az illető megye területén földbirtokuk volt – beválasztották a megyei bizottmányokba is. Ez a gyakorlat az egykori tiszteletbeli táblabírákra emlékeztet, s sokan elleneztek arra hivatkozva, hogy a királyi városok lakóit azért nem helyes a megyei bizottmányba felvenni, mert nekik saját municípiumuk van.

A Schmerling provizórium idején a közigazgatás jövőjéről nem folyt az előző korszakhoz mért intenzitású, nyílt eszmecsere. Az ország önállóságát követelő nézetek ekkor nem léphettek fel. A municípiumi reformról szóló nyilatkozatok viszont támadták a Habsburg uralmat, ezért visszaszorították őket. Annak ellenére e tárgy körében találkozunk néhány nyílt nézettel.

A szabadelvű tábor ragaszkodott az 1848-as törvények visszaállításához. Vezető politikusainak nézetei ebben a kérdésben az előző korszakhoz képest változatlanok maradtak; módosultak viszont a felelős kormány és a megyék viszonyának megítélésében. Nézeteik újrafogalmazása során figyelembe kellett venniük a politizáló népesség szemléletének vármegyei kötöttségét, a helyi szervezet népszerűségét. Teoretikusaik ugyanakkor következetesen hirdették: a megye régi politikai jogait polgárosult államszervezetben nem tarthatja meg, de közigazgatási szerepe továbbra is nélkülözhetetlen.

A konzervatív megyevédő álláspont hívei hangsúlyozták, hogy a megyerendszer „kibékíthetetlen ellenségét” a parlamentarizmust egyenesen Kossuth „diktálta”, és ez az elv sodorta a nemzetet a forradalomba (amely aztán az országnak „legalább háromezer millió forintjába került”). A történeti kontinuitás hívei nem azonosultak az 1860 – 61-i időszakkal sem: a megyék akkori alkotmányos harcát a politikai éretlenség megnyilvánulásának és a parlamentarizmus káros következményének fogták fel. A nemzeti múlt féltett intézményét, a vármegyét, változatlan formában kívánták megtartani.

²²² Ehhez l. pl. Kajtár, I.: *A burzsoá városigazgatás jogi rendjének kialakulása Európában és Magyarországon*. In: Jogtörténeti előadások I. (Szerk.: Mezey Barna), Budapest 1988, 92. – 93. o.

A liberális „1848-as párt” polgárosult képviselői ragaszkodtak az áprilisi törvények visszaállításához. Legrészletesebb megyerendezési elképzeléseiket 1862. május 12-e után Jókai Mór lapja²²³ hirdette. A hajdani municípiumot „néhány száz kiváltságolt” szervének nevezte. A megyei tisztségekre pedig egyenesen „a főkiváltságok osztogatta protekció és korteskedés emelte az illetőket”. Ezzel szemben az 1848-i törvények kibővítették a megyei bizottságokat, így azokban az „egész nép” képviseletet nyert. Ettől a demokratikus megyétől rettent vissza néhány táblabíró.

A Magyar Sajtó publikálta Ivánka Imre rendkívül fontos cikksorozatát,²²⁴ mely támogatta a népképviselet elvét. A megyei és az országos ügyek elhatárolásáról vallott álláspontja, hogy a „kormány ne igazgasson, hanem kormányozzon”. Felfogása szerint a megye választott hivatalnokaival képes belső ügyeinek intézésére. A régi politikai jogok reziduumaként elképzelhetőnek tartotta az országos ügyek megyei megvitatását is. A megyei tisztviselők választása – felfogása szerint – csak közvetett lehetne, hiszen a törvényhatóság székhelyére nem minden szavazati joggal rendelkező lakos tudna elutazni. A választási kvalifikáció kérdésében ellentmondott annak az állításnak,²²⁵ amely szerint a census nélküli megyei választójog „communistikus procedúrát” eredményez. Szerinte csak annyi várható el, hogy a képviselők függetlenek legyenek; mindenki választó lehet, „aki a maga kenyerén megél és becsületes ember”. A cenzust nem ajánlotta, mert azzal a „nemzetiségeket záránk ki” a megyei politikai életből. A tisztviselők határozott idejű választását javasolta.

A megyék rendelet – félretételi jogát összeférhetlenné tartotta a felelős miniszteri elvvel. Elképzelése az 1870:XLII. tc. megoldásait vetítette előre. Eszerint sérelmi helyzetben, tehát ha egy megye a miniszteri rendeletet törvénytelennek tartja, a törvényhatósági bizottságot egyszeri felirati jog illetné meg. Ha a miniszter a végrehajtáshoz továbbra is ragaszkodik, a megye köteles azt végrehajtani; engedetlensége esetén katonai erőszakot szenvedne. A terv szerint a félretételi jog gyakorlását elrendelő közgyűlési döntéseikért a bizottsági tagok személy szerint is felelősek lennének. A megye és a minisztérium ilyen természetű „összeütközése” esetén az országgyűlés döntene, megállapítva a törvényt sértő miniszter vagy az engedelmességet alap nélkül megtagadó bizottsági tagok felelősségét.

²²³ A Magyar Sajtó.

²²⁴ „Nézetek a parlamentáris kormányforma, megyei rendszer és a nemzetiségi kérdés felett” cím alatt.

²²⁵ A Pesti Hírnök publikáltatta.

1865 végén visszatért a vármegye és a kormány szabályozásának kérdése. Eötvös József megyei rendezést célzó javaslata²²⁶ abból indul ki, hogy az állam és a helyhatóságok hatáskörének megvonásánál jogi szempontokon kívül célszerűségi megfontolások is szerepet játszanak. Az állam határai között „semmi sem történhetik, ami reá nézve fontossággal nem bír”, de a végrehajtást mégis azokra a szervekre kellene bízni, amelyeket azt a legjobban ismerik, legolcsóbban és legkevesebben erő-, illetve idővesztéssel teljesíthetik. Az összeütközés elkerülésének érdekében az állam, a megye és a község hatáskörét törvény által, egyértelműen el kell különíteni. Ez a megoldás nem vezet a törvényhozás túlhatalmához, hiszen a polgári államban a képviselők egyszersmind egy – egy megye vagy község tagjai is. A megyei tisztviselők esetleges jogtalan intézkedései ellen az állam külön bírói fórummal védené a községeket és a jogsérelmeket szenvedett polgárokat is.

A felelős kormány hatáskörébe tartozónak ítélte azokat az ügyeket, amelyek nemcsak az „egyest vagy a polgároknak egy részét”, hanem az egész államot érintik. Vannak ezeken kívül olyan feladatok is, amelyeket a polgárok vagy társaságok nem végezhetnek, mert az meghaladja anyagi erejüket, vagy mert az állam olcsóbban végzi. Még az önkormányzatok hatáskörébe tartozó fontosabb kérdésekben is fenn kell tartani bizonyos állami felügyeleti jogosultságot, hiszen a döntést hozó többséggel szemben a kisebbség érdekeit ez a kontroll biztosítja majd. A vármegyéket a reform során alkalmassá kell tenni törvények és a központi rendeletek végrehajtására is. A helyhatóságok egyszer ugyan felírhatnának a kormány rendelete ellen, de ha az a „nézeténél marad”, a helyi tisztviselők kötelesek a rendelkezést végrehajtani. A reformprogram fontos gondolata a szabad községi rendszer létrehozatalának igénye. Eötvös József szerint a megyétől független községi önkormányzat kialakítása a modern közigazgatás legfőbb feltétele. Az így átalakított megye hatásköre azután országos ügyekben legfeljebb a végrehajtásra, községi dolgokban a felügyeletre korlátozódna.

A Schmerling provizórium idején fejlődött ki Tisza Kálmán vármegyei reformkoncepciója. A Magyar Sajtó 1862-ben publikálta nyolc cikkében Tisza programját,²²⁷ majd három évvel később röpiratban jelentette meg a változatlan nézetét.

Álláspontja szerint a modern parlamenti rendszer és a régi magyar megye összeegyeztethető. Európa nem ismer hasonló példát, viszont ez lehet a legtokéletesebb

²²⁶ Elképzelése „Helyhatósági szervezetünk” címmel jelent meg öt részletben a **Politikai Hetilap** 1865. szept. 11., 18., okt. 16., 17., 25.-iki számában.

kormányforma. A cikksorozat – a parlamenti felelős kormány előnyeit hangsúlyozva – megállapította, hogy a megyékre a kormányzat ellenőrzése miatt szükség van.

A megye régi törvényhozásbeli jogát az új viszonyok között változatlanul nem tarthatja meg. A kényszerű jogvesztésen túl²²⁷, mégis nyílt kérdésnek tekintette az utasítási²²⁹ és visszahívási jog megtartását. Még azt sem tartotta kizártnak, hogy a megyékben tartott politikai tárgyú tanácskozások irányt szabnának a képviselő országos fellépésének is.

A megyék régi tisztviselő – választási jogát indokoltak vélte, bár ezt „egyesek” elképzelhetetlennek tartják a felelős kormány mellett. A miniszteriális rendszert abszolutizálók szerint a kormány felelőssége feltételezi a tisztviselők kinevezésének jogát is. Tisza Kálmán is elismerte, hogy a megye által választott, az attól függő tisztviselő tetteiért a miniszter nem lehet felelős. „Azonban erre nincs is szükség; legyen felelős mindenki a saját tetteiért.”

A kormány joga és kötelessége az országos ügyek intézése, a törvények végrehajtására nézve az utasítások kiadása. A központi normák területi szintű végrehajtása viszont kizárólagos megyei hatáskörbe kerülne. A megyék részére autonómiájuk gazdasági alapjaként saját házipénztárat és költségvetést igényelne, a kiadások fedezetét a háziadó képezné.

Ellentmondásos Tisza Kálmán felfogása a megye igazságszolgáltatási jogkörének kérdésében is. Nem tartotta helyesnek a közigazgatás és bírászkodás következetes elválasztását. Szerinte a megye választott tisztviselőinek kellene ítélniük rendőri, egyenes adósági, szóbeli perekben is, és – az angol békebíróságok hatáskörére emlékeztető módon – ezek döntenének a felek egyező akaratával eléjük vitt kérdésekben. Az első fokon ítélező bírák megyei választása mellett állt ki, és remélte az esküdtszéki bírászkodás bevezetését.

Az alkotmány, a „szabadság” megvédése szempontjából a megyék legfontosabb lehetősége volt a felterjesztési jog, amely alapján a törvényekbe ütközőnek ítélt rendeletek végrehajtását megtagadhatták. Tisza Kálmán ezt a hatáskört a parlamenti kormányrendszerrel összeférhetőnek tartotta. További fenntartásához szerinte három

²²⁷ 1862. okt. 26., 28., 29., 30., 31., nov. 1. és 4-i számaiban jelent meg . A cikksorozat címe: „Felelős parlamenti kormány és megyei rendszer”.

²²⁸ Ezután nem a megye választaná képviselőit.

²²⁹ Az utasítási jog történetével kapcsolatos álláspontja megegyezik Deák Ferenc *Adalék a magyar közjoghoz, „Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: Das ungarisch – österreichische Staatsrecht, A magyar közjog történelmének szempontjából”*. (Budapesti Szemle Új folyam 1. kötet Pest 1865) 12. – 15. oldalán kifejtett nézetekkel.

garancia kell: az eljárás szabályozása, a felelősség célszerű felosztása és egy önálló alkotmányos testület (vagy bíróság) felállítása, amely révén a kormány és a megyék között netalán létrejövő összeütközések gyorsan orvosolhatók lennének.

Érdekes, hogy a miniszter „célszerűtlen” intézkedése ellen is megnyitotta volna a végrehajtó szerv jogorvoslati lehetőségét, biztosítaná a vis inertiae jogát. A megyei testületi szerv (bizottmány) megalakításánál Tisza Kálmán a közvetett választást ajánlotta. Számára a porosz és az osztrák megoldás nagyobb biztosítékot nyújtana, mint az 1848-i népképviseletnek a községekre, városokra való kiterjesztése. A szabad községi rendszer Kossuth Lajos ajánlotta és Eötvös József által is megfelelőnek ítélt megoldását elvetetve, önkormányzati jogok csak a szabad királyi városoknak és „értelmiségük, valamint anyagi helyzetük által arra képesített” községeknek adna; a többi települést változatlanul a megyei érdekkörben tartaná.

A kiegyezés utáni időszak egyik legfontosabb kérdése a helyhatósági önkormányzat és a felelős parlamenti kormány közötti viszony rendezése volt. Az 1848:XVI. tc. 1. §-a értelmében a megyei szerkezet népképviselet alapján történő szervezéséről szóló törvényjavaslat előterjesztésére kötelezte a minisztériumot, azonban erre az ismert körülmények miatt már nem kerülhetett sor.

1865-ben újra kedvező fordulatot vett Magyarország politikai élete. Maga az uralkodó megszüntette a provizóriumot, majd szeptember 17-én kelt királyi leiratban országgyűlést Pestre december 10-re hívta össze. Az említett országgyűlés, mely az 1866-i háború miatt megszakítást szenvedett, a legemlékezetesebbek egyike. Ez kötötte meg a kiegyezést, ez a nemzet képviselőjeként tette I. Ferenc József fejére a koronát. Ez volt az első koronázás, mely a népképviseleti alapon álló országgyűlés színe előtt ment végbe.²³⁰

Az országgyűlés képviselőháza 1866. május 7-i ülésén a megyék és községek rendezésére egy 108 tagú bizottságot alapított. A testületben a nagy tekintélyű 48-asok,²³¹ a modern európai szabadelvű nézetrendszer jó ismerői²³², kiváló közigazgatási igazságügyi szakemberek²³³, valamint történeti intézmények és a modernizációs igények összebékítésének hívei²³⁴ egyaránt helyet kaptak²³⁵.

²³⁰ L. Sziklay, J. – Borovszky, S.: *i. m.*, 531. o.

²³¹ Csengery Antal, Lónyay Menyhért, Nyáry Pál.

²³² Gr. Szapáry Gyula, Mocsáry Lajos, Tóth Vilmos.

²³³ Horváth Boldizsár.

²³⁴ Tisza Kálmán.

²³⁵ L. *Az 1865-dik évi december 10-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Jegyzőkönyve*, I. kötet, Pest 1866, 85. o.

Ebben az időszakban élénk irodalmi, publicisztikai vita alakult ki a municípiumok jövőjéről.²³⁶ A kérdés különös nyomatékkal vetődött fel a köztörvényhatóságok visszaállítása, az igazgatási mechanizmus kiegyezést követő beindulása után. A kormány a polgári szükségleteknek megfelelő szervek kiépítése és eszközök alkalmazása során csakhamar összeütközésbe került a megyék azon részével, amelyek a municípiumok régi jogait továbbra is érvényesíteni kívánták. Hiába adta ki híres „intézkvénnyét”²³⁷, melyben a törvényhatóságoknak kompromisszumot ajánlott, a gyakorlatban a központi bevételek biztosítása érdekében intézkedett az adó behajtásáról és folytatta az újoncozást is.

A nézeteltérések a politikai töltésük, egyes megyék kiegyezésellenes álláspontjuk miatt váltak különösen élessé. Kossuth Cassandra – levele a „megyei institutiót” a haza utolsó reménysugarának nevezte és bírálta Deákot, hogy nézetei a megyék „ország – politikai és alkotmányőri állásából kivetkőztetésére pusztá adminisztracionális bureaukká süllyesztésére irányulnak.”²³⁸

Az ország megyéi közül legmeghatározóbb szerepet ebben a korszakban is Pest – Pilis – Solt megye játszott. 1867. november 19.-iki évnegyedes közgyűlésén egy képviselőházhoz címzett „séreلمي kérvény javaslatot” fogadtak el²³⁹, melynek később országos viszhanga támadt. A javaslat bevezetőjében vázolta a megye álláspontját a törvényhatóságok és a felelős minisztérium kapcsolatáról. Hivatkozott az 1848:III. tc. 32. § c) pontjára, miszerint a miniszter a törvények végrehajtásában elkövetett mulasztásokért csak annyiban felelős, amennyiben e mulasztások a törvény által rendelkezésére bízott végrehajtási eszközökkel elháríthatók voltak. Felemlítette az 1848:XVI. tc.-ket is, amely a törvényhatóságokat az alkotmányosság védbástyáinak nevezte, és utalt arra, hogy az állandó bizottmányok e törvény szerint minden olyan jogot gyakoroltak, amely őket törvény és alkotmány „jelesül pedig az 1848:III. tc. 26. §-a” alapján illette meg.

A felelős kormány és a törvényhatóságok közötti kívánatos viszonyt a hatályos törvények meghatározták és azt – a felirat szerint – úgy lehetne jellemezni, hogy „a miniszter parancsol a törvény értelmében, a törvényhatóságok pedig végrehajtják rendeleteit a törvény értelmében”. A megye határozottan állította, hogy a kormány gyakorlata megsértette 1848 szellemét, méltatlan helyzetbe hozta az évszázados vármegyei autonómiát. Önkényesen, alkotmányellenesen járt el, amikor „világos törvények ellenére a

²³⁶ A nézeteket ismerteti Csizmadia, A.: *i. m.*, 108. – 114. o.

²³⁷ L. pl. Sík, F.: *A vármegyei önkormányzat szerepe a dualizmus idején*. In: Jogtörténeti tanulmányok II. kötet. Szerk.: Csizmadia Andor, Budapest 1968, 144. o.

²³⁸ L. Stipta, I.: *Megyei elképzelések a törvényhatóságok rendezéséről*, In: Jogtörténeti tanulmányok V., Budapest 1983, 305. o.

megyét (...) a koronás fejedelem sérthetlenségének” közbevonásával, tehát királyi biztos alkalmazásával kényszerítette.

A konfliktus – a felirat szerint – azért alakult ki, mert Kossuth Lajosnak a „váci választókhoz írt válasza”²⁴⁰ zár alá vételére vonatkozóan a belügyminiszter teljhatalmú királyi biztos érkezésével” fenyegette meg és kényszerítette engedelmességre a megyét. A képviselőház segítségét kérő feliratot „pártolás végett” minden törvényhatóság megkapta. A megyék reagáló nyilatkozatai fontos dokumentumok közé sorolhatók. A törvényhatóságok elküldték egymásnak, úgyhogy könnyű volt az összehasonlításuk, s esetleges összhangba hozásuk. Fontos megjegyezni, hogy a megyék nem az összes kapcsolatos kérdéstről nyilatkoztak. A megyei bizottmányok különböző részletkérdésekben fogadtak csak álláspontot, így is négy nézetkört ismerünk:

- a megye rendszer reformja;
- a törvényhatóságok és a felelős kormány viszonya;
- a törvényhatósági bizottság összetétele;
- a megyék leendő hatásköre.

Az általunk kutatót megyék csak a másik kérdéscsoportban nyilatkoztak. Torna levéltárában nem maradt fenn egyetlen erről szóló anyag sem, csak közvetve tudjuk, hogy a megye a kossuthi javaslat sok elemeit átvéve a „viszonos ellenőrködés” kiépítését körvonalazta, mely rendszerben a megyék korlátozott törvényességi ellenőrzést gyakorolnának a kormányzat kiadott normái felett.²⁴¹

Mint már feljebb említettük, Abaúj megye levéltárában máig megmaradt a Pest – Pilis – Solt megye sérelmi kérvényjavaslatának egy példánya. Annál fontosabb az említett megye válasza, amelynek teljes szövegét a megye 1868. február 17-i bizottmányi ülésén fogadták el. A válasz valójában az országgyűlés képviselőházához címzett levél volt. A levél értelmében Pest megye közönsége által a képviselő házhoz benyújtott, Abaúj megyére pedig pártolás végett átküldött sérelmi kérvénye, csak megerősíti a megyei közönséget azon hitében, hogy a törvényhatóságnak a felelős kormányzattal összhangzatba hozatala, s hatáskörének szabatos körvonalazása, szükségessé vált.

A bizottmány beismerte, hogy az elmúlt szerencsétlen korszak mulasztásait, valamint abból eredő zavarokat és hiányokat a sokat szenvedett nemzet igényeinek

²³⁹ Ránk maradt Abauj megye levéltári példánya. L. **ŠA AŽ II.**, 49. db., 56.

²⁴⁰ A váci választók egy csoportja Kossuth Lajost kívánta képviselővé választani. Felkérésükre adott válasz közlését a belügyminiszter megtiltotta később arra hivatkozva, hogy az említett személy az 1723:IX. sz. tc. értelmében haza elleni hűtlenséggel bűnös.

²⁴¹ L. Stipta, I.: **Törekvések...**, 132. o.

megfelelő célszerű törvények által rendbe hozni nem kis munka, s nem kis feladat. Mindamellet kifejtette reményét, hogy a tarthatatlan közállapot a törvényhatóságok végleges rendezése által már csak a kormány és törvényhatóságok közt felmerült, s mind gyakrabban felmerülhet.

Ezen reményből áthatva Abaúj megye közönsége időszerűnek látta a képviselő ház figyelmébe ajánlani, miszerint a törvényhatóságoknak törvényhozási úton teendő végleges rendezése alkalmával szem előtt tartsa az 1848:III. tc. 6.-ik §-ának szabályzatát, mely kifejti az alapelvet, hogy a király a végrehajtó hatalmat ezentúl kizárólag a Magyar minisztérium által fogja gyakorolni. E rendelkezés a képviseleti alkotmánnyal a törvényhatóságok irányában a minisztérium által „az újabb időben gyakorlatba vett királyi biztosok alkalmazását egyenesen kizárja.” A parlamentáris kormányzatnak s a nemzet kívánalmainak megfelelőleg Abaúj megye közönsége oly törvényt javasolt elfogadni, mely a felelős kormány és törvényhatóságok között netalán kifejlődhető súrolódások rendkívüli eseteiben ne királyi biztosokat, hanem a kormány felelősségénél fogva kormánybiztosokat alkalmazzon.

Abaúj megye javaslata – habár sajátos a megyei okmányok között – már körvonalazta azt az elképzelést, amely később a megyerendezés terén megvalósult. Igaz, hogy Abaúj és Torna megyék a tervek realizálásában csak részben vettek részt, Torna megye 1865. országgyűlési képviselőinek neveit sem sikerült a levéltári anyagokból felkutatni.²⁴² Ennek ellenére a ránkmaradt levéltári anyagok tisztán kimutatják, hogy a megyei élet területén a polgárosult reform korszaka közeledett.

²⁴² Abaúj megye a következő személyeket választotta meg képviselőkkül: a bárczai választó kerületben Semsey Albertet, a szépsiben Csörghe Lászlót, a szikszóiban Darvas Antalt, a göncziben Gábrriel Istvánt, a füzériben gr. Károlyi Edét. L. Sziklay, J. – Borovszky, S.: *i. m.*, 531. o.

IV. FEJEZET: AZ 1870: XLII. TÖRVÉNYCIKK ABAÚJ ÉS TORNA VÁRMEGYÉK GYAKORLATÁBAN

4. 1. A törvénycikk elfogadása és módosításai

Az 1868–69-es évek folyamán számos megye-koncepció alakult ki. A Belügyminisztérium elnöki osztályán vaskos iratcsomó keletkezett a középfokú igazgatás átszervezését követelő megyei iratokból. Nehrebeczky Sándor osztálytanácsos rendkívül nehéz feladatot kapott miniszterétől: a köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvény első tervezetét kellett elkészítenie.

Abaúj megye levéltárában is találkoztunk egy részletes dokumentummal, amely a megye Magyarország alkotmányos jövőjéről szóló elképzelését foglalta össze. Sajátos, hogy a dokumentumnak nem volt semmi köze Abaúj megyéhez. 1869. december 13-án Nyitra megye bizottmányi ülésén fogalmaztak a helyi politikusok egy képviselőháznak címzett feliratot, amelynek másolata Abaúj megye anyagai között máig megmaradt.¹ Eddigi tapasztalatunk során még nem találkoztunk hasonló dokumentummal, s annak ellenére, hogy a megyei elképzelésekről már az ezt megelőző fejezetben kellett volna szólnunk, az irat tartalma indokolja, hogy Nyitra megye szervezeti tervének disszertációnk ezen részében adjunk teret.

Nyitra megye tervezete azzal védte a megyei rendszert, hogy Magyarország parlamenti rendszere csak a megyei szerkezettel egyesülve képezheti az ország alkotmányos érdekeinek védpajzsát. Jósolta, hogy a municípiumok támaszai lesznek a kormánynak, nem az ellenfelei, mivel ezek sohasem fogadták el a korlátlan monarchiát. A municípiumokban az alkotmány valódi alapkövét látták, nem akarták azokat pusztán adminisztratív egységekké silányítani.

A municípiumok parlamentáris kormánnyal való alkotmányos viszonya Nyitra megye elképzelése szerint abban összpontosult, hogy a felelősség elvénél fogva általánosan kötelezetteknek tartották a hatóságokat. Ezek szerint a megyék csakis a parlamenti felelős kormány rendeleteit hajtanák végre. Nyitra közönsége a következőket követelte törvénybe iktatni:

- a kormánynak az ország alaptörvényeibe ütköző rendeleteit – melyekben az országos adók behajtása, vagy az újoncállítás, vagy pedig az ország területi épségének

¹ L. **ŠAAŽ II**, 54. db., 163.

megcsonkítása országgyűlési határozat nélkül, vagy annak mellőzésével elrendeltetnék – a törvényhatóságok végrehajtani semmi szín, és ürgy alatt nem tartoznak; - s e tekintetben úgy az ily törvényellenes rendeleteket kibocsátó kormány, valamint az azokat végrehajtani merészelvek ellenében, a becstelenség súlyát alkalmazni kívánta;

-egyéb olyan kormányrendeleteknél, melyeket a törvényhatóságok törvénybe ütközőknek látnak, tartassék fenn a jog, - a megyéknek fenntartott közigazgatásiak kivételével, - hogy a végrehajtást megelőzőleg, és csak egy ízben, felvilágosító nézeteiket, az összes Minisztérium elébe terjeszthessék. Ha a kormány, mind e mellett rendeleteihez ragaszkodnék: azokat azonnal fogatosítani, felelősség terhe mellett kötelesek ugyan, fennhagyatván azonban ezen esetben birtokon kívül, az országgyűlés elébe leendő felterjeszthetés jogával élhetniük; - abbeli kívánatukat fejezván ki egyúttal: miszerint a viszonylagosság elvénél fogva, úgy a törvényhatóságok, valamint a kormány irányában, felelőségi törvény alkottassék; s mert:

- ily kérdések megítélése az országgyűlés hatásköréhez tartoznék, Nyitra azt az óhajt fejezte ki, hogy a részrehajlás legkisebb színezetének elhárítása tekintetéből mondja ki a törvény, hogy a minisztereken kívül, oly egyén, ki a kormány kinevezésétől függő hivatalt visel, ha képviselőül választatnék, kormány hivataláról lemondani, vagy pedig képviselői megbízatását letenni köteleztessék.

A felelős kormány felügyeleti jogának sértetlen fenntartása tekintetéből az addig² alkalmazott törvényes gyakorlattal egyezően a törvényhatóságok jegyzőkönyveiket Nyitra elképzelése szerint is a belügyminisztériumhoz felterjeszteni tartoznának. A főispánok szokásos kijelölési, valamint a felelős kormánynak a megyei háziadó kivetése feletti ellenőrzési joga is épségben maradna.

A municípiumok jövőbeli hatáskörét illetően Nyitra megye a következő álláspontot foglalta el:

- a megyéknek a közjogi ügyekben is, tanácskozási, szabad vitatkozási és végzéshozatali joga fenntartván, a királyhoz, a felelős kormányhoz, valamint az országgyűléshez feliratokkal járulhassanak;
- a szentesített törvényekkel ellentétben nem álló rendszabályokat hozhassanak, és azoknak hatóságuk területén fogatot is szerezhessenek;
- a hatóságokkal, különösen az ország törvényhatóságaival eddigi hivatalos érintkezésüket, határozataik – s felirataik közölhetését fenntarthassák;

² T. i. 1869. XII. 13-ig.

- a közigazgatási tisztviselőket minden hatodik évben szabadon választhassák, azokat eljárásukért felelősség alá vonhassák; - a törvénykezési, s telekkönyvi tisztviselőket pedig, a qualificationális törvényhez szorosan ragaszkodva, és az abban feltételezett kellékeket szem előtt tartva, a kormánynak előterjeszthessék. Álláspontjuk szerint csak így lehet remélni, hogy ezen tisztviselők kinevezései, a „közönség kíváncsiához megfelelőleg történni fognak; - mert a Miniszter az illető egyéneket, s azoknak képességeit nem ismerhetvén, a kinevezésnél minden esetre, információra, s ajánlatra lesz szüksége; - már pedig tagadni nem lehet, hogy ezen információ adására sokkal érdekesebb a municípium, mely a mintegy szemei alatt felnevekedett egyéneit, azok képességeit és erkölcsi tulajdonait jobban ismeri, mint bármely más egyes egyén”;
- az önkormányzat igényelte kiadások költségvetését megtehessek, az erre megkívántató összegeket egyesekre kivethessék;
- jogai közé tartozzék a törvényhatóságoknak, az országgyűlés által évről évre meghatározandó országos egyenes adót, felelőség terhe mellett tisztviselőik által behajtani, és ez utóbbiakat saját, – e célra felállítandó külön országos – adópénztárukból, az ország főpénztárának átszolgáltatni;
- a felelős kormány rendeleteinek végrehajtását, tisztviselőik által egyedül a hatóságok eszközölhessék,³ s municípiumok mindezek végrehajtásának folytonossága iránt egy majdan alkotandó ügykezelési rendszer által gondoskodjanak;
- a közbiztonság megye területén leendő szervezése, és kezelése; a közlekedés fenntartása;
- a katonaság elszállásolása, és az ezzel járó terhek feletti intézkedési jog.

Nyitra megye képviselőházhoz intézett levelében a megyei bizottmány jövőbeli összetételéről is nyilatkozott. Az állam egységét akarta megvédeni, az oligarchia túlkapásait, az ochlocrácia kicsapongásait korlátozni. Ezért azon az állásponton volt, hogy a megyei bizottmányt képviseleti alapon kell megszervezni a következő osztályok szerint:

- első osztályba helyeznék azokat, akik fizetéssel ellátott, választott tisztviselők, minden vallásbeli lelkészek és segédlelkészek, nyilvános tanárok, községi tanítók, ügyvédek, végzett jogászok, orvosok, sebészek, okleveles mérnökök, gyógyszerészek, okleveles gazdatisztek, és községi jegyzők;
- második osztályba azok tartoznának, akik ingatlan birtokaik után bizonyos mennyiségű egyenes adót fizetnek, mely adóösszeg, ha ingóság vagy üzlet után fizettetik, többszörösen magasabb tételben adhatna bizottmányi tagságra képesítést;

³ A követelményt vastag betűkkel írták, bizonyára ezt tartotta Nyitra megye a legfontosabbnak.

- harmadik osztály tagjai a népképviselők lennének, kik mindazok által választatnának titkos szavazás útján⁴. A népképviselők választása hat évre történne, mikor is egy harmada, a legközelebbi két év után ismét egy harmada és ismét két év után az utolsó egy harmada sorshúzás útján kilépne. A kilépő újból választható lenne, és így folytatva a bizottmány $\frac{1}{3}$ része minden két év után kilépne, s a kilépő egy harmadrész új választás által pótolatnék.⁵

Az 1869. április 20-ra összehívott országgyűlés trónbeszéde a törvényhozó testület egyik legfontosabb feladatául a megyei igazgatás átalakítását tűzte ki. Mivel az 1867-től uralmon lévő „reformpárti” kormány addig egyetlen belső szervezeti reformot sem hajtott végre, a minisztériumi tervezet a nyilvánosság kizárásával, rendkívül gyorsan készült el. Az ellenzéki sajtó buzdítására ezért a parlamenti vita alatt számos, a rendezést ellenző felirat, módosítási javaslat érkezett az országgyűléshez.⁶

A tervezetet a belügyminiszter 1870. április 28-án terjesztette a képviselőház elé. Az indokolás később készült el, szövegével csak május 16-án ismerkedhettek meg a képviselők.⁷ A képviselőház a tervezetet ezen az ülésen tűzte napirendre és adta ki osztályainak megvitatásra. Ezek – főleg anyagi természetű – észrevételekkel éltek a központi bizottság felé, amely 1870. június 25-én a képviselők plénuma előtt jelentést tett.⁸ Ekkor kezdődött a javaslat feletti általános vita, amely rendkívül hosszú ideig, július 16-ig, tizennégy ülésen át tartott. A részletes (paragrafusonként) tárgyalás még további tíz napig húzódott. A harmadszori felolvasás után, az 1870. július 26-i szavazással a képviselőház elfogadta a javaslat végleges szövegét. A törvényjavaslatot azonnal átküldték a Felsőháznak, amely azt a szokottnál gyorsabban tárgyalva, 1870 július 31-én változtatási indítvány nélkül adta vissza a képviselőháznak. A király a végleges szöveget már másnap szentesítette, majd 1870. augusztus 2-án a képviselőház, 3-án a főrendiház 1870: XLII. törvénycikként kihirdette.

A kormány 1870-ben csak az elkerülhetetlen változásokra törekedett. Legelőször a minisztériumok és a megyék közötti viszonyt igyekezett szabályozni, nem titkoltan a gyakorlat igényelte centralizmus alapján. A megyei testületek átalakítását sem lehetett elhalasztani, és szabályozni kellett a képviselői kvalifikációt is. A kormány javaslata nem

⁴ Az országos képviselőket éppen ők választanák.

⁵ Az amerikai szenátorok választására emlékeztető megoldás.

⁶ A beadott 141 kérvény közül 105 tiltakozott a törvényjavaslat ellen. Közelebb l. **Az 1869.-ik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai**, Képviselőházi Napló, X. kötet, 4. o.

⁷ A tervezet szövege: **1869 – 72. évi Országgyűlés Nyomtatványai**. Képviselőházi Irományok, V. kötet, 455., 456. számok.

⁸ Perczel Béla előadó által.

foglalkozott a községek rendezésével, a törvényhatóságok területének szabályozásával és halaszthatónak vélte a kiváltságos területek megszüntetését is.

A beterjesztett törvényjavaslat a megyéket olyan helyhatóságoknak tekintette, amelyek kötelesek ugyan a kormány rendeleteit végrehajtani, de helyi ügyeiket önállóan intézhetik. A központi hatalom érdekeit a főispán képviselte, aki a helyi testületek feletti elnöki jogot, a fontosabb tisztségviselők kijelölési lehetőségét, a törvényhatóság tevékenysége feletti felügyeleti és ellenőrzési jogosultságot kapta meg.⁹

A megyei képviselő testület összetételére vonatkozó elképzelés váltotta ki a legtöbb ellenzést a felszólalók körében. A legtöbb adót fizetők bizottsági tagsága előzmény nélküli megoldás volt Magyarország alkotmányos történetében.¹⁰ Rajner Pál belügyminiszter az ország „sajátos viszonyaival” indokolta a nyers virilizmus (a legtöbb adót fizetők automatikus bizottsági tagsági jogának) szükségességét, s csak ezáltal látta biztosítottnak a „magasabb értelmiség és függetlenség túlsúlyát” a helyi testületekben.¹¹ Andrássy Gyula kormányfő sem ismerte el a virilizmus nemzetiségellenes élet és azt sem fogadta el, hogy ezáltal a kormány hatalma növekedne. A magyarázata egyszerű: a jövőben a megye maga dönt saját szükségleteiről. A pénzügyi kérdésekről határozó testületben ezért főleg a közköltségek viselésében legtöbbet vállalóknak kell részt venni.

Az ellenzéki pártok megyekoncepciói közül e helyen csak egyről szólunk. Később kialakult nagy tekintélye miatt legyen ez a balközép Tisza Kálmán megyei elképzelése. Terve – nyilvánvalóan nem véletlenül – sok vonatkozásban azonos a Magyar Sajtó 1862-es évfolyamában már közreadott gondolataival. Tisza pártja szükségesnek tartotta a törvényhatóságok reformját. Elképzelésében általában nagyobb szerepet kapott a hagyomány, a történeti jog hangsúlyozása. Tisza Kálmán a kormány tervezetében éppen azt kifogásolta legélesebben, hogy bár szavakban megtartani ígéri a régi jogokat, a valóságban megsemmisítené azokat.

Álláspontja szerint a megyei tisztviselőket kivétel nélkül választani kell, a működésük feletti felügyeletet, fegyelmi hatóságukat pedig kizárólagosan a megyei közgyűlésre célszerű ruházni. A kormány tervezete biztosította azt a lehetőséget, hogy a törvénytelennek tartott rendeletek ellen a megyék egyszer felírjanak az azt kibocsátó

⁹ Találkozunk a főispán új hatásköre ellen szóló nyilatkozatokkal is – pl. Pulszky Ferenc egyenesen károsnak nevezte a városok alárendelését a „nem polgári” főispánoknak.

¹⁰ L. Csizmadia, A.: *i. m.*, 120. o.; Stipta, I.: *Vertikale Gewaltentrennung: Die Rolle zum Verfassungsschutz der ungarischen Komitate*, In: Von den Ständeversammlungen bis zum parlamentarischen Regierungssystem in Ungarn. Studien zur Parlamentarismusgeschichte. (Szerk.: Máthé, G. – Mezey, B.), Budapest – Graz 2001, 101 – 128. o.

¹¹ Az ellenzék az 1848:XVI. tc. népképviseletről szóló szabályzatára támaszkodva támadta a virilizmust.

minisztériumhoz. A tervezett megoldás szerint a megyék kötelesek ezt az intézkedést is végrehajtani, ha ehhez a miniszter ragaszkodik. Csak azt követően fordulhat a megye panasszal az országgyűléshez. Az ellenzék javaslatának érdekes eleme éppen az ilyen eljárásba bekapcsolható független állambíróság intézményének gondolata volt. A példát az USA adta, ahol a legfelsőbb bíróság még a kongresszusi határozatok törvényessége felett is ítélt, de követendő megoldást láttak az angol Kings (Queens) Benchben is. Ez a bíróság is törvényességi revíziót gyakorolt a miniszteri rendeletek felett.¹²

Az 1870: XLII. tc. a központi kormány és a megyék közötti kiegyezést hozott létre. A polgári kori középfokú igazgatás, a hazai területi önkormányzati rendszer alaptörvénye lett. Kijelölte a helyi önkormányzat kereteit és megteremtette a hatékony központi igazgatás feltételeit. A törvény kompromisszum terméke volt: meghagyta Magyarország történeti intézményeit, de szerepüket részben átformálva, hatáskörüket megváltoztatva tagolta be azokat az új államszervezetbe. Létrejött a polgári centralizáció győzelme volt, a helyi önkormányzat jogaiért harcolók csupán néhány részletkérdésben értek el eredményeket.¹³

A törvény fenntartotta a helyhatóságok korábbi határait; nem szüntette meg a régi kiváltságolt területek önállóságát. A székelyek önkormányzati rendszere, a Jász – Kun, Hajdú és nagyikikindai kerület, Kővár, Fogaras és Naszód vidéke, a XVI szepesi város kerülete még hat évig állt fenn. 1875. októberében Tisza Kálmán vette át az ország irányítását. Az újdonsült miniszterelnök, aki a belügyi tárcát is irányította, rögtön hozzá is kezdett a közigazgatási reformelképzelései megvalósításához. A nagy lendülettel megindult munka éppen a törvényhatóságok területének szabályozásával kezdődött.

A minisztérium által benyújtott törvényjavaslatot a képviselők közül 1876. május 7-én választott közigazgatási bizottság véleményezte.¹⁴ A bizottság 1876. május 22-én változtatás nélkül jóváhagyta a kormány előterjesztését. A javaslat feletti képviselőházi vita 1876. május 29-én kezdődött.¹⁵ Az országgyűlés alsó háza a javaslatot általánosságban már július 1-én fogadta el, s még azon a napon elkezdte a részletes, paragrafusonkénti tárgyalását. Nyolc ülésen keresztül tartott a vita, amikor 1876. július 13-án a közigazgatási

¹² L. Tisza, K.: *Parlamenti felelős kormány és megyerendszer*, Pest 1865, 20. o.

¹³ L. pl. Sarlós, B.: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*, Budapest 1976, 92. o.; Meznerics, I. – Torday, L.: *A magyar közigazgatás szervei 1867 – 1937*. Budapest 1937, 57 – 61. o.; Stipta, I.: *Intézménytörténeti adalékok az 1870:XLII. tc. végrehajtásához*, In.: Cséka Ervin Emlékkönyv. Acta Juridica et Politica Tom. XLI. Fasc. 30. Szeged 1992, 481 – 494. o.

¹⁴ Hosszadalmasabb vita csak a Jászkunság jövőjéről folyt, melyet a miniszterelnök Pest megye területéhez kívánt csatolni.

¹⁵ A vita során az erdélyi képviselők a tervezet nemzetiesség-ellenes tendenciájára utaltak. Vö: Stipta, I.: *Die Rolle ausländischer Vorbilder in der bürgerlichen Umgestaltung der ungarischen Komitate*. Acta Iuridica Cassoviensia. 23. Kosice, 2000. 21-43. o.

bizottság javaslatát a Tisza Kálmán által tett vagy általa jóváhagyott módosításokkal elfogadták. A törvényjavaslatot a főrendiház változtatás nélkül jóváhagyta, a király július 19-én szentesítette és a Budapesti Közlöny még aznap kihirdette.

A törvény három fejezetből állt, az első fejezet öt paragrafusa a területi szabályozásról szólt, a második „a területi kiigazítás folytán egyesített, vagy több részre osztott törvényhatóságok vagyonáról” rendelkezett, a harmadik fejezethez tartozó szabályok vonatkoztak az új törvényhatóságokban alakítandó bizottságokra, a tisztújítási eljárásra. A szorosan vett magyarországi területeken az 1876: XXXIII. tc. csak a „legkirívóbb anomáliák” megszüntetésére törekedett. A négy különálló, történelmi területek önállósága ekkor szűnt meg. A nagyikindai illetve a XVI. szepesi városi kerületet a törvény bekebelezte Torontál valamint a Szepes vármegyébe. A Jászkun kerület jászági és nagykun részét a régi Külső – Szolnok vármegyével egyesítve Jász – Nagykun – Szolnok vármegyévé alakította, a Kiskunságot beolvasztotta Pest – Pilis – Solt vármegyébe. Erdélyben alaposabb reformot hajtott végre a törvény. A korábban fennálló 26 törvényhatóságot (nyolc vármegyét, öt székely, kilenc szász széket és négy vidéket) gyökeresen átszervezve 15 új vármegyét hozott létre.¹⁶

A törvényhatóságok az 1870: XLII. tc. értelmében hármas feladatot láttak el. A törvény korlátai között gyakorolták az önkormányzatot, közvetítették az állami közigazgatást, és véleményt nyilváníthattak „közérdekű, sőt országos” ügyekben. Önkormányzati jogkörük tartalmilag megegyezni látszott az 1848 előtti vármegyei autonómiával, hiszen „saját belügyeikben önállólag” intézkedtek, statútumokat alkothattak, tisztviselőket választhattak és a kormánnyal közvetlenül érintkezhettek.

1870-ben Magyarországon valóságos önkormányzati rendszer nem jött létre. Az ügyek széles körére kiterjedő döntési autonómia illuzórikussá vált a kormány jóváhagyási jogának törvényi szabályozásával. A helyi költségvetés megállapításához, ingatlanok eladásához és vételéhez, a kölcsönök felvételéhez belügyminiszteri jóváhagyást kellett kérni. A törvényhatóságok nem létesíthettek új hivatali állást, és a régit sem szüntethették meg központi engedély nélkül. Szabályrendeleteik nem ellenkezhetek még a miniszter rendelkezéseivel sem, jóváhagyásuk érvényességi kellék volt. A legfontosabb önkormányzati jogokat részletező törvényi rendelkezéseket az általános szabály alóli kivételeknek helyet adó felhatalmazások gyengítették.

¹⁶ A területrendezési reformokhoz l. pl. Hencz, A.: *Területrendezési törekvések Magyarországon*, Budapest 1973, 108. o; Balla, A.: *A magyar országgyűlés története 1867-től 1927-ig*. Budapest 1927, 40. o; Stipta, I.: *A*

A törvényhatóságok ellenállási joga megszűnt. Ehelyett a törvény 16. §-a egyszeri felírási lehetőséget biztosított a végrehajtás előtt. Ezzel a jogosítottak akkor élhettek, ha a közreadott kormány- vagy miniszteri rendeletet törvénybe ütközőnek, illetve a helyi viszonyok között célszerűtlennek tartották. Ha azonban a miniszter a felhozott indokok ellenére végrehajtást követelt, a központi akarat „azonnal és feltétlenül” teljesítendő volt. A katonák berendelését és az „állam veszélyeztetett érdekei miatt halaszthatatlan rendőri intézkedést” tartalmazó kormányzati normákat csak a végrehajtás után lehetett kifogásolni. A közgyűlés mindkét esetben a képviselőháznál kereshetett orvoslást. A törvény nem adott lehetőséget az országgyűlés által meg nem szavazott adó beszédésére vagy a meg nem ajánlott újoncok tényleges kiállításáról szóló rendeletek kényszervégrehajtására. Az előmunkálatokat viszont ezekben az esetekben is teljesíteni kellett. A rendi korszak önvédelmi gyakorlata megszűnt, a vis inertiae ideje lejárt.¹⁷

Jelentősen csorbította az önkormányzati jogokat a belügyminiszter terjedelmes hatásköre. Ő döntött a szabályrendeletek törvényességéről és a legfelsőbb bíró volt magánfelek és a törvényhatóságok közötti jogvitákban.¹⁸ Az árva- és gyámügyek fellebbviteli fóruma szintén a belügyminiszter volt. A közgyűlési jegyzőkönyvek hiteles másolatát hozzá kellett felterjeszteni, javaslatára nevezték ki a főispánokat. Jóváhagyta a főispán rendkívüli intézkedéseit, elbírálta az alispáni rendelkezések elleni panaszokat. A közgyűlés akarata ellenére is tiszti kereset alá vonhatta bármelyik vétkesnek tartott tiszttviselőt. Engedélyével alakulhattak át törvényhatósági joggal felruházott városok rendezett tanácsú városokká vagy nagyközségekké. A belügyminiszter hagyta jóvá az új megyei szervezetet létrehozó szabályrendeletet, választókerületi beosztásra vonatkozó megyei tervezetet, a hivatalnokok létszámáról, hatásköréről és fizetéséről összeállított előterjesztést.

A polgári közigazgatás kiépítése határozott lendülettel folytatódott 1875 után. Az 1875–78-i országgyűlés az állami adminisztráció korszerűsítése jegyében tett el: 16 javaslatot tárgyaltak, ebből kilenc organikus, hét novelláris törvény született. A fúzió nyomán létrejött biztos kormánypárti többség zavartalanul biztosította Tisza Kálmán korábbi elgondolásainak keresztülvitelét. Miniszterelnök korábbi lényeges elképzelését viszontláthatjuk az elfogadott törvényekben. Egyetlen kivétel volt csupán: a vármegyék

törvényhatóságok egységesítésére irányuló reformmunkálatok 1873 – 1874, In: Acta Iuvenum (Sectio Iuridica et Politica. Series Nova. Tom. I.) Szeged 1976, 115. o.

¹⁷ L. Ladik, G.: **Közigazgatásunk fejlődése 1867 óta**, Budapest 1932, 52. o.; Szivessy, L.: **A magyar közigazgatás fejlődése és reformtörekvései**, Szeged 1933, 11. o.; Erekly, I.: **A magyar helyhatósági önkormányzat. I. köt. Vármegyék**, Budapest 1918, 86 – 87. o.

egykor megtartani óhajtott jogait Tisza 1876-ben már a modern államépítési elvekkel összeférhetetlennek tartotta. Az 1870-ben meghagyott maradék önkormányzat ellen viszont csak apró lépésekkel harcolt. Szorgosan építgette az egyre bővülő hatáskörű központi igazgatási szerveket és lassan valamennyi helyi feladatot állami felügyelet alá vont.

Lassan átrendeződött a közigazgatás szervezeti struktúrája is. Az 1869: IV. tc. alapján a bíraskodás szervezetileg elvált az igazgatástól.¹⁹ A megyék végleg elveszítették az ítélkezési és bíróválasztási jogukat. Az elkülönítés elvben 1869-ben, gyakorlatban 1871-ben következett be. Néhány későbbi törvény azonban – összefüggésben Tisza Kálmán személyes felfogásával – elvi engedményt tett: az 1876: XIII. tc. a gazda és cseléd közötti munkaviszonyból származó jogviták eldöntését közigazgatási szervekre bízta, és ugyanígy járt el az 1879: XL. tc. is, amely megtartotta végrehajtói szinten a községi és kihágási ügyek elbírálását.²⁰

A népiskolai hatóságokról szóló 1876: XXVIII. tc. a vármegyék korábbi jogosítványait elvonva, az oktatásügyet is államosította. Az új tankerületek élére a minisztérium által kinevezett, önálló hatáskörű tanfelügyelők kerültek. A törvény pontosan körülírja a helyi közigazgatási bizottság végrehajtási teendőit, a törvényhatóságoknak csekély beleszólást, kevés érdemi feladatot hagyott.²¹

A közadók kezeléséről rendelkező 1876: XV. tc. az adóügyet szintén állami hatáskörbe vonta.²² A királyi adófelügyelők teljhatalmú intézői, kizárólagos végrehajtói lettek a központi direktíváknak. A törvényhatóságoknak az országgyűlésen megszavazott adók behajtásában való közreműködés törvényi kötelessége maradt. Az állam igyekezett elhárítani minden esetleges ellenállást: a behajtásban közreműködő megyei tisztviselők tevékenységüket fokozott felelősség mellett, teljes anyagi kártérítés veszélyével végezték. A törvényhatósági bizottság esetleges testületi ellenállására számítva a törvény a megtagadó határozat meghozatalához név szerinti szavazást és teljes személyi felelősséget írt elő.

¹⁸ Önkormányzati jog gyakorlásából eredő jogvitákról van itt szó.

¹⁹ Közelebb I. Máthé, G.: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867 – 1875*. Budapest 1982, 250. o; Stipta, I.: *A magyar bírósági rendszer története*, Debrecen 1998, 124. o.

²⁰ L. pl. Csizmadia, A.: *i. m.*, 152. o.

²¹ L. Stipta, I.: *Törekvések...*, 188. o.

²² Magyarország pénzügyi igazgatásáról részletesebben I. Gruber, L.: *A pénzügyi közigazgatási bíróságról szóló törvényjavaslat. I.* In: Jogtudományi Közlöny XVI. évf. 18. sz. 1881. ápril. 29., 25. o; Tisza, K.: *Parlamenti felelős kormány és megyerendszer*, Pest 1865, 63 – 64. o; Stipta, I.: *A pénzügyi közigazgatási bíraskodás hazai előtörténete*, In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et politica. Tomus LII, Fasc. 9. Szeged 1997, 3 – 34. o.

Az 1876: XIV. tc. a közegészségügy állami jellegét rögzítette. A „népegészség előmozdítására és megóvására“ előírt intézkedések számos megyei hatáskört állapítottak meg, ezek zöme azonban retorzív, büntető jellegű volt. A közegészségügyi szolgálat racionálisan szervezetté vált: községi, városi, törvényhatósági szinten egymástól elkülönítve, törvényben megszabott rendben épült ki. Az egészségügyet a belügyminiszter irányította, szigorú felügyeleti jogkört gyakorolt, a fellebbezések elbírálásának legfelsőbb fóruma volt. Kötelező szabályrendeleteket alkothatott, emellett bármely közegészségügyi ügyben kormánybiztost küldhetett ki azért, hogy ez utasításának érvényt szerezzen. A törvénycikk 153. §-a szerint a törvény és a belügyminiszteri „szabályzatok“ végrehajtása a törvényhatóságok feladata. A szabályozás a törvényhatósági bizottság statútumalkotási jogát kizárólag a törvény végrehajtására és a belügyminiszteri normák realizálására szűkítette le.

A vármegyék szervezetére, működésére, egyáltalán jövőjére vonatkozó szabályok között az 1876:VI. tc. a legfontosabb, amely a kormány helyi szervei és az autonóm igazgatás közötti koordináció megteremtésére tett kísérletet. Az ekkor létrehozott közigazgatási bizottság feladata a vármegyék átalakításáról szóló mindenkori elképzelések, tervek és javaslatok egyik központi kérdése: a felelős minisztérium és az önkormányzat közötti viszony békés kiegyenlítése volt. A megyei hatáskör háttérbe szorítása, a centralizációs tendencia legnyilvánvalóbb módon ebben a törvényben jutott kifejezésre.

A törvényjavaslat beterjesztésekor hangoztatott szándék a területi igazgatás állami szervei és az önkormányzat közötti koordináció megteremtése volt. A kormányi célkitűzések között szerepelt még a választott és kinevezett tisztviselők közötti összhang megteremtése, a közigazgatás önkormányzati jellegének erősítése. Az elképzelés azonban elsősorban az önkormányzat visszaszorítását célozta. A közigazgatási bizottság elnöke a főispán lett, a széles hatáskörű testület még a törvényhatósági bizottság határozatait is megvétózhatta.²³ Néhány év múlva azután az állam végleges győzelmet aratott az önkormányzatok felett.

4. 2. A törvénycikk a megyék gyakorlatában

A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló 1870: XLII. tc. hatálybalépését későbbre halasztották. Érthető, hogy a magyar közigazgatási rendszert teljesen új módon szabályozó

²³ Csizmadia, A.: *i. m.*, 154 – 160. o.

norma nem léphetett azonnal hatályba. 1872. január 1-ig elegendő idő telt el arra, hogy a gyakran ellenkező megyék „rányugodjanak” és végső esetben hallgatólag fogadják el a szabályzatot. Magyarországon később a törvényt az 1886:XXI. tc. váltotta fel. Abaúj és Torna megyék esetében speciális helyzet adódott: 1882-ben a két megye egyesült. Az új Abaúj – Tornai municípium szervezete még négy évig a régi törvénycikk értelmében szervezkedett, teljes felépítése viszont már a XXI. tc. rendelkezései alapján történt.

Az 1870: XLII. tc. értelmében Abaúj és Torna megyék önálló municípiumokká váltak. Legfőbb feladataik az önkormányzat gyakorlása, valamint az állami adminisztráció közvetítése lettek. Hatáskörüket a törvényhatósági bizottságok közgyűlései gyakorolták. A bizottságok tagjai törvény értelmében felerészt virilisták, felerészt pedig választott tagok voltak. A megyék tisztviselőinek egy részét a törvényhatósági bizottságok választották. A megyei tisztviselők már korábban elvesztették törvénykezési jogukat.

A megyék élén továbbra is **főispán** állt. Az 1870: XLII. tc. értelmében főispánnak nevezett tisztviselő a megyék valamint a törvényhatósági joggal felruházott városok első hivatalnoka volt. A megye főispánjává kinevezett személyt nem volt szabad törvényhatósági joggal felruházott ugyanazon megye területén fekvő város főispánjává kinevezni. Ennek ellenére ugyanazt a személyt több törvényhatósági joggal felruházott város főispánjává kinevezni lehetséges volt.

A főispánt az uralkodó nevezte ki,²⁴ a belügyminiszter javaslata alapján. A központi végrehajtó hatalom képviselőjeként a főispán ellenőrizte a megyei önkormányzat gyakorlását a megye által közvetített állami közigazgatás érdekeinek teljesülésére ügyelve. A főispán hatásköre eléggé tág volt.²⁵ Hatáskörébe a következők tartoztak:

- a megyei közgyűlés rendes ülése előtt elnökként összehívta a számvevőszéket, melynek tagjai rajta kívül az alispán, megyei főjegyző, tiszti ügyész és az állandó bizottság alelnökei voltak;
- legalább évente egyszer személyesen ellenőrizte a megyei tisztek hivatalos tevékenységét;
- bármikor, ha szükségesnek látta, betekinthezett az alispáni hivatalba érkezett kormányrendeletekbe, valamint más beadványokba;

²⁴ Sarlós, B.: *Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében*. Budapest, 1976. 85-87. o.; Kajtár I.: *Magyar városi önkormányzatok (1848-1918)*. Budapest, 1992. 75-76. o.; Pulszky, F.: *A közigazgatási reformok*. In: Magyar Közigazgatás 1885. nov. 26.

²⁵ A főispáni jogkört az 1870:XLII. tc. 53. §-a szabályozta. Később még rámutatunk arra, hogy az 1886:XXI. tc. a hatáskört tovább bővítette.

- a hanyag vagy vétkes hivatalnok ellen vizsgálatot indíthatott, az illető személyt az eljárás lezárásáig hivatalából felfüggeszthette,²⁶
- a hivatalukból felfüggesztett megyei tisztek helyébe (alispán kivételével) ideiglenesen más személyeket nevezhetett ki;
- a tisztújító gyűléseken kijelölési joga volt;
- életfogytiglan nevezte ki a megyei levéltárnokot, valamint szükség esetén a megye tiszteletbeli hivatalnokait;
- az alispán véleményének kihallgatása után kinevezte a megyei rendőrség felügyelőjét, a megye várnagyát, valamint általában az egész segéd- és kezelőszemélyzetet;
- gyakorolta azokat a további jogokat és kötelességeket amelyeket a törvény rábízott.²⁷

A főispán a megyei bizottságok többségének elnöke volt, kormányhivatalnoki jogállásánál fogva ő irányította tevékenységüket. A főispán vezette legfontosabb bizottmányok közé a következőket soroljuk:

- közigazgatási bizottság – a legfontosabb megyei testületek közé tartozott. A főispán elnöklete alatti szervezet feladata a törvényhatóság és a kormány közötti közvetítés volt;
- fegyelmi bizottság²⁸ - rendszeresen a főispán döntése alapján alakulhatott; a főispán itt vezette a megyei hivatalnokok elleni fegyelmi eljárásokat;
- ellenőrző bizottság²⁹ – a katonák ellenőrző orvosi vizsgálatát végezte a főispán elnöklete alatt.

A következő táblázatban felsoroljuk azon személyek neveit, akik az 1870–1882-es időszakban Abaúj és Torna ekkor még független megyékben a főispáni hivatalt gyakorolták:

Abaúj megye	Torna megye
Bárczay Albert (1867 – 1871) – főispáni helytartó Bárczay Albert (1871 – 1877) – főispán ³⁰ Darvas Imre (1877 – 1881) – főispán	Szathmáry Király Pál (1867 – 1872) – főispán Bárczay János (1872 – 75) – főispán ³¹ Bárczay Albert (1875 – 1877) – főispán ³² Darvas Imre (1877 – 1881) – főispán ³³

²⁶ Alispánt csak a belügyminiszter jóváhagyásával függeszthette fel.

²⁷ Ebben az esetben főleg az 1870:XLII. tc.-re gondolunk.

²⁸ Más néven fegyelmi választmány. Az általunk vizsgált megyék közül csak Tornán alakult ki.

²⁹ Csak Abaúj megye területéről ismert.

³⁰ Abaúj megye főispánjává való kinevező levélben a belügyminiszter 1871. december 21-én visszahívta hivatalából Péchy Manót. L. **SA AŽ II**, 59. db., 529.

XV. Táblázat.
Abaúj és Torna megyék főispánjai 1870 – 1882 között.

A táblázatból tisztán látszik az akkori gyakorlat, mely már 1875-től a főispáni hivatal betöltése során hallgatólagosan egyesítette a két törvényhatóságot. Mindkét megyének ekkor még saját tisztikara volt, ezért valódi egyesítésről még nem lehetett szó, az út viszont már ki volt jelölve és a jövőben az egyesült megye kialakulásához vezetett. 1875-ben több figyelemreméltó főispáni dokumentum keletkezett. Megemlítendő a január 21-én kelt kinevező levél,³⁴ melyben a belügyminiszter Torna megye főispánjává Bárczay Albertet nevezett ki. Mint már említettük, csak Bárczay köszönőleveléből ismert tornai elődjének neve.

Ennél sokkal figyelemre méltóbb a belügyminiszter 1875. január 18-án kelt Bárczay Albertnek címzett miniszteri utasítása,³⁵ amelyben arra szólította fel **Abaúj – Torna megye** és Kassa főispánját, hogy az 1874. év III. és IV. negyedében teljesített adóbefizetésekről és fennmaradt hátralékokról való kimutatást az adóhátralék behajtása iránt tett felemlítése mellett azonnal postázza hozzá. Valójában nem a levél tartalma fontos, inkább a cím. A levéltári anyagokból ugyanis kiderül, hogy Bárczay Albertet Torna főispánjává csak három nap elteltével nevezték ki. Kassa város főispánjává már előbb, 1875. január 11-én volt kinevezve.³⁶ A miniszteri okmány először 1870 után tesz említést egy egyesült Abaúj – Tornai törvényhatóságról. A ma már ismert későbbi történetek fényében különös, hogy a tornai hatóságok 1875-ben nem szólaltak fel a tervezett egyesítés ellen. Bárczay Albert halála után³⁷ 1877-ben kinevezték Abaúj és Torna megye főispánjává Abaúj megye akkori alispánját, Darvas Imrét.³⁸

Az 1870: XLII. tc. értelmében a legfontosabb megyei testület a **megyei törvényhatósági bizottság** volt. Maga a bizottság az állam polgári elemeit erősítette. A testület a megye közönségének nevében cselekedett. Mint már feljebb említettük,

³¹ Róla szinte semmit sem tudunk, neve csak a Bárczay Albert kinevezési okmányából ismert, amelyhez hozzá volt csatolva az új főispán köszönőlevele. Ebből pedig az derül ki, hogy a Torna megye új főtisztje minél hamarabb át kívánta venni Bárczay Jánostól a főispáni teendőket.

³² A tornai új főispán kinevezése után közvetlenül köszöntő levelet írt Torna közönségének, mely **ŠA TŽ II.**, 66. db., 261 sz. alatt megmaradt.

³³ Igazából 1882-ig gyakorolta független Torna megye főispáni hatalmát. Csak az év első hónapjaiban volt a kis megye hozzácsatolva a nagyobb „rokonhoz”.

³⁴ L. **ŠA AŽ II.**, 30. db., 12/b.

³⁵ L. **ŠA AŽ II.**, 30. db., 12.

³⁶ L. **ŠA AŽ II.**, 30. db., 8.

³⁷ 1877. április 17.-ikén. L. **ŠA AŽ II.**, 69. db., 3.

³⁸ L. Sziklay, J. – Borovszky, S.: **i. m.**, 531. o. A kinevezés a levéltári okmányok között **ŠA AŽ II.**, 69. db., 88 sz. alatt található.

összetételéről szóló törvényes előíráshoz a magyar közigazgatás addigi történetében nem volt példa. A tagok felét a legmagasabb helyi adót fizetők (virilisták), a másikat pedig hat évre választott személyek képezték.³⁹ Törvényhatósági bizottság tagja⁴⁰ nem lehetett:

- aki írni és olvasni nem tudott;
- aki a törvényhatóság területén legalább két év óta lakással nem bírt, vagy ugyanannyi idő óta ott nem lakott és adót nem fizetett;
- aki a törvényhatóság közjavadalmaival haszonbérelte, vagy a törvényhatósággal más számadási viszonyban állt.⁴¹

A levéltári anyagok arra utalnak, hogy Abaúj megye törvényhatósági bizottsága 145 választott tagból, ugyanannyi virilistából és 14 megyei hivatalnokból állt.⁴² Torna törvényhatósági bizottságát nehezebb rekonstruálni. Biztosan tudjuk, hogy a megyében csak 70 virilista volt. Ha a törvényi szabályt szó szerint betartották volna,⁴³ akkor legalább 140 tagú bizottság alakult volna. A hivataluknál fogva besorolt tagok számát még meg sem kísérelhetjük meghatározni. Torna ez időbeli hivatalnoklistái ugyanis nem maradtak fenn.

A törvényhatósági bizottság a megye teljes hatáskörét gyakorolta. A törvényhatóság önkormányzati jogai a következők voltak:

- a törvényhatóság saját belügyeiben önállóan intézkedett;
- határozott és szabályrendeleteket (statútumokat) alkotott;
- saját határozatait és szabályrendeleteit tisztviselői által hajtotta végre;
- megválasztotta tisztikarát;
- az önkormányzat és közigazgatás költségeit megállapította s fedezetükről gondoskodott;
- közvetlenül érintkezett a kormánnyal.

A törvényhatósági bizottság közgyűlésének jogai közé ezeken túl a következők tartoztak:

- olyan helyi ügyek statútummal való eldöntése, melyekről a törvényhatósági bizottság közgyűlése még nem tanácskozott;
- a szolgabírói kerületek, valamint a választókerületek kijelölése;
- a közutak irányának kijelölése valamint építése, a középületek építése, a közmunka elrendelése;

³⁹ A hat évre választott képviselők soraiból első alkalommal a harmadik év után sorshúzás alapján a fele visszalépett, s újabb választások következtek be. Utána azok a képviselők léptek vissza, akik betöltötték a törvényes hat évet. A bemutatott megoldásra emlékezett a fent említett 1869. december 13-i Nyitra megyei rendezési javaslat.

⁴⁰ Sem választott, sem virilis.

⁴¹ L. az 1870:XLII. tc. 20. §-át.

⁴² L. **ŠA AŽ II.**, 82. db., 770.

- a törvényhatóság anyagi ügyeinek eldöntése;
- a törvényhatóság hivatalnokainak közgyűlésen hat évre történő megválasztása,⁴⁴
- ha valamely kormányrendeletet törvénytelennek vagy megyei érdekeknek ellenkezőnek tartotta, felirattal fordulhatott a kormányhoz;
- ha az országgyűlés nem egyezett bele, elutasíthatta az újoncok sorozását valamint az adó behajtását.

Az említett jogkört a törvényhatósági bizottság közgyűlésének kellett gyakorolnia, amely a törvény értelmében a főispán elnöklete alatt évente kétszer tartatott rendes ülést. A fontos és halaszthatatlan ügyekről az ülések között **az állandó bizottság** döntött. Az állandó bizottság úgy Abaúj, mint Torna megyében létesült. A tornai bizottság feladatai közé a törvényhatósági bizottság ügyeinek előkészítése is tartozott.

A nevüknek megfelelően az állandó bizottságok folyamatosan működtek. Összetételükről a törvény nem rendelkezett. A hézagot a megyék saját statútumaikkal pótolták. A statútumok rendelkezései alapján az állandó bizottság tagjait mindkét megyében szükséglet alapján választották. Ezek szerint az állandó bizottságokban állandó tagság nem létezett. Torna megye statútuma kimondta, hogy állandó bizottságának tagjait három évre kell választani.⁴⁵ Az állandó bizottmányok tagjainak számát csak Abaúj megye anyagaiból ismerjük. A megyében 60 tagú volt a választmány.⁴⁶ Torna anyagai az állandó bizottmányról nem szólnak, azonban biztosan tudjuk, hogy létezett.

Az állandó bizottságokon kívül a törvényhatósági bizottság saját választmányokat alkothatott. Elég furcsának tűnik, hogy a legkisebb magyar megyében sokkal több választmány létesült, mint Abaújban. A következő táblázat e különleges állapotot tükrözi:

⁴³ Feltételezzük, hogy igen, a törvény megszegésére itt semmi ok nem volt.

⁴⁴ A főispán által élethossziglan kinevezendő megyei levéltárnok és segédszemélyzet kivételével.

⁴⁵ Abaúj megye hasonló szabályt nem fogadott el.

⁴⁶ L. **ŠA AŽ II**, 59. db., 564.

Abaúj megye	Torna megye
1. Közigazgatási bizottság	1. Közigazgatási bizottság
2. Igazoló választmány	2. Igazoló választmány
3. Központi választmány	3. Központi választmány
4. Megyei központi ínségsegélyző bizottmány	4. Ínségügyi bizottság
5. Abaúj vármegye kerületi járvány főbizottmánya	5. Járvány bizottmány
6. Községi és körjegyzőket vizsgáló bizottmány	6. Községi és körjegyzőket vizsgáló bizottmány
7. Megyehatósági szervező bizottmány	7. Megyehatósági szervező küldöttség
8. Egészségügyi bizottság	8. Egészségügyi bizottság
9. Fegyelmi választmány	9. Fegyelmi választmány
10. Sorozó bizottság	10. Sorozó bizottság
11. Ellenőrző bizottmány	11. Törvényhatósági bizottság közlekedési osztálya
	12. Megyei statisztikai bizottság
	13. Boszniai harcosok segélyezésére alakult bizottság
	14. Kolera – járvány bizottság
	15. Lótenyésztő bizottság
	16. Fatenyésztési osztály
	17. Bíráló választmány

XVI. táblázat
Abaúj és Torna megye törvényhatósági választmányainak áttekintése.

A fent említett bizottmányok közül, mint látható, tíz mindkét megyében működött. A Tornai Ínségügyi bizottság és Járvány bizottmány hatáskörükre nézve megfelelt az abaúji Megyei központi ínségsegélyző bizottmánynak, valamint az Abaúj vármegye kerületi járvány főbizottmányának. Csak Abaúj megyében jött létre az Ellenőrző bizottmány. Abaúj megye fegyelmi választmánya csak papíron létezett, ismereteink szerint nem tárgyalt nagyobb ügyet.

Továbbiakban részletesebben bemutatjuk a bizottmányok feladatait, valamint összetételüket. **A közigazgatási bizottságról** már feljebb tettünk említést. A testület az 1876: VI. tc. alapján jött létre, mely országszerte elrendelte a törvényhatóságokon belül a közigazgatási bizottságok felállítását. A bizottság elnöke a főispán, távollétében vagy akadályoztatása esetében az alispán. Jegyzőjeként a törvényhatóság jegyzője járt el, aki magát akadályoztatása esetén a törvényhatóság valamelyik aljegyzőjével helyettesíthette. Az aljegyzőket segédül maga mellé bármikor elrendelhetette. Az aljegyző a bizottságon belül szavazattal nem bírt.⁴⁷

A közigazgatási bizottság tagjai a következő személyek voltak:

- a főispán, ki egyben elnöke volt a testületnek;
- az alispán;

⁴⁷ Még akkor sem, ha a főjegyzőt helyettesítette.

- a főjegyző;
- a tiszti ügyész;
- az árvaszék elnöke, vagy ha külön elnök nem volt, a közgyűlés megválasztott tagja;
- a főorvos;
- a királyi adófelügyelő;
- a királyi államépítészeti hivatalnak a törvényhatóságban lévő első hivatalnoka;
- a tanfelügyelő;
- a királyi ügyész;
- a posta és távírdai kerület igazgatója;
- a törvényhatósági közgyűlésnek tíz választott tagja.⁴⁸

A bizottság hatásköre három területre terjedt ki:

- a közigazgatási ügyekre, melyeket a törvények értelmében hozzá utasítottak eldöntésre;
- a fegyelmi ügyekre, valamint a fellebbezési ügyekre a törvények által kijelölt esetekben;
- közvetítés a törvényhatóság és az államkormány között.

Az általános közigazgatás terén a bizottság arról intézkedett, hogy a törvényhatóság területén a közigazgatás „összhangban eszközöltessék” és az összes közegek egymást támogassák, teendőiket „összevágólag teljesítessék”. A törvényhatósági közgyűlés hatásköre érintetlenül maradt.

A közigazgatási bizottság rendes üléseit minden hó elsején tartotta. A testület a törvények, kormányrendeletek, törvényhatósági szabályrendeletek és határozatok alapján osztotta be azon közigazgatási teendőket, melyek teljesítéséhez több közigazgatási közeg együttműködésére volt szükség. A beosztásnál megfontolta a közigazgatás összes ágainak teendőit, számításba vette a végrehajtás minden irányú elfoglaltságát, az egyes közegeket pedig ezen ügyekben teendők iránt utasította. A közigazgatási ágak főnökei, esetleg képviselői a bizottság rendes havi ülésein jelentést tettek saját hatáskörükhöz tartozó közigazgatási ágazat állapotáról.

A bizottság határozatainak a törvényhatóság területén lévő összes, akár a közigazgatásnál alkalmazott állami, akár törvényhatósági és községi közegek engedelmeskedni tartoztak. A közigazgatási ágaknak a bizottságban lévő képviselői azonban azzal a joggal bírtak, hogy ha a határozatot törvénytelennek, vagy az általuk képviselt közigazgatási ág szempontjából sérelmesnek vagy károsnak tartották, az ellen fellebbezésüket azonnal bejelentették.⁴⁹ Az ilyen fellebbezés 24 óra alatt az illető

⁴⁸ L. az 1874:VI. tc. 1. §-át.

⁴⁹ Hasonló joga a főispánnak is volt.

miniszterhez volt felterjesztendő. Ha a határozat iránt a miniszter 14 nap alatt nem nyilatkozott, vagy azt helybenhagyta, a szabály feltétlenül és újabb gyűlés bevárása nélkül végrehajtandó volt.

Fegyelmi ügyekben a bizottság elsőfokú hatóságként elsősorban saját hivatalnok vagy tisztviselő ellen járhatott el. Mint fellebbviteli fórum, a többi állami vagy törvényhatósági és községi közegek ellen indított s fellebbezés útján hozzá utalt fegyelmi ügyekben intézkedett. Fellebbvitellel az érintett felek bármelyike élhetett. A főispán jogosítva volt a felsőbb fokon határozni hivatott miniszterhez az ügyet felülvizsgálat végett felterjeszteni. Ha az eljárást valamelyik miniszter rendelte el, az ügy elintézéséről hozzá jelentést kellett tenni.⁵⁰

A közigazgatási bizottság a minisztereknek saját tárcájukat illetőleg kiadott rendeleteit hajtotta végre, esetleg ezeknek végrehajtását ellenőrizte. A rendeletek, amennyiben a közigazgatási bizottság hatáskörébe estek, a bizottsághoz voltak intézve, amelynek elnöke⁵¹ bontotta fel őket. Ha valamely rendeletet a bizottság elnöke nem tartotta ügykörében elintézhetőnek, figyelmeztette a minisztert. Egyúttal viszont úgy kellett intézkednie, hogy ha a miniszter vagy hallgatólag azáltal, hogy 14 nap alatt nem válaszol, vagy válaszában rendeletét fenntartja, az azonnal, újabb ülés tartásának szüksége nélkül végrehajtható legyen.

A törvényhatósági közgyűlés által a közigazgatási bizottság körébe tartozó ügyekre nézve alkotott szabályrendeleteknek és az ezen ügyekre vonatkozólag hozott határozatoknak végrehajtását intézte és ellenőrizte. Ha a törvényhatóságnak valamely törvények által megszabott hatáskörében a végrehajtás végett hozzá utasított határozatát törvénytelennek tartotta,⁵² a végrehajtás előtt a törvényhatósági közgyűléshez előterjesztést tehetett. Ha az ügy sürgős volta ezt nem engedte, vagy a törvényhatóság által fenntartott rendelet még ekkor is törvénytelennek tartotta, az ügyet az illető miniszterhez felterjesztette, s annak elhatározásához képest járt el. Ez esetben a közigazgatási bizottság a legközelebbi közgyűlésnek a történeteket utólag bejelentette.

A bizottság Abaúj, Torna, valamint az összes magyar megye legfontosabb bizottmánya volt.⁵³

⁵⁰ Akkor is, ha felebbezés vagy felülvizsgálat nem történt.

⁵¹ Akadályoztatása esetén alelnöke.

⁵² Amennyiben az ügy sürgős volta mást nem követelt.

⁵³ Abaúj megyében az idézett törvény hatálybalépése után azonnal létesítették. Ehhez l. **ŠA AŽ II.**, 31. db., 103. A tornai bizottság alakulásához l. **ŠA TŽ II.**, 17. db., 30.

Fontossága terén második testület a **központi választmány** volt. A bizottmány az országgyűlési választásokkal kapcsolatos ügyekkel foglalkozott. Elnöke a megye alispánja volt. Tagjai az egész megyei választókerületet valamint községi előljáróságokat képviselték. A választmány közvetlen kapcsolatban állt a Belügyminisztériummal. A testület főleg arra ügyelt, hogy az országgyűlési képviselők választása legkésőbb négy héttel az országgyűlés megnyitása előtt megtörténjen. Az egyes megyei választókerületekbe a választók listájának összeírásával foglalkozó háromtagú küldöttséget küldött ki. A választások napján a testület feladata a választások irányítása volt. A feladat teljesítése érdekében az egyes választókerületekbe különleges bizottmányt küldött ki, amely elnökből, jegyzőből, szükség esetén pedig ezek helyetteseiből állt. A központi választmány ülései nyilvánosak voltak.⁵⁴

A törvényhatósági bizottság összetételének meghatározásánál fontos szerepet játszott az **igazoló választmány**. A bizottmány fő feladata a megyében lakó virilisták listájának összeírása volt, amely rendszeresen az év végén történt az adóhivatalok hivatalos értesítései alapján. A választmány öt tagját egy évre választották, további négy tagját (elnökét és három tagot) a megye főispánja nevezte ki szintén egy évre. A testület nyilvános üléseit az előbb kijelölt napokon tartotta. A virilisták listáját a törvényhatósági bizottság teljes ülésében terjesztette elő jóváhagyásra. A választmány mindkét megyében létesült, tevékenysége főleg a virilisták választójogának megállapítására terjedt ki.⁵⁵

A megyei központi ínségsegélyző bizottmány⁵⁶ mindkét, általunk vizsgált megyében először 1863-ban, a nagy aszály idején alakult meg. A szárazság által szenvedett lakosság segélyezése érdekében a Magyar Helytartó Tanács 1863. augusztus 2-i 60581 sz. körrendelete értelmében a főispáni helytartó elnöklete alatt egy megyei központi segélyző bizottmány alakítandó, amelynek tagjai a legtekintélyesebb megyei telkesek, kereskedők, iparosok, a megyei területen tevékenykedő egyházak, valamint megyei tisztek képviselői voltak. A körrendelet alapján maga az ínségsegélyző bizottmány döntött arról, hogy a megyében, vagy az alárendelt városokban albizottmányokat alapít-e.

A megyei ínségsegélyző bizottmány feladatkörébe a pénzbeli valamint naturális adományok összeszedése tartozott. Az elemi csapások által okozott károk megállapítása

⁵⁴ Közelebb l. az 1848:V., valamint az 1874:XXXIII. tc.-t. A levéltári anyagok mindkét megyében nagyon szűkszavúak. Csak jegyzőkönyvek maradtak fenn. L. **ŠA AŽ II**, 77 – 78. db.; **ŠA TŽ II**, 33 – 34. db.

⁵⁵ L. pl. **ŠA AŽ II**, 74 – 75. db., szintén **ŠA TŽ II**, 103. db., 1016 sz. alatt található választójoggal felruházott személyek megállapítását.

⁵⁶ Tornán Ínségügyi bizottságnak nevezték.

után a létrejött alapítványokból támogatást nyújtott, vagy az adófizetés elhalasztását⁵⁷ követelhetette. Lánczy József Abaúj megye főispáni helytartója a bizottság tagjait a fentiekre tekintettel a megyei közhivatalnokok soraiból nevezte ki, de a testületben helyt adott a megyei közelet legtekintélyesebb személyiségeinek is.⁵⁸ Az első megyei ínségsegélyező bizottság 1863 – 65 között működött. A levéltári adatok nagyjából megegyeznek az irodalomban található számokkal, melyek szerint a bizottság ebben az időszakban 2076 ínséggel küzdő személyt írt össze, kik a maguk erejéből egyáltalán nem tudtak volna magukon segíteni. A testület összesen 143 232 forinttal gyámolította az ínségeseket. Ebből 28 000 forintot készpénzben osztott szét, továbbá 8888 mérő rozsot, 3000 mérő tengerit, 8099 mérő árpát és 12 443 mérő zabot juttatott a rászorulóknak.⁵⁹

A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvény elfogadása után a bizottságot 1879-ben Abaúj megyében újra összehívták, a törvényhatósági bizottság 1879. október 6-i határozata alapján.⁶⁰ A bizottság 1881-ig működött, elnöke Komáromy László megyei alispán lett. Összetétele a következő volt:

- alispán a bizottság elnökeként;
- négy törvényhatósági bizottság tag;
- megye képviselője;
- három szolgabíró;
- megye fő és aljegyzője.

A bizottság hatáskörébe azon intézkedések megtétele tartozott, melyek az aszálytól károsodott személyek felkutatására szolgáltak. A kárt szenvedetteket a bizottság gabonával s más szükségleteik kielégítésével igyekezte kártalanítani. Gyakran ún. ínségmunkákat szervezett, amelyek révén a kárt szenvedett lakosság megdolgozhatott a nyújtott segélyért.⁶¹ A levéltári anyagok inkább Abaúj megyei bizottságról nyújtanak kimerítő képet. A tornai bizottság tevékenysége számunkra majdnem ismeretlen maradt.⁶²

Abaúj vármegye kerületi járvány főbizottmánya az egyetlen, amely az 1870: XLII. tc. elfogadása előtt jött létre. Mégis e helyen említjük, mégpedig azért, mert ez volt az első olyan testület, mely Abaúj és Torna megye „alacsonyabb rendű” egyesítését érte el. A

⁵⁷ 1861 – 67 között az adó behajtásánál karhatalom volt alkalmazható.

⁵⁸ Így került a bizottságba többek között Korponay János megyei levéltárnok.

⁵⁹ L. Sziklay, J. – Borovszky, S.: **i. m.**, 531. o.

⁶⁰ Hasonló határozatot Tornán is elfogadtak.

⁶¹ A második Abaúj megyei ínségsegélyező bizottság jegyzőkönyvei 1879 – 80-as évekből maradtak meg. L. **ŠA AŽ II**, 79. db., 83.

⁶² Csak az alapítási okmány maradt fenn, l. **ŠA TŽ II**, 106. db., 3540.

bizottmány mindkét megyében működött.⁶³ 1864. június 5-én a Magyar Helytartó Tanács 33337. sz. határozatával az ország egész területén kerületi bizottságok alapítását rendelt el, melyek fő célja az akkoriban országszerte elterjedt marhavészes járvány elhárítása volt. Ezért e bizottságokat „rendkívüli hatáskörrel” ruházták fel. Az egyik kerületet Abaúj, Torna, Zemplén megye és Kassa szabad királyi város alkották, mely kerület élén Lánczy József Abaúj megye főispáni helytartója főbiztosi tisztséget betöltve állt.

Abaúj megyében főbizottmányt alapítottak,⁶⁴ Tornán,⁶⁵ Zemplénben és Kassán a főbiztos személyes jelenlétében albizottmányok jöttek létre, amelyek élén biztosok álltak. Az albizottmányok jelentéseiket a főbizottmány elé terjesztették, az pedig köteles volt feljebb vinni ezeket a Magyar Helytartó Tanács elé. A bizottmányok tagjai a közélet legtekintélyesebb személyiségei voltak, rajtuk kívül majd főleg orvosok és állatorvosok. A bizottságok a felsőbb állami szervek intéseit közvetítették, melyek a marhavészt megelőző intézkedésekről szóltak, valamint arról, mitévők legyenek a hatóságok, ha már a betegség kialakult.

A bizottság 1865-ben a marhavész visszaszorítása után valószínűleg széteszlott, további tevékenységéről a fent ismertetett formában nincs tudomásunk.⁶⁶

Az előző bizottmánnyal ellentétben a **községi és körjegyzőket vizsgáló bizottság** azon kevés bizottmányok egyike, melyek Abaúj és Torna egyesítése után is hatékonyan működtek. A bizottság a községekről szóló 1871: XVIII. tc. alapján jött létre,⁶⁷ amely kimondta, hogy a községek valamint a kerületek jegyzőiként csak olyan személyek választhatók, kiket e tisztség betöltésére a törvényhatóság által kiküldött külön bizottság alkalmasnak lát. A kötelező szigorlat tárgyait, valamint végrehajtásának módszerét rendelet által a belügyminiszter szabályozta a törvényhatóságok véleményének kihallgatása után. A vizsga csak azokra a jegyzőkre nézve nem volt kötelező, akik a szabályzat meghozatala előtt legalább három évig gyakorolták a jegyzői hivatalt.

A szigorlat módszertani szabályzata az 1872. szeptember 25-én kelt belügyminiszteri statútum formájában jelent meg, mely a 29626. sz. rendelet A) mellékletében volt található. A szabályzat a szigorlat tárgyai közé a következőket sorolta:

- az államszervezet;

⁶³ Az viszont már most megjegyzendő, hogy nem azonos szintű testületről van itt szó. A Tornai Járvány bizottmány alá volt rendelve Abaúj megye hasonló testületének.

⁶⁴ Jegyzőkönyvei **ŠA AŽ II**, 84 – 85. dobozokban találhatók.

⁶⁵ Torna 1864 – 65-ben kelt határozatai **ŠA TŽ II**, 43. dobozban találhatók.

⁶⁶ 1875-ben Abaúj megye területén ismét marhavészt megelőző intézkedéseket tettek, melyek valószínűleg az újraéledt járvánnyal függtek össze. A bizottság valószínűleg nem jött létre, legalábbis nem sikerült jegyzőkönyveire bukkannunk.

- a községek rendezéséről szóló törvénycikk;
- a törvényhatóságok rendezéséről szóló törvénycikk;
- a nemzetiségekről szóló törvénycikk;
- a községek igazgatása;
- adókkal és járulékokkal kapcsolatos ügyek;
- a községek bíraskodása;
- az oktatásügyi törvények;
- a honvédelemről szóló szabályok;
- a mezei rendészetről szóló szabályok;
- a közmunkák szabályozása.

A szigorlati bizottság elnöke az említett státútum értelmében a megye alispánja (vagy alispán-helyettese⁶⁸) volt. A bizottság tagjainak számát a helyi viszonyok határozták meg a vizsgáztatott községekben használt nyelvek ismeretére, valamint a közigazgatási és adóztatási teendők járatosságára tekintettel. Az elnökön kívül a szigorlaton legalább négy bizottsági tagnak jelen kellett lennie. A tagokat hat évre választották.

A szigorlatra pályázó személy 22 éven felüli magyar állampolgár lehetett. Maga a vizsga írásbeli és nyilvános szóbeli részből állt. Sikeres letétele után a bizottság osztályozás nélküli képességi bizonyítványt bocsátott ki. Az 1871: XVIII. tc. életbeléptetése után az összes jegyző köteles volt 1873. márciusáig letenni a feljebb említett vizsgát, különben elvesztette hivatalát, mely más személy megválasztásával volt betölthető. A szabály az összes gyakorlatban lévő jegyzőkre vonatkozott.⁶⁹ Abaúj megye levéltárában a vizsgáló bizottság részletes jegyzőkönyvei találhatók,⁷⁰ Torna ellenben csak egy füzetnyi anyagot kínál a kutatóknak.⁷¹

1875-ből egyetlen tornai **fegyelmi bizottmányi** jegyzőkönyv maradt ránk. A testület Abaúj megyében is létesült, az 1870: XLII. tc. 77 – 87. §-ra vonatkozólag alapították. A bizottság a megye külső és belső hivatalnokai ellen vezetett fegyelmi eljárást. Abaúj megyében feladatkörét a közigazgatási bizottság látta el. Tornán egy ülése ismert. 1875. december 31-én Lovász Miklós fegyelmi bizottsági elnök összehívta a testületet, hogy megtárgyalja Soltész Gábor szolgabíró elleni vádat, mely a tilos kártyajátékban való részvétellel vádolta. A bizottmány tagjai Lükő Géza és Vajányi Lajos voltak, a testületi

⁶⁷ L. az 1871:XVIII tc. 74 – 75. §-át.

⁶⁸ T. i. a megyei főügyész.

⁶⁹ A kivételekről fent szóltunk.

⁷⁰ L. **ŠA AŽ II**, 86 – 87. db.

⁷¹ L. **ŠA TŽ II**, 100. füzet.

jegyzőként Horkovics Sándor működött közre.⁷² A fegyelmi eljárást viszont nem sikerült lezárni. Az idézett tanúk nem tudták megerősíteni a vádat, Soltész mellett sem tartott ki senki. Ezért a bizottság elnapolta az ügyet, később sem került napirendre.

1876-ban alkották meg a közegészségügy rendezéséről szóló XIV. törvénycikket. A törvénycikk elrendelte, hogy Magyarország összes törvényhatóságán belül **egészségügyi bizottság** alakíttatik,⁷³ amelynek tagjai a megye főorvosa, a járási orvosok, állatorvos, a honvédség főorvosa, egy mérnök, egy építész és egy gyógyszerész. A tornai egészségügyi bizottság felállítása a kolera – járvány fennálló veszélyével is összefüggött. A 19. század 70-es éveiben Abaúj megyére kolera – járvány csapott le. A bizottság mindkét megyében működött, a törvény értelmében tanácskozó és felterjesztő testület volt. Elnökét tagjai saját soraiból választották meg. Járvány esetén a testület járvány bizottsággá alakult, amelynek elnöke az alispán lett. Az ilyen bizottság feladatait szükség és a járvány kiterjedése szabta meg.⁷⁴ Abaúj megyében 1872-ben a kolerajárvány elterjedése miatt alapították a bizottságot, mely a következő években rendszeresen ülésezett.⁷⁵ Torna megye területéről kevésbé ismert a testület.⁷⁶

Az 1870: XLII. tc. 91. §-a alapján Magyarország összes törvényhatóságában⁷⁷ **megyei hatósági szervező bizottságok**⁷⁸ alakultak. A testületet a megye főispánjának elnöklete alatt a törvényhatósági bizottságok közgyűlései hívhatták össze. Feladatuk a megyék szervezetének kidolgozására volt a törvény 91. § a) – h) pontjai értelmében.⁷⁹ A bizottság által kidolgozott tervezetet a megye következő közgyűlése elé kellett terjeszteni, amely határozott, és döntését a belügyminisztériumhoz küldte fel. Ámbár a bizottság az összes magyar megyében létesült (így Abaújban és Tornán is), Abaúj megye e testületet érintő adatai rendkívül szűkszavúak. A megyebeli bizottság csak a választókerületeket határozta meg.⁸⁰ Torna megyei hatósági szervező bizottsága a megyei szabályrendelet felett tanácskozott, megalapította a megye törvényhatósági bizottságát is.⁸¹ Különleges feladata a

⁷² A jegyzőkönyv **ŠA AŽ II**, 42. db.-ban szám nélkül maradt meg.

⁷³ L. az 1876:XIV. tc. 163. §-át. Megjegyzendő, hogy Abaúj megyében már 1866 körül egy ilyen elnevezésű bizottságot állítottak fel.

⁷⁴ L. az 1876:XIV. tc. 166. §-át.

⁷⁵ Alapítóokmánya: **ŠA AŽ II**, 177. db., 5717. sz. dokumentum.

⁷⁶ L. **ŠA TŽ II**, 108., 109. levéltári szám.

⁷⁷ Torna megyében ránk maradtak a testület jegyzőkönyvei, Abaújban nem. Megalapítása felől viszont sincsenek kétségeink, mert hiánya törvénybe ütköző lett volna.

⁷⁸ Tornán a testületet küldöttségnek nevezték.

⁷⁹ Többek között választókerületek meghatározása tartozott ide.

⁸⁰ L. **ŠA AŽ II**, 59. db., 351.

⁸¹ L. **ŠA TŽ II**, 42 – 43. db.

járások megalapítása volt. A ránk maradt jegyzőkönyv két járás létesítéséről szól, melyek azonosan 21 községből állnak – ezek a Tornán hagyományos Alsó és Felső járások voltak.

Az 1870:XLII. tc. értelmében mindkét megye **sorozó bizottságokat** is alakított.⁸² A sorozó bizottságok elnökei az alispánok voltak. A XLII. tc. előtt is létező sorozó bizottságok 1871. január 1-ig az alispán elé terjesztették javaslatukat, aki véglegesen döntött róluk. A köztörvényhatóságok rendezéséről szóló törvénycikk csak annyiban hozott változást, hogy az alispán döntéseit a hadügyminiszter véglegesíthette. A sorozó bizottság tevékenysége rendkívül népszerűtlen volt – a levéltár anyagaiban többször találkozunk a besorozott katonák utáni nyomozás kihirdetésével. A sorozó bizottság hatáskörét Abaúj megyében kiegészítette az az egyetlen bizottmány, amely Tornán nem alakult meg – az **ellenőrző bizottság**,⁸³ amely a főispán elnöklete alatt a besorolt katonák egészségügyi állapotát vizsgálta újra.

A kizárólag csak Tornán működő bizottmányok sorát kezdjük a **törvényhatósági bizottság közlekedési osztályával**. Az osztály csak egy alkalommal ült össze, mégpedig 1878-ban.⁸⁴ Feladatköre a közutak építésére és fenntartására terjedt ki.

Torna megye **bíráló választmánya** a közigazgatásra tekintettel fontosabb feladatokat teljesített. A bizottmány az igazoló választmány készítette virilisták listája elleni felterjesztéseket tárgyalta meg. Ez a testület is csak egy alkalommal ült össze, mégpedig 1877-ben.⁸⁵

Torna megye törvényhatósági bizottsága 1875. február 15-i közgyűlésén megválasztotta a **megyei statisztikai bizottságot**. A bizottság feladata a megye területén működő egyházak, valamint hitközségek általi a lakosság változásairól szóló hivatalos adatainak, a búza, szőlő terméséről valamint a marhákról szóló adatok összegzése, s ezeknek az Országos Statisztikai Intézetnek való felterjesztése volt. Tornán a bizottmány csak egy alkalommal, 1881-ben ülésezett. Ekkor már az Abaúj megyével való egyesülésre szóló előkészítő feladatai voltak.⁸⁶

A Boszniai harcosok segélyezésére alakult bizottság 1878-ban alakult. Torna megye főispánja 189/1878. sz. rendeletében arra utasította alispánját, hogy elnöklete alatt alapítson

⁸² Abaúj megye levéltárában nem találjuk az alapító okmányait, csak ún. Sorozó bizottságok részére hozott intésekkkel találkozunk. L. **ŠA AŽ II**, 143. db., 1407. Tornán sorozó lajstromok maradtak fenn a **ŠA TŽ II**, 115., 116. levéltári számok alatt.

⁸³ A bizottság 1868-as alapításáról szóló dokumentumot l. **ŠA AŽ II**, 28. db., 277.

⁸⁴ L. **ŠA TŽ II**, 33. db, számnélküli dokumentum.

⁸⁵ L. **ŠA TŽ II**, 91. db., 1296. A bizottmány a virilisták névsorát alapította meg.

⁸⁶ L. **ŠA TŽ II**, 1203. levéltári szám alatt.

egy választmányt, mely a Boszniában sérült magyar harcosok segélyezésére törekedik. A bizottság a megyében csak két ülést tartott – 1878-ban, és egy évvel később.⁸⁷

Torna megye tiszti székének 3602/1866. sz. határozata alapján a megye területén létrejött a **kolera – járvány bizottság**. E helyen azért teszünk említést róla, mert működése valamint hatásköre szorosan összefüggött a későbbi egészségügyi bizottság tevékenységével. A kolera – járvány bizottság még az 1870: XLII. tc. elfogadása előtt jött létre, az akkoriban megyét veszélyeztető kolera – járvánnyal kapcsolatban. Igazából nem is volt járvány. Csak néhány személyre csapott le a kór, a megye viszont rögtön intézkedni kezdett. Valószínűleg megelőző lépéseit többek között az 1830-as évekbeli nagy kolera járvány és ezzel kapcsolatos népfelkelés emlékezete ösztönözte. A bizottság felállításával a megye közvetlenül a Magyar Helytartó Tanács 75.382/1865. sz. intésére, s ezt követő 62.512/1866. számú kormányhatározatra reagált, melyek nyíltan követelték a testület Tornán való felállítását. Működéséről csak egy bizottmányi jegyzőkönyv maradt fenn 1866–67-ből.⁸⁸

Torna megye **lótenyésztő bizottsága** az 1869. december 2-án kelt miniszteri rendelet alapján létesült a lótenyésztés színvonalának fölemelésének érdekében. Feladatkörébe nemzőállomások alapítása és hatékony működésük feletti felügyelet tartozott. A bizottság évente egyszer arany-, ezüst- és bronzdiplomával díjazta a legjobb tenyésztőket, valamint a legszebb lovakat. Tornai megyei levéltár a bizottság 1869–71-közötti jegyzőkönyveit valamint irományait kínálja a kutatónak.⁸⁹

Megjegyzendő, hogy 1874. december 28-i belügyminiszteri levélben a kormány felhívta Bárczay Albertet, mint Abaúj megye főispánját, hogy alapítson megyéjében hasonló, a lovak számbavételének és osztályozásának feladatát ellátó bizottságot. A miniszter figyelmeztette a főispánt, hogy a kinevezendő választmány hiánya esetében annak hatáskörét a jövőben a szolgabírák folytatják. Arra hívta fel a megye első emberének figyelmét, hogy ügyeljen, nehogy a kinevezett bizottság tagjai visszalépnek, minthogy ez már több megye esetében megtörtént. Bárczay Albert válaszában megnyugtatta az ingerült állami hivatalnokot, de az ügyben semmilyen dokumentált lépést nem tett.⁹⁰

Torna megye törvényhatósági bizottsága a 20/1871. sz. faiskolákról szóló rendelethez alapján **fatenyésztési osztályt**⁹¹ alakított. A testület elnöke az alispán lett. Az osztály fő

⁸⁷ L. **ŠA TŽ II.**, 105. levéltári szám alatt.

⁸⁸ L. **ŠA TŽ II.**, 42. db.

⁸⁹ L. **ŠA TŽ II.**, 43. db.

⁹⁰ L. **ŠA AŽ II.**, 30. db., 1.

⁹¹ Más néven „A megyei faiskolákat ellenőrző bizottság“.

feladata eleinte a faiskolák iránti gondoskodás volt, később rábízták a megyei közutak melletti faültetést is. 1875–76 között a faiskolák alapításával megbízott miniszteri biztos hangsúlyozta az osztály alapvető fontosságát, a megyei közönséget arra szólította fel, hogy az összes községi iskolánál faiskolák alapítására törekedjen. Az osztály tagjai mind más – más megye községeiben dolgoztak. A miniszteri törekvés ellenére a fatenyésztő osztály másodlagos testületté vált, tevékenysége eredménytelen volt. A bizottmány 1872–76 között készült jegyzőkönyvei mai napig maradtak fenn.⁹²

A **megyei tiszttviselőket**⁹³ a megyei bizottság hat évre választotta.⁹⁴ Az 1870: XLII. tc. a tiszttviselőket két csoportra osztotta:

- központi tiszttviselők, akik a megye székhelyén voltak kötelesek lakni. Ezek a következők: az alispán, jegyző, tiszti ügyész, árvaszéki elnök és ülnök, pénztárnok, főorvos, főmérnök, levéltárnok, főszámvevő, közgyám, állatorvos;
- kültiszttviselők, akik a járások (szakaszok) székhelyén kötelesek voltak lakni; a következők: a szolgabíró, a járási orvos, járási mérnök, járási számvevő, járási közgyám.

Abaúj megyei 1877. december 20-i szervezési szabályzata is e két csoportra osztotta a megye tiszttviselőit. A központi tiszttviselői közé az alispánt, főjegyzőt, két aljegyzőt, árvaszéki elnököt, tiszti ügyészt, pénztárnokot, számvevőt, két árvaszéki ülnököt, árvaszéki jegyzőt, közgyámot, egyszersmind pénztárnoki ellenőrt, levéltárnokot, főorvost, állatorvost, rendőrkapitányt és várnagyot sorolja.

A központi hivatalnokok segéd személyzetéhez a statútum értelmében az alispáni iktató, alispáni kiadó, három alispáni egyszersmind jegyzői írnok, pénztárnoki és levéltárnoki írnok, árvaszéki iktató, árvaszéki kiadó, egy árvaszéki írnok és egy könyvondász tartoztak. Szolgaszemélyzetüket a hajdú tizedes, hét hajdús kapus, lovas huszár, két tiszti huszár (egy a fő- és egy az alispán részére) képezte.

A megye kültiszttviselői közé az öt szolgabíró, és öt szolgabírói segéd tartozott. A statútum elismerte a kültiszttviselők segédszemélyzetéhez tartozóknak az öt szolgabírói írnokot, hat úti mestert; szolgál-személyzetükként pedig főszolgabírói hajdút, 11 őrvezetőt, 34 gyalog rendőrt, végül a 18 útkaparót.⁹⁵

A tiszttviselők kinevezésének általános feltételei a következők voltak:

- 22. életév betöltése;

⁹² L. **ŠA TŽ II**, 113. levéltári szám.

⁹³ Alábbiakban a legfontosabb megyei tisztségekről szólunk. Dolgozatunk terjedelmére tekintettel a lista nem lehet teljes.

⁹⁴ Azok kivételével, melyeket élethossziglan a főispán nevezte ki.

⁹⁵ L. **ŠA AŽ II**, 69. db., 212.

- magyar állampolgárság;
- a kinevezendő személy feddhetetlen előélete.

A megyék legtekintélyesebb központi hivatalnoka **az alispán** volt. Ő volt a megye első tisztviselője. Hatásköre a következő ügyek eldöntésére terjedt ki:

- vezette a törvényhatóság nevében a közigazgatást, intézkedett minden ügyben, mely a közgyűlés vagy egyes közegek hatásköréhez utasítva nem volt;
- végrehajtotta a közgyűlés határozatait;
- átvette a törvényhatóság közönségéhez intézett kormányrendeleteket, leveleket, jelentéseket, folyamodványokat;
- végrehajtotta a kormány rendeleteit,⁹⁶
- végrehajtotta a kormány azonnal és feltétlenül végrehajtandó rendeleteit, végrehajtásukról utólag a legközelebbi közgyűlésnek jelentést tett;
- aláírta a törvényhatóság nevében kiállított okmányokat, leveleket és felterjesztéseket;
- örködött, hogy a kormányrendelet ellen intézett felirat három nap alatt felterjesztessék;
- őrizte a törvényhatóság pecsétjét;
- utalványozott a házipénztárra a költségvetés korlátai között;
- rendelkezett a törvényhatóság tisztviselőivel, a segéd és kezelő személyzettel, s ha hivatalos kötelességének teljesítésében, vagy valamely hivatalos megbízásban egyik vagy másik pontosan el nem járt, a teendők teljesítésével más rendes vagy tiszteletbeli tisztviselőt bízott meg, s azt a házi pénztárból a hanyag tisztviselő fizetésére utalványozott napidíjakkal látott el;
- intézkedett a katona – elszállásolási ügyekben;
- elrendelte a karhatalom alkalmazását és felfogadta és elbocsátotta a csendőröket (pandúrokat), valamint felfogadta különös tekintettel a kiszolgált katonákra és honvédekre a törvényhatósági szolgákat, akiket ha híven teljesítették kötelességüket, élethossziglan alkalmaztatott;
- legalább egyszer havonként megvizsgálta a törvényhatóság pénztárait, a számvevő és tiszti ügyész közbenjárásával;
- a közgyűlésnek és a főispánnak tüzetes jelentést tett intézkedéseiről és a törvényhatóság állapotáról;

⁹⁶ Ha a kormányrendeletet törvénybe ütközőnek, vagy a helyi körülmények között károsnak látta, jelentést tett 24 órán belül a főispánnak, távollétében pedig közvetlenül felírhatott a miniszternek. Ha a miniszter kiállt rendelete mellett, az alispán azonnal jelentést tett a főispánnak s annak döntése alapján, vagy távollétében a nevében tíz napon belül összehívta a megye közgyűlését, mely a rendeletet rögtön felvenni és tárgyalni köteles volt.

- intézkedett a közgyűlési tárgyaknak az állandó választmány által előkészítéséről, s az egyes ügydarabok teljes felszereléséről;
- eljár mindazon ügyekben, melyekkel a törvények⁹⁷ megbízták.⁹⁸

Az 1870: XLII. tc. elfogadása után a megyékben csak egy alispán működött. Abaúj és Torna alispánjai az egyesítés előtt a következő személyek voltak:

Abaúj megye	Torna megye
Darvas Imre (1871 – 1875) Comáromi László (1875 – 1881)	Lükő Géza (1872 – 73) Koós József (1873 – 1882)

XVII. Táblázat
Abaúj és Torna megyék alispánjai 1871 – 1882. között.

A megyei főjegyzőnek kinevezése előtt a fent említett általános kinevezési követelményeket be kellett bizonyítania, azon kívül azt is kellett igazolnia, hogy valamely jogi tanintézetben a tanfolyamot elvégezte, vagy a megfelelő elméleti vizsgát letette, avagy már hasonló közhivatalt viselt.⁹⁹ A főjegyző a közgyűlés, az állandó és igazoló választmány és ideiglenes szakbizottságok s küldöttségek jegyzőkönyveit vezette, fogalmazta a határozatokat, a közgyűlési és alispáni felterjesztéseket és leveleket, készítette a törvényhatóság nevében kiállítandó okmányokat, előadta a közgyűlésen a megtárgyalandó tárgyakat. Az egyik legfontosabb feladata azonban az alispán teljes helyettesítése volt abban az esetben, ha a megye alispánja képtelen volt tisztségének betöltésére, vagy akkor, ha az alispáni szék megüresedett.¹⁰⁰ Abaúj megye főügyészének nevét nem sikerült a levéltári anyagokból kikutatni. Tornán két személy (persze egymás után) gyakorolta e hivatalt: Jeszenák Alfonz és Stuller József. A megyei jegyzőről szóló levéltári anyagok külön csak Torna megye levéltárában találhatók.¹⁰¹

A tiszti ügyésznek ügyvédi oklevelet kellett szereznie a kinevezése előtt. A hivatalnok az árvaszék tagja, a törvényhatóság jogtanácsosa volt. Véleménye olyan ügyben, melynél a jogi szempont a döntő, mindig meghallgatandó volt. A tiszti ügyész hatásköre a törvények, a törvény erejével bíró szokások, a törvényhatóság szabályrendeletei

⁹⁷ Továbbá a megyék statútumai.

⁹⁸ L. az 1870:XLII. tc. 58. §-át.

⁹⁹ Ugyanolyan követelmények teljesítését írta elő a törvény az árvaszéki elnök részére is.

¹⁰⁰ L. az 1870:XLII. tc. 59. §-át.

¹⁰¹ L. **ŠA TŽ II**, 124. db.

betartásának felügyeletére terjedt ki az önkormányzaton, valamint a közgyűlésen belül. Magánügyekben ő képviselte a törvényhatóságot. Hatáskörébe a széksértési keresetek megindítása, a kiszabandó bírság mennyiségének indítványozása, a tisztviselők ellen elrendelt tiszti kereset foganatosítása tartoztak. Az 1870–81-es periódusban Abaúj megyének két tiszti ügyésze volt: Fabián János és Juhász Alajos. Tornán csak egy személy töltötte be a hivatalát, mégpedig Farkas József. A megyei tiszti ügyészek önálló anyagai a levéltárban csak pár doboz terjedelműek. Torna megye esetében a megyei jegyző anyagai egy dobozban találhatók.¹⁰²

A megye főorvosává csak olyan személy volt kinevezendő, akinek a magyar államban szerzett érvényes oklevele, és két évi gyakorlata volt.¹⁰³ Feladata a megyei közegészség felügyelete, a miniszteri tárgybeli rendeletek közlése, valamint járási orvosok általi végrehajtása volt. A járási orvosok részletes jelentések kidolgozására voltak kötelesek. A főorvos az egyik legtekintélyesebb megyei hivatalnokká válhatott a járványok idején. Abaúj megye főorvosa dr. Csorba Gyula volt, Tornán e tisztséget dr. Sihulsky Alajos gyakorolta. Abaúj megyében a főorvosi anyagok közül a levéltárban főleg a járási orvosok hivatalos jelentései találhatók,¹⁰⁴ Torna anyagai a főorvos részletes hivatalos tevékenységét mutatják be.¹⁰⁵

Az 1870: XLII. tc. az általános kinevezési feltételeken kívül a **szolgabíró** kinevezése esetében nem tartalmazott többlet-feltételeket. A szolgabíró a járás első embere volt. A fentiekkel ellentétben nem foglalkozunk Abaúj és Torna megyék szakaszainak kijelölésével. A levéltári anyagok ugyanis nem utalnak arra, hogy a megyék járásai szakaszokra lettek volna bontva. Minden egyes járásban – ha egyáltalán fennmaradt a tisztviselő neve – csak egy szolgabíró működött.

A szolgabírák feladata a hatóságuk alatt álló községek felügyeletére terjedt ki, amely a törvények és a megyei statútumok megszabta köteleességek teljesítését is magában foglalta. A járás első hivatalnoka az alispán közvetlen irányítása alatt állt, csak kivételes esetekben intézkedhetett annak beleegyezése nélkül. Külön pecsétje volt a törvényhatóság címerével, és a járás nevét tartalmazó körirattal. Teendőinek pontos ellátására a törvényhatóság költségén írnokot tartott, s azzal saját felelősségére szabadon rendelkezett. Sérelmes határozatairól az alispán döntött, aki a belügyminiszter elé terjeszthette azokat. A

¹⁰² L. **ŠA AŽ II**, 272 – 286. db., szintén **ŠA TŽ II**, 124. db.

¹⁰³ A megyei állatorvosi tisztséggel megegyező követelmény.

¹⁰⁴ L. **ŠA AŽ II**, 287 – 293. db.

¹⁰⁵ L. **ŠA TŽ II**, 217., 218. levéltári számokat.

levéltári anyagokból csak Abaúj megye szolgabíráinak nevei rekonstruálhatók. Ezek szerint a szolgabírói hivatalt itt a következő személyek gyakorolták:

- Kassai járásban Kálnay Sándor;
- Füzeri járásban Puky István;
- Gönczi járásban Vécsey Endre;
- Szikszói járásban Farkas István;
- Csereháti járásban Bartalos Béla.

A megyei mérnök¹⁰⁶ hivatala az általunk vizsgált megyék közül csak Abaúj megyében létezett. Csak az lehetett mérnök, aki jogosult volt szakmájának önálló üzésére és két évi önálló gyakorlatot bizonyított. A mérnök a megye választott szakmai hivatalnoka volt, feladatkörébe főleg a közutak és hidak építése valamint fenntartása tartozott. A mérnöki hivatal az 1877: XXIV. tc. hatálybalépése után szűnt meg. Hatásköre az állami építészeti hivatalokra szállt. Ezért Abaúj megye fent említett 1877-ben kelt szabályrendelete a hivatalt már nem ismeri. Abaúj megye mérnökének neve kutatásunk során ismeretlen maradt.

A megyei rendőrkapitányi hivatal is Abaúj megyei specialitás volt.¹⁰⁷ A tisztviselő a közrend betartására és a megye területén való biztonságra ügyelt, a büntetéseket ő tartóztathatta le. 1867-től a rendőrkapitány hatáskörébe a cselédek ügyeinek eldöntése is bele tartozott. Hatáskörét illetően mindenekelőtt a Belügyminisztérium határozott, de a jóváhagyott megyei szabályrendeletek is kibővíthették. E szabályok értelmében a rendőrfőnöknek 11 megyei rendőrállomás volt alárendelve, melyek élén őrnagyok álltak. Az őrnagy fő feladata a napi történetek jegyzőkönyvekbe foglalása, valamint a havi szolgálat áttekintéseinek rendőrkapitányhoz való benyújtása tartozott. Abaúj megyében az egyesülésig két személy gyakorolta e tisztséget: Dióssy Pál és Eötvös Simon.

Már az ún. Októberi diploma elfogadása után újraalapították a megyékben a **megyei árvaszékeket**, mégpedig az ún. Országbírói értekezlet árvák ügyeivel megbízott albizottságának javaslatára. Az árvaszék az árvák ügyeinek intézésével valamint közgyámsággal megbízott megyei hatóság volt. Ő jelölte ki és ellenőrizte tevékenységükben a közgyámokat, felülvizsgálta költség számláit, ügyelt az árvák

¹⁰⁶ L. **ŠA AŽ II.**, 435. levéltári szám alatt.

¹⁰⁷ L. **ŠA AŽ II.**, 425 – 427. levéltári számok alatt.

vagyonának kezelése valamint nevelésük fölött, az összes velük kapcsolatos ügyekben határozott.¹⁰⁸

Eleinte az elnökén kívül az árvaszéki tagok soraiba legalább hat választott ülnök, szolgabíró, esküdt, megyei tiszti főügyész, végül szavazati jog nélküli írnok tartozott. Az 1877: XX. tc. alapján az árvaszék elnöki tisztt közvetlen vezérlete és felügyelete alatti szakmai hatósággá változott. Az új szabályzat alapján a testület tagja két ülnök és egy írnok volt, a törvényhatósági bizottság saját soraiból szavazóképes árvaszéki tagokat választott, akik döntéseikért felelősek voltak. A megyei számvevő és a közgyám elvesztették tagságukat, a megyei tiszti ügyész szavazati joga is eltűnt. Az árvaszéknél önálló árvaszéki pénztár működött.

Különösnek találjuk, hogy a megye levéltárában található anyagokból¹⁰⁹ majdnem lehetetlen feladat a megyei árvaszékek teljes rekonstruálása. Ezért csak részről tudunk beszámolni a testületek személyes összetételéről. Abaúj megye árvaszékének elnöke Szunyoghy Ignác volt. Tornai kollégájának neve számunkra ismeretlen. Abaúj megye közgyámi hivatalát kutatásaink szerint Ónody András töltötte be, Tornán ugyanazt a hivatalt két személy gyakorolta: Zsóka György és Farkas József.¹¹⁰ Árvaszéki ügyész neve csak Abaúj megye anyagaiból ismert – itt Teőreök Lajos látta el a hivatalt. Az árvaszéki pénztár főpénztárnokának nevét szintén csak Abaúj megye anyagaiból ismerjük – Méhelyi János volt. Az árvaszék ülnökeinek neveit viszont csak Tornából ismerjük – itt két név szerepel az anyagokban: Papp István és Rácskay Ferenc.

Továbbiakban **a megyei pénztárokról és számvevőségekről** szólnék. Mindkét szervezet a legfontosabb megyei hivatalok közé tartozott, ugyanis ezek a törvényhatósági pénzügyeket kezelték. Az efféle teendőket a megye főpénztárnoka pénztárnokaival együtt a közgyűlés elfogadta megyei költségvetés keretében intézte. Tevékenységük felett a megye főszámvevője számvevőivel együtt őrködött. A megyei számvevők és pénztárnokok közös feladatkörébe a törvényhatóság alapvagyonának, a pótlékadók befizetéséből eredő összegek, a közigazgatási kiadásokra való állami segély, végül az árva- és közgyámi ügyek kezelése tartozott. Különösen fontos feladatuk volt a községi költségvetések ellenőrzése, az észrevett hiányok kijavítása, határozatok elfogadása és végrehajtása. A községek számára rendkívül fontos feladatkörük teljesítése érdekében a megyék állandó számvevőséget

¹⁰⁸ Degré, A.: **A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig.** Budapest, 1977. 126-127. o.; Sipőcz, L.: **A gyámsági törvény.** Budapest, 1882. 23-25. o.; Szokolay, L.: **Gyámsági jog.** In: Magyar Jogászegyleti Értekezések VIII. évf. (1940) 192-208. o.

¹⁰⁹ L. **SA AZ II.**, 131 – 147. db., **SA TZ II.**, 298 – 299. db.

¹¹⁰ Ki egyben a megye tiszti ügyésze volt.

alapítottak, melynek elnöke a főjegyző, tagjai pedig az első aljegyző és várnagy voltak. A testület hetente egyszer tartott rendes ülést.

A megyei számvevő fő feladata a számvevőkönyv vezetése volt. A számvevő közvetlen kapcsolatban állt a járás szolgabírájával. A számvevőség és pénztár hatásköréről a megyei szabályrendeletek részletezték. Abaúj megye már feljebb idézett 1877-es szabályrendelete értelmében a megye közgyűlése 1881. április 25-én elfogadta „**A pénztár kezelésének szabályzatát**”, amely fő- és házipénztár között tett különbséget. A házipénztár ellenőre naponta köteles volt az ún. „**Házipénztár állandó naplóját**” vezetni, napi számadását a pénztárnok az ellenőrrel együtt aláírni. Előírás szerint a következő könyveket vezették:

- jövedelmek könyve;
- úti alapítvány könyve;
- közigazgatás-politikai könyv;
- egészségügyi könyv;
- alapítványok könyve;
- jegyzői nyugdíjalapítvány könyve;
- letétek nyilvántartása.

E könyvek bevételeit és kiadásait később római számokkal jelölték meg és tételeknek nevezték el. Abaúj megye fő pénztárnoka Ducsay János volt.¹¹¹

Torna megye szabályrendelete¹¹² értelmében a törvényhatóság Pénztári Naplót és Számviteli Jegyzőkönyvet vezetett. Mint már Torna megye anyagainál „szokás”, egyikük sem maradt fenn, csak a pénztár kiadásaira való utalásokkal találkozunk. A kiadások fajait római számokkal jelölték, ágazatoknak nevezték. A kiadások rendszere a következő volt:

I. megyei belső hivatalnokok fizetései:

- 1) közigazgatási hivatalnokok;
- 2) bírósági hivatalnokok;
- 3) telekkönyvi osztály hivatalnokai;

II. a rendőrség hivatalnokainak fizetései;

III. a megyei tisztek és szolgáló hivatalnokok fizetései;

IV. egyenruhák;

V. (nem található);

VI. irodakellékek;

¹¹¹ A testület önálló anyagait I. **ŠA AŽ II**, 300 – 324. db.

¹¹² Melynek csak javaslata maradt ránk. L. **ŠA TŽ II**, 43. db., számnélküli dokumentum.

VII. utazási pótlékok;

VIII. fegyházi kiadások;

IX. a megyeház fenntartása és biztosítása;

X. (nem található);

XI. különféle kiadások;

XII. előre nem látható kiadások.

Torna megye pénztárnoka Stuller Ignác volt, számvevőként Lükő Gyulát alkalmazták.¹¹³

V. FEJEZET: ABAÚJ ÉS TORNA VÁRMEGYÉK EGYESÍTÉSE ÉS AZ ÚJ TÖRVÉNYHATÓSÁGI SZABÁLYOZÁS.

5. 1. Az 1886:XXI. törvénycikk elfogadása.

Az 1870:XLII. tc. elfogadása után többek úgy vélték, hogy a megyei önkormányzat megsemmisült. Az új jogi normát végrehajtani köteles törvényhatóságok nagy része indítványokkal próbálta rábírní a kormányt a számukra kedvezőtlen törvénycikk változtatására. A törvényhatósági tervezetek négy csoportba oszthatók:

- a törvényhatósági bizottságok hatáskörének, működésének változtatását követelők;
- a törvényhatósági testületek összetétele ellen harcolók;
- a virilizmus-ellenes állásfoglalások;
- egyéb megyei hiányosságok megszüntetését célzóak.¹¹⁴

Ami a törvényhatósági bizottságok hatáskörét illeti, a megyék többsége az 1870:XLII. tc. 43. §-ának megváltoztatását kérte. A szabályzat legvitatottabb m) pontja szerint a községektől a községi törvény értelmében felterjesztett vagy fellebbezett ügyek másodfokú elbírálása a megyei törvényhatóság közgyűlésének kizárólagos hatáskörébe tartozott. A községi törvény¹¹⁵ 27. §-a értelmében a község minden sérelmes határozata ellen az érdekeltek 15 napon belül a törvényhatósághoz folyamodhattak. A rendelkezés ellen számos törvényhatóság tiltakozott.

A törvényhatósági bizottság összetételével kapcsolatban több felirat sérelmezte, hogy a bizottsági tagok számát a törvény a népességszám időközi változásától függetlenül határozta meg. A feliratok mellé csatolt minisztériumi állásfoglalásokból azonban az tűnik ki, hogy a törvényhatósági választókerületek kialakításának, határai módosításának kérdésében a központi végrehajtás irányítói sem voltak azonos állásponton.

A legtöbb adót fizetők bizottsági tagsági joga az 1870:XLII. tc. megalkotásakor is a legnagyobb vitát kiváló kérdés volt. Módosítására, esetleges kiiktatására a törvényhatóságok részéről szervezett támadás éppen Tisza Kálmán közjogi szerepének megnövekedése idején indult meg. Az érdekeltek abban reménykedtek, hogy az újdonsült miniszterelnök – belügyminiszter hatalmi pozícióban is ragaszkodik ellenzéki időszakában

¹¹³ A tornai megyei pénztár és számvevőséghez l. **ŠA AŽ II**, 131 – 147. db.

¹¹⁴ A magyar közigazgatási reformtevékenységekhez l. pl. Csizmadia, A.: **Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban**, Budapest 1979, 250 – 271. o; Sarlós, B.: **Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében**, Budapest 1976, 117 – 176. o.

¹¹⁵ 1871:XVIII. tc.

hangoztatott virilizmus – ellenes álláspontjához.¹¹⁶ Különösen a városi törvényhatóságok csalódtak ezen feltevésükben.

A korabeli megyei közigazgatás öröklött problémája a hivatalnoki fegyelem hiánya és felelősségre vonás szabályozatlansága volt. Csak megyei szabályrendeletekkel szabályozták e kérdést, mely szabályzatokat néha a belügyminisztérium arra hivatkozva ellenezte, hogy a fegyelmi ügyekről már több törvénycikk elegendően rendelkezett.

1885-ben a miniszterelnök szigorú titoktartást elrendelve utasította a belügyminisztérium vármegyei ügyosztályának e célra kiválasztott munkatársait az 1870:XLII. tc. reformjának előkészítésére. Az első tervezetet Barkassy Géza címzetes titkár állította össze.¹¹⁷ A Széll Ignác osztálytanácsos által 1885. március 4.-ikén összeállított „második munkalat” az 1870:XLII. tc. két fontos területét, a törvényhatósági bizottságról szóló II. és a közgyűlések működését taglaló III. fejezetet érintette. A tervezet egyetlen érdemi javaslata az volt, hogy a virilis listából kimaradt személy a névjegyzék ellen a közgyűléshez fordulhatott volna egyéni jogorvoslatért.¹¹⁸

A minisztériumi törvény előkészítésének – még mindig a nyilvánosság kizárásával végzett– harmadik mozzanata a főispánokról szóló fejezet előkészítése volt. E tervezetben, melynek összeállítója Novák Lajos volt, már érződött a közigazgatási reformmal szembeni politikai elvárás, tükröződött a kormányhatalom erősítését célzó törekvés. A tervezet nem szánt külön fejezetet a főispáni jogállás meghatározására és a tisztviselőt változatlanul a végrehajtó hatalom képviselőjeként definiálta.

1885. május 8.-ikán született a minisztérium 26 ív terjedelmű negyedik tervezete. Szövegezésben az előző három résztervezet összeállítói vettek részt, a végső megformálásában viszont Tisza Kálmán személyes közreműködése is igazolható.¹¹⁹ A negyedik szövegváltozat az 1870:XLII tc. egyes szakaszait vette alapul, annak fejezeteit követte. A végleges törvényjavaslat hasábos megoldásával szemben ebben a fázisban még a novelláris, kiegészítő technika érvényesült. A hivatalnokok által összeállított tervezet átvette a bizottsági tagságot érintő, az írni – olvasni tudásra utaló cenzus megszorítására

¹¹⁶ L. Csizmadia, A.: *A magyar közigazgatás fejlődése....*, 108 – 110. o; Stipta, I.: *A vármegyei szervezet átalakítása Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején*. In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae – Sectio juridica et politica. Tomus XLVI, Fasc. 5, Szeged 1995, 3 – 64. o.

¹¹⁷ Elégge terjedelmes elaborátum „Adatok és jegyzetek a köztörvényhatósági törvény módosításához” címmel 1885. január 31.-ikén jelent meg. Az összes e fejezetben említett tervezetek részletes elemzéséhez l. Stipta, I.: *A vármegyei szervezet átalakítása....*, 18. o.

¹¹⁸ E szabályzatot a miniszterelnök ellenezte.

¹¹⁹ A tervezet eredeti szövegét Tisza Kálmán erre tett megjegyzéseivel összehasonlítja Stipta, I.: *A vármegyei szervezet átalakítása....* című előbb már említett dolgozatában. L. szintén *Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Napló*. X. köt. Budapest 1884, 140. o.

vonatkozó javaslatot, indokolása szelídült csupán: eszerint azokat akarták a helyi testületből kizárni, akik „csak holt, vagy az országban nem dívó nyelven tudnak írni, olvasni”.

A közgyűlés működéséről szóló fejezet a miniszteri hivatalnokok elképzelése szerint csupán néhány ponton szorult változtatásra. Így rendelkezni kellett az elnöklési jogról, a főispán és az alispán egyidejű akadályoztatása esetére. Az önkormányzatiság elve alapján elképzelhető lett volna, hogy a helyettesítőt a közgyűlés választja meg. A tervezet és a törvény az eseti megbízás jogát a belügyminiszterre ruházta, aki majd kiválasztja azt a személyt, aki „kellő tájékozódással és a kormány intencióinak ismeretével bír”.

A tervezet átvette a rendbüntetéstől szóló korábbi megyei javaslatokat, melyek szerint a tisztviselőkkel szembeni mulasztásokat a megyei közgyűlés által meghatározott módon lehetne megtorolni. A javaslat a hivatalnokok önkormányzati függését erősítette volna; a tervezet készítésének későbbi fázisaiban ezt az elképzelést a mértékadó körök nem támogatták.

A törvényhatósági közgyűlés működését tekintve ebben a szövegváltozatban is megtalálható a főispán döntési joga szavazategyenlőség esetén, és szerepel az a követelmény is, hogy ülési és szavazati jog minden választott és kinevezett rendes tisztviselőt megillessen. Alternatív javaslatként felmerült, hogy a közgyűlés szabályrendelettel állapíthatná meg, mely tiszt állásokkal jár a szavazati jog. Az 1886:XXI. tc. nem bízta ezt a döntést sem a helyi szintre – taxative felsorolta a fenti jogosítványokkal rendelkező tisztviselőket.

A főispáni állást érintő rendelkezés-tervezetek közül e változatban fogalmazódott meg először az öt év szolgálat utáni nyugdíjjogosultság lehetősége. A tisztviselői összeférhetetlenség szabályozásának igénye először ekkor, a tiszt ügyész jogállásának, hatáskörének újrafogalmazásakor merült fel. A tervezet szerint a tisztviselő a „magánügyködéstől eltiltandó lenne”. A régi törvény szolgabírákra vonatkozó 61. §-nál a miniszterelnök tollából származó kiegészítéseket találunk. A kulcsfontosságú helyi tisztviselő mellé eszerint a segédek, írnokok és közigazgatási gyakornokok a főispán nevezné ki és közszolgálati érdekből egyik járásból a másikba is helyezhette volna. A megvalósult elképzelés a gyakorlatban jelentősen növelte a főispáni befolyást.

Az addigi legterjedelmesebb javaslat 1885. június 8. és 12. között született. Szerzője, Barkassy Géza, az összeállítást a korábbi értekezlet határozata szerint „törvényjavaslatnak” nevezte és „A köztörvényhatóságokról” címmel látta el. A javasolt módosítások novelláris jellegűek voltak. A törvényhatósági hatásköréről szóló első fejezet nem változtatott az 1870:XLII. tc. hármas felosztásán és lényegében érintetlenül hagyta az

önkormányzati tevékenység részjogosítványait is. A törvényhatósági bizottság összetételére nézve a szerző átfogalmazta a bizottságban ülési és szavazati joggal rendelkezők körét. A közgyűlésekről szóló harmadik fejezet több olyan intézkedést irányzott elő, amely a hatalom központi szerveinek jogkörét bővítette volna. A fő- és az alispán egyidejű akadályoztatása esetén a belügyminiszter jelölné ki a közgyűlés elnökét.

Ebben a szövegváltozatban merült fel először egy új testület – a számvevőszék – megalakításának gondolata. Az alispán elnöklete alatt a megyei számvevőség tagjaiból, a főpénztárnokból és a járási szolgabírákból és járásonként legalább egy bizottsági tagból álló testület a felterjesztett községi költségvetés közgyűlési tárgyalását készítette volna elő. A főispánról szóló szabályzat külön fejezetben kapott helyet. Itt találkozhatunk először a főispán azon jogának megfogalmazásával, miszerint az engedetlenséget megtagadó alispánt és polgármestert utasíthatja. A főispán ellen fegyelmi eljárást lehetett volna indítani.¹²⁰ A javaslat a főispáni titkári állást is előirányozta. Barkassy tervezetében rögzíteni kívánta a főispánok számát, 70-ben maximálva azt. A 63 megyei főispán közül 17 még egy – egy megye területén lévő város kormányzatát is ellátta, 14 megyében az illető város a megye székhelye volt.¹²¹

A Barkassy Géza által összeállított tervezetet először Márkus Sándor, majd Széll Ignác osztálytanácsos vizsgálta felül és készítette „az előterjesztett munkálat megvitatása céljából egybehívott miniszteri tanácskozmány” elé. Az 1885. június 18. és 22.-ike között tartott értekezlet a tervezet 53 szakaszát tekintette érdeminek, ezek megtartásáról, vagy elvetéséről egyenként többségi szavazattal döntöttek.

A törvényben szereplő törvényhatóságok névszerinti felsorolását szinte teljes mértékben elfogadták. Az eredeti tervezetet azonban több pontban megváltoztatták. A bizottság állásfoglalás alapján egy új tervezet készült, melyet Beniczky Géza államtitkár a miniszterelnök rendelkezésére bocsátott. Tisza Kálmán 1885. július 5-én és 6-án egy újabb értekezletet hívott össze, amely megállapodott a tervezet végleges szövegében. Az ülésről készített jegyzőkönyv szerint a kérdéses pontokról „megállapodással” döntöttek, de az esetek egy részében a miniszterelnök határozott kívánsága szerint változtatták, vagy tartották meg az eredeti szöveget. Tisza Kálmán elrendelte a módosított szöveg hasábos leírását. A tervezet 12 példányban készült és tartalmát egyelőre titokban kellett tartani.

Szeptember 27 – 29. között a belügyminiszter által összehívott ankét tárgyalta meg a törvényjavaslatot. A tanácskozásra, melyen a miniszterelnök személyesen elnökölt, a

¹²⁰ Az elfogadott 1886:XXI. tc. nem ismert hasonló rendelkezést.

¹²¹ Többek között kettős főispánság alatt Abaúj – Torna megye és Kassa, szabad királyi város állna.

főispáni, alispáni és polgármesteri karból való 17 tiszttviselő kapott meghívást. Most már nem novelláris módosításról, hanem generális szabályozásról tanácskoztak. Tisza Kálmán a képviselőház 1885. november 21-i ülésén mutatta be köztörvényhatóságokról szóló javaslatát. A javaslatot a képviselőház a közigazgatási bizottság elé utasította.

A képviselőház közigazgatási bizottsága 1885. december 4-én Tisza Lajos gróf elnöklete alatt tartott ülésében kezdte meg a köztörvényhatóságokról szóló javaslat tárgyalását. A bizottság több változást javasolt. Véleménye döntőnek bizonyult az 1886:XXI. tc. címét illetően, javaslata szerint kapta végső formáját a törvény 1. § IV. pontjának „törvényi gyakorlatra” utaló fordulata, 2 §-nak első mondata, 10. §-nak teljes szövege, 19. §-nak utolsó mondata. A virilis lista összeállításakor a bírák jövedelmének kétszeres számítását (26. §) is a bizottság javaslatára fogadták el.

A képviselőházi általános vita kilenc ülésen át tartott, 1886. március 1-től március 15-ig. Több kérdést is nyitottak fel a vita közben, többek között a megyék központi hatalomnak való alárendelésének fokát, a nemzetiségi kérdést, a vármegyék politikai jellegű jogait, a vis inertiae kérdését, a megyei tiszttviselők választásainak vagy kinevezésének kérdését, végül a városi közigazgatás kérdését. A kormány javaslatát végül 57 felszólalás után március 16-án 207 képviselő fogadta el, 141 szavazott ellene.

A részletes vita további 12 ülésen át, 1886. március 31-ig tartott. Az ellenzék igyekezett az általános vitában elhangzott érveket az egyes szakaszok tárgyalásakor megismételni. A tőlük származó módosító indítványok zöme nem is az adott rendelkezés szövegének megváltoztatására, hanem a célzott reform tartalmának bírálatára irányult. A kormánypárti többség minden esetben leszavazta az ellenzék módosító indítványait, a képviselőház a bizottság által előterjesztett formában fogadta el a törvényhatóságokról szóló törvény javaslatát. Az elfogadott törvénycikk uralkodói szentesítést 1886. június 27-én nyert, az Országos Törvénytárban július 8-án hirdették ki.

5. 2. Abaúj – Torna vármegye egyesítése.

Mint már említettük, 1875 folyamán gyakorlatban egyesült az Abaúj és Torna törvényhatósága. 1881. december 13-án királyi szentesítést nyert, egy nappal később a képviselőház előtt, december 17-én pedig a főrendi házban hirdették ki az 1881:LXIV. törvénycikket, mely a két megye egyesítését törvényes alapokra állította. Az egyesítés oka az apró tornai municípium túlságosan költséges fenntartása volt. Az új törvényhatóság székhelye Kassa szabad királyi város maradt.

A törvény csak 1882 első hónapjaiban lépett hatályba. A szabályzat életbeléptetésével egyidejűleg az összefüggő törvénycikkek valamint miniszteri rendeletek által követelt területi változások történtek meg. Az 1881:LXIII. tc. végrehajtására szolgáló 1883. január 10-én kelt 41.001/1882. sz. igazságügyminiszter rendeletének¹²² alapján a volt Abaúj megyéből Zemplén törvényhatósághoz csatolták Alsó – Regmecz, Felső – Regmecz, Kis – Bányácska, Kis – Kázmér, Mátyásháza, Mikóháza, Vily (vilyi pusztával) és Biste községeket. Az egykori tornai municípium az 1882. február 12-én kelt 7672 sz. belügyminiszteri rendelet¹²³ alapján Gömör – Kishont megye javára elveszítette Dernő, Hárskút, Kovácsvágás, Lucska, Barka, Borzova és Szilicze községeit. Az 1881:LXIII. tc. 1. §-ának értelmében Abaúj – Torna megye területéhez Szepes megyétől Stósz községet, Sárosból pedig Tihanyt csatolták. A későbbi területi változások közül még kettő illette meg Abaúj – Torna megyét. 1884.-ben a Borsodi megyétől elszakított Szent Jakab községet Abaúj – Tornához csatolták, ugyanakkor az épphogy egyesített megyétől Erdőhorváti, Komlóska és Regéczi – Három – Huta községeket a Zempléni törvényhatóság javára szakították el.

Az 1881:LXIV. tc. értelmében Abaúj – Torna megyében ideiglenesen a volt törvényhatóságok bizottsági tagjai képezték az új megyei bizottságot. Az elszakított községek képviselői e testületben nem vehettek részt, a főispánnak viszont meg kellett hívnia a bizottság első ülésére a megyéhez hozzácsatolt községek képviselőit is. A belügyminiszter a megyei bizottmány első összehívására határidőt szabott ki.

A volt Abaúj megyei központi és járási hivatalnokok az 1870:XLII. tc. értelmében történt általános tisztújításig állomásaikat megtartották az egyesített megyében is. A volt Torna megyei központi tisztviselők közül azok, kikre múlhatatlanul szükség volt, a belügyminiszter jóváhagyása mellett addigi minőségükben az egyesített megye tisztikarában maradtak. Az egyesített megye járásainak új beosztása iránt az egyesített megye közgyűlése az 1870:XLII. tc. értelmében szabályrendelet alapján intézkedett, a törvény azon feltételét betartva, hogy az egyesített megye járásainak száma eggyel kevesebb kellett legyen, mint a két megye járásainak egyesülés előtti együttes száma. Végso döntésként a Kassai, Szikszói, Füzeri, Gönczi, Csereháti és Tornai járást alapították meg.

Az egyesült megyében az 1874:XXXIII. tc. 17 – 20. és 117. §-ban elrendelt módon új központi választmány volt alakítandó, melynek megbízása az idézett törvény alapján

¹²² L. *Magyarországi Rendeletek Tára 1883*, Pest 1883, 188. o.

¹²³ L. *Magyarországi Rendeletek Tára 1882*, Pest 1882, 2. o.

alkotott központi választmányok megbízásával megszűnt. E választmány megalakulásáig Abaúj és Torna központi választmányai együttesen folytatták működésüket.

Már 1881. december 19-én írta meg Magyarország belügyminisztere Darvas Imre főispánnak szóló levelét, amelyben felszólította az egyesülés ügyeivel megbízott tágabb körű küldöttség összehívásával, melynek tárgyalásának első napját 1882. január 10-re tűzte ki. A választmányban a volt Torna megye összes virilistájának, hivatalnokainak és alkalmazottainak kellett helyet biztosítani, azokat a személyeket is meg kellett hívni, akik az egyesített megyéhez hozzászoltott községeket képviselni fogják.¹²⁴

1886. augusztus 15-től hatályba lépett a törvényhatóságokról szóló XXI. törvénycikk. Abaúj – Torna megye szervezete ezentúl e szabályzat alá esett.

Darvas Imre 1882. január 10-re összehívta a küldöttség ülését. A testület megállapította Torna megye virilis törvényhatósági bizottsági tagok számát. A kiváló állapotban fennmaradt dokumentum 55 virilis nevet említett, a bizottság tagjainak számát 167-ben határozta meg. Torna közigazgatási bizottság tagjainak számát tízben állapította meg. A megalakulandó egyesült megye törvényhatósági bizottsági tagok számát is előre meghatározta: 197 virilis, 195 választott tagról, 12 hivatalnokról szólt az irat.

A dokumentum szerint 20 tornai hivatalnok jövőbeli sorsáról kellett dönteni.¹²⁵ Különleges, hogy a volt tornai hivatalnokok közül szinte mindenki az egyesülés után valamely tisztségben találta magát, az egyesült megyének még több hivatalnokra volt szüksége.¹²⁶ Az ülésen megalakult megyei szabályrendelet kidolgozásával megbízott választmány elnöke Komáromi alispán lett. Ugyanaz a bizottság feladata a szolgabírói járások határainak kijelölése volt.¹²⁷ Működésük eredményei az 1883. január 21-én kelt 64.610/882 sz. belügyminiszteri rendeletben nyerték hivatalos elismerésüket.¹²⁸ Az idézett rendelet Abaúj – Torna megye községeinek szolgabírói járások szerinti beosztásáról szól. Abaúj – Torna anyagai között találjuk az új megye térképét. Egy 3260 km²-es municípium született. Első szervezeti szabályrendelete 1882. május 22-én kelt.

Jelentősen növekedett **a főispán** hatásköre. A megye első tisztje ezentúl az összes megyei hivatalnok feletti felügyelet jogát gyakorolta, kivéve természetesen a törvényszéki

¹²⁴ L. *ŠA AŽ II*, 35. db., 216. Továbbiakban még két levéltári anyaggyűjteményből merítünk adatokat. Az első hivatalos címe „*Abovsko – Turnianska župa v rokoch 1882 – 1918 – správne písomnosti*” (magyarul „*Abaúj – Torna megye 1882 – 1918.-as közigazgatási iratai*”, alábbiakban „*ATŽ III.*” rövidítést használjuk). A másik „*Abovsko – Turnianska župa v rokoch 1882 – 1918 – podžupan*” (magyarul „*Abaúj – Torna megyei 1882 – 1918.-as alispáni iratok*”) cím alatt ismert; alábbiakban nála a „*ATŽ – P*” rövidítést alkalmazunk.

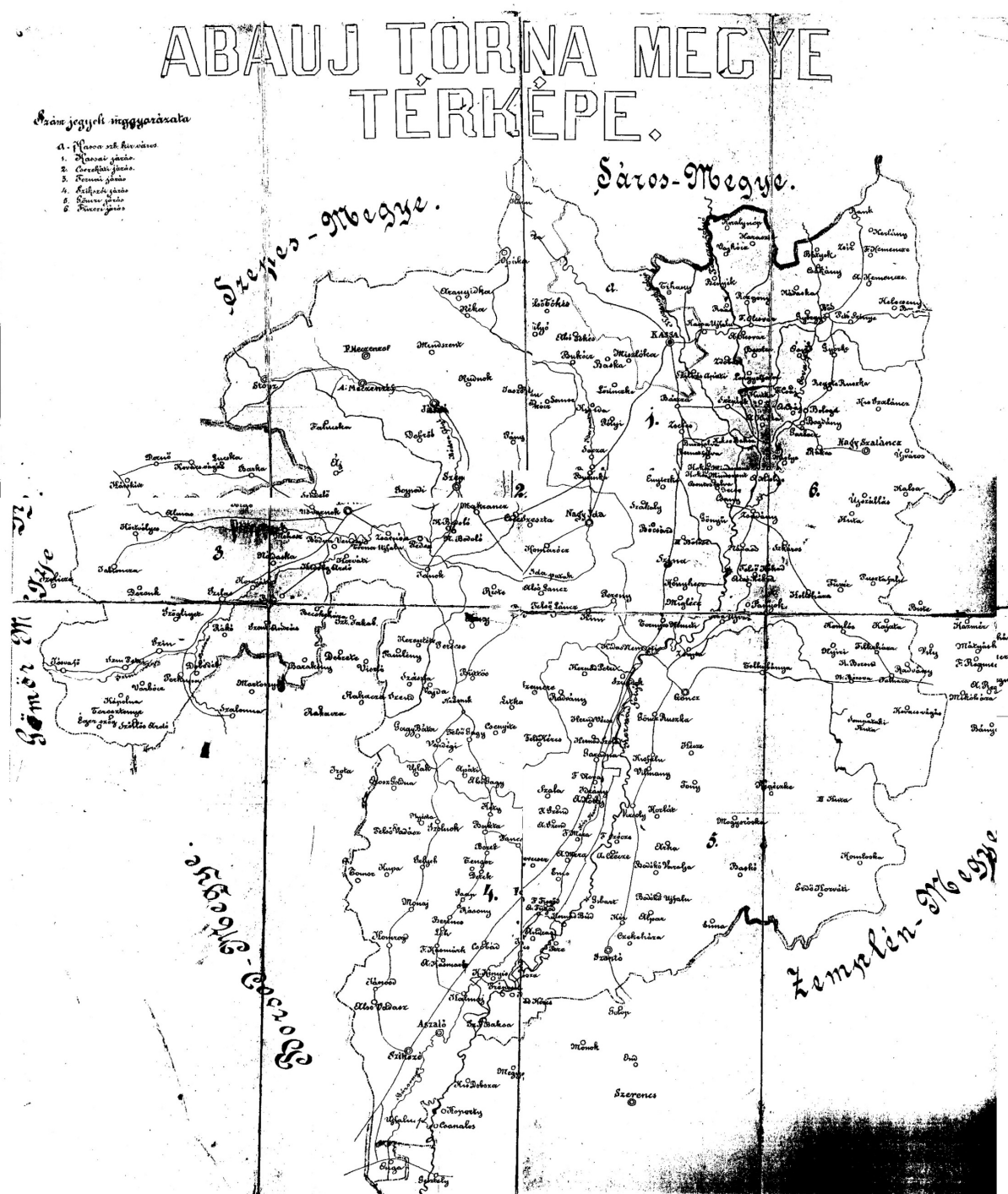
¹²⁵ L. *ŠA ATŽ III*, 78. db., 3.

¹²⁶ L. *ŠA ATŽ III*, 78. db., 6.

¹²⁷ L. *ŠA ATŽ III*, 78. db., 1.

¹²⁸ L. *Magyarországi Rendeletek Tára 1883*, Budapest 1883, 1 – 10. o.

hivatalnokokat. A felügyelet alatt lévő tisztektől a főispán magyarázatokat valamint hivataluk teljesítéséről szóló jelentéseket kérhetett. A hivatalnok előléptetése vagy újonc kinevezése esetében megillette a javaslat joga.

3. Ábra:
Abaúj – Torna egyesült vármegye térképe.¹²⁹

¹²⁹ A térkép **ŠA ATŽ III**, 78. db., 4. sz. alatt szerepel az egyesült vármegye dokumentumai között.

A megyei önkormányzat felügyelete területén a főispánt az 1870:XLII. tc. rendelkezéseivel szemben új jogosultságok illették meg. A számonkérő szék tárgyalása eredményeinek alapján tette meg a szükséges teendőket, melyekről nyolc napos határidőn belül jelentést terjesztett a belügyminiszter elé. A számonkérő szék ülésén megfogalmazott jegyzőkönyvét a legközelebbi közgyűlés elé hozta. A főispán a községek hivatalos teendőit felügyelte, az illetékes szerveken keresztül pedig az elkövetett elégtelenségek javítására törekedett.

A főispán életfogytig nevezte ki a megye főorvosát, számvevőit, levéltárost, árvaszéki hivatalnokait, községi- és körorvosait, közigazgatási gyakornokait, állatorvosait, községi írnokait. Az alispán valamint az illetékes főszolgabíró véleményének meghallgatása után a főispán saját hatásköréből eredő határozat alapján áthelyezhette a szolgálat érdekében a segédhivatalnokokat és a járási írnokokat. Az alispán és a főszolgabírák véleménye alapján beosztotta a szolgabírákat az egyes járásokba.

Az illetékes miniszter felszólítása, de saját határozata alapján is a főispán rendeleteket bocsáthatott ki az alispán, s ennek útján a többi megyei és községi tisztviselő részére. Rendelete végrehajtásáról azonnali jelentéseket kérhetett tőlük. Ha az alispán a főispáni rendelet végrehajtását valamely okból meg akarta akadályozni, 24 órán belül a főispán közvetítésével a belügyminiszterhez fordulhatott. Ha viszont az állam érdekei halasztást nem tűrő intézkedést követeltek, a főispán a rendeletének végrehajtását követelhetette. Ekkor, ha az alispán nem volt jelen, vagy nem akart végrehajtási parancsot kibocsátani, a főispán saját parancsa alapján követelhetette a megyei és a községi hivatalnokoktól a korábbi rendeletének végrehajtását.

Rendkívül fontosnak tűnik a főispán azon joga, mely szerint a közgyűlés általa törvénytelennek, kormányrendelet-ellenesnek vagy pedig az állam érdekeibe ütközőnek tartott határozata ellen felülvizsgálatot rendelhetett el. Ebben az esetben intézkedéséről indokolt jelentést tett az illetékes miniszternek.

A főispán hatáskörének gyakorlásánál közvetlenül alá volt rendelve a belügyminiszternek. Kinevezése alkalmából a közgyűlés előtt a szokásos esküjét tette le. Az 1886:XXI. tc. értelmében a belügyminiszter felhatalmazott volt a főispánok mellé főispáni titkárokat kinevezni, ami – országos szinten - gyakran meg is történt.¹³⁰ A főispán pecsétjét az ország címere alkotta, melynek köriratában a főispán képviselte

¹³⁰ Igaz, hogy Abaúj – Torna megye 37-éves történetében nem találkoztunk hasonló kinevezéssel.

törvényhatóság(ok) neve(i) volt(ak) található(k). 1886 után gyakran megtörtént, hogy több törvényhatóságban ugyanaz a személy töltötte be a főispáni hivatalát.

A Belügyminisztérium (de a kormány is) a főispánokat a megyék tisztikarának betöltésére hatalmazhatta fel, ha a megyei hivatalnokok törvényes hatáskörüket megsértették. A felhatalmazások többsége arról szólt, hogy a hanyag hivatalnokot, aki mulasztást nem tűrő rendeletet nem hajtott végre, vagy pedig a főispán parancsait nem teljesítette, a főispán visszavonhatta, helyébe pedig véglegesen más személyt nevezhetett ki. Az említett rendelet végrehajtása után a főispán e kivételes hatáskörét elveszítette. A kormány említett magatartása ellen a megye az országgyűléshez felirattal fordulhatott.

A **megyei tisztviselők** hatáskörét a törvény és a megyei szervezeti szabályrendelet határozta meg. A megyei hivatalnokok minősítéséről az 1883:I. tc. rendelkezett. A szabályzat értelmében a köztisztviselőknek kinevezésük előtt a következő követelmények egyikének teljesülését kellett bebizonyítaniuk:

- ügyvédi diploma megszerzése;
- államtudományi doktorátus megszerzése;
- jogtudományi tudorlat bebizonyítása;
- legalább négy éves jogtanulmány elvégzése és államtudományi szigorlat sikeres letétele;
- ezen kívül gyakorlatbizonyító közigazgatási vizsga letétele.

Abaúj – Torna megye 1882 májusában elfogadott szervezeti szabályrendeletében a tisztviselőit a következő csoportokba osztja:

- központi tisztviselők: alispán, főjegyző, három aljegyző, árvaszéki elnök, tiszti ügyészek, pénztárnok, főszámvevő, alszámvevő, három árvaszéki ülnök, árvaszéki jegyző, árvaszéki számvevő s egyszersmind közgyám, pénztári ellenőr, levéltárnok, főorvos, rendőrkapitány, várnagy, állatorvos;
- segéd- és kezelő személyzet: alispáni iktató, alispáni kiadó, árvaszéki iktató, árvaszéki kiadó, pénztári számfejtő, 8 megyei írnok, 1 könyomdász, 1 árvaszéki díjnok;
- kültisztviselők: 6 szolgabíró, 6 szolgabírói segéd, 6 járási orvos, 1 állatorvos;
- szolgálatszámvevő: hajdú őrmester, 7 belső hajdú, kapus, lovashusár, 2 tiszti husár a fő- és az alispán részére, 6 szolgabírói hajdú, 22 útkaparó¹³¹.

Az Abaúj – Tornai municípium utolsó szervezési szabályrendelete 1893. december 22-én kelt. E szabályrendelet a következő csoportokba osztotta a megyei tisztségeket:

¹³¹ L. **ŠA ATŽ III**, 78. db., 17.

- központi tisztikar: alispán, főjegyző, három aljegyző, árvaszéki elnök, tiszti főügyész, főpénztárnok, alpénztárnok (mint ellenőr), pénztári számfejtő, fő- és két alszámvevő, három árvaszéki ülnök, árvaszéki jegyző, árvaszéki aljegyző, árvaszéki számvevő és nyilvántartó, főorvos, levéltárnok, várnagy és a tiszteletbeli tisztviselők;
- a központi tisztikar kezelő személyzete: négy központi irodatiszt, hét központi írnok, hat díjnok;
- a központi tisztikar szolga személyzete: kapus, öt központi hajdú, négy hivatalszolga, két tiszti huszár (a fő- és alispán részére);
- kültisztviselők: hat főszolgabíró, hat szolgabíró, hat járásorvos, három állatorvos és a tiszteletbeli tisztviselők;
- a kültisztviselők kezelő személyzete: hét járási írnok, díjnokok és hat útibiztos;
- a kültisztviselők szolga személyzete: hat hajdú, hat hivatalszolga;
- segéd személyzet: hat közigazgatási gyakornok, kik közül egyik a tiszti főügyészhez volt beosztva, a többi pedig esetről esetre, a megye főispánjától nyerte szolgálati beosztását.¹³²

Továbbiakban a legtekintélyesebb tisztségekről szólunk. Közöttük első helyen természetesen a megye **alispánját** találjuk. Az alispánok hatáskörét az 1886:XXI. tc. 68. §-a határozta meg. Rajta kívül más törvénycikkek valamint a megyei szabályrendelet jelentősen szélesítették a megye tisztjének hatáskörét. Az említett törvénycikken kívül az alispán hatásköre a következő ügyekre terjed ki: **1. Fegyelmi hatáskör.** Az alispán szükség esetén előzetes fegyelmi vizsgálatot indíthatott azok a megyei alkalmazottak ellen, kik a közigazgatási bizottság tagjai nem voltak. Az eljárást ő maga vezette. A vizsgált megyei tisztet az eljárás lezárásáig hivatalos teendőitől felfüggeszthette. Alispán a fegyelmi eljárás során határozatokat bocsáthatott ki. Fegyelmi hatásköre a községi képviseletek tagjaira is kiterjedt. **2. Anyakönyvi és házassági ügyek.** Az alispán másodfokon felügyelt a községi anyakönyvvezetők tevékenysége felett, a házassági hirdetés alól adott felmentést, első fokon eldöntötte a törvénytelen gyermekek szüleinek utólagos házassága utáni anyakönyvbe iktatását. Ő volt az egyike a polgári hivatalnokok közül, akik előtt köthető volt a polgári házasság. **3. Középítészeti hatáskör.** Az alispán vezette a törvényhatósági utak közigazgatását. E célból kidolgozta a költségvetést és a zárszámadást, jóváhagyásra terjesztette őket, igazgatta a törvényhatósági közúti alapítványt. Saját hatáskörében rendelte meg az 1000 aranynál olcsóbb munkálatokat. Számadásokkal kétszer évente a kereskedelmi miniszternek volt felelős. Révek megalapítására adott engedélyt. Az útimunkásokat

¹³² L. **BAZmLt.** IV.413.18.

alkalmazta. Engedélyezte az ingatlan vagyon kisajátítását. **4. Községi ügyek.** Első fokon az alispán döntött a puszták más törvényhatóságon belül fekvő községekhez való csatolásáról. A körjegyzők székhelyeit és községi fizetésükre szolgáló kiadásokat határozta meg a községi képviselő előzetes meghallgatása után. Rendkívüli esetekben beadványuk alapján engedélyezhette a községi bírók visszalépését. **5. Rendőrségi és kihágási ügyek.** Az alispán volt a másodfokú törvénykezési fórum a kihágások ügyeiben a községek számára. Legtöbbször a katonai, besorolási kihágásokat kellett eldöntenie. **6. Állampolgárság és az útlevelek ügyei.** Az alispán előtt tették le az új állampolgárok a törvény előírta esküjüket. Az 1903:VI. tc. alapján az alispán bocsátotta ki az útleveleket, e hatáskör a világháború kitörése után a belügyminiszterre szállt. **7. Közegészségügyi hatáskör.** Az alispán hirdette ki a járvány kitörését és elmúlását, a járványt megelőző intézkedéseket tette meg. A megye területén fekvő intézetek egészségügyi ellenőrzését rendelte el. Járványok esetén intézkedett a megyei iskolák lezárásáról. A holttestek más törvényhatósági területekre való átszállítását engedélyezte. Felügyelt az ásványvizek termelése felett, intézkedett a fürdők szegények általi kihasználása érdekében, felügyelt a megyei orvosi kar tevékenysége felett. **8. Állatorvosi ügyek.** A községek számára másodfokú állatorvosi ügyeket eldöntő szerv volt. Felügyelt az állatorvosi gyakorlatot végző egyének felett. A háziállatok járványának kitörését azonnal a mezőgazdasági miniszternek jelentette. **9. Ipari hatáskör.** Az alispán a törvényhatóság ipari tanácsának elnöke volt. Másodfokon döntötte el az ipari ügyeket. **10. Mezőgazdasági ügyek.** A mezőgazdaságról és a mezei rendőrségről szóló törvénycikk alapján másodfokú szervként lépett fel a munkáltatók és munkavállalók közötti viták eldöntésében. Felügyelte a helyi mezőgazdasági munkások pénztárát igazgató bizottság tevékenységét. **11. Vízi ügyek.** Az alispán ellenőrizte a vízi társaságok tevékenységét. Ő engedélyezte a vízművek építését, az eljárás során csak kivételesen a fő szolgabíró helyettesítette. Elsőfokú engedélyező szervként lépett fel a vízi ügyekben. Az alispán vezette az ún. „vízi könyvet”. **12. Választóügyek.** Az alispán a központi választmány elnöke volt. **13. Községi illetőség.** Az alispán másodfokon döntötte el a községi illetőségből eredő vitákat, ha két azonos járásbeli községről volt szó. Amennyiben viszont két külön járásból való községekről volt szó, az alispán első fokon ítélezett.

A világháború idején az alispán hatásköre megnövekedett. Ez már viszont rendkívüli állapot volt, mikor az alispánok a hadsereg kisegítői voltak a takarmány beszerzésében. Abaúj – Tornai alispán teendőiben segítséget nyújtott a megyei jegyző, aljegyzők, alkalomként a központi hivatalnokok egyike is.

A megye közgyűlése **tiszti ügyészt** választott, akit 1886 után **főügyésznek** neveztek. A XXI. tc. hatálybalépése után az előbbi hatásköre bővült. A megye főügyészenek ezentúl fellebbezési joga volt a törvényhatóság határozata ellen, melyet a főispán közvetítésével az illető miniszternél gyakorolt. Továbbra is megtartotta azon jogosultságát, amely szerint a megyét polgári perekben képviselte. Abaúj – Tornai törvényhatóság a 19. század végén **az alügyészi** tisztséget is megalapította, aki a főügyész egyre növekvő hatáskörének gyakorlásában segített.

Az 1886:XXI. tc. megváltoztatta a járás első tisztviselőjének jogállását. Azelőtt szolgabírónak, most **főszolgabírónak** nevezték. Segítségére a főispán **szolgabírókat** nevezhetett ki. A megbízott segéd és kezelőszemélyzethez a közigazgatási gyakornokok és járási írnokok is hozzátartoztak. A megyehatósági engedély megszerzése után a segéd személyzete járási díjokkal növekedhetett. A segéd és kezelőszemélyzet összes tagjaival a főszolgabíró szabadon rendelkezhetett, bármikor elbocsáthatta őket.

A főszolgabíró hatásköre is a XXI. tc. 71. §-ának második bekezdése alapján megváltozott. A főszolgabíró a községi közegekkel szemben szolgálati engedetlenség és kisebb fokú hanyagság esetében az illetők kihallgatásával, de a fellebbezés kizárásával rendbüntetést alkalmazhatott, mely öt forintig terjedhetett. A bírságpénz a község jegyzői nyugdíjalapot növelte. A rendelkezés fenntartotta a fegyelmi törvények hatálya alá eső vétségekre nézve későbbi felelősségre vonás jogát. A már ismert alispánhoz intézhető főszolgabíró intézkedéseit támadó fellebbezést illetően a XXI. tc. nyolc napos benyújtási határidőt írt elő.

A főszolgabírói járásokban **járási orvosok** működtek, akik a **megye főorvosának** tartoztak felelősséggel. A megyei főorvos jogállása az 1870:XLII. tc. rendelkezéseivel szemben lényegében nem változott, úgymint a **megyei árvaszéké** sem.

1887.-ben megváltozott a **megyei számvevőség** összetétele. Ezúttal a fő- és al-számvevőből tevődött össze, akik ellátták a hivatal teljes hatáskörét. Az 1895 évi megyei számvevésről szóló szabályrendelet értelmében a számvevőség fő feladata a megyei közigazgatási ügyeknek számadás szempontjából történő elbírálása volt. Különben a számvevőség teendői az előző időszakhoz képest nem változtak. A megyei számvevőség 1903. január 1-én szűnt meg az 1902:III. tc. alapján, s hatáskörét a Pénzügyi Igazgatóság számvevőszéke vette át.

A megyei szabályrendeletek a **megyei pénztár** tevékenységét is szabályozták. Az 1895-ben kelt szabályrendelet értelmében a megyei pénztár összetétele megváltozott: immáron e hivatalban a főpénztáros (mint elnök), alpénztáros (mint pénztár ellenőre),

pénztári felszámoló és két pénztári írnok dolgoztak. A pénztár hatásköre a korábbi időszakban ismert formában maradt. Az 1902:III. tc. szabályzata alapján e hivatal is 1903. január 1-én szűnt meg, hatáskörét a megye székhelyében székelő adóhivatal örökölte.

Terjedelmi okok miatt e helyen nem szolgálhatunk Abaúj – Torna megye tisztikari összetétele változásainak részletes áttekintéssel. A levéltári anyagokban ugyan hivatalnoklistákat nem igen találunk, a megyei tisztek nevei viszont jól ismertek. Kárpótlásul elégedjen meg a türelmes Olvasó a fő- és alispánok táblázatszerű áttekintésével:

Főispán	Alispán
Darvas Imre (1882 – 1892)	Komáromy László (1882 – 1893)
Péchy Zsigmond (1892 – 1905. XI.)	Fabián János (1893 – 1899)
Pongrácz Ferenc (1905. XI. – 1906. IV.)	Rakovszki András (1899 – 1906)
Rakovszki András (1906. IV. – 1906. XI.)	Puky András (1906 – 1918/19)
Puky András (1906. XI. – 1907) – főispáni teendőkkel ideiglenesen megbízott alispán	
Szalay László (1907 – 1910); (1917 – 1918)	
Sziklay Ede (1910 – 1917)	
Hammersberg László (1918. III. – X.)	
Gedeon Aladár (1918. X. – XI.)	
Horváth Elemér (1918. XI. – 1919)	

XVIII. Táblázat
Abaúj – Torna megye fő- és alispánjainak áttekintése 1882-től.

A táblázatban szereplő egyének közül kiemelkedő szerepük van azoknak, akik 1905 – 1906. években töltötték be hivatalukat. A Tisza István kormány bukását követő válság nagy terhet jelentett a municípiumra. Fejérváry Géza hatalomátvétele után Abaúj – Torna megye egyike azon 26 törvényhatóságnak, akik teljes ellenállást tanúsítottak. 1905. július 14-én Kassán megalakult az alkotmányvédő bizottság,¹³³ később létrejöttek a rendkívül hatékonyan működő járási alkotmányvédő bizottságok. A megye összes tisztviselője ellenállt a kormánynak. Vezérei a megyében Rakovszky alispán, később Puky András főjegyző voltak.

Fejérváry kormány által kinevezett Pongrácz Ferenc főispán elleni megyei harcot az országos közvélemény nagyra becsülte. Ferdinandy Gyula szavaiból következhet, hogy ekkor Abaúj – Torna megye volt az ország vezér megyéje, igaz hogy Pest – Pilis – Solt municípium tehetetlenségére a kinevezett királyi biztos hatott leginkább.¹³⁴

¹³³ Néha ún. Harmincas bizottságként is emlegetik.

¹³⁴ A megyei ellenálláshoz l. Ferdinandy, Gy.: *Abaúj – Torna vármegye 1905 – 1906. évi alkotmányos ellenállásának története*, Kassa 1908, 52. o. A Pongrácz-elleni harcot *Abaúj – Torna vármegye hivatalos lapja*

A megye legfontosabb testületi szerve a **törvényhatósági bizottság** volt. Az 1886:XXI. tc. azt a változást hozta, hogy a bizottságban részvételi és szavazati joggal az alispánon, főjegyzőn, tiszti ügyészen, árvaszéki elnökön és ülnökön, szolgabírákon, főpénztárnokokon, főorvoson, főmérnökön,¹³⁵ főlevéltárnokokon, közgyámon és számvevőn kívül még az aljegyzők, főispán helyettesei, pénztárnokok, számvevők, levéltárnokok és az Állami Építkezési Hivatal elnöke bírtak. A törvényhatósági bizottság tagjainak összeírásával kiváltképp a két megye egyesülési folyamatának részletes megfigyelésénél találkoztunk. Az 1882-es okmányok 153 virilis tag valamint 5 póttag neveit tartalmazták, miszerint a bizottság tagjainak száma 306 lehetett.¹³⁶

A megye 1883-ban kelt szabályrendelete a rendes közgyűlések számát négyre növelte – márciusban, júniusban, októberben és decemberben tartották őket. A közgyűlés tárgyalási rendjét ez a szabályrendelet hívta életre. A törvényhatósági bizottság tagjainak száma változott, 1909-ben 301-re nőtt. Ez az utolsó, Kassán hozzáférhető adat.

Abaúj – Tornai municípium testületi szervei közé a különféle választmányok és küldöttségek tartoztak. Létezésük alapjait a törvények és a megyei szabályrendelet körvonalazták. A megyében az 1882 – 1918-as időszakban 30-on túli létszámú választmány és küldöttség jött létre. Közülük legfontosabb a változatlan szabályozású **közigazgatási bizottság** volt. Tagjainak száma 1883-ban, az újjáalapítása idején 22 lett.¹³⁷ **Az állandó bizottság**¹³⁸ tagjait háromévenként választotta a törvényhatósági bizottság. A bizottság tagjainak számát (60) valamint tárgyalórendjét a megyei szabályrendeletek határozták meg. A bizottságot alapító közgyűlési tárgyaláson megalakultak az állandó bizottság **közigazgatási, pénzügyi és közlekedési szakosztályai** is. Az 1882. szeptemberi rendkívüli közgyűlés az egyesült megye választmányainak megválasztásával jelentős változásokat vezetett be. Ekkor alakult:

- megyei népnevelési bizottság¹³⁹;
- statisztikai bizottság¹⁴⁰;
- a községi számvevőszékek megalakulására hivatott bizottság¹⁴¹;

követte. Az emlékezetes 1905. november 14-i közgyűlés jegyzőkönyvének másolata megjelent a megye hivatalos lapjában. In: **Abaúj – Torna vármegye hivatalos lapja**, V. évf., 50. sz., Kassa 1905, 383 – 387. o.

¹³⁵ Amíg e tisztség a megyében létezett.

¹³⁶ L. **ŠA ATŽ – P**, 58. db., 246.

¹³⁷ L. **ŠA ATŽ – P**, 59. db., 18.

¹³⁸ A törvényhatósági bizottság közgyűlésének rendkívüli ülésén 1882. szeptember 1-én választották meg tagjait. Ekkor a megye választmányainak nagyobb része jött létre. A bizottság megalakulásához l. **ŠA ATŽ III.**, 79. db., 104 – 108.

¹³⁹ L. **ŠA ATŽ III.**, 79. db., 110.

¹⁴⁰ L. **ŠA ATŽ III.**, 79. db., 111.

¹⁴¹ L. **ŠA ATŽ III.**, 79. db., 112.

- lóavató bizottság¹⁴²;
- úti bizottság¹⁴³;
- a jegyzők nyugdíjalap kezelésére összehívott bizottság¹⁴⁴;
- a községi- és körjegyzőket vizsgáló bizottság¹⁴⁵;
- pénztári számadást vizsgáló bizottság¹⁴⁶;
- lótenyésztési bizottság¹⁴⁷;
- vagyonkezelési javaslatkészülő küldöttség¹⁴⁸;
- tőkepénzeket elhelyező bizottság¹⁴⁹;
- az árvaszéki zárszámadásra és mérlegét megvizsgáló küldöttség¹⁵⁰.

A központi választmány¹⁵¹ továbbra is a választásokkal kapcsolatos ügyeket döntötte el. Abaúj – Torna megye választókerületeinek száma eleinte hét volt (Szikszó, Göncz, Szepsi, Nagy Ida, Garbócbogdány, Görgő, Szin), a központi választmány tagjainak száma ezidőben 32 lett. Az országgyűlési képviselőválasztási kerületek számának és székhelyének megállapításáról szóló 1914:XV. tc. öt választókerületet alapított a megye területén (Garbócbogdány, Szikszó, Göncz, Torna, Szepsi). Ezzel kapcsolatosan a választmány tagjainak száma 28-ra csökkent. A megye közgyűlése a törvény kiszabta választókerületeket 1914. április 23-án vette tudomásul.¹⁵²

A megye egyesítését túlélte az **igazoló választmány**,¹⁵³ mely azonos feladatokat teljesített, mint azelőtt. Újdonság az **állandó bíráló választmány**¹⁵⁴ alapítása volt. A testület másodfokú fellebbezési fórumként véglegesen döntötte el az igazoló választmány téves döntései ellen felhozott panaszokat. Az öttagú választmányt három évre választották meg. Kivételnek csak az 1886 – 92 évek számítottak, mikor kivételesen öt évre alapították. A testület elnöke a főispán volt, kit csak kivételesen az alispán helyettesített.

1894. április 19-i ülésén a megye közgyűlése megalapította a **megyei mezőgazdasági bizottmányt** a megyei mezőgazdasági érdekek állandó védelmének céljából.¹⁵⁵ A bizottság

¹⁴² L. **ŠA ATŽ III**, 79. db., 113.

¹⁴³ L. **ŠA ATŽ III**, 79. db., 114.

¹⁴⁴ L. **ŠA ATŽ III**, 79. db., 115.

¹⁴⁵ L. **ŠA ATŽ III**, 79. db., 116.

¹⁴⁶ L. **ŠA ATŽ III**, 79. db., 118.

¹⁴⁷ L. **ŠOBA ATŽ 1882**, 79. db., 119.

¹⁴⁸ L. **ŠA ATŽ III**, 79. db., 120.

¹⁴⁹ L. **ŠA ATŽ III**, 79. db., 121.

¹⁵⁰ L. **ŠA ATŽ III**, 79. db., 122.

¹⁵¹ L. a 486. lábjegyzetet.

¹⁵² L. 198/4864 kgy. sz. 1914.

¹⁵³ Megalapításához l. a 486. lábjegyzetet.

¹⁵⁴ L. uo.

¹⁵⁵ L. 25 kgy./7057 sz. szabályrendeletet.

rendes tagjainak száma 24, három évre választotta őket saját soraiból a törvényhatósági bizottság úgy, hogy az összes járás legalább két tag által képviselve legyen. A bizottságnak hat hivatalbeli tagja is volt, kik a megye területén működő szakmai szervezetek képviselői voltak. A bizottság elnökeként 1894. november 14-én a megye főispánját választották meg, helyettese az alispán lett. A testület csak négy évig létezett.¹⁵⁶

A megyei lótenyésztő bizottmány 1896-ban létesült.¹⁵⁷ A bizottság feladatköre nem ment túl az egykori tornai bizottság hatáskörén. A 29-tagú testület elnöke a megye főispánja volt. 1916. március 1.-én a kormány a megyékben a munkaerők állami gazdaságban való minél gazdaságosabb felhasználása érdekében **törvényhatósági munkagazdasági bizottságokat** alapított.¹⁵⁸ Abaúj – Tornai bizottság hatásköre Kassa törvényhatósági városra is kiterjedt. A bizottság feladatkörébe a hadifoglyok munkáltatása tartozott. Elnöke az alispán volt, tagjai között ott volt a magyar hadsereg egy tisztje, ki csak saját felettesének tartozott felelősséggel, a többi tagot a főispán beleegyezése mellett az alispán nevezte ki. A bizottság tolmácsokként valamint irodasegédeként a hadifoglyokat alkalmazta.

A takarmány megszerzésére alapított megyei bizottmány 1917. augusztus 2-án létesült a miniszterelnök rendelete alapján.¹⁵⁹ Az előző bizottmányhoz hasonlóan ez is Kassa városra kiterjedt. Elnöke az alispán volt, ki a hadsereg közreműködésével szerezte be a szükséges takarmányt. Új, addig nem ismert választmányok közé sorolható **a megyei alkalmazottak nyugdíjalap kezelésére összehívott választmány**, melynek alapítása a Megyei Alkalmazottak Nyugdíjazó Intézetének létrejöttével szorosan függ össze. Magát az intézetet 1887-ben alapították a 48/5770 – 5768 sz. szabályrendelet értelmében. A választmány elnöke az alispán volt, hivatali tagjai közé a megyei főjegyző, az árvaszéki elnök, a tiszti ügyész és a fő pénztáros tartoztak; ezen kívül közgyűlés által tíz, saját soraiból, és négy az intézet munkatársai közül választott tagja volt. Hasonlóan alapították meg a Megyei Községi- és Körjegyzők Nyugdíjazó Intézetét is, melynek ügyeit a **megyei községi- és körjegyzők nyugdíjalap kezelésére összehívott választmány** kezelte. A választmány összetételében hasonlított az előzőre, hatásköre is hasonló volt.

1884. november 5-ig a megyében gyakorolta hatáskörét **a községi- és körjegyzőket vizsgáló bizottmány** is. A bizottmány hat évre alakult, az előbb megüresedett helyeket az idő letelte előtt töltötték be.

¹⁵⁶ Megszüntető határozat 19/1898. III. 30. kgy. sz. alatt született.

¹⁵⁷ L. a 184/14196 kgy. sz. szabályrendeletet.

¹⁵⁸ L. 550/1916 M. E. sz. kormányrendeletet

Alábbiakban felsoroljuk Abaúj – Torna megye eddig nem említett választmányaiból azokat, melyek kinevezéséről találtunk levéltári adatokat, hatáskörük hasonló módszer felhasználásával viszont csak nagyon nehezen rekonstruálható. Ezek a következők: fegyelmi bizottság, erdőrendészeti bizottság¹⁶⁰, borellenőrzési választmány¹⁶¹, számfeletti újoncok választása és póttartalékra áthelyezése érdekében összehívott bizottság¹⁶², egészségügyi bizottmány¹⁶³, ülnökök kiválasztására összehívott bizottmány¹⁶⁴, az orvosok továbbképzésére szolgáló bizottság¹⁶⁵, színházi bizottság¹⁶⁶, sorozó bizottságok¹⁶⁷, adófellebbezési bizottságok¹⁶⁸, alkotmányvédő bizottság.¹⁶⁹

1918 végén lassú léptekkel közeledett az Osztrák – Magyar Monarchia halála. A világháború utolsó évei az ország hanyatlását jelentik, élesen rámutattak a kiemelkedő belpolitikai gondokra. Maga a háború csak megerősítette ezeket. 1918. október 28-án este 22.00 órakor Prágában kikiáltották az önálló Csehszlovákiát, két nap múlva az új országhoz a szlovák nép is csatlakozott. A magyar megyerendszer sorsa is eldőlt.

¹⁵⁹ L. 2841/1917 M. E. sz. rendeletet.

¹⁶⁰ Mindkettőnek kinevezését l. **ŠA ATŽ – P**, 59. db., 19.

¹⁶¹ Tagjainak kinevezéséhez l. **ŠA ATŽ – P**, 100. db., 667.

¹⁶² L. **ŠA ATŽ – P**, 313. db., 449.

¹⁶³ L. pl. **ŠA ATŽ – P**, 97. db., 1144.

¹⁶⁴ L. **ŠA ATŽ – P**, 494. db., 9564.

¹⁶⁵ Évenkénti jelentéséhez l. pl. **ŠA ATŽ – P**, 712. db., 2420.

¹⁶⁶ Csak egy jegyzőkönyve maradt fenn, mégpedig az, amelyben felosztatását közölte. L. **ŠA ATŽ III**, 129. db., 472.

¹⁶⁷ L. pl. **ŠA ATŽ III**, 148. db., 8.

¹⁶⁸ L. **ŠA ATŽ III**, 35. db., 13.

¹⁶⁹ L. **ŠA ATŽ – P**, 40 – 41. db.

KITEKINTÉS.

1918. decemberétől 1919. januárjáig Abaúj – Torna megye területének északi részét a csehszlovák hadsereg szállta meg. A megye akkori területéből 1551 km² szakítottak el, Magyarországnak 1672 km² maradt. A magyar megye székhelyét áthelyezték Kassáról Szikszóra, az északi rész Csehszlovákia kormányzata alá került.

A független csehszlovák állam megalapításáról szóló törvény¹⁷⁰ III. cikkelyében rögzítette, hogy az összes addigi önkormányzati, állami, valamint megyei, továbbá a tartományi, járási és főleg községi hivatalok ezentúl a Nemzeti Bizottság hatáskörébe tartozik és 1918. október 28-a után is a közigazgatás részeként működnek. A szabályzat a korábbi dualista rendszert vette át Csehszlovákia területére a közigazgatást tekintve is. Az ország cseh területén az osztrák jogszabályok, Szlovákiában a magyar törvények maradtak hatályban. A függetlenség első hónapjaiban az addigi közigazgatási rendszer képviselőivel együtt változatlan maradt.¹⁷¹

Természetesen ezen állapot számos nehézségeket okozott az unitáris Csehszlovákia kormányzásában. A kormánynak egyébként megfelelő rendszer megváltoztatását a gyakorlat követelte, ezért lassú de következetes lépésekkel elkezdődött a rekodifikálás folyamata, mely a közigazgatási dualizmus-kori szisztémájának, s vele együtt a megyerendszer megszüntetéséhez vezetett.

Szlovákia közigazgatása 1918 után az 1886:XXI. törvénycikkre épült. A terület helyi igazgatása eszerint a járásokat és a megyéket terhelte. A járások első hivatalnoka a főszolgabíró volt, aki a szolgabírói hivatal élén állt. A helyi igazgatás második fokát a megyei hivatal és elnöke, a főispán képviselte. A megyék hatáskörét 1918 utáni gyakorlat az 1870:XLII. tc. szabályzatához hasonló módon korlátozta. Ennek ellenére az önkormányzati jellegük élesen ellenszegült a szlovák terület elszakadásától tartó kormány elvárásaival. Ezért történik meg 1918 – 1919 tájékán a megyerendszer első reformja. A Szlovákia területére vonatkozó rendkívüli átmeneti szabályokról,¹⁷² valamint A politikai hivatalok elrendezéséről¹⁷³ szóló törvények szigorú centralisztikus szellemben készültek, melyek a következő szabályokban nyertek kifejezést:

¹⁷⁰ A 11/1918 sz. ún. recepciós norma.

¹⁷¹ L. Mosný, P.: *Dejiny štátu a práva na Slovensku po roku 1918 (Az állam és jog története Szlovákia területén 1918 után)*, Kassa 1997, 89. o.

¹⁷² A 64/1918 sz. törvény.

¹⁷³ A 555/1919 sz. törvény.

- a megyerendszer élén a főispán helyett ezentúl Szlovákia igazgatásával felhatalmazott miniszter által kinevezett ispán állt, az alispáni hivatalt megszüntették;
- a megyék igazgatásában fontos szerephez jutottak a szlovák miniszter által kinevezett megyei titkárok valamint az ispán által kinevezett ispáni tanácsosok, kiknek száma a helyi viszonyoktól és szükséglettől függött. Mindkét esetben teljesen új hivatal alakult;
- a megszüntetett törvényhatósági bizottságok helyébe közigazgatási bizottságokat állítottak;
- a rendezett tanácsú városokban a megszüntetett városi tanácsok hatásköre a kinevezett bizottságokra szállt át;
- kisközségekben megszűntek a községi tanácsok valamint a községi bizottmányok.

Járások közigazgatási szervei valamint hivatalnokainak jogállása lényegében nem változtak.¹⁷⁴ E változásokkal reformált közigazgatás sem bizonyult hatékornak, lassan működött, döntései nehézkesen születtek. Ezért a változásra elszánt kormány nem napolhatta el többé a reformot. Egészen 1920-ig viszont más, ennél fontosabb feladatok felé irányult a figyelem.

Abaúj - Torna megye mindkét része nehéz napokat élt át a Magyar és a Szlovák Tanácsköztársaságok idején, mikor hadseregek vonultak keresztül rajtuk. 1919 júliusában kialakultak a csehszlovák – magyar határok. A megye területén húzódó demarkációs vonal képezte előbb a két állam közti határt, később a határt a trianoni békeszerződés véglegesen megállapította, amely tény a megye végleges szétosztását jelentette. A csehszlovák megyébe Kassai, Csereháti, Füzéri és Tornai volt járások nagyobb része került. 1920. november 6-án a Tornai járás csehszlovák része a Cserehátival egyesült.

A megye székhelye Csehszlovákiában Kassa maradt, mely a „külön szervezésű” város jogállását nyerte el. A fent említett átmeneti közigazgatási reformok Abaúj – Torna megye északi részén megszüntették a törvényhatósági és közigazgatási bizottságokat. Hatáskörüket Abaúj – Torna csehszlovák részében az ún. „megyei közigazgatási bizottság” vette át. Az alispáni hivatal sem létezett többé – hatáskörét a reformoknak megfelelően az ún. „ispán” gyakorolta. A megyei tisztikart államosították. A megyei testületek megszűntek.

A megye első tisztviselője az „ispán” lett, aki az ún. „ispáni hivatal” élén állt. Az ispánt és titkárát a Szlovákia igazgatásával felhatalmazott miniszter nevezte ki. A

¹⁷⁴ Közelebb I. Weyr, F.: *Soustava československého práva státního (A csehszlovák alkotmányjog rendszere)*, Brno 1921, 236. o.

közigazgatási teendők előkészítője a „megyei tanácsos” lett. A tisztkart illetően más változások a megyében nem történtek.

1920. március 11-én a Csehszlovák Állam Törvénytárában publikálták a 126/1920 számú, megyei szervezetről szóló törvényt, mely az ország Alkotmánylevelének részeként (viszont nem alkotmányos törvényként) jelent meg. A törvény parlamenti vitája rendkívül hosszadalmas és érdekes folyamat volt. A törvényalkotók a helyi igazgatás unifikációjának érdekében az ország egész területén be kívánták vezetni a megyei rendszert, melynek hagyománya szlovákok lakta területen még élt, Cseh- és Morvaországban viszont egy teljesen új gondolatot jelentett. Az országgyűlési képviselők egy része arra hívta fel az alsó ház tagjainak figyelmét, hogy a megyei rendszer meghagyása Szlovákia elszakításához vezethetne.¹⁷⁵

Az említett törvény különlegessége volt, hogy hatálybalépését egy későbbi kormányhatározatra bízta.¹⁷⁶ A cseh államrész tiltakozása nyomán a Morva folyó nyugati partján túl a törvény nem lépett hatályba. 1923. január 1-től a törvény Szlovákiában valamint Kárpátalján felszámolta a létező magyar megyék maradványait.¹⁷⁷ Szlovákia területén a következő megyéket alkotta:

- XV. megye – székhelye Pozsony;
- XVI. megye – székhelye Nyitra;
- XVII. megye – székhelye Turóc Szent Márton;
- XVIII. megye – székhelye Zólyom;
- XIX. megye – székhelye Liptó Szent Miklós;
- XX. megye – székhelye Kassa.

A XX. megyét a közbeszédben néha Kassai nagy megyének is nevezték. Részei a következők: egykori Szepes megye Gölniczbányai járása, Kassa város, Abaúj – Torna megye csehszlovák része, Ungvár és Zemplén megye azon csehszlovák részei, melyek nem

¹⁷⁵ A vitához l. részletesebben pl. Peroutka, F.: *Budovani státu III. (Az állam építése, III. rész)*, Prága 1920, 1008 – 1022. o. Csehszlovákia alkotmánytörténetével foglalkozik szintén Štenpien, E.: *Ústavný vývoj Československa v medzivojnovom období (Csehszlovákia alkotmánytörténete a két világháború között)*, Kassa 1999, 88 oldal, rigoróz dolgozat.

¹⁷⁶ A törvény I.cikkelye értelmében „a törvény hatálybalépése a kormányrendelet által kijelölt napon és azáltal kiszabot mértékben történik.”

¹⁷⁷ Kárpátalja helyi igazgatásához l. közelebb pl. Krofta, K.: *Podkarpatská Rus a Československo (Kárpátalja és Csehszlovákia)*, Prága 1995, 31. o; szintén l. Štenpien, E.: *Správna organizácia Podkarpatskej Rusi v r. 1918-38 (A Kárpátalja helyi igazgatása 1918-38 között)*, In: Aktualni pitanyja rozvitku Zakarpatytyja v szkladi Csechoszlovacsini u 1919 - 1945 rokach, Ungvár - Kassa 1998, 92 - 99. o; Štenpien, E.: Autonómia Podkarpatskej Rusi pred septembrom 1919 (Kárpátalja autonómiaja 1919. szeptembere előtt), In: Zakarpatytyja u politici Csechoszlovacsini ta Ugorscsinimizs szvitovimi vijnamy, Ungvár - Kassa 2001, 106 - 114. o.

tartoztak a kárpátaljai hatóságok irányítása alá. Abaúj – Torna megye történetileg ismert formájában véglegesen eltűnt a térképekről.

A 126/1920 sz. törvény értelmében az ún. Kassai megye legfőbb közigazgatási szerve a Belügyminisztériumnak alárendelt megyei hivatal lett, amelynek élén az ispán állt. Az ispánok állami hivatalnokok lettek. A törvény hallgatott az ispánok kinevezési eljárásáról, a gyakorlat viszont a Belügyminiszter kizárólagos jogaként ismerte el az ispáni kinevezéseket. A megyei hivatal, valamint az ispán hatásköre nagy részről megegyezett a magyar megyék valamint azok főhivatalnokának hatáskörével.

Megyei hivatalok mellett rendszeresen működtek az ún. megyei képviseletek, amelyek 35 hat évre választott tagból álltak. Különleges viszonyok esetén a kormány jogosult volt a szlovák megyei képviseletekbe új tagokat kinevezni, melyeknek száma nem haladhatta meg a választott tagok $\frac{1}{3}$ -át. A megyei képviselet elnöke az ispán volt, aki a testületet egyszer évnegyedenként köteles volt összehívni. A megyei képviseletek nem vitathattak meg politikai ügyeket, különben gazdasági, közigazgatási, törvényhozó, tanácsadó hatáskörük volt. Jelentős szerepet játszottak a közigazgatási bíráskodás területén is.

A megyei képviselet tagjai soraiból az első teljes ülésén megválasztott nyolctagú megyei bizottságot valamint ennek nyolc póttagját. Az ispán a megyei bizottságot hónaponkénti rendes ülésre hívta össze. A megyei bizottság ülései a megyei képviseletek teljes üléseivel szemben zártak voltak. A testület feladatai közé a megyei képviselet ülésein megtárgyalandó ügyek előkészítése, határozatai végrehajtásában való együttműködés, végül a megye vagyonának kezelése tartozott.

A megyei intézetek és vállalatok feletti felügyelet érdekében, valamint a különféle megyei ügyek intézésére a megye megyei küldöttségeket alapított, melyek tagjaivá a megyei képviselet tagjain kívül a képviseletbe megválasztható megye területén állandó lakcímmel rendelkező polgárok is választhatók voltak. A megyei küldöttségek elnöke az ispán volt.

A 126/1920 sz. törvény értelmében a megyék járásokra voltak felosztva. A járásokban a megyei hivatalnak alárendelt járási hivatalokat alapítottak, melyeknek élén az ún. járási főnök állt. A járás első hivatalnoka az ispánnak volt alárendelve, állami hivatalnok jogállását élvezte.

A járási hivatalok mellett a törvény járási bizottságokat létesített. A bizottság nyolc tagból, valamint nyolc póttagból állt, akik négy évre voltak választandók. Elnöke a járási főnök volt, aki havonta egyszer hívta össze a testület rendes ülését. A bizottság hatásköre gazdasági, tanácsadó és segítő volt; nem mellőzhető viszont a megyei képviselethez hasonló közigazgatási bíraskodásban való szerepe sem.

A törvény V. része a megyei szövetségekről szólt. Csehszlovákiában három ilyen szövetségnek kellett volna létrejönni: a cseh, a morva-sziléziai, és a szlovák megyék szövetségének. A megyei szövetség legfőbb testülete a törvény értelmében a megyeszövetségi kar volt. Egy 24 tagú három évre választandó szervezetet képzelt el a törvény, melynek tagjait a megyei szövetség megyei képviseletei választották meg a Belügyminiszter döntése alapján, az arányosság elvét alkalmazva.

A megyeszövetségi bizottság hasonló elvek szerint jönne létre. Nyolc tagját a megyeszövetségi kar tagjai soraiból választaná. A megyeszövetségi felügyelő bizottság a megyeszövetségi kar azon tagjait foglalná össze, akik nem kerültek a megyeszövetségi bizottságba. A megyeszövetségi testületek hatásköréről a törvény nyíltan nem döntött, valószínűleg várt a megyék országos bevezetésére. Sajnos 1927. július 14-e végleges felszámolást jelent a megyei rendszerrel. A Törvénytárban aznap publikálták a 125/1927 sz. politikai igazgatás szervezéséről szóló törvényt, mely 1928. július 1-i hatállyal megszüntette Csehszlovákiában a megyéket. Helyettük tartományokat vezetett be.

1945 után a megyéket hazánkban lassan elfelejtették. A kommunista hatalom bukása és főképp a közös állam békés szétoszlása után viszont alkotmányos alapkérdéssé vált a helyi igazgatás újjászervezésének kérdése. Hirtelen felmerült a megyei rendszer szlovák hagyománya, és bár nem sikerült visszaállítani a megyéket a közigazgatásunk alapszerveiként, az ún. „magasabb rendű közigazgatási egységekre” (Szlovákia másodfokú önkormányzat egységeire) 1999 óta gyakorlatban ismét a „megye” elnevezést használják. Abaúj – Torna egykori történelmi hagyományait manapság Kelet-Szlovákia területén igyekszik életre kelteni az új ún. Kassai „megye”, törvényesen fogalmazva „magasabbrendű közigazgatási egység”. Ez azért van így, mert Kassán Abaúj – Torna emléke, mely oly sokat jelentet a régiónk történetében, nem merült feledésbe.

IRODALOM.

- 1) **1847/48. Országgyűlés Főrendiházi Naplója**, Pest 1848.
- 2) 1847/48. országgyűlés Karok és rendek Naplója 1847. november 11-től 1848. április 11-ig, Pest 1848.
- 3) **1869 – 72. évi Országgyűlés Nyomtatványai**. Képviselőházi Irományok, V. kötet, 455., 456. számok.
- 4) **Abaúj – Torna vármegye hivatalos lapja**, V. évf., 50. sz., Kassa 1905.
- 5) **A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa**, MOL Budapest 2000.
- 6) **A magyar polgári átalakulás alkotmányos forradalma**. In: Jogtörténészek 1848-ról. (Szerk.: Mezey Barna, Vörös Imre) Budapest, 1998.
- 7) **Az 1865-dik évi december 10-re hirdetett Országgyűlés Képviselőházának Jegyzőkönyve**, I. kötet, Pest 1866.
- 8) **Az 1869.-ik évi április 20-dikára hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai**, Képviselőházi Napló, X. kötet.
- 9) **Az 1884. évi szeptember hó 27-ére hirdetett Országgyűlés Nyomtatványai. Képviselőházi Napló**. X. köt. Budapest 1884.
- 10) Balla, A.: **A magyar országgyűlés története 1867-től 1927-ig**. Budapest 1927.
- 11) Balogh, I.: **A megyei önkormányzat működése Szabolcsban 1848 – 1872 között**, In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából, szerk.: Dr. Bónis György, Budapest 1971.
- 12) Bánóczy, F.: **Április első napja**, In: Felvidék, 1865. IV. 2. sz.
- 13) Bárczay, A.: **Mi fáj – hol fáj?**, In: Felvidék, 1866. VII. 7. sz.
- 14) Barta, I.: **Kossuth Lajos az utolsó rendi országgyűlésen 1847 – 48**, Budapest 1951.
- 15) Beér, J.: **Az 1848/49. évi népképviseleti országgyűlés**, Budapest 1954.
- 16) Beér, J. – Csizmadia, A.: **Történelmünk a jogalkotás tükrében**, Budapest 1966.
- 17) Berzeviczy, A.: **Az abszolutizmus kora Magyarországon 1849 – 1865**, Budapest 1922 – 1926.
- 18) Bidovský, E.: **Poznatky o organizácii verejnej správy a súdnictva v Uhorsku v rokoch 1848 – 1860 (A közigazgatás és igazságszolgáltatás szervezete Magyarországon 1848. – 1860. között)**, In: Sborník archivních prací VII/2, Prága 1957.
- 19) Bónis, Gy. – Degré, A. – Varga, E.: **A magyar bírósági szervezet és perjog története**, Zalaegerszeg 1996.

- 20) Brázda, J. – Bébr, R. – Šimek, P.: *Notárství, jeho vývoj, organizace a pravomoc (Jegyzők, történetük, szervezésük, hatáskörük)*, Prága 1976.
- 21) Csizmadia, A.: *A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. századtól a tanácsrendszer létrejöttéig*, Budapest 1976.
- 22) Csizmadia, A.: *Bürokrácia és közigazgatási reformok Magyarhonban*, Budapest 1979.
- 23) Csoma, J.: *Abaúj – Torna egyesült vármegyének monográfiája*, Miskolc 1992.
- 24) Csoma, J.: *Abaúj – Torna vármegye nemes családjai*, Kassa 1897.
- 25) Czobor, A.: *Abaúj és Torna vármegye az utolsó nemesi felkelésben. 1809.* Kassa, 1912.
- 26) Deák, F.: *Adalék a magyar közjoghoz, „Észrevételek Lustkandl Venczel munkájára: Das ungarisch – österreichische Staatsrecht, A magyar közjog történelmének szempontjából“.* (Budapesti Szemle Új folyam 1. kötet Pest 1865).
- 27) Degré, A.: *A magyar gyámsági jog kialakulása a dualizmus korának gyámsági kódexéig.* Budapest, 1977.
- 28) Degré, A.: *Megyei közgyűlések a XVI – XVII. századi török háborúk korában*, In: Tanulmányok a magyar helyi önkormányzat múltjából, szerk.: Dr. Bónis György, Budapest 1971.
- 29) Dénes, Gy.: *A Bódvaszilasi-medence 700 éves története. Borsodi kismonográfiák 16.* Miskolc, 1983.
- 30) Duchoň, J.: *Košice v stredoveku I. (A középkori Kassa I. rész)*, In: Magazin Košického Večera (A Kassai Esti Napló Magazinja), 1996 május 17., I. évf., 20. sz.
- 31) Duchoň, J.: *Košice v stredoveku II. (A középkori Kassa II. rész)*, In: Magazin Košického Večera (A Kassai Esti Napló Magazinja), 1996 május 24., I. évf., 21. sz.
- 32) Duchoň, J.: *Košice v stredoveku Anjouovské časy II. (A középkori Kassa. Anjou korszak II. rész)*, In: Magazin Košického Večera (A Kassai Esti Napló Magazinja), 1998 augusztus 7., III. évf., 32. sz.
- 33) Ereky, I.: *A magyar helyhatósági önkormányzat. I. köt. Vármegyék.* Budapest 1918.
- 34) Ereky, I.: *A magyar helyhatósági önkormányzat. Vármegyék és községek. II. kötet. Vármegyék,* Budapest 1908.
- 35) Ember, Gy.: *Az újkori magyar közigazgatás története*, Budapest 1946.
- 36) Ember, Gy.: *Magyar parasztmozgalmak 1848-ban*, Budapest 1949.
- 37) *Felséges Első Ferdinánd által 1847-ik esztendei Sz. András hava 7-ik napjára rendeltetett magyarországi közgyűlésnek Irománya*, Pest 1848.
- 38) Engel, P.: *Királyi hatalom és arisztokrácia viszonya a Zsigmond-korban (1387-1437)* Budapest, 1977.

- 39) Ferdinandy, Gy.: *Abaúj – Torna vármegye 1905 – 906. évi alkotmányos ellenállásának története*, Kassa 1908.
- 40) Frankl, V.: *A nádori és országbírói hivatal eredete és hatáskörének történeti kifejlődése*, Budapest 1863.
- 41) Fügedi, E.: *Vár és társadalom a 13-14. századi Magyarországon*. Budapest, 1977.
- 42) Gábor, Gy.: *A megyei intézmény alakulása és működése Nagy Lajos alatt*. Budapest, 1908.
- 43) Gergely, A.: *Az 1848-as magyar polgári államszervezet*, In: A magyarországi polgári államrendszerek. Szerk.: Pölöskei, F. – Ránki, Gy., Budapest 1981.
- 44) Gorove, I.: *Az 1848-iki törvények s a megyei rendszer I.*
- 45) Gruber, L.: *A pénzügyi igazgatási bíróságról szóló törvényjavaslat. I.* In: Jogtudományi Közlöny XVI. évf. 18. sz. 1881. ápril. 29.
- 46) Györffy, Gy.: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I.*, Budapest 1963.
- 47) Hajnik, I.: *A magyar bírósági szervezet és perjog az Árpád és vegyesházi királyok alatt*, Budapest 1899.
- 48) Hedry, B.: *Helyzetünk*, In: Abaúj – Kassai Közlöny, 1875. II. 11. és 18. sz.
- 49) Hellbling, E. C.: *Österreichische Verfassungs und Verwaltungsgeschichte*, Wien 1956.
- 50) Hencz, A.: *Területrendezési törekvések Magyarországon*, Budapest 1973.
- 51) Holub, J.: *Zala megye története a középkorban. I. A megyei és egyházi közigazgatás története*. Pécs, 1929.
- 52) Hons, A.: *Nástín historického vývoje komitátního zřízení v Uhrách od dob nejstarších (A magyar megyei rendszer kezdeteinek vázlata)*, In: Věstník Ministerstva vnitra, Prága 1923, V. évf., 4. sz.
- 53) Chaloupecký, V.: *Staré Slovensko (A régi Szlovákia)*, Pozsony 1923.
- 54) Chovanec, M.: *Verejná správa na Slovensku v období Uhorskej nadvlády (Szlovákia közigazgatása a magyar uralom idején)*, Brno 1984.
- 55) Chropovský, B.: *Slovensko na úsvite dejín (Szlovákia a a történelem hajnalán)*, Pozsony 1970.
- 56) Kajtár, I.: *A 19. századi modern magyar állam- és jogrendszer alapjai. Európa-Haladás-Magyarország*. Budapest-Pécs, 2003.
- 57) Kajtár, I.: *A burzsoá városigazgatás jogi rendjének kialakulása Európában és Magyarországon*. In: Jogtörténeti előadások I. (Szerk.: Mezey Barna), Budapest 1988.
- 58) Kajtár, I.: *Az államügyészség kiépítése Magyarországon a neoabszolútizmus idején*, In: Jogtörténeti Tanulmányok VI.

- 59) Kajtár, I.: **Magyar városi önkormányzatok (1848-1918)**. Budapest, 1992.
- 60) Károlyi, Á.: **Az 1848-diki pozsonyi törvénycikk az udvar előtt**, Budapest 1936.
- 61) Karpat, J.: **„Corona regni Hungariae” v dobe arpádovskej (Az árpádházkori magyar korona)**, Pozsony 1937.
- 62) Karpat, J.: **Právne dejiny Uhorska ako mnohonárodnostného štátu a Slovensko (Magyarország mint multinacionális állam jogi története)**, In: Historický časopis, XXI. évf., 36. sz., Prága 1973.
- 63) Karsa, T.: **A Hernád partjáról**, In: Felvidék, 1865. VII. 9. sz.
- 64) Kemény, L.: **Abaúj és Tornavármegye története a honfoglalástól az 1526-ik évig**, Kassa 1912.
- 65) Kemény, L.: **Abaúj – Torna vármegye történelmi monografiája**, Kassa 1912 – 15.
- 66) Kérészy, Z.: **Községi közigazgatásunk alaptörvényének (1871:XVIII. tc.) előzményei**. Emlékkönyv dr. Viski Illés József tanári működésének negyvenedik évfordulójára. Budapest 1942.
- 67) Klabouch, J.: **Die Gemeindeselbstverwaltung in Österreich 1848 – 1918**, München – Wien 1968.
- 68) Kočiš, J.: **Prehľad vývoja župnej správy na Slovensku do roku 1945 (A vármegyei rendszer története Szlovákia területén 1945-ig)**, In: Sborník archivních prací VIII/1, Prága 1958.
- 69) **Korai magyar történeti lexikon (9-14. század)**. Főszerkesztő: Kristó Gyula. Budapest, 1994.
- 70) Korponay, J.: **Abaújtörvény vármegye monographiája I. – II.**, Kassa 1866 – 70.
- 71) Kossuth, F.: **Kossuth Lajos iratai, 8. kötet**. Budapest 1900.
- 72) Kossuth, L.: **A magyar nemzet szebb jövője**, Győr 1860.
- 73) Kristó, Gy.: **A vármegyék kialakulása Magyarországon**. Budapest, 1988.
- 74) Kristó, Gy. és mások: **Anjou – kori oklevéltár I.**, Budapest – Szeged 1990.
- 75) Kubek, I.: **Örömdal, melyet Méltgs gróf Károlyi Lajos urnak, T. N. Abaúj vármegye főispányi székebe őszutó 22-kén 1841-ben történt beiktatása alkalmával nyujtának a kassai kir. nemesnövendék-intézet ifjai**. Kassa.
- 76) Kučera, M.: **Slovensko po páde Veľkej Moravy (Szlovákia a Nagy Morvaország széthullása után)**, Pozsony 1974.
- 77) Kumlik E.: **A szabadságharc pozsonyi vértanúi.: Pozsony szereplése 1848 – 49-ben. A pozsonyi tizenhárom. Egyébb pozsonyi ítéletek**, Pozsony 1998.
- 78) Ladik, G.: **Közigazgatásunk fejlődése 1867 óta**, Budapest 1932.

- 79) *Landes – Regierungsblatt für das Königreich Ungarn Jahrgang 1859, I. Band*, Wien 1859.
- 80) *Magyar nemzetiségi zsebkönyv, első rész: Főrangú családok*, Budapest 1888.
- 81) *Magyarországi Rendeletek Tára 1882 – 1883*, Pest 1882 – 83.
- 82) *Magyar Törvénytár 1000 – 1895 (Milleniumi kiadás)*, Budapest 1896.
- 83) Máthé, G.: *A magyar burzsoá igazságszolgáltatási szervezet kialakulása 1867 – 1875*. Budapest 1982.
- 84) Mezey, B.: *A magyar állam- és jogtörténet forrásai*, Budapest 1998.
- 85) Meznerics, I. – Torday, L.: *A magyar közigazgatás szervei 1867 – 1937*. Budapest 1937.
- 86) Molnár, J.: *A királyi megye katonai szervezete a tatárjárás korában*. In: Hadtörténelmi Közlemények. 1959. 2. sz.
- 87) Mosný, P.: *K historickoprávnym východiskám súčasnej slovenskej štátnosti (A mai szlovák államiság jogtörténelmi kiindulópontjai)*, In: Teoretické a legislatívne otázky práva II., Kassa 2003.
- 88) Mosný, P.: *Mílniky štátoprávnej histórie Slovákov (A Szlovákok alkotmányos történelmének alapjai)*, In: Acta Iuridica Cassoviensia, Kassa 1994.
- 89) Palugyai, I.: *Megye rendszer hajdan és most. II. Megyehivatalok*. Pest 1844.
- 90) Pardányi, M.: *Az abszolutizmuskori jogszolgáltatási szervezetről*, In: Levéltári Híradó 1954, IV.
- 91) Pauler, Gy.: *Megye? Várispánság?* In: Századok, 1882.
- 92) Pisoň, Š.: *Hrady, zámky a kaštiele na Slovensku (Várak, várkastélyok és kastélyok Szlovákiában)*, Martin 1983.
- 93) Polla, B.: *Slovenské politické snahy v rokoch 1859 – 1861 (Szlovák politikai törekvések 1859. – 1861. között)*, In: Historické štúdie, XI. évf., 15. sz., Pozsony 1968.
- 94) Potemra, M.: *Politický život v Košiciach v rokoch 1848 – 1900, (A Kassai politikai élet 1848 – 1900 között)*, Kassa 1983.
- 95) Procházka, V.: *Župa a župan (Vármegye és a főispán)*, In: Slavia antiqua 15/1968.
- 96) Puky, A.: *Adatok Torna vármegye XIII. századi kiterjedéséhez és a Tomory család történetéhez*. In: Történelmi Tár, 1883.
- 97) Pulszky, F.: *A közigazgatási reformok*. In: Magyar Közigazgatás 1885. nov. 26.
- 98) R(ajkai) F(riebisz) I.: *Megyei alkotmányos mozgalmak 1860. október 20-tól, 1861. április 2-ig, mint a nemzetgyűlés megnyitása napjáig*, Pest 1861.
- 99) Rábel, L.: *A vármegyék múltja és jövő hivatása*. In: Jogtörténelmi és politikai tanulmány. Sopron, 1911.

- 100) Ratkoš, P.: **Počiatky feudalizmu na Slovensku (A feudalizmus kezdetei Szlovákia területén)**, In: Historický Časopis 1954, . 2. évf., II. sz.
- 101) **Reichsgesetzblatt 1849 – 1860.**
- 102) Révész T., M.: **A nemzetiségi törvényhozás fejlődése Magyarországon.** In: Jogtörténeti Dolgozatok. Széchenyi István Főiskola, 2000.
- 103) Rieger, B.: **Ústavní dějiny Rakouska (Ausztria alkotmányos története)**, Prága 1903.
- 104) Ruzsoly, J.: **Újabb magyar alkotmánytörténet 1848 – 1919. Válogatott tanulmányok.** Budapest 2001.
- 105) Sarlós, B.: **A közigazgatás polgári jellegéről,** In: A magyarországi polgári államrendszerek, Budapest 1981.
- 106) Sarlós, B.: **Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében,** Budapest 1976.
- 107) Sashegyi, O.: **A neoabszolutizmus rendszer 1849 – 1867,** In: A magyarországi polgári államrendszerek, Budapest 1981.
- 108) Sík, F.: **A vármegyei önkormányzat szerepe a dualizmus idején.** In: Jogtörténeti tanulmányok II. kötet. Szerk.: Csizmadia Andor, Budapest 1968.
- 109) Sipőcz, L.: **A gyámsági törvény.** Budapest, 1882.
- 110) Sivák, F. – Malý, K.: **Dejiny štátu a práva v Československu do roku 1918. (Az állam és jog története Csehszlovákiában 1918.-ig),** Pozsony 1992.
- 111) Slivka, M. – Vallašek, A.: **Hrady a hradky na východnom Slovensku.** Košice, 1991.
- 112) Spira, Gy.: **Jottányit se a negyvennyolcból,** Budapest 1989.
- 113) Stipta, I.: **A magyar bírósági rendszer története,** Debrecen 1998.
- 114) Stipta, I.: **A nemesi vármegyék.** In: Magyar alkotmánytörténet. Szerk.: Mezey Barna. Budapest, 2002⁴
- 115) Stipta, I.: **A pénzügyi közigazgatási bíráskodás hazai előtörténete,** In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Iuridica et politica. Tomus LII, Fasc. 9. Szeged 1997.
- 116) Stipta, I.: **A törvényhatóságok egységesítésére irányuló reformmunkálatok 1873 – 1874,** In: Acta Iuvenum (Sectio Iuridica et Politica. Series Nova. Tom. I.) Szeged 1976.
- 117) Stipta, I.: **A vármegyei szervezet átalakítása Tisza Kálmán miniszterelnöksége idején.** In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae – Sectio iuridica et politica. Tomus XLVI, fasc. 5, Szeged 1995.
- 118) Stipta, I.: **Az első polgári kori vármegyetörvény (1848:XVI. tc),** In: Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae, Acta iuridica et politica, tomus XLII., fasc. 5., Szeged 1992.

- 119) Stipta, I.: ***Der Kampf von Lajos Kossuth für das Selbstverwaltungssystem im Jahre 1848***, In: Von dem Vormärz bis zum 20. Jahrhundert. Tradition und Erneuerung in der ungarischen Rechtsentwicklung. Studien zu den Reformen in den 19 – 20. Jahrhundert, szerk: Máthé, G. – Mezey, B., Würzburg – Budapest 2002.
- 120) Stipta, I.: ***Die Rolle ausländischer Vorbilder in der bürgerlichen Umgestaltung der ungarischen Komitate***. In: Acta Iuridica Cassoviensia. 23. Košice, 2000.
- 121) Stipta, I.: ***Intézménytörténeti adalékok az 1870:XLII. tc. végrehajtásához***, In.: Cséka Ervin Emlékkönyv. Acta Iuridica et Politica Tom. XLI. Fasc. 30. Szeged 1992.
- 122) Stipta, I.: ***Megyei elképzelések a törvényhatóságok rendezéséről***, In: Jogtörténeti tanulmányok V., Budapest 1983.
- 123) Stipta, I.: ***Törekvések a vármegyék polgári átalakítására***, Budapest 1995.
- 124) Stipta, I.: ***Vertikale Gewaltentrennung: Die Rolle zum Verfassungsschutz der ungarischen Komitate***, In: Von den Ständeversammlungen bis zum parlamentarischen Regierungssystem in Ungarn. Studien zur Parlamentarismusgeschichte. (Szerk.: Máthé, G. – Mezey, B.), Budapest – Graz 2001.
- 125) Stolz, O.: ***Grundriss der österreichischen Verfassungs- und Verwaltungsgeschichte***, Innsbruck – Wien 1951.
- 126) Szabad, Gy.: ***Forradalom és kiegyezés választóján (1860 – 1861)***, Budapest 1967.
- 127) Szabad, Gy.: ***Kossuth politikai pályája ismert és ismeretlen megnyilatkozásai tükrében***, Budapest 1977.
- 128) Sziklay, J. – Borovszky, S.: ***Magyarország vármegyéi és városai, I. kötet: Abaúj – Torna vármegye és Kassa***, Miskolc 2000.
- 129) Szinnyei, J.: ***Magyar írók élete és munkái***, Budapest 1894.
- 130) Szita, J.: ***A magyar alkotmány történetének vázlata 1847-ig***, Pécs 1992.
- 131) Szita, J.: ***A magyar alkotmány történetének vázlata 1848 – 1945. II. kötet***. Pécs 1993.
- 132) Szita, J.: ***Az adóigazgatás szervei a dualizmus első felében***, In: Jogtörténeti Tanulmányok (Csizmadia Andor hetvenedik születésnapjára kiadott emlékkönyv), Pécs 1980.
- 133) Szivessy, L.: ***A magyar közigazgatás fejlődése és reformtörekvések***, Szeged 1933.
- 134) Szokolay, L.: ***Gyámsági jog***. In: Magyar Jogászegyleti Értekezések VIII. évf. (1940)
- 135) Škvarna, D. és mások: ***Lexikon slovenských dejín (Szlovák történet lexikona)***, Pozsony 1999.
- 136) Tagányi, K.: ***Megyei önkormányzatunk keletkezése. Értekezések a történeti tudományok köréből***. XVIII. 6. Budapest, 1899.

- 137) Tagányi, K.: *Valami a „comes“ szóról.* In: Századok, 1881.
- 138) Tibenský, J. és mások: *Slovensko – dejiny (Szlovákia története),* Pozsony 1978.
- 139) Tisza, K.: *Parlamenti felelős kormány és megyerendszer,* Pest 1865.
- 140) Tiszta F., Sellyebi: – *úrnak... Abaúj vármegye főnotariussának április hóln[ap] 3-dik napj[án] 1799-dik eszt[endőben] Kassán tartatott tiszt-választó széknek alkalmatosságával a' tekintetes rendekhez mondott bútsuzó beszédgye. Kassán (1799),* Landerer.
- 141) Török, P.: *A nemesi vármegye megalakulása.* Kolozsvár, 1907.
- 142) Urbán, A.: *Batthyányi Lajos miszterelnöksége,* Budapest 1986.
- 143) Vaněček, V.: *Prvních tisíc let (Az első évezred),* Prága 1949.
- 144) Varšik, B.: *Osídlenie košickej kotliny. I.* Bratislava, 1964.
- 145) V. Waldapfel E.: *A forradalom és szabadságharc levelestára,* Budapest 1950.
- 146) Wertner, M.: *Adalékok a XIV. századbeli magyar világi archontologiahoz.* In: Történelmi Tár. 1906.
- 147) Wertner, M.: *Az Árpádkori megyei tisztviselők.* In: Történelmi Tár. Budapest, 1897.
- 148) Zarek, O.: *Kossuth. Die Liebe eines Volkes,* Wien 1935.
- 149) Zayzon, S.: *A centralisták és a megyerendszer reformja,* Budapest 1917.
- 150) Zsoldos, F.: *Szolgabírói hivatal,* Pest 1866.
- 151) Žudel, J.: *Stolice na Slovensku (A szlovákiai vármegyék),* In: Svet vedy 1969.
- 152) Žudel, J.: *Verejná správa a územná organizácia Slovenska za feudalizmu (Szlovákia közigazgatása és helyi rendszere feudalizmus idején),* In: Vlastivedný časopis 1974.

LEVÉLTÁRI FONDOK.

- 1) *Archív Mesta Košíc (Kassa Város Levéltára): „TAMK (Tajný Archív Mesta Košíc, magyarul Kassa Város Titkos Levéltára), B – Privilégiá”.*
- 2) *Borsod Abaúj Zemplén megyei Levéltár, IV. 413.*
- 3) *Borsod Abaúj Zemplén megyei Levéltár, XV. 1..*
- 4) *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége), „Abovská župa 1498 – 1850 – správne písomnosti” (Abaúj vármegye közigazgatási iratai 1498 – 1850 között).*
- 5) *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége), „Abovská župa– súdne písomnosti“ (Abaúj vármegye bírósági iratai).*

- 6) *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége), „Abovská župa v rokoch 1860 – 1881“ (Abaúj vármegye 1860 – 1881 között).*
- 7) *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége), „Abovsko – Turnianska župa v rokoch 1882 – 1918 – podžupan“ (Abaúj – Torna megyei 1882 – 1918.-as alispáni iratok).*
- 8) *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége), „Abovsko – Turnianska župa v rokoch 1850 – 1860“ (Abaúj – Torna vármegye 1850. – 1860. között).*
- 9) *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége), „Abovsko – Turnianska župa v rokoch 1882 – 1918 – správne písomnosti“ (Abaúj – Torna megye 1882 – 1918.-as közigazgatási iratai).*
- 10) *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége), „Turnianska župa 1569 – 1850“ (Torna vármegye 1569 – 1850 között).*
- 11) *Ministerstvo vnútra – Štátny archív v Košiciach (Belügyminisztérium – Állami levéltár Kassai küldöttsége), „Turnianska župa v rokoch 1860 – 1881“ (Torna vármegye 1860 – 1881 között).*
- 12) *Országos Levéltár Regnicoláris Levéltár IV. 69. Diaeta anni 1847 – 48. Lad. XX.*

